

**JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV BOHEMISTIKY**

**ČEŠTINA JAKO CIZÍ JAZYK
MODIFIKOVANÝ LINGVISTICKÝ POPIS
VYBRANÝCH GRAMATICKÝCH KATEGORIÍ ČEŠTINY**

DISERTAČNÍ PRÁCE

Vypracovala: Mgr. Michala Kutláková

Vedoucí disertační práce: prof. PhDr. Alena Jaklová, CSc.

Ústav bohemistiky Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích

České Budějovice 2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem svoji disertační práci vypracovala samostatně a použila jsem pouze zdroje uvedené v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své disertační práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné databázi STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích 31. ledna 2015

Mgr. Michala Kutláková

.....

Anotace

Cílem předkládané disertační práce je návrh a vypracování teoretické lingvistické báze pro obor čeština jako cizí jazyk. Konkrétně jde o komplexní lingvistický popis gramatiky češtiny ve funkci cizího jazyka, který představuje teoretické východisko pro zpracování didaktických gramatik češtiny pro cizince. Tento popis má poskytnout takový rozsah lingvistických informací, jenž umožňuje variabilně a v závislosti na účelu zpracovat jazykové struktury a zároveň ozřejmuje i vztahy a souvislosti mezi nimi.

Uvedený lingvistický popis češtiny jako jazyka cizího se zaměřuje na konkrétní skupinu nerodilých mluvčích, v našem případě na skupinu nerodilých mluvčích s němčinou jako rodným jazykem. Protože se v disertaci jedná se o modelové zpracování popisu, je pozornost věnována pouze vybraným gramatickým kategoriím češtiny, a to gramatické kategorii genitivu substantiv a slovesného vidu.

Problematikou popisu gramatiky přirozeného jazyka se nejprve zabýváme v obecné rovině, v části, v níž definujeme typy gramatik, které jsou pro naši práci relevantní. Následně charakterizujeme oba národní jazyky, tzn. češtinu a němčinu, z hlediska typologického a z hlediska jejich diferenciací a stratifikace.

Vlastní lingvistický popis, jehož modelová aplikace je jádrem této práce, nazýváme s odkazem na J. Dolníka (1993) modifikovaným lingvistický popisem. Tento popis je založen na pěti východiscích. Jsou jimi teoretické práce předních českých a slovenských lingvistů věnované problematice přirozeného jazyka i práce popisující gramatiku češtiny. Dalšími východisky navrhovaného komplexního popisu gramatiky češtiny jsou vymezení jednotlivých referenčních úrovní podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk, výzkumná sonda zaměřená na vnímání obtížnosti českých gramatických jevů cílovou skupinou nerodilých mluvčích a v neposlední řadě i sondy prováděné v dílčích korpusech Českého národního korpusu.

Summary

The goal of this dissertation is to propose and develop theoretical linguistic basis for the branch of Czech as a foreign language. Specifically, it deals with the complex linguistic description of Czech grammar in the function of a foreign language, which would introduce a theoretical solution for the processing of didactic grammars of Czech for foreigners. This description is supposed to provide such a range of linguistic information, which depending on the purpose, enables the variable processing of language structures and simultaneously clarifying the relationships and connections between them.

Above mentioned linguistic description of Czech as a foreign language is focused on a specific group of non-native speakers, in our case, a group of non-native speakers, whose mother tongue is German. As it is a model process of description in this dissertation, the attention is only paid to the selected grammatical categories of Czech, namely the grammatical category of the genitive of substantives and verbal aspect.

The issue of the description of the grammar of a natural language is initially discussed in general terms, in the part where we define the types of grammars that are relevant to our work. Subsequently we characterize both languages, i.e. Czech and German, in the terms of their differentiation, stratification and typological point of view.

The particular linguistic description and its model application, which is the core of this work, is called a modified linguistic description with the reference to Dolník J. (1993). This description is based on five sources. These are the theoretical works of leading Czech and Slovak linguists, dealing with the issue of natural language and works describing Czech grammar. Further starting points for the proposed comprehensive description of Czech grammar is to define particular reference levels according to SERR for Czech as a foreign language, a research unit focused on the target group of non-native speakers and their perception of the difficulties of Czech grammatical phenomena, and last but not least, the research probe carried out in the particular corpora of the Czech National Corpus.

Poděkování

Tímto bych chtěla velmi poděkovat prof. PhDr. Aleně Jaklové, CSc., za cenné a podnětné rady, které velikou měrou přispěly k výsledné podobě této disertační práce, a dále za podporu a vedení během celého doktorského studia.

Mé díky patří i doc. PhDr. Milanu Hrdličkovi, CSc., za zajímavé a podnětné konzultace.

Zároveň bych ráda poděkovala své kolegyni Mgr. Markétě Maturové, Ph.D., za její přátelskou podporu a motivaci.

Děkuji též svému manželovi, své rodině a přátelům za toleranci a psychickou podporu.

OBSAH

ÚVOD	10
I. Čeština jako cizí jazyk	12
1.1 Čeština jako cizí jazyk – současný stav oboru	12
1.2 Teoretická východiska pro obor čeština jako cizí jazyk	12
1.3 Gramatické příručky češtiny ve funkci cizího jazyka	15
1.4 Prezentace morfologické složky české gramatiky v učebnicích češtiny pro cizince	16
1.5 Metodické příručky zaměřené na výuku češtiny jako cizího jazyka	19
1.6 Pregraduální příprava učitelů češtiny jako cizího jazyka	21
1.7 Shrnutí	23
II. Gramatika a čeština jako cizí jazyk	24
2.1 Pojetí pojmu gramatika	24
2.2 Klasifikace gramatik	26
2.3 Specifikace vybraných typů gramatik	28
2.3.1 Deskriptivní a preskriptivní gramatika	28
2.3.2 Konfrontační gramatika	29
2.3.3 Lingvistická a didaktická gramatika	31
2.3.4 Signální gramatika	34
2.4 Vybrané gramaticko-teoretické modely jazyka	35
2.5 Typy gramatických popisů jazyka	38
2.6 Návrh modifikovaného lingvistického popisu morfologické roviny češtiny ve funkci cizího jazyka	43
III. Aspekty ovlivňující výběr morfologických jevů českého jazyka prezentovaných cizincům s němčinou jako rodným jazykem	49
3.1 Jazyková typologie	49
3.1.1 Jazyková typologie 20. století	49
3.1.2 Skaličkova jazyková typologie	51
3.1.3 Čeština na pozadí Skaličkovy typologie	55

3.1.4 Němčina na pozadí Skaličkovy typologie	58
3.1.5 Shody a rozdíly v gramatické stavbě obou jazyků	61
3.2 Diferenciace a stratifikace češtiny a němčiny jakožto národních jazyků	63
3.2.1 Diferenciace a stratifikace českého národního jazyka	63
3.2.1.1 Vliv funkční diference češtiny na obor čeština jako cizí jazyk	68
3.2.2 Diferenciace a stratifikace němčiny jako národního jazyka	72

IV. Výzkum zaměřený na zjištění obtížnosti morfologických jevů českého jazyka

z pohledu německy mluvících rodilých mluvčích	78
4.1 Metodologie provedení výzkumu	78
4.2 Příprava nástroje k získání dat a jeho distribuce	80
4.3 Charakteristika vzorku respondentů, specifika jednotlivých skupin	84
4.4 Metodologie analýzy dat a způsob hodnocení získaných dat	88
4.5 Kvantitativně-kvalitativní analýza výsledků výzkumu	89

V. Návrh modelového popisu vybraných gramatických kategorií češtiny

pro potřeby německy mluvících rodilých mluvčích	102
5.1 Metodologie modifikovaného lingvistického popisu vybraných gramatických kategorií češtiny	102
5.1.1 Metodologie modifikovaného lingvistického popisu vybraných gramatických kategorií češtiny - složka lingvistická	105
5.1.2 Metodologie modifikovaného lingvistického popisu vybraných gramatických kategorií češtiny - složka didaktická	108
5.2 Genitiv substantiv	114
A. Úroveň A1 podle SERR	117
5.2.1A1 Charakteristika genitivu substantiv z hlediska formálního přístupu	118
5.2.2A1 Charakteristika genitivu substantiv z hlediska sémantického přístupu	120
B. Úroveň A2 podle SERR	123
5.2.1A2 Charakteristika genitivu substantiv z hlediska formálního přístupu	123
5.2.2A2 Charakteristika genitivu substantiv z hlediska sémantického přístupu	127
C. Úroveň B1 podle SERR	129
5.2.1B1 Charakteristika genitivu substantiv z hlediska formálního přístupu	129
5.2.2B1 Charakteristika genitivu substantiv z hlediska sémantického přístupu	133
D. Úroveň B2 podle SERR	135

5.2.1B2	Charakteristika genitivu substantiv z hlediska formálního přístupu	136
5.2.2B2	Charakteristika genitivu substantiv z hlediska sémantického přístupu	139
5.2.1.1	Doplnění charakteristiky genitivu substantiv z hlediska formálního přístupu o shody a odlišnosti v rámci deklinálního paradigmatu substantiv	140
5.2.2.1	Doplnění charakteristiky genitivu substantiv z hlediska sémantického (funkčního) přístupu o stylistickou charakteristiku	143
5.2.3	Charakteristika genitivu z hlediska formálně-sémantického přístupu	145
5.2.4	Charakteristika genitivu z hlediska sémanticko (funkčně)-formálního přístupu	147
5.3	Slovesný vid	150
A.	Úroveň A1 podle SERR	151
5.3.1A1	Charakteristika slovesného vidu z hlediska formálního přístupu	151
5.3.2A1	Charakteristika slovesného vidu z hlediska sémantického přístupu	154
5.3.3A1	Charakteristika slovesného vidu z hlediska formálně-sémantického přístupu	157
B.	Úroveň A2 podle SERR	158
5.3.1A2	Charakteristika slovesného vidu z hlediska formálního přístupu	159
5.3.2A2	Charakteristika slovesného vidu z hlediska sémantického přístupu	165
5.3.3A2	Charakteristika slovesného vidu z hlediska formálně-sémantického přístupu	169
C.	Úroveň B1 podle SERR	172
5.3.1B1	Charakteristika slovesného vidu z hlediska formálního přístupu	173
5.3.2B1	Charakteristika slovesného vidu z hlediska sémantického přístupu	179
5.3.3B1	Charakteristika slovesného vidu z hlediska formálně-sémantického přístupu	181
D.	Úroveň B2 podle SERR	184
5.3.1B2	Charakteristika slovesného vidu z hlediska formálního přístupu	185
5.3.2B2	Charakteristika slovesného vidu z hlediska sémantického přístupu	193
5.3.3B2	Charakteristika slovesného vidu z hlediska formálně-sémantického přístupu	194
5.3.2.1	Doplnění charakteristiky slovesného vidu z hlediska sémantického (funkčního) přístupu o stylistickou charakteristiku	197

5.3.3.1 Doplnění charakteristiky slovesného vidu z hlediska formálně-sémantického přístupu o vyjadřování vidově opozičních významů českých sloves v němčině	198
5.3.4 Charakteristika slovesného vidu z hlediska sémanticko (funkčně)-formálního přístupu	200
ZÁVĚR	201
SEZNAM PRAMENŮ	206
SEZNAM LITERATURY	209
INTERNETOVÉ ZDROJE	219
PŘÍLOHY	221
Příloha I - Žákovská varianta dotazníku určená žákům základních škol	222
Příloha II - Učitelská varianta dotazníku	227
Příloha III - Informační dopis pro rodiče	234
Příloha IV - Prohlášení o souhlasu s účastí na výzkumné sondě	235
Příloha V - Vyhodnocení dotazníkové části C žáků a studentů podle délky/intenzity studia, grafické zpracování	236
Příloha VI - Genitiv singuláru Mi: koncovka <i>-a</i>	243

ÚVOD

Obor čeština jako cizí jazyk prošel za posledních dvacet pět let značným vývojem a nyní můžeme konstatovat, že se zařadil do povědomí domácích i zahraničních lingvistů jako svébytný a samostatný obor, který je součástí české lingvistické bohemistiky.

Tento obor má k dispozici celou řadu odborných prací věnovaných nejrozličnějším aspektům češtiny v roli jazyka nemateřského. Pozornost je přitom věnována též gramatice češtiny ve funkci cizího jazyka. Existují teoretické práce pojednávající o jednotlivých gramatických kategoriích či gramatických jevech češtiny ve funkci cizího jazyka a stejně tak existují i praktické aplikace vykládající podstatu a funkci těchto gramatických kategorií a jevů v učebnicích češtiny pro cizince.

Co však tomuto oboru stále chybí, je komplexní lingvistický popis gramatiky češtiny ve funkci cizího jazyka, který by tvořil teoretickou bázi pro vypracování didaktických gramatik češtiny pro cizince. Tento popis má poskytnout takový rozsah lingvistických informací, který umožňuje variabilně a v závislosti na účelu zpracovat jazykové struktury a zároveň ozřejmuje i vztahy a souvislosti mezi nimi.

Cílem této disertační práce je vytvoření originálního typu lingvistického popisu gramatiky češtiny ve funkci cizího jazyka. Jde o zcela nový a jedinečný způsob lingvistického popisu přirozeného jazyka jako jazyka cizího, který se zaměřuje na konkrétní skupinu nerodilých mluvčích, v našem případě německy mluvících rodilých mluvčích. Protože se v disertaci jedná o modelové zpracování popisu, je pozornost věnována vybraným gramatickým kategoriím češtiny, a to gramatické kategorii genitivu substantiv a gramatické kategorii slovesného vidu.

V úvodní kapitole této disertační práce je představen současný stav oboru čeština jako cizí jazyk včetně odborněteoretické i prakticky orientované literatury náležející k tomuto oboru.

Ve druhé kapitole je definován pojem gramatika a jsou představeny základní typy gramatik, které svým charakterem ovlivňují výslednou podobu modelového modifikovaného lingvistického popisu vybraných gramatických kategorií češtiny ve funkci cizího jazyka. Součástí téže kapitoly je také pojednání o typech gramatických popisů přirozených jazyků a návrh modifikovaného lingvistického popisu morfologické roviny češtiny ve funkci cizího jazyka.

Třetí kapitola disertační práce pojednává o aspektech ovlivňujících výběr gramatických kategorií a jevů, jež mají být cílové skupině nerodilých mluvčích

prezentovány s vyšší mírou pozornosti. Zahrnuje tedy pojednání o typologii jazyků a typologických charakteristikách češtiny a němčiny a dále pojednání o stratifikaci a diferenciaci obou jazyků.

Ve čtvrté kapitole je představena výzkumná sonda, jež byla provedena autorkou této disertační práce a jejímž cílem bylo stanovit, které z vybraných gramatických kategorií a jevů morfologie češtiny ve funkci cizího jazyka jsou pro cílovou skupinu nerodilých mluvčích obtížně uchopitelné a naučitelné.

Tato výzkumná sonda se, stejně jako odlišnosti podmíněné typologickou charakteristikou obou jazyků, stala jedním z teoretických východisek metodologického algoritmu modifikovaného lingvistického popisu vybraných gramatických kategorií češtiny ve funkci cizího jazyka aplikovaného v poslední kapitole této disertační práce.

V závěrečné kapitole disertace jsou prezentována teoretická východiska a z nich vyvozený metodologický algoritmus modifikovaného lingvistického popisu vybraných gramatických kategorií češtiny. Její další část pak zahrnuje vlastní modelový modifikovaný lingvistický popis genitivu substantiv a slovesného vidu.

K teoretickým východiskům tohoto metodologického algoritmu náležejí především práce M. Hrdličky (2012, 2012a), J. Dolníka (1993, 1992) a J. Kořenského (1985). Jeho výslednou podobu podstatnou měrou ovlivnilo také zohlednění popisů referenčních úrovní A1, A2, B1 a B2 podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk (M. Šára a kol., 2001; M. Hádková a kol., 2005; M. Čadská a kol., 2005 a J. Holub a kol., 2005), dále zohlednění typologické charakteristiky češtiny a němčiny a výsledky výzkumné sondy, jež jsou prezentovány v kapitole IV. V neposlední řadě tento metodologický algoritmus ovlivnily také poznatky získané sondami do Českého národního korpusu, konkrétně do jeho subkorpusů SYN2010, SYN2005 a okrajově též SYN2000.

I. Čeština jako cizí jazyk

1.1 Čeština jako cizí jazyk – současný stav oboru

Z dnešního pohledu se obor čeština jako cizí jazyk jeví jako obor, který má dlouhou tradici. Můžeme však skutečně hovořit o plnohodnotném vědeckém oboru se všemi jeho náležitostmi? V roce 2006 byl publikován příspěvek M. Hrdličky, v němž autor uvádí: „*Velmi pozitivním signálem je skutečnost, že nyní konečně dochází k institucionalizovanému utváření svébytného oboru čeština jako cizí jazyk, který nesporně výraznou měrou přispěje ke zkvalitnění přípravy českých rodilých mluvčích pro výuku cizinců.*“ (Hrdlička, 2006, s. 11) A jaká je situace dnes? Můžeme říci, že se obor čeština jako cizí jazyk stal oborem svébytným? Zaměříme-li se na prvky struktury tohoto oboru, jak o nich hovoří M. Hrdlička (2006), zjistíme, že mnohé již bylo vykonáno, ale mnohé na realizaci stále čeká. Abychom se mohli zaměřit na jednotlivé pokroky, kterých bylo dosaženo, je nutné seznámit se se strukturou tohoto komplexního oboru.

Ve výše zmiňovaném příspěvku jsou nastíněny čtyři hlavní, úzce provázané složky tvořící obor čeština jako cizí jazyk. Pro nás je nejzajímavější složka lingvistická, neméně důležité jsou ale i složka didaktická, složka obecnělingvistická a komparatistická a v neposlední řadě velmi komplexně pojatá skupina oborů zahrnující složku literární a literárněvědnou, kulturologickou a společenskou, sociolingvistickou, historickou, psycholingvistickou a etnologickou.

1.2 Teoretická východiska pro obor čeština jako cizí jazyk

Na poli odborněteoretické literatury je zájem odborníků soustředěn na několik tematických okruhů. Nejčastěji se práce zabývají složkou jazykovou, kde prim hraje gramatika češtiny a způsob její prezentace nerodilým mluvčím. Pozornost je soustředěna především na tyto otázky:

- a) Co z české gramatiky prezentovat cizincům? Slovem „co“ jsou myšleny jednak jednotlivé gramatické jevy, jednak otázka konkurence spisovné a nespisovné češtiny.
- b) Jak prezentovat českou gramatiku konkrétním skupinám nerodilých mluvčích?

c) Jaké vyučovací metody při tom mají být využity?

Uvedme nyní nejvýznamnější práce zabývající se problematikou prezentace gramatiky jinojazyčným mluvčím. Na prvním místě je nutno uvést především monografie M. Hrdličky *Gramatika a výuka češtiny jako cizího jazyka. K prezentaci gramatiky českého jazyka v učebnicích češtiny pro cizince* (2009) dále *Předložky ve výuce češtiny jako cizího jazyka* (2000) a soubor příspěvků publikovaných nejprve v časopisech a sbornících *Kapitoly o češtině jako cizím jazyku* (2010).

Této problematice se věnují i mnohé další příspěvky publikované v odborných periodících, popř. sbornících. Výběrově uvádíme např. texty M. Hádkové (2011, 2011a), A. Adamovičové (2012) či S. Škodové a B. Štindlové (2008).

V posledních deseti letech je stále patrnější volání po vytvoření gramatiky češtiny pro cizince, která by adekvátním způsobem prezentovala českou gramatiku nerodilým mluvčím. V odborné literatuře se proto objevují příspěvky, které na tuto skutečnost upozorňují a reagují návrhy, jak by taková gramatika češtiny pro cizince měla vypadat. Dokládají to i aktuální články M. Hrdličky *Čeština jako cizí jazyk pro 21. stol* (2012) nebo *Ke gramatikalizované prezentaci češtiny jako cílového jazyka* (2012a).

Aktuálně probíhají pod záštitou Ústavu bohemistických studií Filozofické fakulty Univerzity Karlovy přípravné práce na vypracování takovéto gramatiky, jež bude prezentovat gramatiku češtiny širokému spektru nerodilých mluvčích, kteří v češtině dosáhli jazykové úrovně B1 podle SERR. Výzkumný záměr by měl být ukončen v závěru roku 2016 a jeho výstupem má být mimo jiné monografie *Gramatika českého jazyka (formální a funkční morfologie) pro jinojazyčné uživatele od úrovně B1 podle SERR*.

Tématu modelování výukového komunikačního procesu aplikovaného na češtinu ve funkci cizího jazyka se věnuje M. Hádková ve své monografii *Čeština z druhé strany* (2008).¹ Nejrozsáhlejší a také nejcennější částí této monografie je tzv. modelování procesu výuky češtiny pro cizince. Modelování sestává z modelů jednotlivých prvků komunikačního aktu, kterými je model podavatele, příjemce, směru komunikace, komunikačních kanálů, obsahu komunikace, prostředků, záměrů komunikace, efektu komunikace a společenské situace. Nechybí ani model kontextů výuky.

Obraz současného stavu bádání v oboru čeština jako cizí jazyk s ohledem na jazykové, mimojazykové a mezijazykové vztahy přináší studie J. Šindelářové *Čeština*

---

¹ Tato monografie byla v přepracovaném a doplněném vydání pod názvem *Čeština z druhé strany aneb Čeština v roli jazyka nemateřského* opětovně publikována v roce 2010.

jako cizí jazyk v evropském kontextu (2008), která se věnuje také principům multikulturalismu a otázkám začleňování žáků-cizinců do českých škol.

Odbornou literaturu zaměřenou na oblast češtiny jako cizího jazyka rozšiřují dále sborníky *Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka* (AUČCJ). V letech 2005 až 2013 bylo vydáno osm sborníků, které obsahují příspěvky prezentované na pravidelných setkáních AUČCJ od roku 2003 až dodnes. Sborníky obsahují články teoretické i prakticky orientované, zaměřené na nejrůznější problematiku od vzdělávání budoucích učitelů češtiny jako cizího jazyka přes otázky jazykového testování a práce s chybou, problematiku konkurence spisovné a nespisovné češtiny až po např. výslovnostní chyby u cizinců a jejich nápravu.

Některé výzkumy na poli češtiny jako cizího jazyka využívají také poznatků korpusové lingvistiky. Jako příklad uvádíme projekt *Inovace vzdělávání v oboru čeština jako druhý jazyk*, který proběhl v letech 2008-2012 na Technické univerzitě v Liberci. Jedním z cílů tohoto projektu bylo vytvořit žakovský korpus² CzeSL, jenž je žakovským anotovaným korpusem textů nerodilých uživatelů češtiny. Příspěvky, které byly předneseny na jednotlivých konferencích pořádaných v rámci tohoto projektu, byly souhrnně publikovány ve sborníku *Čeština – cílový jazyk a korpusy* (Šebesta – Škodová a kol., 2012). Sborník informuje o jazykových korpusech obecně, ale představuje také žakovský korpus CzeSL a možnosti využití korpusových dat při výuce češtiny jako cizího jazyka.

Obor čeština jako cizí jazyk v současnosti disponuje také mezinárodně uznávanými jazykovými zkouškami.³ S tím souvisí i problematika testování češtiny jako cizího jazyka, kterou se po teoreticko-odborné stránce zabývá např. K. Vodičková, jedna z tvůrkyň jazykové zkoušky CCE. Pro ilustraci uvádíme některé z jejích novějších příspěvků, např. *Kriteriální rysy mluvených projevů na úrovni C1 v češtině* (2012) nebo *Certifikovaná zkouška z češtiny pro mládež v Bavorsku* (Vodičková – Holubová, 2011).

Zcela zvláštní postavení zaujímají popisy referenčních úrovní češtiny jako cizího jazyka podle *Společného evropského referenčního rámce*. V současnosti jsou k dispozici popisy čtyř referenčních úrovní pro češtinu jako cizí jazyk – úroveň A1 (Hádková a kol.,

---

² Žakovský korpus je specializovaným typem akvizičního korpusu jazyka nerodilých mluvčích. Žakovské korpusy zachycují užívání jazyka nerodilými mluvčími a data v nich obsažená je možné využít pro studium procesů probíhajících při osvojování a užívání cizího, popř. druhého jazyka. Srov. K. Šebesta, 2012.

³ Jedná se o jazykovou zkoušku CCE (Certifikovaná zkouška z češtiny pro cizince CCE Ujop.cuni.cz [online]. ©2006-2013 [cit. 2013-06-19]. Dostupné z: http://ujop.cuni.cz/cce/index_cs.php) a jazykovou zkoušku ECL (Ecl-test.com [online]. [cit. 2013-06-19]. Dostupné z: <http://www.ecl-test.com/pages/template2.aspx?id=7120>).

2005), úroveň A2 (Čadská a kol., 2005), pražská úroveň B1 (Šára a kol., 2001) a úroveň B2 (Holub a kol., 2005).⁴

Přestože již samotná existence referenčních popisů je velkým úspěchem českých lingvistů, nelze nezmínit také jejich nedostatky. Jednotlivé popisy vznikaly nekontinuálně a nezávisle na sobě, a proto na sebe v některých bodech nenasazují, případně tytéž jevy definují odlišně, což vyvolává nejedno rozčarování.

1.3 Gramatické příručky češtiny ve funkci cizího jazyka

V oboru čeština jako cizí jazyk je k dispozici též poměrně široká nabídka publikací vykládajících gramatiku češtiny. Tyto práce většinou nejsou adresovány konkrétní jazykové skupině, přesto je zajímavé sledovat, ve kterém jazyce jsou napsány. My se nyní soustředíme na osm gramatických přehledů.⁵ Dva z nich jsou napsány v angličtině, jeden je psán německy a zbylé texty jsou psány pouze česky. Pro praktické využití naší cílovou skupinou jsou zřejmě nejvhodnější texty psané německy, případně anglicky, neboť alespoň v počátečních fázích výuky nejsou jinojazyční mluvčí schopni reflektovat odborný text psaný česky.

U gramatických přehledů se setkáváme s prezentací jak čtyř slovesných skupin, tak také s klasickým dělením sloves na pět slovesných tříd. Přiřazení slovesa ke konjugační skupině vychází ze zakončení třetí osoby jednotného čísla. V jednom případě se setkáváme s rozdělením sloves pouze do tří skupin, a to podle tří sad osobních koncovek v indikativu přítomnosti. Rozdíl mezi prezentací tří a čtyř slovesných skupin spočívá ve spojení skupiny *-uju* a skupiny nepravidelných sloves. Nelze však říci, že tento způsob prezentace slovesné konjugace je vlastní jen textům publikovaným před rokem 2000, respektive v první polovině 90. let 20. století.

S gramatikami češtiny určenými nerodilým mluvčím se setkáváme již od 70. let 20. století, kdy vyšla publikace *Čeština jazyk cizí. Mluvnice češtiny pro cizince* autorů I. Poldaufa a K. Šprunka (1968). Tato první novodobá česky psaná gramatika se snaží přiblížit českou gramatiku cizincům bez ohledu na jejich jazykovou úroveň, jedinou podmínkou je, že budou schopni číst jednoduchý odborný text v češtině. Mluvnice je

---

⁴ Popisy referenčních úrovní pro češtinu jako cizí jazyk jsou volně dostupné z: <http://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/referencni-urovne-pro-cestinu-jako-cizi-jazyk>. Pražskou úroveň B1 je možné objednat v příslušném pracovišti Rady Evropy.

⁵ Přehled analyzovaných textů je uveden v části Seznam pramenů.

organizována podle funkce jednotlivých gramatických jevů, formální hledisko hraje jen doplňující roli.

V 80. letech vychází publikace *Stručné poučení o české mluvnici pro zahraniční studenty* H. Vinopalové (1983), která je určena zahraničním bohemistům. Tato publikace přináší zjednodušenou verzi gramatiky češtiny, v mnohém však koresponduje s popisem gramatiky češtiny pro rodilé mluvčí. Domníváme se, že tato korespondence souvisí se zaměřením na poměrně úzkou skupinu čtenářů (oborových bohemistů). V letech 1993 a 2003 vychází tato gramatika v mírně pozměněné verzi pod názvy *Úvod do české mluvnice pro zahraniční studenty* (1993) a *Základní mluvnice češtiny pro zahraniční studenty* (2003).

V 90. letech je dále publikována mluvnice zaměřená na mediky *Česká gramatika pro zahraniční posluchače medicíny – 1. díl (hláskosloví a tvarosloví)* autorek D. Kyselákové a L. Pavlíkové (1992) a dále učební pomůcka, kterou je možné přiřadit ke gramatikám, s názvem *Česká deklinace a konjugace pro cizince (Tabulky a příklady)* H. Confortiové (1997). Také tato kniha byla opětovně vydána, a to v roce 2005.

Po roce 2000 pak vychází celá řada gramatik, které přibližují češtinu nerodilým mluvčím; dvě z nich jsou psány anglicky. První z nich je *The Course of Czech Grammar* M. Hádkové a J. J. Maertina (2006) a dále je to obsáhlejší gramatika K. Tahala (2010) *A Grammar of Czech as a Foreign Language*. Obě publikace jsou určeny cizincům se znalostí angličtiny.

1.4 Prezentace morfologické složky české gramatiky v učebnicích češtiny pro cizince

Jak jsme již uvedli, pro nás je nejzajímavější složkou oboru čeština jako cizí jazyk složka jazyková, jejíž primární úlohou je, jak uvádí M. Hrdlička (2006, s. 11), „*náležitý popis a vypracování metodiky prezentace systému českého jazyka pro potřeby zahraničních bohemistů. Patří sem např. vypracování komunikačně pojaté gramatiky českého jazyka, problematika zpracování a výkladu konkrétních gramatických kategorií a jevů s ohledem na komunikační kompetenci cizince i jeho jazykový původ a komunikační potřeby, [...].*“ Dodejme, že by měla být vypracována také gramatika určená i takovým nerodilým mluvčím, kteří chtějí češtinu užívat jako komunikační kód v běžné komunikaci s rodilými mluvčími češtiny.

Uvedme nyní přehled současných prakticky orientovaných publikací věnovaných češtině jako cizímu jazyku. Než tak ale učiníme, je nutné dodat, že se naše pozornost soustředí na publikace věnované především německy mluvícím rodilým mluvčím, neboť právě tato skupina žáků a studentů stojí v centru pozornosti této disertační práce.

Proto, aby byla pozornost věnována právě této skupině mluvčích, hovoří i statistické údaje, na které chceme upozornit. Podle údajů rakouského Spolkového ministerstva pro výuku, umění a kulturu a statistického úřadu *Statistik Austria* se česky ve školním roce 2009/10 učilo ve státem zřizovaných základních, středních a vyšších školách celkem 1 623 žáků.⁶ Údaje vztahující se k vysokému školství jsou omezeny jen na studentky a studenty Universität Wien, protože toto je jediná rakouská univerzita nabízející studijní obor *Český jazyk*. V zimním semestru 2009 zde studovalo češtinu 89 studentů, v následujícím zimním semestru pak 74 studentů a v zimním semestru 2011 už jen 56 studentů. I v následujících letech počty studentů klesají.⁷

Podle nejnovějších údajů se v celé Spolkové republice Německo na školách nižších stupňů učí česky 3 325 žáků;⁸ nejvíce ve spolkové zemi Sasko (2 353 žáků). Na vysokých školách a univerzitách v zimním semestru 2011/2012 studovalo češtinu jako první, druhý nebo třetí předmět celkem 186 studentek a studentů.⁹ Údaje vztahující se k dalším zemím, kde je němčina úředním jazykem, pro jejich relativní vzdálenost od České republiky, s níž souvisí i zájem o studium češtiny jako cizího jazyka, neuvádíme, neboť je nepovažujeme za relevantní.

Sečteme-li všechny výše uvedené údaje, získáme 5 190 žáků a studentů učících se náš národní jazyk v rámci státem zřizované výuky. Všechny výše zmíněné statistické údaje se týkají jen výuky povinné, popř. povinně volitelné. Data zahrnující i kurzy volitelné či kurzy pořádané různými spolky bohužel nejsou k dispozici.

---

⁶ Data byla na základě žádosti autorky disertace poskytnuta rakouským Spolkovým ministerstvem pro výuku, umění a kulturu dne 16. 10. 2012, novější data bohužel nejsou k dispozici.

⁷ Údaje byly převzaty ze statistického portálu uni:data Spolkového ministerstva pro vědu a výzkum Rakouska. UNI:DATA WAREHOUSE. Noc-science.at [online]. [cit. 2012-08-31]. Dostupné z: <https://oravm13.noc-science.at/apex/f?p=103:36:0::NO::> V zimním semestru 2013 studovalo češtinu 53 studentů a v následujícím roce už jen 13 studentů, viz <https://suasprod.noc-science.at/XLCubedWeb/WebForm/ShowReport.aspx?rep=012+statistisches+taschenbuch%2f003+studienstruktur+und+studienfelder%2f002+3-2+ordentliche+studien+nach+studienart.xml&toolbar=true> [cit. 2014-08-31]

⁸ Data byla na základě žádosti autorky disertace poskytnuta školským oddělením instituce „*Sekretariat der Kultusministerkonferenz*“ dne 05. 09. 2012. Dne 04. 01. 2014 byla opětovně odeslána žádost o poskytnutí aktuálních údajů. Novější statistika, v níž by byla čeština pozorována samostatně, bohužel není k dispozici.

⁹ Data byla převzata z publikace: *Bildung und Kultur. Studierende an Hochschulen, Wintersemester 2011/12*. (2012), s. 307. Publikace byla autorce disertace poskytnuta na základě její žádosti statistickým úřadem *Statistik Austria* dne 30. 08. 2012.

Zanedbatelná jistě není ani geografická poloha naší země a zemí německy mluvících, stejně jako společensko-ekonomické vazby mezi Českou republikou, Německem a Rakouskem. Kontakt s cílovým jazykem je tak žáky a studenty poměrně snadno dosažitelný. Z výše uvedeného plyne, že zaměřit se na tuto cílovou skupinu má smysl.

Protože nabídka publikací pro praktickou výuku je širší, začneme učebnicemi a cvičebnicemi. Novodobé učebnice češtiny pro cizince vycházejí již déle než půl století, my ale omezíme náš zájem na učebnice publikované nejdříve v 80. letech 20. století. Naším cílem není přinést vyčerpávající výčet všech učebnic a stejně tak je nechceme blíže charakterizovat či hodnotit. Náš zájem se zaměřuje pouze na fakt, zda a jakým způsobem reagovaly a reagují učebnice, respektive jejich autoři, na změnu v přístupu k výuce češtiny pro cizince.

Aby bylo možné provést porovnání způsobu prezentace gramatických jevů češtiny, bylo nutné stanovit určitá kritéria, kterým bude věnována pozornost. Aby tato kritéria fungovala, musí se jednat o gramatické jevy frekventované, základní, zkrátka takové, které budou přítomné ve všech učebních materiálech, a zároveň gramatické jevy, které nabízí možnost různého zpracování. Proto byla vybrána následující kritéria:

- a) Jakým způsobem je prezentována deklinace substantiv a adjektiv. Konkrétně nás zajímá, zda jsou užívána česká vzorová slova, zda je deklinace prezentována horizontálním či vertikálním způsobem, popř. jaké je pořadí jednotlivých pádů.
- b) Způsob prezentace konjugace sloves, počet slovesných tříd (skupin) a kritéria jejich vymezení.
- c) Doplnujícím kritériem je reflexe stratifikace našeho národního jazyka - zda je upozorněno na existenci jazykových variet, popř. která z variet je prezentována.¹⁰

Na základě provedené analýzy, v jejímž rámci bylo prostudováno dvanáct učebnic či učebnicových kompletů,¹¹ které jsou určeny rodilým mluvčím s němčinou jako rodným jazykem, popř. v nich není určena konkrétní skupina mluvčích, bylo zjištěno následující.

V přístupu k prezentaci substantivní a adjektivní deklinace dominuje již od 90. let 20. století přístup horizontální. Ve většině případů přítom autoři učebnic užívají jako

---

¹⁰ Všímáme si také skutečnosti, která z osobních koncovek 1. os. sg. a 3. os. pl (*-uji/-uju, ují/-ujou*) sloves 3. slovesné třídy je použita. V případě, že jsou užity obě, nás zajímá jejich pořadí, popř. font, jakým jsou napsány.

¹¹ Pro potřeby naší analýzy byly vybrány takové učební texty, které nejsou určeny zahraničním bohemistům.

vzorová slova výrazy odlišné od vzorů pro rodilé mluvčí. Při pořadí prezentace pádů hraje svou roli frekvenční hledisko. Téměř ve všech učebnicích je nejprve prezentován akuzativ singuláru následovaný lokálem singuláru, případně nominativem a akuzativem plurálu a dále genitivem singuláru. Mezi posledními jsou prezentovány jak v singuláru, tak v plurálu dativ a instrumentál.

Nejmarkantnější rozdíly byly zjištěny u prezentace slovesné konjugace, a to konkrétně v počtu slovesných tříd/skupin a způsobu přiřazení slovesa ke konjugační skupině. V učebnicích vydaných po roce 2000 jednoznačně převažuje rozdělení sloves do čtyř skupin. Jedná se o skupiny *-á-*, *-í-*, *-uju* a slovesa nepravidelná. Jsou-li slovesné skupiny rozděleny tímto způsobem, pak jsou slovesa ke slovesné třídě přiřazována téměř ve všech případech podle zakončení infinitivu.

Pouze v jednom případě je studujícím podáno poučení o stratifikaci češtiny,¹² asi ve třetině učebních textů je použita zkratka odkazující na hovorovost určitého slova nebo slovního tvaru, aniž by však byla tato zkratka vysvětlena. Ve zbývajících textech poučení zcela chybí. Výpovědní hodnotu mají také osobní koncovky prezentované v 1. osobě singuláru a 3. osobě plurálu především sloves třetí slovesné třídy, popř. jejich pořadí. Učebnice publikované v 90. letech 20. stol. uvádějí na prvním místě stylově neutrální koncovky *-uji*, *-ují*, na rozdíl od toho učebnice vydané po roce 2000 prezentují jako základní koncovky hovorové *-uju*, *-ujou*.

Důležitým zjištěním dále je, že učebních materiálů věnujících se češtině jako cizímu jazyku v poslední době přibývá. Kvantitativní nárůst publikací vydaných po roce 2000 je značný. Stejně tak je patrná také vizuální proměna textů souvisejí nejen s dnešními širokými možnostmi grafického zpracování, ale i s vyšší kupní silou cílové skupiny.

1.5 Metodické příručky zaměřené na výuku češtiny jako cizího jazyka

Dalším úkolem oboru čeština jako cizí jazyk je vypracování metodiky výuky češtiny jako cizího jazyka. Na tomto poli se již setkáváme s prvními hmatatelnými výsledky. V návaznosti na potřeby cizinců, žádajících o trvalý pobyt na území České republiky, vznikla *Metodika přípravy ke zkoušce z českého jazyka pro žadatele o trvalý pobyt (úroveň A1)* (Cvejnová a kol., 2008), jejíž vznik byl iniciován Ministerstvem

---

¹² Srov. L. Holá - P. Bořilová (2011a).

školských, mládeže a tělovýchovy ČR, Ministerstvem vnitra ČR a Ministerstvem práce a sociálních věcí ČR. Úkolem této metodiky je definovat, které dovednosti musí kandidát u zkoušky prokázat, a také poskytnout učitelům oporu při přípravě studentů na již zmíněnou zkoušku.

Na obdobnou cílovou skupinu, tedy studenty, jejichž cílem je dosáhnout jen elementární úrovně jazyka, je zaměřena také publikace *Nízkoprahové kursy češtiny pro cizince. Příručka* (Hrdlička – Slezáková, 2007). Podle autorů tohoto textu se nejedná o metodickou příručku nízkoprahových kurzů, ale spíše o materiál, který pomáhá orientovat se v problematice nízkoprahových kurzů. Příručka formou stručně popsaných bodů provádí strukturou kurzů tohoto typu a dotýká se všech běžných témat, která jsou s nimi spojena.

Učitelům, kteří se setkávají s výukou (nejen) dětských cizinců, je určena metodická příručka *Čeština jako cizí jazyk pro začínající školáky. Metodika pro učitele* (Gjurová, 2011). Publikace obsahuje náměty, jak ve výuce pracovat s cizinci-děti, které neumějí číst a psát a především neumějí česky.

V rámci již zmiňovaného projektu *Inovace vzdělávání v oboru čeština jako druhý jazyk* byl v roce 2012 vydán také studijní text *Kapitoly z lingvodidaktiky češtiny jako cizího jazyka* (Škodová, 2012).

Autorka v něm komplexně pojednává o vybraných tématech, např. o poslechu a čtení s porozuměním nebo o pojetí jazykové chyby ve výuce češtiny jako cizího jazyka. Nabídnuto je nejen teoretické poučení o vybrané problematice, ale také praktické ukázky toho, jak v hodinách češtiny pro cizince pracovat při nábízení vybraných dovedností.

Ačkoliv je tato publikace z hlediska tematického výběrová, domníváme se, že je po odborné stránce velmi dobře připravena a že přináší odpovědi na řadu otázek spojených s metodikou výuky češtiny jako cizího jazyka.

Ve stejném roce byla publikována také *Metodika práce s žáky-cizinci v základní škole* (Šindelářová – Škodová, 2012). Tento text se zaměřuje na práci s žáky-cizinci. Metodologicky vychází nejen z poznatků lingvodidaktiky, ale také dalších věd, např. sociolingvistiky nebo psycholingvistiky; svou povahou je tak interdisciplinární.

Publikace seznamuje čtenáře (pedagoga) také se základy interkulturní komunikace, aby byl schopen adekvátně přistupovat k žákům v multikulturním prostředí, jež vzniká v každé třídě, kterou navštěvují děti-cizinci. Jejím hlavním přínosem jsou třetí a čtvrtá

kapitola, jež přináší metodické pokyny k začleňování žáků-cizinců¹³ do výuky a přehled metod práce s žáky-cizinci ve výuce.

Také tento text se věnuje problematice práce s chybou a využití jazykových korpusů (ČNK a žakovský korpus CzeSl) v rámci výuky češtiny jako cizího/druhého jazyka. Vedle teoretického poučení jsou obsaženy i typy pro praktickou práci v hodinách češtiny.

Nejnovější publikace věnované metodice začleňování cizinců do české společnosti jsou práce *Čeština jako cílový jazyk, 1. díl* (Šindelářová – Škodová, 2013a) a *Čeština jako cílový jazyk, 2. díl* (Šindelářová – Škodová, 2013b).

První díl této metodiky (Šindelářová – Škodová, 2013a) se věnuje otázkám začleňování dětí-cizinců (do 15 let věku) do českých základních a mateřských škol. Soustřeďuje se na podmínky ovlivňující budování komunikační kompetence dětí-cizinců v češtině na jedné straně a na podmínky ovlivňující budování profesních kompetencí pedagogů, kteří mají proces integrace žáků-cizinců v multikulturních třídách podpořit, na straně druhé.

Druhý díl metodiky (Šindelářová – Škodová, 2013b) je zaměřen na výuku češtiny jako cizího jazyka u dospělých osob. První část této metodiky je teoreticky orientována a přináší informace o faktorech, jež mají vliv na integraci cizinců do majoritní české společnosti a jejich vzdělávání. Druhá část této publikace charakterizuje češtinu jako cizí, popř. druhý jazyk z hlediska synchronního i diachronního. Závěrečná část této publikace zahrnuje metodické pokyny k začleňování cizinců do českého komunikačního prostředí.

Mohlo by se zdát, že je této problematice věnován dostatek pozornosti. Podle našeho názoru tomu tak však není. Uvedené publikace se věnují pouze dílčím tématům a jsou zaměřeny na úzce vymezené cílové skupiny. Metodika výuky češtiny pro cizince, která by se dotýkala všech náležitostí spjatých s její výukou a zároveň akcentovala různé cílové skupiny, bohužel zatím vytvořena nebyla.

1.6 Pregraduální příprava učitelů češtiny jako cizího jazyka

Zřejmě největší pokrok byl učiněn na poli zkvalitnění přípravy budoucích učitelů, rodilých mluvčích, kteří budou učit češtinu jinojazyčné mluvčí. Nabízí se poměrně široké

---

¹³ Text se zmiňuje o obtížích žáků s vybraným mateřským jazykem. Jedná se o mluvčí, jejichž rodným jazykem je ruština, ukrajinština, arménština, arabština, japonština a korejština.

spektrum možností jak studovat češtinu jako cizí jazyk. Téměř všechny české univerzity nabízejí v rámci studijního programu *Český jazyk a literatura* povinně volitelné, popř. volitelné jednosemestrální i dvousemestrální semináře, v nichž je čeština nahlížena jako cizí jazyk. O krok dále pak je Technická univerzita v Liberci, kde je možné na Fakultě přírodovědně-humanitní a pedagogické v rámci bakalářského studia filologie zvolit specializaci pro češtinu jako cizí jazyk.

Průkopníkem, který nabízí celý studijní program, konkrétně navazující jednooborové i dvouoborové magisterské studium, je Karlova univerzita v Praze. Obor *Učitelství češtiny jako cizího jazyka* je na Filozofické fakultě UK v Praze možné studovat už od roku 2010. Od akademického roku 2012/2013 pak doznala struktura tohoto studijního oboru jistých změn, díky čemuž nové studijní plány lépe korespondují s požadavky na profil absolventů.

Také Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích nově akreditovala navazující magisterský studijní program *Učitelství pro základní školy, studijní obor Učitelství vvp pro 2. stupeň ZŠ – Český jazyk jako cizí jazyk*. V tomto studijním oboru měli začít první studenti studovat již v akademickém roce 2013/14, obor však bohužel doposud nebyl otevřen.

Státem spravované instituce dnes však již nejsou jediné, které nabízejí možnost studovat češtinu jako cizí jazyk. I sféra soukromá, komerční, přichází s nabídkou studijních oborů čeština jako cizí jazyk. Jako příklad uveďme soukromou vysokou školu AKCENT College s.r.o. nabízející bakalářský studijní program *Čeština jako cizí jazyk*.

Pro ty, kteří již absolvovali některý ze studijních oborů Učitelství českého jazyka a literatury, je k dispozici *Dvousemestrální zdokonalovací kurz k výuce češtiny jako cizího jazyka*, který nabízí Ústav jazykové a odborné přípravy Univerzity Karlovy v Praze. Tento kurz je zaměřen na prohloubení znalostí z oblasti metodiky a didaktiky češtiny jako cizího jazyka.

Na rozšiřování znalostí pedagogů i laiků, kteří učí cizince česky, se podílí také výše zmíněná *Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka*. Jde odbornou zájmovou organizací, která sdružuje učitele češtiny jako cizího jazyka. Tato organizace byla založena v roce 2002 a několikrát ročně pořádá pravidelná setkání věnovaná nejružnějším tématům souvisejícím s problematikou výuky češtiny pro cizince.

1.7 Shrnutí

Jak je z předchozích kapitol patrné, pokrok v oblasti odborného výzkumu v oboru češtiny jako cizího jazyka je skutečně značný. Objevují se však stále nové podněty, jimiž je nutné se zabývat a pro něž je třeba nalézat uspokojivá řešení.

V oblasti didaktiky a metodiky je nutné vypracovat náležitou metodiku výuky češtiny pro cizince, která by reflektovala jak specifika češtiny v roli nemateřského jazyka, tak specifika cizinců, kteří se učí česky.

V oblasti lingvistiky je předně potřeba vytvořit adekvátní popis systémové složky češtiny v takové podobě, aby jej bylo možno aplikovat v praktické výuce češtiny pro cizince. S tím souvisí i potřeba vytvořit konfrontační popisy češtiny a jazyků, které jsou mateřštinou studentů učících se česky, aby bylo možné k nim při tvorbě gramatik češtiny ve funkci cizího jazyka přihlížet.

Tato problematika je doposud spíše opomíjena. Pouze výjimečně se setkáváme s pracemi, které se věnují otázkám popisu struktury a fungování češtiny z pohledu typologického¹⁴ a srovnávacího.¹⁵

Cílem této disertační práce je proto vytvořit právě takový dílčí popis gramatiky češtiny, jenž se soustředí na vybrané jevy morfologické roviny češtiny ve funkci jazyka cizího. Zároveň bude námi zamýšlený popis respektovat potřeby konkrétní skupiny jinojazyčných mluvčích. Je nanejvýše žádoucí, aby popisy tohoto typu byly zaměřeny na předem definovanou skupinu cizinců, aby tak bylo možno reflektovat jejich specifické potřeby.

Jedním z dalších cílů oboru čeština jako cizí jazyk je také podrobit češtinu a českou kulturu, historii a literaturu interkulturnímu a multikulturnímu pohledu a vytvořit odpovídající odborné i prakticky zaměřené materiály.

Závěrem shrnujeme, že se obor čeština jako cizí jazyk stal svébytným oborem. Jistě, je zde celá řada otevřených otázek a nesplněných úkolů, avšak o které vědní disciplíně můžeme s čistým svědomím prohlásit, že již dospěla k absolutnímu a konečnému poznání v dané oblasti bádání? Pokud by před námi nestály další úlohy a cíle, nebylo by ani žádného dalšího vývoje.

---

¹⁴ Krátké poučení o typologické charakteristice češtiny najdeme např. u J. Vintra (2001).

¹⁵ Srov. F. Štícha (2003).

II. Gramatika a čeština jako cizí jazyk

2.1 Pojetí pojmu gramatika

Pojmu *gramatika* můžeme rozumět různě a můžeme mu přiřazovat různé významy v závislosti na tom, z jakého úhlu pohledu *gramatiku* nazíráme. Podobně uvažuje také V. Černý, který mimo jiné reflektuje také historicky podmíněné chápání tohoto výrazu: *„Pod termínem „gramatika“ si můžeme představit několik různých věcí. Ve středověku se tak nazývalo jedno ze sedmi svobodných umění a jeho náplní byl, jak jsme viděli popis a studium latinského jazyka. Dnes si pod tímto termínem zpravidla představujeme soubor pravidel, kterými se řídí výstavba jednotlivých tvarů nebo celých vět nějakého konkrétního jazyka, nejčastěji takový soubor pravidel, který má knižní podobu.“* (Černý, 1998, s. 101) Černý však nevnímá gramatiku jen jako knižní publikaci, ale poukazuje také na fakt, že gramatika jakožto soubor pravidel jazyku vlastních, přirozeně se vyvinuvších a pro uživatele daného jazyka závazných je tzv. gramatikou vnitřní, již je možné podrobit lingvistickému zkoumání.

S jinou avšak velmi podobnou definicí gramatiky přichází také F. Čermák. *„Gramatika (mluvnice) je organizovaný úhrn pravidel jazykového systému chápaný jako principy tvorby a organizace vět, promluv, textů, a tedy komplexních jednotek jazyka a jejich skládání z jednotek elementárních (tj. bez výčtu většiny jednotek systému). V aplikované podobě se jí rozumí především popis struktury, resp. té části systému jazyka, která se vztahuje ke kombinacím jednotek, zvl. při tvorbě vět. Avšak názorů na to, jak gramatiku chápat i jak ji členit, je mnoho.“* (Čermák, 1997, s. 159)

Obě výše uvedené definice chápou gramatiku více méně shodně. Jednak jako strukturu založenou na organizaci pravidel vlastních konkrétnímu (přirozenému) jazyku, jednak jako produkt vědecké práce, který zachycuje stav gramatiky v prvním slova smyslu. F. Čermák sice explicitně neuvádí, že gramatiku chápe jako „vnitřní gramatiku“, avšak z jeho definice toto chápání nutně vyplývá. Neboť hovoří-li se o aplikované podobě, nutně musí existovat podoba primární.

Přesto, že naším cílem není přinést vyčerpávající výčet různých definicí pojmu *gramatika*, dovolíme si zmínit ještě definici G. Helbiga (2001). Jeho pojetí zahrnuje oba výše zmíněné významy, integruje však ještě další význam, který gramatika získává v souvislosti s výukou cizích jazyků.

Gramatika je v jeho pojetí chápána ve třech významech. Gramatika A odpovídá systému pravidel, která jsou vlastní určitému jazyku a nezávisí na lingvistickém poznání. Gramatika B reprezentuje lingvistický popis tohoto systému a je tedy oním souborem pravidel, která určují vytváření jazykových vyjádření. Gramatika C zahrnuje systém pravidel, který se vytváří při osvojování jazyka v mysli člověka. Gramatika se pak projevuje jako soubor mentálních reprezentací jazyku vlastních struktur. Na základě mentálních reprezentací je mluvčí schopen ovládat jazyk a plnit své komunikační potřeby. (Helbig, 2001)¹⁶

Ve smyslu gramatiky A a B se G. Helbig shoduje s F. Čermákem (1997) a V. Černým (1998), další aspekt chápání přináší gramatika ve smyslu C, tedy gramatika coby mentální obraz jazykových pravidel v mysli mluvčího. Takovéto pojetí gramatiky podle našeho názoru spojuje G. Helbiga s N. Chomským (1969), pro kterého je gramatika znalostí kompetentního mluvčího o svém jazyce. N. Chomsky také upozorňuje na fakt, že pojem gramatika je záměrně užíván ve dvojitým významu: a) jako vnitřní prezentace teorie jazyka a b) lingvistický přístup k jazyku jako objektu zkoumání. (Helbig, 2001)

Jako schopnost vytvářet pomocí souboru pravidel jazyková vyjádření, která je člověku vlastní, chápe gramatiku také M. Daňová (2008). Poukazuje přitom také na možnost metaforického použití tohoto pojmu. Jestliže akcentujeme především aspekt pravidelnosti a systematičnosti, je možné hovořit např. i o gramatice výtvarných umění.

Chápeme-li gramatiku jako knižní publikaci obsahující popis gramatiky coby vnitřní neoddělitelné součásti každého přirozeného jazyka, liší se náplň pojmu také podle toho, zda ji chápeme v užším, či širším slova smyslu. Gramatika v užším slova smyslu bývá omezena na pouze morfologii a syntax,¹⁷ a je tak silně redukována a zaměřena na formální vztahy. Toto pojetí je poměrně časté,¹⁸ je však možné zajít ještě dále, např. N. Chomsky (1966) ztotožňuje gramatiku se syntaxí. Na rozdíl od toho gramatika v širším slova smyslu zahrnuje také slovní zásobu, sémantiku, fonetiku s fonologií, slovtvorbu a případně také pragmatiku. Jedním z prvních zastánců širě chápaného pojetí gramatiky byl už F. de Saussure (1989), když odkazoval na nutnost vnímat lexikální složku jako součást gramatiky. (Krumm a kol., 2010; Čermák, 1997)

---

¹⁶ Srov. též H.-J. Krumm a kol. (2010), J. Dolník, (1992).

¹⁷ V německé lingvistice se hovoří také o morfosyntaxi.

¹⁸ Srov. V. Černý (1998).

Výhodou takto komplexně pojatého chápání gramatiky je skutečnost, že je možno postihnout vztahy nejen mezi formami, ale také mezi formou a významem, a díky tomu se nabízí možnost konkrétnějšího, explicitnějšího a komplexního poznání jazyka.

2.2 Klasifikace gramatik

Klasifikaci gramatiky jak ve smyslu lingvistických přístupů k jazyku, tak ve smyslu knižních publikací je možné provádět různými způsoby a na základě různých hledisek.

Jednu ze zdařilých klasifikací prezentuje F. Čermák (1997). Gramatiky dělí z následujících hledisek:

- a) z hlediska obsahu na performační a systémové;
- b) času na diachronní a synchronní;
- c) počtu jazyků, na které se gramatiky soustředí, na univerzální, teoretické, kontrastivní a jednojazykové;
- d) cíle na preskriptivní a deskriptivní;
- e) vztahu mezi formou a funkcí na onomaziologické a sémaziologické;
- f) východiska na strukturní, systémové, generativní, stratifikační a funkčně-generativní.

G. Helbig (2001) nabízí jiný způsob klasifikace¹⁹ zaměřující se na gramatiky jako produkty vědecké práce (ve vztahu k výuce jazyka). Rozlišuje druhy gramatik podle vztahu k objektu, podle stavu znalostí vztahujících se k objektu zkoumání, ale také podle společenského účelu (např. gramatika pro potřeby výuky cizích jazyků, překlad nebo teorii výuky), podle potencionálních uživatelů (lingvisté, autoři knih) a podle situací, v nichž je popis gramatické stavby jazyka užíván (jako učebnice, jako příručka). Hovoří tak o těchto opozicích:

- a) normativní x deskriptivní;
- b) diachronní x synchronní;
- c) vědecká x uživatelská (zaměřená na poučené laiky);
- d) gramatika zaměřená na problém x výsledek;
- e) gramatika zaměřená na produkci x recepci;
- f) mateřského jazyka x cizího jazyka;

---

¹⁹ Srov. též H.-J. Krumm a kol. (2010).

- g) jednojazyková x konfrontační
- h) lingvistická x didaktická.

Každá z uvedených klasifikací postihuje různé aspekty, podle nichž je možné gramatiky třídit. Helbigovo (2001), resp. Krummovo (2010) pojetí je zaměřeno na klasifikaci popisů gramatiky a přináší postřehy užitečné pro autory knižních publikací, zatímco F. Čermák (1997) postihuje i některé charakteristiky související s lingvistickými teoriemi gramatiky. Přesto mají obě pojetí některé shodné výstupy.

Helbigova (2001)/Krummova (2010) klasifikace je vědomě orientována jen na jedno z možných chápání pojmu gramatika a přináší velmi podrobné třídění postihující všechny charakteristiky publikací věnovaných gramatice. Zajímavé je hledisko třídění podle potenciálních uživatelů, konkrétně zaměření na autory učebnic jazyka jako jazyka mateřského nebo cizího.

Německá lingvistika v porovnání s lingvistikou českou pokročila v poznání vlastního jazyka natolik, že dala samostatnému vědnímu oboru *Deutsch als Fremdsprache* (*Němčina jako cizí jazyk*) vzniknout o poznání dříve. Tento obor se rozvíjí již dlouhou dobu a němčinu nahlíží z perspektivy cílového jazyka. Nabízí také celou řadu publikací, které německou gramatiku prezentují různými (výše naznačenými) způsoby.

Při tvorbě popisu jazyka, který prezentaci daného jazyka uzpůsobuje potřebám cizinců, je vhodné vycházet z poznatků a přístupů, které jsou vlastní jednotlivým druhům gramatiky. Máme na mysli především poznatky konfrontačně orientované gramatiky, ale také postupy preskriptivní a deskriptivní lingvistiky a postupy charakteristické pro lingvistickou a částečně také didaktickou gramatiku.

Poněkud stranou pozornosti stojí gramatika signální. Tento přístup ke gramatice není snadné jednoznačně zařadit do nabízených typů klasifikací. S Helbigovým (2001)/Krummovým (2010) tříděním ji usouvztažnit nelze, neboť se nejedná o typ knižní publikace. Klasifikaci Čermákovu (1997) bychom pak museli zřejmě rozšířit o nové hledisko, a to o způsob, kterým je gramatický obsah prezentován. Novým typem by byly gramatiky prezentující gramatické obsahy verbálně a neverbálně.

2.3 Specifikace vybraných typů gramatik

Pro potřeby bližší specifikace jednotlivých typů gramatik je vhodné vycházet z opozice charakteristik, které se k jednotlivým typům váží. Jak již bylo řečeno výše, gramatiku chápeme ve dvojitým smyslu, a to jednak jako souhrn gramatických pravidel, která byla sepsána do podoby knižní publikace, jednak jako lingvistický přístup k vnitřní struktuře jazyka.

2.3.1 Deskriptivní a preskriptivní gramatika

Deskriptivismus je směr navazující na myšlenky strukturalismu, který se vyvinul ve Spojených státech amerických. Jeho specifickými rysy jsou důraz na antropologii a etnografii, zaměření na formální stránku jazyka a využívání matematických metod. Deskriptivisté se soustředovali především na formální stránku jazyka, z hlediska obsahové stránky věnovali pozornost jen obsahům gramatickým na úkor obsahu lexikálního. Tento přístup však měl za následek silný charakter formalismu, který je deskriptivistům vyčítán. (Černý, 1997)

Právě koncentrace na formální stránku jazyka je jednou z charakteristik deskriptivismu. Deskriptivní je často chápáno jako synonymum popisný. Popis jazyka vytvořený pomocí deskripce bývá objektivním popisem stávajícího stavu jazyka, aniž by byla zohledněna pravidla užití popsaných jevů. Objektivita je zřejmě nejsilnější stránkou tohoto přístupu k jazyku. Je však tento způsob vhodný pro popis jazyka, resp. gramatiky, určeného nerodilým mluvčím?

Rodilý mluvčí si v dětství přirozenou cestou osvojil mateřský jazyk a na základě svého dalšího jazykového vývoje je schopen jej užívat v souladu s pravidly daného jazyka i společensky závazným územ. Cizinec učící se další jazyk tuto schopnost nemá. Obecně platí, že cizí jazyk se lidé učí jiným způsobem než svou mateřštinu. Právě z tohoto důvodu není deskriptivní popis ve své čisté podobě vhodný.

Preskriptivní přístup k jazyku bývá charakterizován jako předepisující, normativní a je mu často vytýkáno subjektivismus, ke kterému řada autorů při popisu pravidel tvoření a užití jednotlivých jevů inklinuje. Popis v duchu preskripce se často snaží předepsat, co je, resp. co není správné, popř. jaký by měl být ideální stav. Ztotožňujeme se s názorem G. Helbiga (2001), který dodává, že gramatika sama o sobě není normativní, normativní

jsou pouze pravidla jejího užití, a proto je možné i deskriptivní gramatiku použít normativně. K tomuto Krumm (2010) dodává, že s preskriptivním využitím deskriptivně orientovaného textu se setkáváme především tehdy, váhá-li mluvčí nad správným tvarem a hledá-li oporu v odborném textu.

Chápeme-li ale preskriptivní přístup k jazyku ve shodě s M. Hrdličkou (2012) jako přístup, který staví na kvalifikovaně stanovených a formulovaných pravidlech tvoření mluvnických kategorií, který předkládá poučení o jejich frekvenci a stylovém zabarvení včetně způsobu uplatnění v řečové komunikaci, pak preskriptivní nemusí nutně znamenat subjektivně pojatý.

Preskriptivní a deskriptivní přístup stojí často v opozici a v minulosti byly tyto přístupy pojímány jako téměř absolutně protichůdné; dnes tomu tak už není. Z výše naznačených důvodů se jeví jako podnětné vhodnou měrou kombinovat výhody přístupu deskriptivního i preskriptivního. Tento názor staví na analogii k přístupu k jazyku, jehož zastáncem byl A. Martinet.²⁰ A. Martinet (1961) zastával názor, že jazyk je nutné zkoumat jak z hlediska formálního, tak také obsahového i funkčního, což umožňuje jazyk nejen popsat, ale i vysvětlit.

Je vhodné poukázat na paralelu mezi aplikovanou a teoretickou lingvistikou. Zatímco teoretická lingvistika má spíše povahu deskriptivní, popis jazyka je objektivní a věrný, produkty aplikované lingvistiky mají často rysy preskripce. Znakem preskripce bývá selektivní prezentace forem, jež jsou podle autora popisu správné či vhodné. Zatímco je lingvistika teoretická především vědecká, odráží aplikovaná lingvistika potřeby praktického využití. (Čermák, 1997)

Tuto myšlenku je možné přeneseně aplikovat na popis gramatiky češtiny ve funkci cizího jazyka, který by se měl zaměřit nejen na formální stránku gramatických jevů (např. tvorba tvarů na základě pravidla), ale i funkci, kterou v rámci komunikace plní takto vytvořený slovní tvar, popř. kombinace několika slovních forem.

2.3.2 Konfrontační gramatika

Konfrontační (také kontrastivní) gramatika a její poznatky hrají velkou roli především ve výuce cizích jazyků. Je to pochopitelné, neboť je to právě výuka cizích

---

²⁰ Srov. V. Černý (1996).

jazyků, která potřebuje znát rozdíly a styčné body mezi jazykem výchozím a cílovým. Konfrontační gramatiky bývají založeny na jazykovém srovnání dvou, výjimečně i více jazyků a srovnání může vycházet z historického, areálového nebo typologického členění jazyků. Dnes jsou jako východiska preferována především jazyková typologie a komparatistika.

Ač by se na první dojem zdálo, že obtížné bude především to, co je od mateřštiny odlišné, není tomu vždy tak. Neexistuje přímá úměra mezi odlišností a obtížností. Proto se zájem lingvistů a didaktiků soustřeďuje nejen na jevy odlišné, ale také na ty podobné, a od kontrastivního přístupu se přistupuje k přístupu konfrontačnímu.

Z počátku bylo ambicí lingvistů zaměřených na konfrontační lingvistiku stanovit jevy, které budou v rámci cizojazyčné výuky s největší pravděpodobností pro konkrétního rodilého mluvčího problematické. Chybová analýza však ukázala, že žáci se dopouštějí i chyb konfrontační analýzou nepředpokládaných, a naopak v případech, kde analýza předpovídala chybování, se žáci chyb ne vždy dopouštějí. Ani chybová analýza však není schopna určit příčinu chybování. Pozornost se dnes proto soustřeďuje na výzkum „mezijazyků“²¹ žáků a studentů, jehož výsledky by snad byly schopny přinést uspokojivé vysvětlení.

Aby bylo možno jazyky, respektive konkrétní jazykové jevy porovnávat, je nutné, aby byly dané kategorie porovnatelné také po stránce teoretické a metajazykové. Pod pojmem metajazyková kompatibilita se rozumí, že jsou oba popisy založeny na stejné bázi jazykové a gramatické teorie, že jsou vytvořeny pomocí stejných metod a s využitím stejných termínů. Pro potřeby lingvodidaktiky je také nutné, aby byly oba popisy ještě před jejich porovnáním uchopeny z perspektivy nerodilého mluvčího. (Helbig, 2001) Nutno také podotknout, že pro porovnání jazykových systémů nestačí pouhá přítomnost jazykového (gramatického) jevu v porovnávaných jazycích, neboť distribuce daného jevu může být odlišná.²² Zdánlivá shoda se tak může stát zásadním rozdílem.

Také je nutné si uvědomit, že existují dva způsoby konfrontačního porovnání jazyků. Jednak může být popis cílového jazyka založen na popisu jazyka výchozího, takovýto popis je pak unilaterální a dá se používat jen „ve směru“, v jakém byl vytvořen. Tento typ je příznačný především pro strukturalistické popisy. Existují však i popisy

---

²¹ Termín mezijazyk, též interlanguage, pochází z teorie mezijazyka. Mezijazyk je v odborné literatuře definován jako jazyk studenta, který se vytváří v jeho mysli během procesu učení se cizímu jazyku a zahrnuje strukturní rysy obou jazyků, jazyka výchozího i cílového. Během procesu učení student prochází řadou mezijazyků až do doby, kdy v ideálním případě dospěje k úplné znalosti jazyka. Srov. K. Romaševská (2012).

²² Např. vykání v češtině, jemuž v němčině odpovídá onikání.

bilaterální, které pojmají oba jazyky jako rovnocenné a popisují jejich styčné body a rozdíly. V tomto případě je potřeba, aby byl pro jejich popis využit metajazyk, který je schopen obsáhnout (v ideálním případě) veškeré charakteristiky obou jazyků. Příkladem takového srovnání jazyků jsou popisy vzniklé na základě generativní gramatiky. (Helbig, 2001)

Poznatky získané konfrontační analýzou bývají shrnuty do srovnávacích gramatik, které se stávají výchozím materiálem pro další práci lingvistů a lingvodidaktiků. Přesto, že konfrontační gramatiky přinášejí celou řadu podnětných poznatků, je jejich nespornou nevýhodou jejich neúplnost. Pozornost je častou soustředěna jen na vybrané jevy, které jsou v rámci porovnávaných jazyků porovnatelné. Přesto, že konfrontační gramatiky přinášejí celou řadu podnětných informací, není vhodné závěry z nich plynoucí přeceňovat a je nutné ověřit je i jiným způsobem. Příkladem gramatiky porovnávací češtinu a němčinu je Štíchova *Česko-německá srovnávací gramatika* (2003).

2.3.3 Lingvistická a didaktická gramatika

Gramatika lingvistická a didaktická, někdy též pedagogická, stojí také ve vzájemné opozici. Než však přejdeme k charakterizaci těchto typů gramatik, považujeme za vhodné nastínit relaci pojmů didaktická a pedagogická gramatika a jejich význam, neboť tyto výrazy nejsou užívány a chápány jednotně.

První možností je hierarchizovat pojmy tak, že pedagogická gramatika je nadřazeným pojmem gramatiky didaktické. Pedagogická gramatika je chápána jako lingvistický popis jazyka z pohledu nerodilého mluvčího, který respektuje základní pedagogické principy. Didaktická gramatika je pak specifickým typem gramatiky pedagogické. (Krumm a kol., 2010).

Další možností je užití termínu didaktická gramatika ve smyslu gramatiky pedagogické tak, jak je chápána výše, čili ve významu synonymním. Označení didaktická gramatika je však pro svůj užší význam považováno za výstižnější. (Hrdlička, 2009) Ve stejném významu užívá termín didaktická gramatika také G. Helbig (2001). Ve shodě s G. Helbigem proto v této práci užíváme termín didaktická gramatika.

Máme-li nastínit vztah didaktické a lingvistické gramatiky, jeví se jako výstižná následující definice: „*Zatímco lingvistická gramatika popisuje strukturní prvky mluvnického systému určitého jazyka a jejich fungování, resp. užívání v celé jejich*

složitosti a komplexnosti (má ráz odborný, formuluje zobecňující závěry a pravidla, modeluje, resp. rekonstruuje z určitého úhlu gramatický systém jistého jazykového kódu), vyznačuje se pedagogická gramatika určitými odlišnými specifickými rysy. Bylo by ji možno stručně charakterizovat jako lingvistickou gramatiku uzpůsobenou didaktickým potřebám.“ (Hrdlička, 2009, s. 31)

Lingvistická gramatika se v podstatě soustřeďuje na znázornění gramatické struktury přirozeného jazyka a je možné ji charakterizovat pomocí následujících kritérií: Lingvistická gramatika je úplná, obsahuje všechna pravidla (především morfologická a syntaktická) soudobé podoby jazyka, je deskriptivně orientovaná a proto nenormativní. Popis jazyka se nesoustředí pouze na spisovný standard, ale i variety regionální a sociální, neobsahuje rozpory a vychází z jedné lingvistické teorie (např. valenční teorie nebo strukturalismu), popřípadě z několika vzájemně kombinovatelných teorií. Uživateli lingvistických gramatik jsou jen a pouze odborníci. (Helbig, 2001)

Bohužel dosáhnout tohoto ideálního stavu je velmi obtížné. Vytvoření skutečně komplexního a detailního popisu jazyka ve všech jeho soudobých varietách, který by teoreticky vycházel jen z jedné lingvistické teorie, je možné jen ve výjimečných případech. Stejně tak je problematické užití čistě deskriptivního způsobu popisu.

Didaktická gramatika bývá řazena do aplikované lingvistiky a tvoří most mezi lingvistickou gramatikou a jazykovou výukou. Také didaktickou gramatiku je možné charakterizovat prostřednictvím souboru kritérií. Jedná se o popis jazyka, popř. jazyků, který slouží výuce a učení se jak rodilých, tak nerodilých mluvčích. Didaktická gramatika by měla zprostředkovávat popis soudobého jazyka v jeho mluvené i psané podobě, předně jevy vysoce frekventované, pro komunikaci důležité, a také ty obtížně naučitelné. Je důležité, aby byly gramatické struktury popsány způsobem, který umožní jejich pochopení a osvojení. Proces pochopení a osvojení/naučení se²³ je vhodné stimulovat tím, že gramatické struktury budou doloženy na základě jazykově a funkčně adekvátních příkladů, nejlépe zasazených do kontextu.

Na rozdíl od lingvistické gramatiky je pro gramatiku didaktickou příznačná kombinace různých lingvistických přístupů, z nichž jsou vybrány vhodné postupy a definice. Nutností je vysoká míra explicity. Příznačné je, že na vypracovávání didaktických gramatik mají vliv také poznatky neuropsychologie.

---

²³ Výrazy „učení se“ a „osvojování si“ užíváme neterminologicky, v synonymním významu.

Pozornost by měla být věnována nejen centrálním oblastem gramatiky, jakými jsou morfologie a syntax, ale také fonetice, fonologii, sémantice a pragmatice.²⁴ Pokud je to možné, měla by být gramatika koncipována dvojjazyčně, aby bylo možné reflektovat jazykové rozdíly mezi výchozím a cílovým jazykem, resp. je vhodné využít výsledků kontrastivních analýz daných jazyků.

Didaktické gramatiky jsou často užívány těmi, kteří se učí cizí jazyk, proto by gramatiky měly být založeny na indukci. Metajazyk, který je v nich užíván, musí odpovídat mentálním schopnostem uživatele. Důležitá je také vysoká míra konkrétnosti a přehlednosti. Pro autory, kteří si kladou za cíl napsat didaktickou gramatiku, je nutné mít neustále na paměti, pro koho text píše (cílová skupina uživatelů) a která z dovedností má být rozvíjena. Je také nutné respektovat zásady osvojování cizího jazyka. (Krumm a kol., 2010; Helbig, 2001)

Přesto, že bylo na počátku uvedeno, že lingvistická a didaktická gramatika stojí v opozici, jedná se do značné míry o vztah komplementární. Na jedné straně se lingvistický popis jazyka stává zdrojem, z něhož čerpá didaktická gramatika, a na druhé straně je didaktická gramatika zprostředkovatelem poznatků lingvistické gramatiky ve výukové praxi.

Poznatky, které didaktická gramatika prezentuje, jsou poznatky vybranými a náležitě upravenými právě pro potřeby vyučovací praxe. S tím samozřejmě souvisí různá míra simplifikace a redukce sdělovaných informací, které jsou pro didaktickou gramatiku charakteristické. Výběr mluvnických jevů je pro potřeby redukce prováděn na základě různých kritérií,²⁵ jakými jsou např. formální náročnost látky, frekvence gramatického jevu, úroveň komunikační kompetence jedince, jeho komunikační priority nebo jeho rodný jazyk. (Hrdlička, 2009)

V rámci pedagogické gramatiky, která je chápána jako pojem nadřazený gramatice didaktické, je možné rozlišovat její dílčí součásti. Jsou jimi např. způsob prezentace gramatiky ve výuce češtiny pro cizince; s tím souvisí také:

- a) styl gramatické mluvy vyučujícího;
- b) způsob výkladu a prezentace jednotlivých jevů;
- c) metodicky zaměřené rady a pokyny;
- d) způsob zpracování gramatické látky v učebních materiálech;

---

²⁴ Obsahová stránka gramatiky by tedy měla být chápána v širším slova smyslu.

²⁵ Srov. J. Kořenský (1985).

- e) prezentace gramatiky v mluvnických příručkách, které obsahují gramatický popis cílového jazyka určeného jinojazyčným mluvčím. (Hrdlička, 2009)

2.3.4 Signální gramatika

Signální gramatika se vyvinula v souvislosti s pokusy řešit otázku metajazyka v rámci výuky cizích jazyků. V centru pozornosti stála otázka, jakým způsobem prezentovat učební látku studentům, kteří nedisponují znalostí žádného mediačního jazyka. Jak je možné metajazyk nahradit? Jednou z možností bylo nahrazení pomocí prostředků jiného kódu – pomocí signálů.

„Pojem signální gramatika se objevuje v odborné literatuře na přelomu šedesátých a sedmdesátých let 20. století a je úzce spojena se jménem německého lingvodidaktika Guntera Zimmermanna, který se jako zastánce audioorální metody a cvičení typů patterndrill pokoušel o zvýšení míry uvědomělého přístupu při užívání strukturních vzorců.“ (Podrápská 2003/04, s. 129)

Účelem signální gramatiky byla nejprve snaha o propojení uvědomělého a neuvědomělého přístupu studenta při osvojování gramatiky, a to tak, že některým jednotkám byla přiřazena funkce signálu. Signál má za úkol udělit pokyn, aniž by tento pokyn byl verbalizován a student byl rušen ze soustředění. Cílem signální gramatiky je oprostít učební texty od nadbytečných gramatických pravidel a zatěžující verbální složky. Aby byly signály funkční, bylo třeba stanovit jednotky s potenciálem signalizovat pokyny.

K. Podrápská (2003/04) rozlišuje tři homogenní skupiny prostředků signální gramatiky:

- a) tiskové grafické pomůcky (polotučná sazba, kurzíva, podtržení, barevný rast);
- b) abstraktní symboly (šipka, čtverec, trojúhelník a kruh okolo jevu)
- c) vizuální metafory (obrázky, které lze na základě vnitřní logické souvislosti propojit s pravidlem).

Dále je do této množiny možné přiřadit tzv. faciliátory – kreslené postavičky, průvodce učebním materiálem.

S. Škodová a B. Štindlová (2008) se domnívají, že kromě vizuálních signálů lze užívat i signály verbální, kterými jsou např. vzorová slova, tázací slova *kam, kde?*.

Rozlišují proto tři skupiny signálů – signály verbální, vizuální a kombinované, tedy verbálně-vizuální.

Přínosem signální gramatiky je zřejmě důraz na srozumitelnost gramatického pravidla, na vhodnost formulace pro konkrétní cílovou skupinu, na propracovanou analýzu možností grafického ztvárnění gramatického pravidla ve výuce. Tato skutečnost má také pozitivní účinek na motivaci žáků a studentů.²⁶ Verbální signál zároveň působí jako aktivátor adekvátní komunikační reakce.

Slabinou tohoto přístupu je skutečnost, že v některých případech nemusí být signál dostačující oporou pro pochopení gramatického jevu, proto může docházet ke zkreslení či nepochopení pravidla. Žák/student není schopen gramatické pravidlo v úplnosti rekonstruovat. Signály také není možné použít pro všechny gramatické jevy a u většiny z nich je signál schopen zprostředkovat jen část daného pravidla. Pokrok pomocí instrukcí prostřednictvím signálů tak může být ve srovnání s jinými typy lingvodidaktických instrukcí pomalý. Aby bylo užití signálů funkční, je nutné je používat koncepčně, jinak je to jen dekorační prvek. (Škodová – Štindlová, 2008)

S. Škodová a B. Štindlová ve svém členění signálů vycházejí z dělení K. Podrábské (2003/04), doplňují jej však o jeden, pro obor čeština jako cizí jazyk velmi důležitý aspekt, a to o signály verbální. Mohlo by být namítnuto, že je to v rozporu s podstatou signální gramatiky, neboť ta se primárně snaží oprostít od verbální složky. Chápeme-li ale tyto verbální signály jako symboly, ztrácejí svůj lexikální význam a stávají se signály v pravém slova smyslu.

Signální gramatika má pro potřeby oboru čeština jako cizí jazyk značný potenciál. Umožňuje oprostít popis formální složky vysoce gramatikalizované češtiny od nadbytečné verbální složky, a popis tak získává na názornosti. Jsou-li prostředky signální gramatiky užívány systematicky, jsou v rámci popisu zdůrazněny prvky řádu a uspořádanosti.

2.4 Vybrané gramaticko-teoretické modely jazyka

S výše uvedenou klasifikací gramatik souvisejí také gramaticko-teoretické modely. Každá gramatika, máme na mysli knihu, vychází z myšlenek jednoho

---

²⁶ O vizualizaci gramatického učiva hovoří také M. Daňová (2008). Odkazuje skutečnost, že užívání barevného značení a vizuálních metafor má význam pro aktivaci pravé hemisféry mozku. Žáci a studenti tak učivu rychleji porozumějí a lépe si ho zapamatují.

gramaticko-teoretického modelu či kombinace několika takovýchto modelů. Gramaticko-teoretických modelů je však celá řada, zmiňme se tedy o těch rozšířených a etablovaných, k nimž řadíme strukturalistický přístup k jazyku, generativní gramatiku a valenční teorii. V následujícím přehledu vycházíme z prací J. Černého (1998, 1996).²⁷

Z hlediska chronologického je nejstarším lingvistickým směrem *strukturalismus*. Jedná se o lingvistický směr, který se zformoval ve 20. – 30. letech 20. století a za jeho zakladatele je považován Ferdinand de Saussure. Centrální myšlenkou strukturalismu je pojetí jazyka jako systému, jehož jednotlivé jednotky spolu vzájemně souvisejí a plní v jazyce konkrétní funkce.

Jednotky systému fungují jako zástupné symboly pro konkrétní lexikální jednotky, jež mají společnou funkci v jazyce, a podléhají jednak syntagmatickým vztahům (vztah jedné jednotky k dalším jednotkám v rámci věty) a jednak vztahům paradigmatickým (vztah k jednotkám, které by danou jednotku mohly zastoupit, nahradit).

Jednotlivé části systému tedy nelze zkoumat odděleně. Tato teze platí také v případě volby mezi diachronním a synchronním přístupem k jazyku. F. de Saussure (1989) tvrdí, že je nutné studovat jazyk v určité fázi jeho vývoje a s přihlédnutím k historickému vývoji.

Myšlenky strukturalismu zasáhly prakticky celou Evropu a dopad měly také na zámořskou lingvistiku. Vznikla celá řada strukturalistických „škol“, z nichž k nejvýznamnějším patří Pražská škola a Kodaňská škola.

Pro Pražskou školu je příznačný důsledně funkční přístup k jazykovým jevům, který byl často užíván i v jiných oborech, jakými jsou např. literatura nebo folklór. Přínosem byly především Mathesiova teorie o aktuálním členění větném, Skaličkova jazyková typologie, Trubeckého fonologie a Jakobsonova teorie příznakovosti (známá též jako binarismus).

Vůdčí osobností Kodaňské školy byl L. Hjelmslev. Snažil se pomocí logiky a matematiky vytvořit abstraktní teorii, již by bylo možné využít při rozboru kteréhokoliv přirozeného jazyka. Rozpracoval také termín a obsah pojmu *metajazyk*.

Z funkčního přístupu čerpá též *deskriptivismus*, americká forma *strukturalismu*, která se soustřeďuje na formu jazyka, využívá matematické metody a zkoumá distribuci (kombinovatelnost) jazykových jednotek.

---

²⁷ Srov. též F. Čermák (1997).

Od evropského *strukturalismu* se *deskriptivismus* liší především důrazem na antropologii a zájmem o indiánské jazyky. Jeho nejznámějšími představiteli jsou E. Sapir a L. Bloomfield.

Na Pražskou školu navazoval např. i A. Martinet, když rozpracoval teorii tzv. *funkčního strukturalismu*.

Od 50. let 20. století se prosazoval nový přístup k jazyku. Je jím *generativní*, resp. *transformační gramatika*. Tvůrcem této teorie je americký lingvista N. Chomsky. N. Chomsky vychází z předpokladu, že produkce jazykových vyjádření je tvůrčí proces, v jehož rámci jsou jednotlivé věty generovány podle předem daných pravidel. Právě tato pravidla jsou podle N. Chomského gramatikou jazyka.

Zatímco jazykových jednotek a jazykových pravidel je omezené množství, vět, které mohou být z těchto jednotek za použití transformačních pravidel vytvořeny, je nepřehledné množství. N. Chomsky se snažil popsat jazyk komplexně, avšak maximálně jednoduše, a proto definoval tzv. jádrové věty, z nichž se pomocí transformačních pravidel generují další věty.

První varianta *generativní gramatiky* byla podrobena kritice, neboť zcela odhlížela od obsahu a koncentrovala se jen na formu. N. Chomsky přišel v polovině 60. let s druhou variantou, která byla doplněna o složku fonetickou a sémantickou. Některé myšlenky nové teorie jsou ale v rozporu s myšlenkami původní teorie.

Generativní gramatika je dodnes nejpropracovanějším modelem jazyka založeným na matematických metodách a má několik variant. Všechny varianty se soustřeďují především na modelování syntaktické složky jazyka. Je vhodné ji aplikovat především na jazyky s pevným slovosledem a chudou morfologií, zpravidla však bývá aplikována na nejrůznější jazyky.

Na přelomu 50. a 60. let vznikl další směr algebraické lingvistiky, *závislostní gramatika* (*valenční gramatika*). Za jejího zakladatele je považován D. G. Hays, nezávisle na něm však byla obdobná teorie definována i v bývalém Sovětském svazu.

Také tato závislostní gramatika se zabývá především větnou stavbou, proto se někdy užívá i termín závislostní syntax. Morfologické stránce jazyka se tato gramatika věnuje jen okrajově. Všimá si toho, jaké tvary mají jednotlivá slova v závislosti na své větné funkci.

Závislostní gramatika vychází z teze, že mezi jednotkami (slovy, lexémy) existují vztahy nadřazenosti a podřazenosti nebo prosté závislosti. Na základě definovaných závislostních pravidel se jednotkám připisují funkce. Závislostní struktura věty bývá zobrazována ve formě závislostního stromu, který přehledně znázorňuje její vnitřní strukturu.

Jak J. Černý (1996) uvádí, existuje celá řada teorií, které řeší obdobné otázky obdobným způsobem. Odkazuje proto na L. Tesnière nebo V. Šmilauera. Rozdíl však spočívá v tom, že závislostní gramatika vzniká v souvislosti s potřebami strojového překladu.

Vzhledem ke skutečnosti, že se tato disertační práce soustředí na morfologickou rovinu, jeví se jako vhodné vycházet především z myšlenek strukturalismu, neboť ani generativní, ani závislostní gramatika se této rovině cíleně nevěnují.²⁸ Strukturalistické smýšlení je v naší jazykovědě dodnes etablováno, a zdá se proto být pro naši práci nejvhodnějším východiskem.

2.5 Typy gramatických popisů jazyka

V této podkapitole vycházíme přednostně z typologie gramatických popisů J. Kořenského, která byla publikována již v roce 1985; přesto se domníváme, že ani dnes neztrácí na aktuálnosti.

Předně je nutno poukázat na fakt, že J. Kořenský používá pojem gramatika ve zcela obecném smyslu a chápe jej jako lingvistickou aktivitu zaměřenou na přirozený jazyk. Produkty této aktivity pak člení do tří skupin:

1. Gramatiky, jejichž cílem je metodologické prohloubení jazykovědy. Jedná se o gramatiky zaměřené na teoretické poznatky, jejichž součástí není žádný přirozený jazyk, popř. má přirozený jazyk jen doplňující funkci. Cílem těchto gramatik není dosažení úplnosti.
2. Gramatiky, v nichž je určitá konkrétní metodologická koncepce aplikována na konkrétní jazyk. Jejich cílem je prostřednictvím aplikace teorie prokázat účinnost této teorie.

---

²⁸ Tyto gramaticko-teoretické modely lze využít např. pro popis slovesné, substantivní a adjektivní rekece.

3. Gramatiky usilující o deskripci konkrétního jazyka, jejímž výsledkem má být popis pokud možno úplný a detailní. Metodologicky bývají tyto popisy nevyhraněné a kompromisní, teoretickým východiskem bývá jedna z klasických lingvistických teorií, tzn. že často nevyužívají nejnovějších poznatků lingvistiky.

J. Kořenský (1985) dále věnuje pozornost především gramatice v třetím smyslu, tedy popisu přirozeného jazyka. Takto koncipované gramatiky mají za cíl seznámit uživatele v různé míře a hloubce s daným jazykem, který chápou jakožto systém prostředků a pravidel umožňujících řečovou činnost, potažmo produkci textů. K tomuto typu jsou řazeny mluvnické popisy národních jazyků, u nichž je patrná snaha shrnout prostředky a pravidla jazyka v jejich úplnosti.²⁹

Popis přirozeného jazyka by podle J. Kořenského (1985) měl být pozitivním kompromisem mezi popisem jazyka a modelem řečové činnosti, který by poskytoval návod ke komunikační činnosti. Dosažení komunikační kompetence jakožto ideálního cíle by měla být podřízena nejen deskripci jazyka, ale i celková koncepce a kompozice díla. Výhodou je, pokud je popis určen konkrétnímu potenciálnímu souboru uživatelů a může být uzpůsoben pro tuto konkrétní skupinu uživatelů. Podle našeho názoru z této myšlenky jasně vyplývá, že není možné popis jazyka určený jedné skupině mluvčích (rodilí mluvčí, Slované) užít pro skupinu jinou (jinojazyční mluvčí, Neslované).

J. Kořenský (1985) také uvádí zásady, podle nichž je nutné postupovat při sestavování popisu přirozeného jazyka určeného jinojazyčným mluvčím. Podle něj je nutné brát v potaz skutečnost, jaký typ lingvistického smýšlení (evropská tradice, latinská terminologie) je vlastní cílové skupině mluvčích. Toto hledisko je nutné respektovat především u mluvčích s jazykem typologicky velmi odlišným od češtiny. Ohled musí být brán nejen na rozdíly v povrchových strukturách, ale i hloubkové rozdíly v gramatickém myšlení.

Zohledněny musí být i cíle výuky. Cílem je především nabytí komunikační schopnosti, proto by měla být prezentace jazykových prostředků podřízena komunikačním potřebám. Je třeba určit účelnost, využitelnost jednotlivých jazykových a gramatických prostředků a prezentovat především prostředky s vysokým komunikačním koeficientem.³⁰

Roli hraje také stratifikace češtiny. Potenciální uživatel by měl být informován o dichotomickém charakteru češtiny (psaný x mluvený jazyk, oficiální x neoficiální jazyk, komunikace mluvčích sociálně (ne)rovnocenných, komunikace mluvčích vzájemně si

---

²⁹ Srov. s významem pojmu lingvistická gramatika.

³⁰ Jedná se o prostředky/jevy, které jsou nezbytné pro dosažení komunikační úspěšnosti.

blízkých x vzdálených). Ač je to mnohdy nelehké, není cílem učít ideální podobu jazyka (tzv. první standard),³¹ ale takovou podobu jazyka, která mluvčímu umožní komunikovat přiměřeně komunikační situaci a komunikačním cílům. (Kořenský, 1985)

Nad atributy popisu gramatické stavby jazyka uvažuje také M. Hrdlička (2012). Lingvodidaktický popis systémové složky jazyka by v jeho pojetí měl být moderně koncipován a určen co nejširšímu spektru uživatelů, kteří v češtině dosáhli komunikační kompetence na úrovni minimálně B2 podle Společného evropského referenčního rámce. Popis by měl být maximálně explicitní, doplněný o celou řadu reprezentativních příkladů.

Protože je čeština vysoce flexivním jazykem, měla by být pozornost zaměřena především na oblast funkční morfologie s důrazem na formální i řečovou složku gramatických kategorií a jevů, které nerodilým mluvčím obvykle činí potíže.

Jelikož má být popis určen nerodilým mluvčím, měla by být upřednostněna odborně provedená preskripce před deskriptivním popisem. M. Hrdlička (2012) se přiklání spíše k uplatňování sémaziologického hlediska. Dodává však, že by u gramatických kategorií, pro něž je daný postup vhodnější (např. vyjadřování posesivity), měl být aplikován přístup onomaziologický.

Popis gramatické stavby jazyka by měl akcentovat také sociokulturní dimenzi mezilidské komunikace (např. výklad o zásadách řečového chování, resp. společenských pravidlech a tabu). Obsahovat by měl i pasáže, které v gramatikách obvykle nebývají, tj. typologický popis češtiny, poučení o stratifikaci češtiny, výklad mluvnických kategorií příznakových a nepříznakových nebo uvedení i některých forem běžněmluvených.

M. Hrdlička (2012) dále odkazuje na otázky, které je třeba vyřešit. Jsou jimi volba mediačního jazyka a s ní související míra reflexe mateřského jazyka předpokládaných uživatelů nebo vypracování doprovodných učebních materiálů.

Obě výše uvedené koncepce se vyjadřují k zásadám, jež je třeba dodržet, je-li koncipována gramatika (resp. popis cílového jazyka), kterou by bez zprostředkovatele mohli užívat nerodilí mluvčí. Přestože byl příspěvek J. Kořenského publikován již před třiceti lety, přináší některé stále aktuální poznatky a myšlenky, na něž M. Hrdlička v mnohém navazuje. Myšlenky, které J. Kořenský pouze naznačuje, M. Hrdlička rozvádí a konkretizuje v podmínkách současného lingvodidaktického bádání. U obou typů popisů je možné nalézt charakteristiky vlastní didaktické gramatice.

---

³¹ Rozuměj spisovný jazyk.

S poněkud odlišným přístupem, jehož zásadní odlišnost je dána jiným cílovým uživatelem zamýšleného popisu a také jeho účelem, přichází J. Dolník (1993, 1992). J. Dolník hovoří o tzv. *modifikované lingvistické gramatice* (1993, s 63).

Podle J. Dolníka (1993, 1992) je více než zřejmé, že vypracování didaktické gramatiky je úlohou metodiků, jak však bylo uvedeno výše, didaktické gramatiky čerpají z lingvistických popisů konkrétních jazyků. Jak má tedy vypadat ideální lingvistický popis jazyka, který by metodikům sloužil jako optimální podklad pro didaktickou stylizaci?

Na počátku svých úvah J. Dolník (1993, 1992) upozorňuje, že popis jazyka v jeho pojetí není didaktickou gramatikou, která by byla bezprostředně uplatnitelná ve výuce, ale jedná se o lingvistickou gramatiku osobitého druhu, která je v jistém smyslu specifickou maximalistickou gramatikou a která slouží jako opora při koncipování gramatiky bezprostředně využívané ve vyučovacím procesu.³²

Popisy jazyka se podle něj diferencují na základě teoretické koncepce, která slouží jako báze popisu. Za nejvhodnější bázi považuje takovou teoretickou koncepci, která poskytuje maximum diferencovaných relevantních informací o jazyce. Diferencovaná relevantnost informací spočívá v tom, že:

- a) některé informace se dotýkají vztahů a souvislostí, které mají psychické koreláty v jazykové paměti, takže mají přímý vztah k ovládnutí jazyka, a jiné racionalizují proces osvojování, aniž by měly souvislost s praktickou znalostí jazyka;
- b) důležitost informace závisí na cíli a okolnostech vyučování;
- c) při metodologickém zpracování jazykového materiálu se hierarchizuje na podkladě metodické osnovy. Proto je nutné zvolit jistý způsob popisu na základě předem daných kritérií.

Existuje názor, že by rozhodujícím kritériem měla být psychologická platnost popisu, tedy že popis bude založen na psychologicky interpretovatelném základě. Tím jsou pro J. Dolníka (1992) dva předpoklady. Předpoklad, že jisté jazykové struktury jsou součástí obsahu reálného ovládnutí cizího jazyka, a dále předpoklad, že jisté vztahy a souvislosti mezi jazykovými jevy jsou při osvojování jazyka relevantní v didaktických podmínkách, takže jsou interpretovatelné na principech psychologie osvojování druhého

---

³² Podle našeho názoru je pro obor čeština jako cizí jazyk žádoucí vytvořit takovýto popis gramatiky češtiny, který bude východiskem pro didaktické zpracování. Jeho předností je integrace všech aktuálně dostupných poznatků o gramatice češtiny nahlížených z pohledu cizince, jež umožní didaktikům vybrat právě takový rozsah gramatických informací, jež jsou potřebné pro cílovou skupinu nerodilých mluvčích, a variabilně je zpracovat do podoby gramatického pravidla.

jazyka. Čili jsou to jevy, které mají koreláty v mentální sféře a které mohou mít vliv na osvojování jazyka.

Pro popis jazyka je dále nutné brát v potaz také poznatky konfrontační lingvistiky, neboť pro mezijazykové porovnání přináší celou řadu zásadních informací.

Hovoří-li J. Dolník o modifikované lingvistické gramatice, má na mysli popis gramatiky A podle Helbigovy klasifikace;³³ tento popis tvoří optimální lingvistický podklad pro didaktickou gramatiku určenou pro formování gramatiky C, taktéž podle Helbigovy klasifikace.

J. Dolník (1992) rovněž blíže specifikuje kritéria, jež by měl popis respektovat. Při popisu gramatického systému je podle něj nutné zahrnout vztahy a souvislosti mezi jeho prvky v maximálním rozsahu a s využitím klasifikačních vztahů, především opozice jako vztahu totožného a odlišného. V úplném rozsahu mají být popsány podobnosti, kontrasty, analogie a závislostní vztahy rozličného druhu mezi jednotlivými gramatickými jevy. Je možné zachytit také možná alternativní řešení otázek spjatých s analýzou jistých tříd jevů.

Další podmínkou popisu je maximální explicita, neboť se nepředpokládá znalost jazyka ani intuice v daném jazyce. Každý jev je zařazen do příslušné třídy, respektive podtřídy, které jsou vyčerpávajícím způsobem určeny. V popisu jsou zahrnuta veškerá pravidla, díky nimž je daný jev identifikován a pomocí nichž jsou tvořeny gramatické struktury. Stejně tak i popis užití daných jednotek musí být co nejjasnější a nejpodrobnější.

To, co odlišuje modifikovanou lingvistickou gramatiku od standardních gramatik, je způsob popisu. V modifikované lingvistické gramatice jsou provázány přednosti klasické gramatiky, tedy všestrannost popisu gramatických jevů a jednoznačnost sdělovaných informací, nedochází však k simplifikaci, ale postupně jsou uplatňována různá hlediska od formálního až po sémantické.

Teze týkající se uplatnění různých hledisek při popisu různých typů gramatických jevů zpřesňuje J. Dolník ve svém článku *Gramatika slovenčiny pre vyučovanie cudzincov* z roku 1993.

V této práci J. Dolník (1993) systematizuje, které třídy gramatických jevů mají být popisovány z hlediska formálního, formálně-sémantického, sémantického a sémanticko-funkčního. Také dodává, že některé gramatické jevy je nutno popsat

---

³³ Srov. G. Helbig (2001).

z několika hledisek, aby byl popis úplný. Modifikovaný lingvistický popis má mít proto v jeho podání deskriptivní charakter.

Podstatou modifikovaného lingvistického popisu je, že poskytuje komplexní přehled o vztazích mezi gramatickými kategoriemi, jevy a jednotlivými tvary, z nichž pak metodik vybírá vztahy relevantní pro jazykovou výuku. Jsou-li uvedeny podmínky pro tvoření forem a konstrukcí, je důležité uvést nejen podmínky vytváření umožňující, ale i ty, které jejich tvoření nedovolují. J. Dolník (1992) doporučuje opírat se na sémantické úrovni popisu o strukturalistickou terminologii: paradigmatické a kombinatorické významy, transpozici a neutralizaci.

Podobně jako J. Dolník ve své práci z roku 1992 i G. Helbig (2001) odkazuje na jeden z podtypů didaktické gramatiky, a to na didakticky orientovaný popis soudobého jazyka, který je určený autorům učebních materiálů a učitelům.

K dané problematice se vyjadřuje také J. Pekarovičová (2004, 2002). J. Pekarovičová v mnohém navazuje na J. Dolníka. Nóvum v jejím přístupu je odkaz na nutnost zařadit do popisu mateřštiny jako cizího jazyka také poučení o historickém vývoji jazyka, resp. o jeho nejdůležitějších milnících. S touto její tezí se však neztotožňujeme.

Popis gramatických kategorií a jevů by měl v jejím podání nabízet široké spektrum náhledů na daný jev (např. deklinace substantiv), který by měl být popsán různými způsoby (vertikálně, horizontálně, tvrdá a měkká deklinace). Takto pojatý lingvistický popis by měl nabídnout diferencovanější pohled na danou problematiku a přispět tak k lepšímu utřídění jazykových znalostí o stavbě a fungování popisovaného jazyka.

2.6 Návrh modifikovaného lingvistického popisu morfologické roviny češtiny ve funkci cizího jazyka

V návaznosti na výše charakterizované typy gramatických popisů uveďme návrh popisu morfologie češtiny ve funkci cizího jazyka, který je v modelové podobě rozpracován v páté části této disertační práce.

Jedná se o popis systémové složky jazyka určený specifické skupině respondentů, vzdělaných odborníků, kteří se zabývají problematikou češtiny jako cizího jazyka, popř.

výukou češtiny pro cizince, a zároveň se během své výukové praxe setkávají s cizinci, jejichž rodným jazykem je němčina. Předpokládá se, že na základě tohoto popisu může vzniknout text určený k nezprostředkované percepci české gramatiky německy mluvícími rodilými mluvčími, kteří se učí česky.

Protože se jedná o popis přirozeného jazyka, vycházíme z myšlenky J. Kořenského (1985), že by se mělo jednat o kompromis mezi modelem řečové činnosti a popisem jazyka. Jak již bylo naznačeno výše, takto pojatý popis jazyka nutně nemůže vycházet jen z jedné lingvistické teorie. S podobnou myšlenkou přichází kromě jiných také J. Buscha (1995).

J. Buscha uvádí dva obecně uznávané argumenty, které opodstatňují kombinování lingvistických teorií. Jsou jimi snaha po úplnosti a srozumitelnosti popisu a dále i předchozí gramatické znalosti žáků a studentů.

Přestože tento popis vybraných morfologických jevů navrhovaný v této disertaci není bezprostředně určen žákům a studentům, je nutné respektovat předpoklad, že jeho čtenáři budou nerodilí mluvčí vyučovat, a že je tedy nutné zohlednit úroveň jazykových znalostí těchto budoucích žáků a studentů. Proto se jako vhodné jeví vycházet ze strukturalistické tradice, která má v evropské a především v české lingvistice silné kořeny, a v omezené míře také z poznatků valenční teorie.

Je zřejmé, že lingvistický popis gramatiky přirozeného jazyka v roli jazyka cizího vyžaduje interdisciplinární přístup (Pekarovičová, 2004, 2002), a proto je vhodné využívat poznatků deskriptivní a preskriptivní lingvistiky, kontrastivní a konfrontační lingvistiky a také signální gramatiky. I když není názor na využití kontrastivity při koncipování takovýchto textů jednoznačný, je nepopiratelné, že učíme-li se další jazyk, mají mateřština a další osvojené cizí jazyky také značný vliv. (Krumm a kol., 2010) Přestože tento lingvistický popis nemá být didaktickou ani didaktizovanou gramatikou, je užitečné vzít v potaz také některé poznatky didaktiky cizích jazyků.

Zamyslíme-li se nad tím, co by mělo být obsahovou náplní popisu gramatiky češtiny, je to jednoznačně současná podoba jazyka. Poučení o vývoji jazyka může v určitých situacích a určité skupině studentů objasnit některé gramatické jevy, ovšem pro většinu potenciálních žáků a studentů by se jednalo o zbytečně zatěžující součást výuky.

Odpověď na otázku, zda do popisu zahrnout také jiný substandard než spisovnou češtinu, už tak jednoznačná není. V současné době panuje všeobecně respektovaný názor,

že je vhodné prezentovat jako základní variantu spisovnou češtinu,³⁴ spíše pak její hovorovou variantu, kterou je vhodné doplňovat o systematickou, signalizovanou a komplexní prezentaci prvků substandardních ve všech jazykových rovinách, a to již od počátečních fází výuky.

Za nejrozšířenější substandard je považována obecná čeština. Obecná čeština ovšem není jediným nespisovným strukturním útvarem, se kterým se cizinci na jazykovém území Čech mohou setkat. Je tedy nutné brát v potaz také lokalitu, v níž se cizince česky učí, a substandard v této lokalitě užívaný v rámci neoficiálních či polooficiálních komunikátů. (srov. M. Hádková, 2011, 2010; R. Kotková, 2009; M. Hrdlička, 2002b)

Vedle odborníků, kteří volají po implementaci příslušné nespisovné varianty do výuky češtiny pro cizince, jsou to i sami cizinci, především ti pokročilejší, kdo si přejí seznamovat se s nespisovnou podobou češtiny, neboť si uvědomují nutnost alespoň pasivní znalosti a schopnosti její percepce. Tuto skutečnost dokládají dílčí sondy, které se na danou problematiku soustředily.³⁵

Podle našeho názoru je žádoucí soustředit pozornost především na spisovnou podobu našeho národního jazyka, zároveň však popis jeho morfologie doplnit také o charakteristiku morfologických jevů obecněčeských coby jevů nejrozšířenějšího českého substandardu.

S dichotomií spisovná – nespisovná podoba jazyka souvisí také opozice formální a neformální komunikace, o níž, stejně jako o zásadách řečového chování, jejichž vyjádření je realizováno prostřednictvím různých gramatických forem, by se cizinci mělo také dostat alespoň základního poučení.

Opomenuta nesmí být ani typologická charakteristika výchozího a cílového jazyka, která umožní identifikovat potenciálně obtížné oblasti gramatických jevů a jejich konfrontaci. Východiskem pro porovnání charakteristik obou jazyků bude český jazyk.

Vlastní popis gramatiky českého jazyka by měl přinést popis formální stránky jazyka, čímž se rozumí explanace mechanismů tvoření jednotlivých gramatických forem včetně uvedení omezení pro jejich tvorbu (negativní kontrola). Je však též krajně žádoucí zahrnout do popisu také výklad funkce a užití daného jevu v rámci komunikace. Ve shodě s M. Hrdličkou (2012) bude jako základní využit postup sémaziologický, který bude v nutných případech doplněn postupem onomaziologickým.

---

³⁴ K otázce, proč není vhodné prezentovat jako primární podobu jazyka obecnou češtinu, se vyjadřuje M. Hrdlička (2002). V tomto článku uvádí několik velmi pádných argumentů, které výše zmíněné stanovisko opodstatňují.

³⁵ Srov. J. Nováková (2011), M. Hrdlička (2009, 2002), J. Lukášová (2007).

Vzhledem k zamýšlenému cíli práce se modifikovaný lingvistický popis nebude zabývat všemi rovinami jazyka. S ohledem na silně flexivní povahu češtiny se soustředí výhradně na rovinu morfologickou. Přestože gramatikou jazyka se nerozumí jen morfologická složka jazyka, považujeme ji za bázovou, a tudíž je upřednostněna před ostatními rovinami jazyka.

V rámci morfologické roviny bude výběr konkrétních gramatických jevů podřízen komunikačnímu hledisku. To znamená, že pozornost bude soustředěna přednostně na jevy s vysokým komunikačním potenciálem, tedy jevy v rámci komunikace hojně užívané, základní a frekventované.³⁶

Za bázové slovní druhy považujeme podstatná jména a slovesa, neboť se bez přítomnosti jejich zástupců neobejde žádný smysluplný komunikát. Námi navrhovaný modifikovaný lingvistický popis se proto soustředí na popis vzorových gramatických kategorií, gramatické kategorie genitivu substantiv a gramatické kategorie slovesného vidu, v porovnání s jejich německými ekvivalenty.

K selekci popisovaných gramatických jevů nás vede především snaha vyhnout se povrchnosti v popisu a také snaha nabídnout co nejpodrobnější a zároveň komplexní informace.

Přihlížíme-li k rodnému jazyku námi zvolené cílové skupiny cizinců, nacházíme právě v rámci těchto gramatických kategorií řadu odlišností, jež jsou obtížně a nesnadno srozumitelné, pochopitelné.

Nabízí se také možnost vycházet z výzkumné sondy, která se zaměřila na posouzení obtížnosti českých gramatických jevů německy mluvícími rodilými mluvčími (viz čtvrtá kapitola), popř. z dat získaných sondami do žákovského korpusu CzeSI-sgt.³⁷

Aby byl výsledný popis jazyka funkční, je nutné, aby byl maximálně explicitní. Musí obsahovat maximum diferenciovaných informací, jež budou popsány komplexně, podrobně a srozumitelně. Srozumitelnosti napomůže také přehledné uspořádání jednotlivých informací s využitím poznatků signální gramatiky. Protože se jedná o popis

---

³⁶ K posouzení frekvence jevů a výrazů budou využity publikace založené na korpusových datech, např. T. Bartoň a kol. (2009) nebo J. Šonková (2008).

³⁷ Korpus CzeSI-sgt je součástí Českého národního korpusu. Jedná se o nereferenční žákovský korpus češtiny nerodilých mluvčích s metadaty a automatickou anotací. Nereferenční korpusy jsou takové korpusy, u nichž může docházet ke změnám a výsledky sond se proto mohou v závislosti na aktuální verzi korpusu lišit. Tento korpus obsahuje celkem 960 000 slov, viz: [//wiki.korpus.cz/doku.php/cnk:uvod](http://wiki.korpus.cz/doku.php/cnk:uvod) [cit. 2015-12-01]

My jsme však prováděli sondy v dílčím subkorpusu, omezeném na texty nerodilých mluvčích, jejichž rodným jazykem je němčina. Námi utvořený subkorpus obsahuje 178 textů, které zahrnují 25 379 slov, od šedesáti pěti autorů. Vezmeme-li v úvahu omezený počet autorů textů a rozsah těchto textů v námi vymezeném subkorpusu, stejně jako míru chybovosti u automatického značkování gramatických kategorií v korpusu, nejsou závěry plynoucí z námi provedených sond obecně platné.

vybraných jevů systémové složky češtiny ve funkci jazyka cizího, je podle našeho názoru nutné kombinovat deskriptivní přístup k jazyku s odborně provedenou preskripcí.

Při charakterizování vztahů gramatických jevů v rámci cílového jazyka je nanejvýše žádoucí činit tak v porovnání s jazykem výchozím, a to na základě vztahů opozice, rozdílnosti, podobnosti, analogie, klasifikace a závislosti. Je-li to možné a žádoucí, je příhodné nahlížet konkrétní gramatický jev z různých hledisek, aby byl výsledný obraz co nejúplnější a nejkompaktnější.

Naprostou nutností je uvádění reprezentativních příkladů, které mají funkci nejen dokladovou, ale také pomocně explanační, neboť správně vybrané příklady pomáhají ujasnit vztah mezi formou a významem/funkcí. Reprezentativnost příkladů spočívá v tom, že jednoznačně ilustrují vybraný gramatický jev. Zároveň jsou přiměřené a uvěřitelné, to jest takové, abychom uvěřili, že je vyřknul běžný rodilý mluvčí. (Hennig, 2001)

Součástí každé gramatiky cizího jazyka jsou gramatické poučky, jež v závislosti na konkrétním mluvčím a jeho komunikačních potřebách formulují postup při utváření jednotlivých gramatických forem a definují způsob užití těchto gramatických forem.³⁸ Součástí našeho modifikovaného lingvistického popisu nejsou a ani nemohou být konkrétně formulovaná gramatická pravidla, avšak jsou uvedeny poznatky, z nichž je možné tato pravidla vyvodit.

S uváděním pravidel souvisí také uvádění výjimek, kterých má čeština v porovnání např. se slovenštinou značné množství. M. Hrdlička (2009) odkazuje na nutnost, především v počáteční fázi výuky, uvádět výjimky frekventované, využitelné v běžné komunikaci. Má-li však být námi navrhovaný modifikovaný lingvistický popis úplný, je nutné věnovat pozornost i výjimkám méně obvyklým. Domníváme se, že uvádění výjimek z pravidla úzce souvisí s požadavkem otevřenosti gramatického pravidla, které může být postupně o tyto iregularity doplňováno.

Dále je vhodné zamyslet se nad otázkou, zda jsou všechny jevy, které jsou jako výjimky prezentovány, skutečně odchylkami z normy. J. Glovňa (2002) se domnívá, že některé takovéto výjimky ve skutečnosti podléhají subordinovaným pravidlům. Toto své tvrzení vysvětluje na příkladu deklinační homonymie koncovek a tvrdí, že řešením této situace je označit jednu z koncovek jako základní a druhou (ostatní) specifikovat pomocí sekundárních pravidel.

---

³⁸ Zásady závazné pro formulaci gramatického pravidla předkládá M. Hrdlička (2007), komplexněji se této problematice věnuje též ve své práci z roku 2009. S obdobnou definicí gramatického pravidla se setkáváme také u H.-J. Krumma (2010).

Z čistě formálního hlediska bychom měli vzít v potaz také negativní hodnotící příznak, který je mnohými spojován se slovem výjimka. J. Glovňa (2002) poukazuje na variantní názvy (slova jako *ale*, *pozor*),³⁹ které jednoznačně upozorní na irregularity, avšak nepojmenují je explicitně jako výjimky.

---

³⁹ Takto použité lexémy lze, podle našeho názoru, chápat jako signály, jejichž účelem je upozornit na výjimku z pravidla.

III. Aspekty ovlivňující výběr morfologických jevů českého jazyka prezentovaných cizincům s němčinou jako rodným jazykem

3.1 Jazyková typologie

3.1.1 Jazyková typologie 20. století

Termín *typologie* lze užívat různě, setkáváme se i se záměnou či ztotožněním s termíny, jako jsou klasifikace či teorie univerzálií. Uvedme proto, jak typologii v užším slova smyslu charakterizují V. Skalička a P. Sgall. „*Užívá-li se pojmu „typologie“ v jeho užším smyslu, tj. jde-li o teorii typů chápaných jako svazky vlastností, jež jsou vnitřně spjaté, i když nemají zcela totožný rozsah (tedy nikoli ve smyslu teorie univerzálií nebo ve smyslu klasifikace), pak je nemožné, aby typologii bylo možno nacházet v každé oblasti výzkumu.*“ (Skalička-Sgall, 2006, s. 1274)

V. Skalička a P. Sgall tedy chápou jazykovou typologii jako disciplínu analyzující a vykládající vztahy mezi povrchovými a hloubkovými strukturami jazyka, kdy na jedné straně stojí vnější stránka jazyka (např. morfologie daného jazyka, jeho slovosled nebo gramatická shoda) a na straně druhé význam těchto struktur. (Skalička-Sgall, 2006)

Obdobně charakterizuje jazykovou typologii také H. Ch. Luschützky (2003): „*V jazykové typologii jakožto systematicko-klasifikační dílčí disciplíně obecné jazykovědy jde ale o klasifikaci jazyků podle vnitřních, tj. gramatických vlastností, přičemž se gramatikou rozumí v nejširším slova smyslu souhrn komponent jazykového systému (fonologie, morfologie, lexikon, syntax, sémantika).* (Luschützky, 2003 s. 9) Protože jsou jednotlivé komponenty jazyka složeny z dílčích subkomponentů, podle nichž lze třídění provádět, existuje celá řada dílčích jazykových typologií založených na charakteristikách fonologických, morfologických, syntaktických nebo strukturních.

Jisté odlišnosti však v obou definicích nacházíme. Zatímco V. Skalička a P. Sgall odkazují na jazykovou typologii Pražské školy, která staví na komplexním přístupu k jazyku jako celku, odkazuje H. Ch. Luschützky také na jazykové typologie, které soustřeďují pozornost jen na prvky jedné jazykové roviny.

Obecně lze říci, že cílem jazykové typologie, která podle F. Čermáka (1997) patří vedle genetické klasifikace jazyků k nejrozšířenějšímu způsobu třídění jazyků, je uspořádat pokud možno všechny jazyky světa na základě jejich charakteristických rysů do jazykových typů.

Protože je dnes jazyková typologie poměrně rozsáhlou oblastí lingvistiky, uvedeme příklady jazykových typologií 20. století, které se významněji zapsaly do dějin lingvistiky, a které jsou prakticky využitelné pro naši práci. Zároveň se pokusíme do těchto typologických paradigmat zařadit češtinu a němčinu. Čerpáme přitom z publikace *Uvedení do typologie jazyka* (Luschützky, 2003).⁴⁰

H. Ch. Luschützky (2003) uvádí, že vývoj jazykové typologie se ve 20. století rozdělil do několika proudů, které se vzájemně lišily.⁴¹ Pro naši práci jsou přitom podstatné dva proudy jazykové typologie. Tzv. typologie ideální, k níž náleží i Skaličková jazyková typologie,⁴² a jazyková typologie odkazující na vědu o univerzáliích.

Představiteli jazykové typologie zkoumající jazykové univerzálie, tedy jevy platné pro všechny světové jazyky,⁴³ jsou podle H. Ch. Luschützkyho (2003) N. Chomsky a také J. H. Greenberg. Každý z nich představuje svou vlastní teorii. My se soustředíme na teorii Greengergovu.

Greenbergova syntaktická typologie, podle Luschützkyho (2003) vychází ze vzájemného postavení subjektu, objektu a verba ve větě, které je v daném jazyce považováno za neutrální. Z původních šesti možných kombinací jsou jako hlavní uváděny jazyky slovesně finální zahrnující kombinace subjekt-objekt-verbum (SOV), objekt-subjekt-verbum (OSV) a objekt-verbum-subjekt (OVS) a jazyky slovesně iniciální připouštějící kombinace subjekt-verbum-objekt (SVO), verbum-subjekt-objekt (VSO), verbum-objekt-subjekt (VOS). Jako doprovodný znak bývá uváděna převaha postpozice u jazyků slovesně finálních (pravohlavé jazyky) a prepozice u jazyků slovesně iniciálních (levohlavé jazyky).

Ovšem ani přiřazení některých jazyků do této jazykové typologie není jednoznačné. A navíc, jak upozorňují V. Skalička a P. Sgall: „*Otázka, zda např. čeština či latina je jazykem typu SOV, SVO či VSO, je jiná, než když se na totéž zeptáme ohledně*

---

⁴⁰ Zde je možné nalézt poučení o vývoji a historii jazykové typologie a také úskalích souvisejících s touto oblastí lingvistiky, méně obsáhlé poučení nabízí i F. Čermák (1997).

⁴¹ Na tomto místě poznamenáváme, že dodnes neexistuje jedna závazná a všemi uznávaná jazyková typologie. Důvodů existuje hned několik. Každá z existujících jazykových typologií se soustřeďuje na některý z plánů jazyka a není tedy komplexní. Komplexní výzkum dané oblasti však znemožňují překážky nejrůznějšího druhu. Jsou jimi překážky lingvistického charakteru, jako např. nejednotné posuzování a označování jevů, které jsou v naší jazykovědě známy jako slovo nebo morfém. Dále jsou to i překážky čistě mimojazykové, které bychom mohli nazvat logistickými. Existují tisíce jazyků a ne všechny jsou dnes dostatečně probádány. Některé z nich nedisponují (jednotně zapsanou) písemnou podobou, která by typologický výzkum bezesporu podstatně usnadnila.

⁴² Skaličkovu jazykovou typologii, již jsme i přes veškerá její úskalí vybrali jako rámec pro typologickou charakteristiku českého a německého jazyka, podrobněji charakterizujeme v části 3.1.2.

⁴³ H. Ch. Luschützky (2003) upozorňuje, že jazykové univerzálie nesmějí být chápány jako zákony, ale spíše jako více či méně silné tendence projevující se v jednotlivých jazycích.

francouzštiny, angličtiny nebo čínštiny, takže nepřesvědčuje, když se jediný pojem „základního pořádku slov“ používá pro jazyky obou druhů.“ (Skalička-Sgall, 2006, s. 1279) V. Skalička a P. Sgall odkazují na skutečnost, že čeština jakožto jazyk s volným slovosledem není omezována povrchovými strukturami a uspořádání slov podřizuje především záměru vyjádřit téma a réma výpovědi.⁴⁴ Na obdobný problém se zařazením němčiny jakožto levohlavého jazyka poukazuje také H. Ch. Luschützky (2003), když připouští celou řadu odchylek od levohlavosti.

Z této stručné charakteristiky Greenbergovy jazykové typologie jasně plyne, že ani tato jazyková typologie není vhodná pro potřeby našeho srovnání.

3.1.2 Skaličkova jazyková typologie

Ještě než přistoupíme k samotné charakterizaci Skaličkovy typologie, považujeme za nutné upozornit na způsob, jakým je dnes Skaličkova práce hodnocena, a osvětlit, proč se přesto kloníme k využití právě této jazykové typologie.

V odborné literatuře se setkáváme se dvěma protichůdnými názory. Na jedné straně je Skaličkova typologie hodnocena jako poněkud zastaralá a fakticky nepodložená. Tento přístup ilustruje vyjádření H. Ch. Luschützkyho (2003), který mezi nedostatky Skaličkovy teorie počítá mimo jiné fakt, že V. Skalička neuvedl, na základě kolika konstitutivních příznaků přiřazuje jazyky k jednotlivým typům, a také to: „[...] že jeho typologie přeci jen není deduktivní, nýbrž spočívá na pozorování určitých jazyků, které náhodou znal, které ale zdaleka nerespektují typologické spektrum jazyků světa jako celek.“ (Luschützky, 2003, s. 34)⁴⁵

Na straně druhé je Skaličkova typologie ceněna pro svoji propracovanost a snahu přistupovat k typologii jazyků komplexně, neboť jeho typologie vychází z posuzování jevů více jazykových rovin. Zastáncem tohoto názoru je např. F. Čermák (1997).

---

⁴⁴ F. Čermák (1997) však češtinu jednoznačně řadí k levohlavým jazykům, konkrétně k typu SVO. Ke stejnému závěru dospívá také V. Cvrček a kol. (2010).

⁴⁵ Některých z vytýkaných nedostatků si byl zřejmě vědom také sám V. Skalička (Skalička-Sgall, 2006). Respektoval námitku, že např. konstatování typu, že angličtina má více pomocných slov nežli finština, by bylo vhodné ověřit také statisticky. Zároveň si však V. Skalička uvědomoval, že statistické zpracování některých podstatných jazykových vlastností a jevů není jednoduché. Opětovně zde např. narážíme na již zmiňovaný problém s jednoznačnou identifikací rozsahu funkce morfémů. V. Skalička proto vyzýval lingvisty k navázání na poznatky jeho typologického zkoumání a provedení dalšího (statisticky podloženého) výzkumu spočívajícího v aplikaci jeho teorie na co nejširší jazykový materiál.

Důvody, proč se Skaličkova typologie jeví jako vhodný rámec pro potřeby této disertace, jsou dva:

a) Skaličkova typologie vychází z funkčně-strukturalistické jazykové teorie, a je proto kompatibilní s nejrozšířenějším způsobem popisu systémové složky češtiny i němčiny.

b) Cílem této části disertační práce není rozhodnout, která z existujících jazykových typologických koncepcí je nejvhodnější pro třídění a usouvztažnění jazyků světa, ale přinést popis gramatické stavby němčiny jako výchozího jazyka v konfrontaci s popisem gramatické stavby češtiny v roli jazyka cílového. Protože je Skaličkova jazyková typologie založena na ne/přítomnosti gramatických forem a jejich funkci, jeví se být vhodným rámcem pro provedení takovéto konfrontace.

Tím, že se soustředíme na porovnání pouze dvou jazyků, se sice odchýlíme od podstaty obecné jazykové typologie, a to ve smyslu, který naznačuje V. Skalička (2006a) ve svém článku *Typologie a konfrontační lingvistika*,⁴⁶ i přesto se však domníváme, že takto pojatý popis gramatické stavby obou jazyků nejlépe vyhovuje potřebám lingvistického popisu češtiny jako cílového jazyka.⁴⁷

Za pravdu nám dávají také M. Nekula, K. Šichová a J. Valdřová (2013), kteří uvádějí, že je jazykové srovnání, tj. kontrastivní analýza vybraných jazyků, od 90. let 20. století definováno jako komplement jazykové typologie, což umožňuje při porovnávání jazyků vycházet z jazykové typologie.

H. Ch. Luschützky (2003) charakterizuje Skaličkovu typologii jako deduktivně definovaný typologický konstrukt, který je syntézou jazykově-typologické tradice a strukturalistického systému a který uvádí do souvislostí komplexy vlastností různých gramatických komponentů. Jazykové typy jsou ve Skaličkově podání krajní polohy, ve kterých jsou vzájemně se doplňující jevy nejvíce uplatněny. Důležité přitom je, že některé objektivně existující jazyky nemusejí vykonstruovanému typu odpovídat, a proto je nutné konstruovaný typ chápat jako ideál, jehož nemusí být dosaženo.

---

⁴⁶ V. Skalička (2006a) zde chápe konfrontační výzkum dvou jazyků jako výzkum užšího zaměření, neboť je pozornost soustředěna jen na tyto dva jazyky, zatímco typologické šetření je srovnáním širšího charakteru, protože porovnává všechny jazyky světa.

⁴⁷ Požadavkem konfrontační lingvistiky je porovnávat porovnatelné jevy, což nám podle našeho názoru umožní využití Skaličkovy jazykové typologie jakožto východiska konfrontace. V protikladu k tomuto jsou např. typologické indexy J. H. Greenberga (srov. H. Ch. Luschützky, 2003) jen těžko uchopitelné a využitelné.

F. Čermák (1997) upozorňuje na fakt, že si V. Skalička všiml znaků, které jsou nebo nejsou v jazyce zastoupeny a které mají/nemají konstitutivní význam pro daný jazyk, neboť jednotlivé typy jazyků jsou vždy tvořeny škálou vzájemně se doplňujících jazykových rysů. Názvy jednotlivých typů jazyků odpovídají pojmenování rysu, který v nich dominuje.

Sám V. Skalička spolu s P. Sgallem (Skalička-Sgall, 2006) píše, že při sestavování své jazykové typologie čerpal z přesvědčení, že typ jazyka je typem, ve kterém jsou nejplněji rozvinuté vzájemně spřízněné jazykové vlastnosti. Vycházel přitom z potenciality možné koexistence několika vzájemně kompatibilních jazykových vlastností. Kombinace jednotlivých vlastností v konkrétních jazycích chápe jako kombinace nutné, neboť jsou zapříčiněny potřebou úspornosti daného jazykového systému. Např. tam, kde není shoda, nebude pravděpodobně volný slovosled a naopak.

Na základě provedených analýz dospěl V. Skalička nejprve ke čtyřem **jazykovým typům**, ty pak později doplnil o pátý typ:

- a) typ aglutinační,
- b) flexivní,
- c) izolační,
- d) polysyntetický,
- e) introflexivní.⁴⁸

Nyní uvedeme základní znaky jednotlivých jazykových typů. Nebudeme však dané typy charakterizovat detailně, ale uvedeme pouze rysy relevantní pro následnou charakterizaci češtiny a němčiny, tj. takové rysy, které se podle našeho názoru v daných jazycích projevují.

Vycházíme ze Skaličkovy práce *Typ češtiny* (1951), v níž uvedl jednotlivé typy jazyků a ilustroval je na příkladech konkrétních jazyků, které se daným typům nejvíce blíží. Přihlížíme také k novějšímu shrnutí jeho jazykové typologie uveřejněnému v článku *Pražská lingvistická typologie* (Skalička-Sgall, 2006).

A) Pro **typ aglutinační** (např. turečtina) je typické mnohonásobné připojování afixů, které nesou vždy jen jeden gramatický význam, ke kořeni, popř. kmeni. Aglutinační jazyky nerozlišují rod jmen a nová slova tvoří především pomocí afixů.

Bohatý systém afixů je základem pro rozvinutý avšak jednotný systém skloňování a časování. Také posesivita a člen, je-li přítomen, jsou vyjadřovány příponami.

---

⁴⁸ Jazyky flexivní bývají nazývány také jako flektivní, jazyky introflexivní pak analogicky i jako introflektivní. Srov. F. Čermák (1997). My v této disertační práci užíváme formu flexivní, resp. introflexivní.

B) **Typ flexivní** (např. latina) je charakteristický hromaděním významů v příponách a koncovkách slov. Každé autosémantické slovo má svou koncovku vyjadřující několik funkcí zároveň.

Soustava koncovek, a s ní související (pádová) homonymie a synonymie je základem pro existenci konjugačních a deklinačních paradigmat. Deklinační paradigmata jsou dále specifická v závislosti na typu jmen.

Přítomnost širokého spektra koncovek je důvodem absence členu a zároveň vhodným základem gramatické shody, s níž je spojen volný slovosled. Těsné spojení koncovky s kmenem může vyvolat alternační změnu v základu slova.

Posesivita je vyjádřena pomocí speciálního slova (znak izolace) a tvorba slovesných časů a způsobů je ovlivněna aglutinací, flexí a také izolací.

C) V **typu izolačním** (např. francouzština) chybějí afixy. Autosémantická slova proto zůstávají v neměnné podobě a významy, které u flexivních jazyků vyjadřuje koncovka daného lexému, jsou tak vyjadřovány odlišně; dílem slovosledně a dílem pomocí alternace v kmeni, popř. koncovkou.

Izolační jazyky nerozlišují jmenný rod, posesivitu vyjadřují speciálními slovy, užívají členu (určitého a neurčitého).

Nová slova jsou většinou přejímána, či je slovům již existujícím přiřazen nový význam. Odvozování sloves od jmen se děje často bez přípony, popř. kombinací slov (např. *stát se modrým - zmodrat*). Stejná slova bývají často užívána ve funkci různých slovních druhů, tvary adjektiv a adverbíí často splývají.

Izolační jazyky vyžadují přítomnost osobního zájmena ve funkci podmětu také tam, kde ho flexivní jazyky elidují.

D) **Typ polysyntetický** (např. čínština) vyjadřuje gramatické funkce kombinací plnovýznamových slov, popř. kořenů, a jejich slovosledem. Není přítomna ani deklinace, ani konjugace. Podmět může, ale nemusí být vyjádřen zájmenem a slovesný čas částicí popř. koncovkou. Slovní zásoba je obohacována kompozicí.

E) **Typ introflexivní** (např. arabština) využívá k vyjádření gramatických funkcí alternace uvnitř kořene slova. Alternace pronikají i do slovo tvorby. Tento typ nikdy netvoří základ gramatiky jazyka, ale kombinuje se s dalšími typy.

Zařadit češtinu do Skaličkovy jazykové typologie s ohledem na její dominantní rys je jednoduchá operace. Jednak ji za nás provedl už V. Skalička (1951) a jednak v češtině

jasně dominují flexivní rysy. Určit jazykový typ němčiny podle Skaličkovy jazykové typologie je však obtížnější.

V. Skalička (1951) němčinu uvádí jako příklad izolačních jazyků, zatímco Luschützky (2003) ji řadí k jazykům flexivním.⁴⁹ Podle našeho názoru stojí němčina na pomezí mezi flexivními a izolačními jazyky. Výstižná se nám v tomto ohledu jeví jazyková typologie, kterou uvádí ve své publikaci J. Černý (1998). Podle něj bychom němčinu zařadili k jazykům flexivním analytického typu.⁵⁰

Němčinu hodnotí jakožto typologicky smíšený jazyk také německá lingvistika. (Huneke-Steinig, 2010; Krumm a kol., 2010) V rozporu s tím, co jsme nyní uvedli, považuje J. Vintr (2001) němčinu pro hojný výskyt kompozit za polysyntetický jazyk.

Na základě výše uvedeného přehledu je patrné, že čeština a němčina disponují nejen celou řadou shodných rysů, ale též celou řadou rysů odlišných.

3.1.3 Čeština na pozadí Skaličkovy typologie

Jak již název podkapitoly napovídá, vycházíme při popisu struktury české gramatiky ze Skaličkovy jazykové typologie. Zdrojem popisu je jeho publikace *Typ češtiny* (1951).

V češtině se nejvýrazněji projevuje flexivní jazykový typ, což dokazuje především přítomností celé řady deklinací a konjugací. Pro deklinaci je příznačná pestrost deklinačních typů, pádová synonymie a homonymie. Konjugace není čistě flexivní, ale vyskytují se zde také rysy izolace. Izolačně je vyjádřena také posesivita a řada slovesných způsobů. Aglutinační rysy pronikají do české deklinace a konjugace, nenesou-li znaky flexe. Stejně tak komparace a odvozování jmen i sloves mají aglutinační charakter. Introflexe se v češtině objevuje pouze zřídka. K dominantním rysům nepatří ani polysyntetické tvoření kompozit, kterých sice přibývá, ale nejsou tak hojné jako výrazy odvozené.

Považujeme za přínosné blíže charakterizovat jednotlivé gramatické jevy, jež jsou pro Skaličkovu typologickou charakteristiku relevantní. Protože se jedná především o gramatické jevy související s tzv. ohebnými slovními druhy, které se od svých německých

---

⁴⁹ Jak uvádí F. Čermák (1997) zařazení jazyka k příslušnému jazykovému typu může být ovlivněno také užitím textů různého stylu a obsahujících prvky různých jazykových variet (např. aglutinační charakter odborných textů, který souvisí s jejich nominálností).

⁵⁰ Čeština by byla jazykem flexivním syntetického typu. Srov. V. Černý (1998).

protějšků nejvíce odlišují a které dostatečně ilustrují rozdíly a shody mezi oběma jazyky. Domníváme se, že není nutné zohledňovat i ostatní slovní druhy.

Pro substantiva je příznačná přítomnost jen jedné (příp. nulové) koncovky, která vyjadřuje pád a číslo, díky čemuž není nutné užít člen. Projevují se i náznaky izolace, jako např. u deklinačního typu stavení, nebo totožný tvar pro nominativ a akuzativ singuláru/plurálu některých deklinačních typů. I přes tuto skutečnost je pro češtinu typický volný slovosled, neboť tam, kde je tvar nominativu a akuzativu shodný, je možné odlišit je díky gramatické shodě.

Čeština rozlišuje kromě přirozeného rodu také tři varianty gramatického rodu a pomocnou kategorii životnosti u maskulin. Díky této skutečnosti a dělení deklinace na tvrdou a měkkou má čeština komplikovanou soustavu deklinačních paradigmat, kterou dále komplikují pádová homonymie a synonymie, vztah životnosti a neživotnosti a přechody slov od jednoho deklinačního paradigmatu k jinému. V. Skalička (1951) nezmiňuje pozůstatky duálové deklinace, my ji však uvádíme jako jednu z důležitých charakteristik.

Typické jsou také samohláskové a souhláskové alternace, které, jsou-li gramaticky signifikantní, jsou znakem polysyntetického typu. V češtině se tyto změny vyskytují jen sporadicky a nevyjadřují pádový tvar samy o sobě, ale v kombinaci s koncovkou.⁵¹

Tvoření podstatných jmen se realizuje ponejvíce aglutinačně, tj. odvozováním, využívány jsou ale i postupy kompozice, tvoření sousloví, přejímání z cizích jazyků či obohacení již existujících lexikálních slov o nové významy.

Adjektiva mají vlastní deklinaci složenou měkkou a tvrdou. Rysem aglutinace je přítomnost tématu, které je lépe rozpoznatelné u adjektiv měkkých. Tvrdá adjektiva v singuláru vyjadřují rodovou příslušnost k řídícímu substantivu. Také zde nalézáme prvky introflexe. Jsou jimi např. alternace tvrdých a měkkých souhlásek v tvaru nominativu plurálu maskulin životných.

Kongruence mezi řídícím substantivem a závislým adjektivem v atributu je lépe vyjádřena u tvrdých adjektiv, patrná je však i u adjektiv měkkých. Komparace adjektiv je realizována prostřednictvím prefixů a sufixů (aglutinační rys), příznačným jevem je také supletivismus. Adverbia jsou od adjektiv jednoznačně odlišena příponou.

---

⁵¹ V. Skalička (1951) uvádí jako příklad tvary *dcery* vs. *dceři*.

Také většina číslovek v češtině podléhá flexi, užitá je deklinace jmenná i složená, některé číslovky mají deklinaci speciální. Číslovky se pojí s tvary nominativu a genitivu plurálu. Doplňme také, že některé tvary vyjadřují rodovou shodu (např. *jeden, dva*).

Zájmena fungují jako zástupné prvky a nemají plný samostatný význam. Vyjadřují-li podmět, mohou být a ve většině případů bývají elidována. Jsou-li v této funkci užitá, jedná se o příznakové užití. Čeština má rozvinutý systém vztažných zájmen, která umožňují připojení vedlejších vět vztažných. Přestože jsou přípustné také vazby s participii, bývají vztažné věty vedlejší upřednostňovány.

Enklitika, znak jazyků na pomezí aglutinace a izolace, se vyskytuje poměrně často. Nemají samostatný přízvuk, a proto musí stát za přízvučným slovem. V češtině stojí zpravidla za prvním přízvučným slovem nebo první přízvučnou slovní skupinou ve větě.

Zájmena jsou deklinována jako substantiva a adjektiva, mají však i svou vlastní deklinaci zájmenou a některá zájmena dokonce mají specifické sklonění.

Pro slovesa je charakteristická přítomnost vidu, gramaticko-lexikální kategorie, která má vliv také na odvozování sloves. Tvoření vidových dvojic je ovlivněno aglutinací (prefixace a sufixace) a také introflexí, výjimečně se vyskytuje také tvarový supletivismus. Konjugaci sloves ovlivňuje i přítomnost tématu (kmenotvorné přípony), které řadí konkrétní sloveso ke slovesné třídě, proto není konjugace českých sloves jednotná. I přes přítomnost homonymie, synonymie a hláskových alternací nese česká konjugace v porovnání s deklinací více rysů aglutinace. Připomínáme také specifickou konjugaci slovesa být.

Tvoření slovesných časů, způsobů a rodů se uskutečňuje buď aglutinačně (koncovkou), nebo izolačně (zvláštním slovem). Aglutinačně vytvořené jsou např. formy budoucího času sloves pohybu, forma přičestí minulého činného a některé neurčité slovesné tvary (např. infinitiv).

Izolačně je tvořen budoucí čas nedokonavých sloves, préteritum, opisné pasivum a kondicionál. Jak V. Skalička (1951) uvádí, podporuje zde izolace potřebu flexe užít jen jednu slovesnou koncovku vyjadřující osobu a čas.

Některé slovesné tvary mohou být vyjádřeny příponou nebo bez přípony (možnost dvojího vyjádření je znakem flexe), např. imperativ některých sloves. Introflexe je spíše výjimečná.

3.1.4 Němčina na pozadí Skaličkovy typologie

V této podkapitole představíme němčinu na základě Skaličkovy typologie. Východiskem jsou publikace H. J. Krumma a kol. (2010) a také H.-W. Hunekeho a W. Steiniga (2010).

V němčině dochází k míšení typu flexivního, izolačního a také aglutinačního. Flexe je sice v porovnání s jinými germánskými jazyky ještě relativně silně rozvinutá, dochází však k jejímu ústupu ve prospěch izolace a analytického způsobu vyjadřování gramatických kategorií.

Flexe zasahuje oblast jmenné deklinace, která však není tak komplexní a různorodá jako v případě vysoce flexivní češtiny, i slovesné konjugace. Deklinační paradigmata němčiny jsou navíc silně ovlivněna přítomností určitého, neurčitého a nulového členu.

Stejně jako v češtině je posesivita a řada slovesných časů a způsobů vyjádřena izolačně. Rysy aglutinace nalzáme u komparace adjektiv a adverbií a odvozování jmen i sloves.

Derivace není tak častá jako v češtině, základním způsobem obohacování slovní zásoby je pro němčinu tvorba kompozit. Podle V. Skaličky (1951) je v němčině možné nalézt i prvky introflexe, jež je využívána jako pomocný prostředek při tvorbě plurálních forem substantiv a derivaci (deverbativních) sloves.

Přestože je němčina jazykem s poměrně rozvinutou flexí, nacházíme v deklinačním paradigmatu substantiv jen její pozůstatky. Je-li u tvaru substantiva přítomna deklinační koncovka, vyjadřuje rod a pád (např. genitivní koncovka *-(e)s* v singuláru maskulin a neuter). Primárně je však tento význam vyjádřen izolačně, pomocí členu, který nese význam rodu a pádu, zatímco číslo je vyjádřeno tvarem substantiva. Kongruence členu a s ním spjatého substantiva je základem pro existenci tzv. *Nominalklammer* (nominální fráze), která usnadňuje porozumění a má vliv také na koherenci textu.⁵²

V. Skalička (1951) prezentuje jako jeden z rysů izolace totožnost tvarů nominativu a akuzativu, jež je přítomna i v němčině a s níž je spojena nutnost naznačit tyto významy slovosledně. Zároveň také dodává, že němčina není tak izolační typ jazyka jako např. angličtina, protože akuzativ maskulin je od nominativu maskulin odlišen.

Jak jsme již uvedli, není soustava substantivních deklinací tak různorodá jako v češtině. Němčina disponuje dvěma hlavními typy: deklinací silnou (základní) a deklinací

---

⁵² Krumm a kol. uvádějí jako příklad nominální fráze následující spojení: „*das durch einen Elfmeter erzielte Tor, mit dem [...]*.“ (Krumm a kol., 2010, s. 209).

slabou. Jako přechodnou můžeme hodnotit tzv. deklinaci smíšenou, která je omezena na několik konkrétních, avšak frekventovaných substantiv. H.-W. Huneke a W. Steinig (2010) upozorňují, že důvodem přítomnosti pádového synkretismu je skutečnost, že němčina disponuje jen omezeným počtem flexivních morfémů.

U jmen jsou rozlišovány tři gramatické rody, chybí však kategorie životnosti, přesto se setkáváme se snahou odlišit substantiva označující živé entity mužského pohlaví gramatickým způsobem.⁵³ U charakteristiky českého deklinačního systému jsme uvedli, že čeština uchovává pozůstatky duálu, dnešní němčina duál nezná.

Introflexe se projevuje přítomností tzv. *Umlautu*, neboli přehlásky, která postihuje vokály zadní řady a která je v kombinaci s příslušnou koncovkou užívána k označení plurálových forem substantiv.⁵⁴

Pro tvorbu podstatných jmen je příznačná především kompozice, následovaná derivací, konverzí, tvořením sousloví, zkratk a zkratkových slov. (Krumm a kol., 2010) Doplňme ještě, že také němčina hojně přejímá slova z cizích jazyků.

Deklinace adjektiv je v němčině vystavěna na jiném principu. Formu adjektiva determinuje podoba předcházejícího členu. Předchází-li adjektivu člen neurčitý, je adjektivum skloňováno silně a přejímá koncovky členu určitého. Předchází-li člen určitý, je adjektivum deklinováno po vzoru slabých maskulin, s výjimkou přítomnosti silných tvarů v nominativu všech rodů a akuzativu neuter a feminin. (Krumm a kol., 2010). Flexe se tedy v němčině neprojevuje tak silně, neboť není přítomen speciální typ deklinace pro adjektiva.

Kongruence mezi řídícím substantivem a závislým adjektivem v atributu se vyskytuje i v němčině, avšak častá nepřítomnost deklinační koncovky substantiva je v rozporu s potřebami volného slovosledu. Slovosled je proto gramatický (znak izolace). Upozorňujeme, že kongruence je oslabena, je-li adjektivum užito jako součást přísudku slovesně-jmenného, kdy ve tvaru adjektiva není signalizován rod a číslo substantiva stojícího v podmětu.

Aglutinační rysy se projevují v komparaci adjektiv, která je realizována pouze sufixálně, supletivismus je přítomen. Podobně jako v izolační angličtině i v němčině splynuly tvary adverbíí a adjektiv v jednu základní formu.⁵⁵

---

⁵³ Tento jev souvisí s existencí tzv. slabé deklinace substantiv. Přiřazení ke slabé substantivní deklinaci je založeno jednak na fonologické signifikaci (poslední hláskou slova je e, popř. se jedná o přízvučnou slabiku) a zároveň na sémantice. Do této deklinační skupiny náleží maskulina označující (až na výjimky výlučně) živé tvory mužského pohlaví. Srov. H.-J. Krumm a kol. (2010).

⁵⁴ I v němčině vyjadřuje introflexe změnu gramatického významu jen v kombinaci s flexivním prvkem, kterým může být i tzv. nulová koncovka, např. *Tochter* (nom. sg.) vs. *Töchter* (nom. pl.).

Číslovky jsou v němčině deklinovány jen v některých případech, jejich deklinace se řídí ne/přítomností a typem členu. Číslovky označující množství větší než dva se pojí pouze s tvary nominativu plurálu. Rodovou shodu vyjadřují jen číslovky *jeden, jedna, jedno*.

Funkce osobních zájmen je obdobná jako v češtině, mnohoznačnost osobních koncovek sloves však umožňuje jejich elizi jen ve výjimečných případech. Krumm a kol. (2010) připouštějí elizi osobního zájmena ve funkci podmětu pouze v případě, že je mluvčí/adresát/účastník komunikace jednoznačně identifikován na základě komunikačního kontextu či situace. Nutno dodat, že se nejedná o bezpříznakové vyjádření. Deklinace osobních zájmen vykazuje vysokou shodu s deklinací členu určitého.

Také němčina disponuje rozvinutým systémem vztažných zájmen připojujících věty vedlejší. Enklitika se objevují relativně často, jejich pozice ve větě je v porovnání s češtinou odlišná.

Konjugace sloves je jednotná. Osobní koncovky zároveň vyjadřují osobu a číslo a v některých případech i způsob. Jejich význam ale není z důvodu omezeného repertoáru koncovek jednoznačný.

Časování se komplikuje dělením německých sloves na slovesa slabá (pravidelná) a silná (nepravidelná).⁵⁶ Odchylna od normy, která se projevuje změnou kmenového vokálu ve 2. a 3. osobě singuláru, se nazývá *Ablaut*. *Ablaut* se vyskytuje také ve tvarech préterita a přičestí minulého. Dále je využíván jako významotvorný prostředek při odvozování sloves ze sloves, které je standardně realizováno převážně pomocí prefixů.

Podobně jako v češtině má sloveso *být* zvláštní konjugaci, specificky jsou konjugována také slovesa *mít* a *stát se*, která jsou užívána převážně ve funkci pomocných sloves.

Základní odlišností mezi oběma jazyky je kategorie slovesného vidu, který v němčině chybí.⁵⁷ Významy, které v češtině vyjadřuje vidová opozice, jsou v němčině vyjadřovány částečně s pomocí prefixů, zčásti lexikálně nebo syntakticky a zčásti nejsou vyjádřeny vůbec, neboť jsou považovány za nepodstatné. S nepřítomností vidu je spojena i potřeba existence složitější soustavy časů, která je typická pro izolační jazyky.

Princip tvoření forem slovesných časů, způsobů a rodů je obdobný jako v češtině, tj. část forem je tvořena aglutinačně a část izolačně. Ne vždy je však distribuce aglutinačně

---

⁵⁵V kontextu je však možné adverbialní a adjektivní význam odlišit, neboť adjektiva jsou deklinována.

⁵⁶H.-J. Krumm a kol. (2010) uvádějí, že počet pravidelných sloves dosahuje v němčině až 95 %.

⁵⁷Němčina však disponuje propracovaným způsobem slovesného děje.

a izolačně tvořených forem v obou jazycích shodná. Aglutinačně jsou v němčině tvořené např. formy indikativu přítomného a préterita nebo příčestí minulého či přítomného. Izolačně je tvořena většina časů, rodů a způsobů, z nichž výběrově uvádíme např. formy futura I. a II., oba konjunktivy nebo perfektum, které užívá dvě pomocná slovesa.

3.1.5 Shody a rozdíly v gramatické stavbě obou jazyků

V této podkapitole shrneme shodné rysy a rozdíly v gramatické stavbě obou jazyků, dále upozorníme na gramatické struktury, jež se na první pohled jeví jako shodné, avšak při bližším zkoumání vykazují rozdíly. Právě těmto jevům je žádoucí věnovat při popisu české morfologie v rámci oboru čeština jako cizí jazyk zvláštní pozornost.

Pro přehlednost uvádíme jednotlivé gramatické rysy a jejich přítomnost či nepřítomnost, popř. jejich typ v obou jazycích, v tabulce č. 1.⁵⁸

---

⁵⁸ Obdobné tabulky nalézáme také u J. Vintra (2001). J. Vintř uvádí, kterými gramatickými jevy a strukturami v porovnání s češtinou disponuje němčina. Vintřovo porovnání však nezahrnuje gramatické jevy vyskytující se v němčině a v češtině absentující.

	ČEŠTINA	NĚMČINA
SUBSTANTIVA		
deklinace	hojnost deklinačních typů	slabá, silná, smíšená
počet pádů	7	4
přítomnost členu	ne	ano
gramatické číslo	singulár, plurál, zbytky duálu	singulár, plurál
alternace	vokálnícké, konsonantické	vokálnícké, konsonantické výjimečně
převažující slovtvorný princip	derivace	kompozice
ADJEKTIVA		
deklinace	adjektivní, substantivní, smíšená	slabá - substantivní, silná - podle členu
alternace v rámci deklinace	ano, konsonantické	ne ⁵⁹
přívlastňovací adjektiva	ano	ne ⁶⁰
kongruence substantiva a adjektivního atributu	ano	ano
komparace	pomocí prefixů a sufixů, supletivismus	pomocí sufixů, supletivismus
rozdílení tvarů adjektiv a adverbí	dvě jednoznačně odlišené formy	splynutí tvarů v základní formě
NUMERALIA		
deklinace	uplatňuje se ve větší míře	uplatňuje se v menší míře
schopnost vyjádření rodu - základní číslovky	číslovky jeden, dva	číslovka jeden
PRONOMINA		
deklinace	adjektivní, zájmenná, specifická	slabá - substantivní, silná - podle členu
elize osobních zájmen ve funkci subjektu	možná, hodnocená jako bezpříznaková	jen ve výjimečných případech, hodnocená jako příznaková
přítomnost enklitik	ano	ano
VERBA		
konjugace	hojnost konjugačních typů	jednotná
přítomnost slovesného vidu	ano	ne
forma slovesných tvarů	syntetické, analytické	syntetické, analytické
slovesné rody	aktivum, pasivum (zvrtné, opisné)	aktivum, pasivum (průběhové, stavové) ⁶¹
slovesné časy	prézens, préteritum, futurum	prézens, préteritum, perfektum, plusquamperfektum, futurum I, futurum II
slovesné způsoby	indikativ, imperativ, kondicionál	indikativ, imperativ, konjunktiv I, II, (kondicionál)
příčestí minulé/trpné	ano/ano	ano – jedna forma
převažující slovtvorný princip	derivace sufixální a prefixální	derivace prefixální
SLOVOSLED		
forma slovosledu	volný	gramatický

Tabulka č. 1

⁵⁹ Výjimečně dochází k zánikovým alternacím jako např.: *dunkel* (tmavý) vs. *ein dunkles Haus*. Souhláskové alternace se vyskytují velice výjimečně – např. *hoch* (vysoký) vs. *ein hohes Haus*.

⁶⁰ J. Vintř (2001) uvádí, že němčina je schopna tato adjektiva tvořit, avšak pouze velmi omezeně, zatímco čeština je tvoří hojně a pravidelně téměř od každého substantiva označujícího živou bytost.

⁶¹ Užití pasiva je v němčině v porovnání s češtinou značně frekventovanější.

V návaznosti na výše uvedenou tabulku č. 1 doplníme, popř. vysvětlíme, údaje v ní uvedené, jež ovlivňují výsledné hodnocení shodnosti a odlišnosti morfologické charakteristiky češtiny a němčiny.

Kongruence mezi řídicím substantivem a řízeným adjektivem ve funkci atributu se objevuje v obou jazycích, není však stejně silná. Pro češtinu jakožto flexivnější jazyk je příznačná kongruence obou členů nominální skupiny v rodě, pádě a čísle. Německé adjektivum v atributu však číslo nevyjadřuje, čímž je shoda oslabena.

Kongruence adjektiva a řídicího sponového slovesa v přísudku se v češtině projevuje shodou v rodě a čísle. V němčině stojí adjektivum jakožto součást přísudku jmenného se sponou v základním tvaru, tj. ve stejném tvaru pro všechny rody a čísla. Shoda je proto značena slovosledně a určitý slovesný tvar a adjektivum tvoří větný rámec.

Deklinace číslovek je v češtině rozvinutější než v němčině. Projevuje se to především u deklinace základních číslovek. Zatímco v češtině jsou skloňovány všechny určité základní číslovky, v němčině jsou běžně skloňovány jen číslovky *jeden, jedna, jedno* (ne ve všech případech). Ostatní základní číslovky užívají deklinační koncovky jen příležitostně, navíc s klesající tendencí, popř. jsou jejich deklinované podoby součástí ustálených sousloví. (Hentschel-Weydt, 1990)

Číslovky jako: *sto, tisíc, milion, miliarda* se v obou jazycích chovají jako substantiva. Zlomky jsou v němčině nesklonné s výjimkou výrazu *halb*, který se skloňuje jako přídavná jména. Číslovky řadové jsou v obou jazycích skloňovány jako adjektiva.⁶²

Jak jsme již uvedli, v obou jazycích se vyskytují klitika, především pak enklitika, jejich slovosledné postavení se však liší.

---

⁶² Je-li řadová číslovka v němčině součástí přísudku jmenného se sponou, musí být číslovka skloňována. Srov. E. Hentschel–H. Weydt (1990).

3.2 Diferenciace a stratifikace češtiny a němčiny jakožto národních jazyků

3.2.1 Diferenciace a stratifikace českého národního jazyka

Čeština je jazyk s dlouhou historií, jehož soudobá podoba je podmíněna vývojem, který nebyl vždy přirozený a kontinuální. V důsledku těchto všeobecně známých okolností je čeština jazykem vnitřně diferencované povahy. Tato skutečnost se projevuje o to více, je-li čeština v roli cílového jazyka.

V této podkapitole se soustředíme na charakter českého jazyka jakožto národního jazyka v jeho komplexní podobě a uvedeme jeden z možných přístupů prezentace diferenciace a stratifikace.

Problematika diferenciace a stratifikace češtiny jako národního jazyk je v české i zahraniční lingvistice hodnocena mnohdy odlišně, rozporuplně a nezřídka i protikladně. My jsme si této situace plně vědomi, avšak pro potřeby přehlednosti a jasnosti výkladu nebudeme reflektovat tuto problematiku v celé její šíři a kontinuálnosti.⁶³

Hlavním důvodem pro toto pojetí výkladu je skutečnost, že poučení o rozvrstvení češtiny je na základě zprostředkovaného sdělení adresováno co nejširšímu spektru nerodilých mluvčích s němčinou jako rodným jazykem.

Podle převládajícího názoru by měla být cílem nerodilých mluvčích v první řadě identifikace příznaků výrazových prostředků použitých v konkrétní komunikační situaci, jež jim umožní následně adekvátně reagovat.⁶⁴ Základní poučení proto musí být srozumitelné, jasné a přehledné, tj. přinášející odpovědi a ne další otázky.

Východiskem je pro nás přístup M. Čechové a kol. (1997), jenž se stává osou našeho výkladu a jenž v sobě integruje pohledy na češtinu jako národní jazyk hned z několika hledisek. V případě pociťované nedostatečnosti tohoto přístupu budou doplněny názory jiných bohemistů, které nejsou v rozporu se základním východiskem a které lze považovat za komplementární.

Podrobněji budou představeny především ty variety našeho národního jazyka, u nichž se předpokládá, že se s nimi bude většina žáků a studentů často setkávat v rámci svých komunikačních aktivit. Z tohoto důvodu stojí dialekty, profesní mluva, slangy

---

⁶³ Studující z řad oborových bohemistů s odborným zájmem o danou problematiku, pro něž by byl náš výklad neúplný, je možno odkázat na příslušnou odbornou literaturu.

⁶⁴ Alespoň v počátcích výuky je pro studenty důležitější, že umějí výrazové prostředky přiřadit ke správnému útvaru, poloútvary či vrstvě češtiny. Užití těchto susbtandardních výrazových prostředků v komunikaci je až druhotnou záležitostí. Srov. H. Adam (1996).

a argot na periférii našeho zájmu, stejně jako defektní, hybridní a smíšené podoby češtiny, o nichž hovoří M. Hrdlička (2009, 2002a).

Pozornost bude soustředěna zvláště na komunikační funkce, jež vybrané variety národního jazyka plní, a také na situace, v nichž jsou dané variety rodilými mluvčími běžně užívány. Konkrétní příkladový materiál obecněčeských prvků bude prezentován v páté kapitole v rámci výkladu o genitivu substantiv.

K našemu národnímu jazyku přistupujeme ve shodě s následující definicí: „*Národní jazyk (v našem případě český) představuje soubor integrovaných výrazových prostředků vymezený územně, uvnitř diferenciovaný funkčně a teritoriálně, stratifikovaný sociálně.*“ (Čechová a kol., 1997, s. 36)

Národní jazyk je zde pojímám jako komplex útvarů a poloutvarů, jež jsou dále vnitřně členěny, zahrnuje útvary (idiomy):

- a) spisovný jazyk,
- b) nespisovné útvary,
- c) poloutvary.

Spisovná čeština (někdy označována také jako tzv. první standard) je i dnes pro svou funkci národně a společensky reprezentativní hodnocena jako nejprestižnější útvary národního jazyka, jako jediná podléhá kodifikaci.⁶⁵ Její užití je spojováno s komunikáty vyššího komunikačního cíle a je pro ni příznačná neosobnost, nezúčastněnost. V mluvené podobě se s ní setkáváme především v komunikátech oficiálního, formálního a slavnostního charakteru. Její podoba je jednotná pro celé české jazykové území.⁶⁶

Součástí široce pojatého komplexu spisovné češtiny je i tzv. hovorová čeština, neboli druhý standard.⁶⁷ M. Čechová a kol. (1997) ji charakterizují jako vrstvu výrazových prostředků oproštěnou od knižních výrazů a konstrukcí⁶⁸ a její užití spojují

---

⁶⁵ Pokročilým studentům češtiny pro cizince lze k ověření správnosti jazykového vyjádření doporučit odkaz na kodifikační příručky, slovníky a instituce, které se na ní podílejí, viz např. M. Čechová a kol. (1997).

⁶⁶ Existují i tzv. oblastní variety spisovného jazyka, např. dublety *truhlář* vs. *stolař*, nebo dublety typu *Řeklas? Řekla jsi?* Srov. M. Čechová a kol. (1997).

⁶⁷ Souborně odkazují na různá pojetí a vymezení hovorové češtiny M. Hrdlička (2009) nebo P. Sgall a J. Hronek (1992). Někteří lingvisté, např. F. Čermák (2002), existenci hovorové češtiny odmítají.

⁶⁸ Tato definice se jeví být poněkud problematickou, zohledníme-li nedostatečné rozvinutí triplet (knižní-neutrální-hovorový) pro všechny výrazové prostředky spisovné češtiny, na něž upozorňují např. M. Hrdlička (2009, 2002) nebo P. Sgall a J. Hronek (1992). Absence jednotlivých variant způsobuje, že někdy není možné užití výrazový prostředek neutrální, hovorový, či knižní z důvodu jeho neexistence. Tato skutečnost přináší do výuky jistou míru variantnosti, kterou však, jak upozorňuje M. Hrdlička (2002), studenti často odmítají, neboť ji považují za zatěžující. Přesto se kloníme k uvádění (a důslednému označování) variantních výrazových prostředků hovorových a knižních.

s dorozumíváním v běžných denních situacích. Dodávají, že hovorovou češtinu užívají převážně v mluvené komunikaci především ti mluvčí, kteří se chtějí vyjadřovat pouze spisovně.

Dříve bylo možné setkat se s nesprávným výkladem termínu hovorová čeština, který byl ztotožňován nebo zaměňován s termínem mluvená čeština (akusticky realizovaný verbální projev). Dnes je tento názor všeobecně považován za mylný. Bylo prokázáno, že ne každý projev realizovaný v mluvené podobě musí být hovorový, a zároveň neplatí, že každý hovorový projev musí být realizován jen v mluvené formě. Jako příklad písemné realizace hovorového projevu bývá uváděn osobní dopis či deníkový zápis.⁶⁹

Vedle vrstvy hovorových výrazových prostředků zahrnuje spisovná čeština také vrstvu výrazových prostředků neutrálních, tedy slohově bezpříznakových, a vrstvu výrazových prostředků knižních (či archaických). Čechová a kol., (1996) uvádějí, že se knižní rysy zpravidla vyskytují v projevech vědeckých či esejistických. Dodáváme, že mohou být užity také jako prostředek literární stylizace či v komunikátech administrativního funkčního stylu.

Mezi nespisovné útvary jsou řazeny obecná čeština, tradiční teritoriální dialekty a interdialekty.

Obecná čeština bývá označována jako třetí standard a její výskyt je omezen na historické území Čech s přesahem na západní Moravu.⁷⁰ Charakterizovat ji můžeme jako relativně stabilní útvar národního jazyka interdialektového typu.⁷¹ Podobně jako u dialektů signalizuje mluvčí užitím souboru obecněčeských výrazových prostředků soukromou, neformální, intimní povahu komunikátu. Zjednodušeně bychom mohli říct, že tam a tehdy, kdy mluvčí v Čechách užívají obecnou češtinu jako dorozumivací kód, užívají mluvčí na Moravě a ve Slezsku teritoriální nářečí.

Někteří bohemisté připisují obecné češtině potenciál stát se celonárodním nespisovným útvarem. Argumentují např. hojným výskytem obecné češtiny v krásné literatuře, jíž je užíváno jako prostředku charakterizace nespisovného vyjadřování, nebo pronikáním obecněčeských prvků do oficiálních komunikátů. Jiní tuto tezi odmítají. Ani my se nedomníváme, že by obecná čeština byla nespisovnou varietou celonárodní či snad k tomuto stavu směřovala, neboť v této roli není akceptovatelná pro všechny uživatele

---

⁶⁹ Srov. M. Hrdlička (2009).

⁷⁰ Srov. V. Cvrček a kol. (2010) nebo M. Hrdlička (2009).

⁷¹ Velmi podrobný přehled o obsahu pojmu obecná čeština nabízí např. M. Krčmová (2000).

našeho národního jazyka.⁷² Respektujeme však její dominantní postavení v porovnání s dalšími nespisovnými varietami.

Tradiční dialekty jakožto útvary národního jazyka, jež mají svou vlastní normu, jsou vymezeny teritoriálně a jsou užívány v rámci běžné, neoficiální, neformální komunikace. Signalizují společenskou solidaritu mluvčích, intimitu a soukromý charakter mezilidské komunikace. Mluvčí je často volí jako dorozumívací kód v emocionálně zabarvených komunikátech. V dnešní době jsou na ústupu a především v české části jazykového území dochází mezi jednotlivými dialekty ke stírání rozdílů.⁷³

S dialekty souvisí také pojem interdialekt, kterým bývá označováno poslední stádium vývoje dialektů. Interdialekty překračují hranice původního teritoria dialektu, z něhož vznikly, a pronikají na širší jazykové území. Je pro ně charakteristická relativní nestabilita. Bývají ovlivněny spisovnou podobou jazyka větší měrou, než je tomu u dialektů. M. Čechová a kol. (1997) hovoří o třech interdialektech: východomoravském, středomoravském a „českém“.

Protože stojí poloútvary národního jazyka (profesní mluva, slang, argot) mimo centrum našeho zájmu, uveďme jen, že se jedná o útvary nestrukturní, jejichž odlišnost se projevuje především v rovině lexikální.⁷⁴

Mimo toto paradigma stojí terminologické sousloví běžná mluva, jehož obsah je pro výuku češtiny jako cizího jazyka velmi důležitý. Běžná mluva, jež nepodléhá teritoriálním omezením, je M. Čechovou a kol. (1997) charakterizována jako soubor jazykových prostředků (spisovných i nespisovných) užívaných v rámci běžného hovoru.⁷⁵ Podobného charakteru jsou i tzv. městské mluvy, v nichž je hierarchicky užíváno dvou a více jazykových útvarů v rámci komunikace obyvatelů města. Známé jsou městské mluvy pražská, brněnská nebo ostravská. (Čechová a kol., 1997)

Ačkoliv dichotomie psané a mluvené komunikace přímo nesouvisí se stratifikací a diferenciací češtiny, považujeme za nutné respektovat tuto skutečnost v návrhu popisu vybraných gramatických kategorií češtiny pro potřeby vybrané cílové skupiny nerodilých mluvčích.

Volba té či oné formy komunikace má bezprostřední vliv na výběr výrazových prostředků (náležejících k různým varietám národního jazyka), protože právě volbou

---

⁷² Srov. O. Uličný (1994).

⁷³ Zájemce o bližší poučení o českých dialektech odkazujeme na šestisvazkový Český jazykový atlas (1992, 1997, 1999, 2002, 2004, 2005) jehož prvních pět svazků je volně dostupných na stránkách Ústavu pro jazyk český. Ujc.cas.cz[online]. ©2012 [cit. 2013-11-13]. Dostupné z: <http://cja.ujc.cas.cz/cja.html>.

⁷⁴ Pojednání o této problematice viz např. M. Čechová a kol. (1997), A. Jaklová (1999).

⁷⁵ Srov. též F. Daneš (1999).

výrazových prostředků a způsobem syntaktické výstavby se od sebe psané a mluvené komunikátu odlišují nejvíce.

V. Cvrček a kol. (2010) toto tvrzení dokládají výzkumy založenými na korpusových datech a dodávají, že užití výrazových prostředků náležejících do jedné sféry komunikace ve sféře opačné je rodilými mluvčími vnímáno vesměs nepatříčně.

Korpusovými daty dokládají také tvrzení, že se některé výrazové prostředky vyskytují v určitých typech textů a komunikačních situacích častěji než jejich varianty. Hovoří proto o standardním užití výrazových prostředků, jež definují následujícím způsobem: „Standardní v určitém typu textu a/nebo jazykové formě jsou ty varianty prostředků, které v něm/ní nejsou marginální.“ (Cvrček a kol., 2010, s. 22)⁷⁶

V. Cvrček doplňuje, že o standardnosti je možné uvažovat v souvislosti s konkrétním časem, typem komunikační situace a dále i v případě výrazových prostředků, které mají konkurenční variantu. Je ale nutné mít na paměti, že i standardy jednotlivých komunikačních situací se mohou překrývat, a to např. z důvodu neexistence alternativního výrazového prostředku.

3.2.1.1 Vliv funkční diference češtiny na obor čeština jako cizí jazyk

Relativně složitá jazyková situace na území České republiky se projevuje v praktické výuce češtiny pro cizince potřebou prezentovat vedle primární spisovné podoby jazyka (včetně češtiny hovorové) také často užívané variety nespisovné.⁷⁷ Tuto skutečnost proto musí respektovat také obor čeština jako cizí jazyk a odborné práce, jež vznikají v jeho rámci. Projevuje se zde především potřeba nahlížet danou problematiku z pohledu cizince, aby bylo možno ji následně cizinci prezentovat ve srozumitelné a přehledné podobě.

Jak jsme již uvedli, je obecná čeština nejrozšířenější, ne však centrální, variantou nespisovného vyjadřování. Toto tvrzení platí především tehdy, omezíme-li jeho platnost na historické území Čech, na území Moravy a Slezska plní stejnou úlohu nářečí. Pro

---

⁷⁶ V. Cvrček a kol. (2010) užívají termín standard ve smyslu deskriptivního přístupu k jazyku. Standard v jejich pojetí odráží výrazové prostředky užívané v reálné psané a mluvené komunikaci, proto vnímáme tuto publikaci jako cenný zdroj informací o povaze reálné komunikace v českém jazyce.

⁷⁷ Cizinci, kteří se snaží na českém jazykovém území komunikovat česky, narážejí v běžné denní komunikaci na komunikační bariéry zapříčiněné tím, že rodilí mluvčí užívají jako běžného dorozumívacího kódu spisovnou češtinu spíše výjimečně. Podle dílčích anket stojí sami cizinci o prezentaci nespisovných prvků v jazykové výuce, aby byli na reálnou komunikaci lépe připraveni. Srov. J. Nováková (2011), M. Hrdlička (2009, 2002) nebo J. Lukášová (2007).

relativní jednotnost a také územní rozšířenost obecné češtiny (pokrývá přibližně dvě třetiny jazykového území) přiblížíme tuto nespisovnou varietu podrobněji, a to na pozadí češtiny spisovné.

Přestože je čeština vnitřně značně diferencována, nepovažujeme ve shodě s F. Čermákem (2002, 1996), P. Sgallem a J. Hronkem (1992) a dalšími za vhodné prezentovat jazykovou situaci v České republice jako případ jazykové diglosie. Je však nepopíratelné, že mezi vyjádřením spisovným a obecněčeským nacházíme především v rovině morfologické markantní rozdíly, jež jsou nerodilými mluvčími uváděny jako jedna z příčin obtíží v komunikaci s rodilými mluvčími.⁷⁸

Pro dnešní verbální komunikaci jsou příznačné také komunikáty, v nichž mluvčí kombinují výrazové prostředky spisovné a nespisovné. F. Čermák (1996) uvádí, že se v případě češtiny jedná spíše o míšení kódů,⁷⁹ nežli o jejich střídání, resp. přepínání, které bývá označována jako *code-switching*. Argumentuje tím, že by frekvence přepínání byla neúměrně vysoká.⁸⁰

Ve svých člancích se proto F. Čermák (2002, 1996) zamýšlel nad užíváním obou variet (spisovné a obecné češtiny) v různých komunikačních funkcích (vycházel z Jakobsonova vymezení komunikačních funkcí) a dospěl k následujícím závěrům.

Expresivní, konativní a fatickou funkci přisuzuje primárně obecné češtině, funkce referenční, poetickou a metajazykovou by přisoudil oběma varietám. Dále odkazuje na pragmatickou funkci a evaluativní složku běžné komunikace, které jsou též spojeny převážně s nespisovným vyjadřováním.

Z tohoto přiřazení komunikačních funkcí jasně vyplývá, že ani v jedné z nich nemá spisovná čeština výsadní postavení, což podle našeho názoru opodstatňuje potřebu prezentovat obecnou češtinu (respektive i dialekty, zohledníme-li místo výuky) ve výuce češtiny pro cizince.⁸¹

---

⁷⁸ Vedle odlišností fonologického a morfologického charakteru je to pak zvláště odlišné lexikum.

⁷⁹ Jen velmi malé procento komunikátů je realizováno s využitím výrazových prostředků náležejících pouze do sféry spisovné nebo nespisovné.

⁸⁰ F. Čermák (1996) také záměrně nehovoří o splyvání obou variet, ale navrhuje hodnotit výrazové prostředky, jež nemají alternativu (např. *ale, před, stůl, stolem, dělat, dobrým*), jako výrazové prostředky náležející do obou variet národního jazyka zároveň. Zdá se mu absurdní privilegovat spisovnou češtinu a posuzovat dané výrazové prostředky jen jako spisovné. Tuto myšlenku dále rozvádí a rozborů autentických materiálů dokládá také K. Tahal (2010).

⁸¹ Toto naše stanovisko podporuje také definice komunikační úspěšnosti J. Kořenského (1996, s. 46): „Užití významných prvků spisovného mluvenostního kodifikátu v určitých situacích může být „bariérotvorné“, právě tak, jako v jiných situacích může být „bariérotvornou“ neschopnost těchto prvků užit.“ J. Kořenský zde sice hájí potřebu ovládat spisovnou češtinu, domníváme se však, že totéž platí, s ohledem na patřičnou komunikační situaci, také o užití obecné češtiny (či jiného nespisovného útvaru).

Jako konstruktivní vnímáme také názor M. Hrdličky (2009, 2002a). M. Hrdlička navrhuje nepohlížet na vztah spisovné a obecné češtiny konfrontačně, ale vnímat je jako účelnou symbiózu, která umožňuje jazyku pokrýt všechny komunikační funkce v různých komunikačních situacích. Tento přístup považujeme za vhodný pro potřeby prezentace češtiny jakožto cílového jazyka.

Nyní se pokusíme alespoň rámcově zachytit komunikační situace, v nichž jsou jednotlivé variety češtiny užívány. F. Čermák (2002) uvádí, že s ohledem na komunikační cíl a situaci, sociální status mluvčího a typ komunikace je obecná čeština užívána:

- a) pravidelně v neformální, soukromé komunikaci, kdy kulturní kontext není vyloženě formální a komunikační partneři jsou si víceméně rovni;
- b) často ve spontánní, emociálně laděné až familiární komunikaci, kdy se partneři dobře znají.

Podle našeho názoru může být konkrétním příkladem těchto situací (na historickém území Čech):

- a) rozhovor mezi kolegy, přáteli, sousedy, rodinnými (a generačními) příslušníky v soukromém (např. domov) či veřejném prostředí (např. restaurační zařízení, obchod, společenská akce zábavného charakteru), jehož náplní jsou všednodenní, nezávažná, popř. konverzační témata. V psané podobě je obecná čeština užívána především v internetových diskuzích, chatech, sms a částečně také v e-mailové komunikaci, popř. v písemných vzkazech adresovaných rovnocennému komunikačnímu partnerovi;
- b) komunikace mezi životními partnery, sourozenci, dobrými přáteli v intimním prostředí (např. tzv. mezi čtyřma očima) o tématech intimní povahy (interpersonální vztahy, zdravotní stav, závažné životní události), jež může mít svou obdobu také v psané formě.

Spisovná čeština je podle J. Šindelářové (2010) a dalších doménou odborných a vědeckých textů, úředních dokumentů a oficiální komunikace. Setkat se s ní můžeme i ve veřejnoprávních médiích, zvláště v těch tištěných. V oblasti mediální komunikace a zpravodajství se dnes hojně setkáváme také s pronikáním prvků nespisovných. Jako příklad uvádíme sportovní zpravodajství nebo promluvy v Senátu ČR, popř. Poslanecké sněmovně ČR.

Doplňujeme také názor J. Chloučka (1996), jenž uvádí jako příklad běžného užití spisovné češtiny také komunikáty obřadního charakteru nebo předtištěné oficiální formuláře, tj. komunikáty, pro něž není příznačná emociální či expresivní povaha.

Takto by byla spisovná čeština užita ve veřejném (s největší pravděpodobností připraveném) proslvu představitelů státu nebo kultury, např. při příležitosti inaugurace nového prezidenta. Žádoucí je spisovné vyjadřování ve školském prostředí. V mluvené podobě se zde setkáváme také s komunikáty smíšené povahy, ve formě psané dominuje spisovné vyjadřování.

Z výše uvedeného je patrné, že v mluvené podobě užívají spisovnou češtinu (včetně její hovorové varianty) rodilí mluvčí víceméně jen v omezeném okruhu komunikačních situací, zatímco obecná čeština expanduje a v některých situacích vytlačuje spisovnou češtinu. Domníváme se však, že ji nikdy zcela nenahradí.

Abychom náš výklad zpřehlednili, nabízíme také grafické znázornění (viz níže). Schéma č. 1 zachycuje rozvrstvení češtiny jakožto národního jazyka ve vztahu ke způsobu realizace a výskytu variet v komunikátech rozdílného charakteru. V tomto schématu jsme se pokusili přehledně naznačit:

1. strukturu útvarů, poloútvárů a vrstev češtiny (jsou označeny rozdílným ohraničením);
2. vztah mluvených/psaných komunikátů a spisovnosti/nepisovnosti;
3. přítomnost jevů spisovných/nepisovných v komunikátech různého stupně oficiálnosti (formálnosti), včetně pronikání prvků nepsivných také do komunikátů oficiálního rázu.

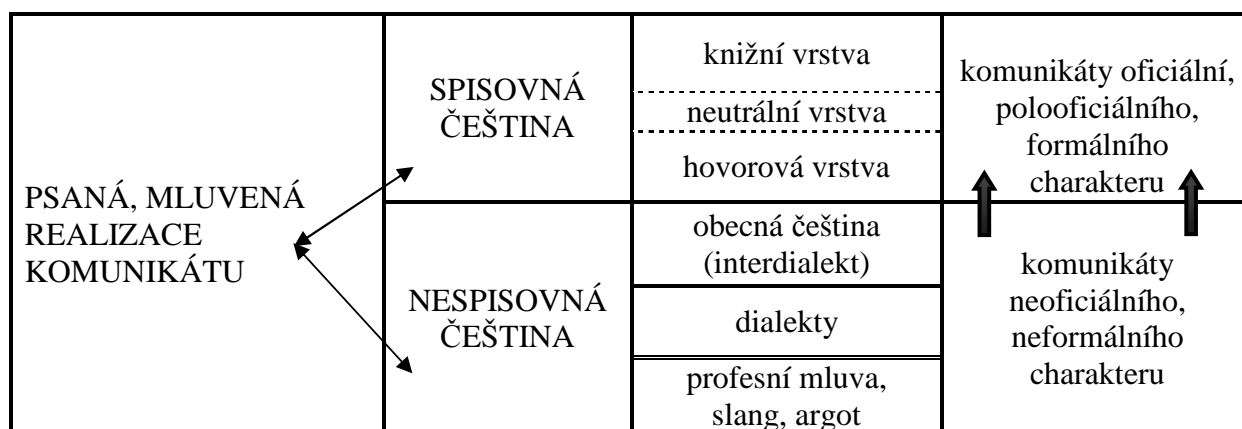

Schéma č. 1

Zamyslíme-li se nad důsledky, které z bohaté vnitřní diferenciaci češtiny jako národního jazyka vyplývají pro češtinu jakožto cílový jazyk, dospějeme k následujícím závěrům. Ve výuce češtiny pro cizince je nutné reflektovat tuto bohatou diferenciaci a také o ní informovat srozumitelnou, názornou a přehlednou formou všechny žáky a studenty již v počátcích výuky. Postupně s ohledem na profil konkrétních studentů je možné přistoupit ke komplexnějšímu poučení o dané problematice.

Ve výuce je nutné kromě obecných formulací a charakteristik jednotlivých útvarů, polouřvarů a vrstev prezentovat také jejich konkrétní, frekventované a reálné příklady, nejlépe v kontextu reálných komunikačních situací.

3.2.2 Diferenciace a stratifikace němčiny jako národního jazyka

Také němčina, podobně jako další přirozené jazyky, není jazykem, jenž by měl jednotnou podobu. Specifická a do jisté míry ojedinělá je však její pluricentrická povaha. Němčina disponuje několika rovnocennými varietami, hovoří se proto také o tzv. rakouské a švýcarské němčině, jež nelze vnímat jen jako odchylky od standardní („spolkové“) němčiny. (Huneke-Steinig, 2010) Odlišnosti mezi jejími jednotlivými varietami se projevují zvláště v lexikální a fonologické rovině.

V německé lingvodidaktice se vedou diskuze na téma, která z variet by měla být prezentována jako bázová v cizojazyčné výuce. Ideálem (politicky korektním) by bylo uvádět rovnocenně všechny variety, avšak tento ideál považujeme v praktické výuce za nedosažitelný.⁸² Realizována proto bývá výuka jedné z variet (nejčastěji té německé) s odkazováním na existenci nejnápadnějších odlišností na poli výrazových prostředků či zvukových realizací.

Také my jsme se zamýšleli nad otázkou, o které varietě němčiny uvažovat v následujícím pojednání. Jedním z argumentů výše zmíněné lingvodidaktické diskuze pro volbu té či oné variety je její komunikační potenciál, především územní rozsah, na němž je možné danou varietu užít k dorozumívání. Dospěli jsme proto k závěru, že nejvhodnější bude předložit obraz diferenciaci a stratifikaci právě nejrozšířenější variety, tedy té podoby němčiny, jež je úředním jazykem ve Spolkové republice Německo.

---

⁸² Projevem tohoto typu prezentace by byla několikanásobná variantnost, která by byla zatěžující nejen pro žáky a studenty, ale také jejich vyučující, neboť i oni by si museli dané varianty osvojit.

V německé lingvistice se podle H.-J. Krumma a kol. (2010) nebo A. Stedje (2007) v zásadě vymezují tři existenční varianty němčiny:

- a) *Hochsprache*,⁸³ obdoba naší spisovné češtiny;
- b) dialekty;
- c) nadregionální hovorový jazyk (*Umgangssprache*),⁸⁴ který má několik regionálně podmíněných podob.

Německý spisovný jazyk prošel dlouhým vývojem, zásadní změna, jež měla vliv na jeho dnešní podobu, se ale odehrála až po druhé světové válce. V této době byly vytvořeny podmínky pro vznik nové formy psaného projevu, která se velmi blížila mluvenému jazyku. Trend sblížování zapříčiněn mimo jiné působením médií, masmédií a cizích jazyků je možné pozorovat dodnes. Ke sblížování dochází také mezi útvary českého národního jazyka, není však tak výrazné, jako je tomu v němčině.

Německý spisovný jazyk podléhající kodifikaci disponuje několika vrstvami výrazových prostředků, vrstvou tzv. vysokého stylu a vrstvou neutrálního vyjadřování. Zatímco vysoký styl je užíván v oficiálních komunikátech slavnostního rázu a částečně také v krásné literatuře, je neutrální vyjadřování příznačné pro písemný i mluvený projev v rámci veřejného života.

A. Stedje (2007) uvádí, že součástí neutrální vrstvy je též varianta užívaná v mluvené podobě, popř. v soukromých dopisech, která je kombinací výrazových prostředků spisovné němčiny a hovorového jazyka (k obsahu termínu hovorový jazyk v německé lingvistice viz níže).

O podobné vrstvě hovoří také H.-J. Krumm a kol. (2010), když říkají, že v němčině existuje ne plně spisovná vrstva jazyka vykazující jen minimální regionální závislost, která se nachází mezi kodifikovanou normou a hovorovým jazykem (*Regionalsprache*). Tuto vrstvu označují termínem *Standardsprache*, popř. *Kolloquialstandard*. Protože bývá termín *Standardsprache* užíván převážně jako označení spisovného jazyka, budeme tuto vrstvu v našem pojednání nazývat *Kolloquialstandard*.

Dialekty v Německu jsou diferencovány silněji, než je tomu v češtině,⁸⁵ jsou však také na ústupu.⁸⁶ Přesto jsou užívány ve větší míře, než je tomu u českých nářečí. A. Stedje

---

⁸³ A. Stedje (2007) uvádí, že terminologie je do značné míry rozkolísaná, a proto je ve stejném významu užíváno i výrazů *Normal-*, *Gemein-*, *Allgemein-*, *Gebrauchs-* nebo *Standardsprache*. Naopak termín *Umgangssprache* bývá užíván k označení více skutečností.

⁸⁴ H.-J. Krumm a kol. (2010) doporučují užívat spíše termín *Regionalsprachen*.

⁸⁵ Srov. M. Čechová a kol. (1996).

⁸⁶ Srov. H.-J. Krumm a kol. (2010), A. Stedje (2007).

(2007) tvrdí, že většina dospělých alespoň částečně ovládá některý z dialektů. Jejich udržení podporuje také reflexe nářečí v krásné v literatuře nebo komiksech.

Mezi spisovnou podobou jazyka a dialekty stojí hovorový jazyk - *Umgangssprache*, popř. *Regionalsprache*, jež svou charakteristikou odpovídá obecné češtině. Jedná se o variantu němčiny často užívanou v každodenním styku. (Schéma č. 2, viz A. Stedje, 2007.)

Podle H.-W. Hunekeho a W. Steiniga (2010) a také H.-J. Krumma a kol. (2010) dnes hovorový jazyk proniká také do oblasti médií a politických projevů. Mluvčí jej volí se záměrem působit na posluchače důvěryhodně (hovorový jazyk je jedním z projevů sociální solidarity) a zábavně. Charakteristické je pro něj emocionální zabarvení a nedbalý charakter vyjadřování.

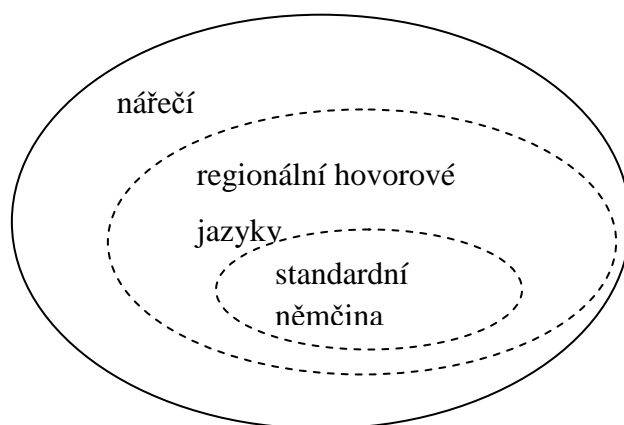

Schéma č. 2

Protože hovorový jazyk vykazuje řadu regionálně podmíněných odlišností, hovoří se spíše o různých hovorových jazycích.⁸⁷ Jeho původ je datován do období tzv. *Frühneuhochdeutsch* (1350-1650) a jeho nejednotný charakter je dán postupným a odlišným vývojem v různých částech německého jazykového území.⁸⁸ Vzhledem k tomu, že ani podoba jednotlivých variant není stabilní, může se stát, že se v určitých komunikačních situacích blíží spisovnému jazyku nebo nářečím.

Hovorový jazyk je sice nadregionálně srozumitelný, odkazuje však prostřednictvím regionálně zakotvených odlišností na geografický původ mluvčího. V poslední době

⁸⁷ Hovoří se např. o tzv. rakouštině, horní saštině nebo berlínštině. Srov. A. Stedje (2007).

⁸⁸ Zatímco jsou hovorové jazyky na severu Německa ovlivněny spíše spisovným jazykem a mají jednotnější podobu, jsou jejich jihoněmecké protějšky diferencovanější a více ovlivněné dialekty. Srov. H.-W. Huneke - W. Steinig (2010).

se projevuje tendence ke sjednocování těchto hovorových variant, jeho primární způsob realizace je v mluvené podobě.

H.-J. Krumm a kol. (2010) stejně jako A. Stedje (2007) poukazují na fakt, že dnes už použitá existenční varianta němčiny nesignalizuje příslušnost k určité sociální vrstvě tak markantně, jako tomu bylo dříve.⁸⁹ Mluvčí užívají konkrétní varianty němčiny v závislosti na sociální a komunikační situaci, tématu a formě komunikace a komunikačních záměrech.

Jako příklad jsou uváděny situačně podmíněné mluvy (odborné, profesní a skupinové), jež stojí v opozici ke spisovnému jazyku a odlišují se od něj především lexikální vrstvou. Součástí tzv. skupinových mluv jsou i zvláštní tajné jazyky. V češtině bychom je označili termínem argot, neboť čerpají ze stejných jazykových zdrojů.

Také v němčině se dichotomie psané a mluvené podoby jazyka projevuje rozdílnou volbou výrazových prostředků a odlišnou syntaktickou výstavbou komunikátu. Pro mluvenou podobu jazyka je příznačné užívání všech variet němčiny a obdobně jako v češtině i zde dochází k míšení, ale také přepínání kódů v rámci jednoho komunikátu.

Aby byl obraz němčiny úplný, musíme se zmínit ještě o termínu *Alltagssprache*. Ten bychom do češtiny přeložili jako *mluvu všedních dní*. H.-J. Krumm a kol. (2010) ji definují jako mluvu vyznačující se neformálním charakterem, časovou a místní závislostí na komunikační situaci, spontánností, ale i jistou dávkou rutiny. Je užívána rovnocennými komunikačními partnery v celé řadě všedních komunikačních situací a existuje v psané i mluvené podobě (ta je primární). Je jakýmsi protipólem komunikace realizované s užitím výrazových prostředků spisovné němčiny, jež se vyznačuje formálností, časovou a místní nezávislostí.

Touto charakteristikou *mluvy všedních dní* však nechceme budít dojem, že je realizována jen s využitím nespisovných výrazových prostředků, neboť jak uvádějí H.-J. Krumm a kol. (2010), *Alltagssprache* může být realizována všemi varietami, jež němčina nabízí.

Srovnáme-li diferenciaci němčiny a češtiny, dospějeme k názoru, že je možné nalézt kromě paralel také určité rozdíly. Oba jazyky disponují, viděno českou terminologií, srovnatelnými útvary, poloútvary a vrstvami jazyka, odlišné jsou však některé jejich charakteristiky, jejich vzájemné vztahy, uspořádání a hierarchizace v rámci národního jazyka.

---

⁸⁹ Jsou-li patrné rozdíly ve vyjadřování, značí spíše generační příslušnost.

Zatímco mezi češtinou spisovnou a obecnou je značný rozdíl,⁹⁰ jsou si *Standardsprache* a *Umgangssprache* v němčině daleko bližší, neboť moderní spisovná němčina je založena na historicky mladší podobě jazyka. Mezi oběma německými varietami jsou velmi nápadné rozdíly v oblasti lexika, v morfologii je jich ve srovnání s češtinou podstatně méně.⁹¹

Také charakter obecné češtiny a *Umgangssprache* se do značné míry odlišuje. Zatímco v němčině stojí její obecná varianta jazyka mezi spisovným jazykem a nářečím a je užívána v běžném (soukromém) hovoru v případě, že mluvčí nechtějí užít spisovný jazyk nebo dialekt, jsou obecná čeština a česká nářečí na stejné úrovni a ve stejném vztahu ke spisovnému jazyku. Na německy mluvícím jazykovém území je dialekt či obecná varianta jazyka užita jakožto signál neoficiálnosti komunikace bez ohledu na geografické místo komunikace v zásadě rovnocenně. V protikladu k tomu je na českém jazykovém území tato volba podmíněna v podstatě výlučně geograficky.

Obecná čeština má také jen jednu víceméně stabilní existenční variantu, proti tomu existuje v němčině několik regionálních podob hovorového/obecného jazyka, což oslabuje jeho postavení vůči spisovnému jazyku i dialektům.

Další odlišnosti identifikujeme také v případě, že se zaměříme na hierarchizaci jednotlivých variet a vrstev. Tyto rozdíly však hodnotíme v souvislosti s dopady na prezentaci stratifikace a diferenciaci češtiny jako cílového jazyka jako nejméně podstatné.

Budeme-li prezentovat češtinu jako národní jazyk a její mnohonásobné rozvrstvení německy mluvícím rodilým mluvčím z německé oblasti, domníváme se, že je možné využít jejich jazykovou zkušenost z rodného jazyka. Ovšem pouze za předpokladu, že upozorníme nejen na paralely, ale i odlišnosti v diferenciaci obou jazyků. Na místě je také jistá obezřetnost v užívání německých termínů.

Jak jsme již uvedli, je spisovná podoba němčiny někdy označována také jako *Gemeinsprache*, což v překladu znamená vedle spojení „spisovný jazyk“ také „hovorový jazyk“.⁹² Samotné adjektivum *gemein* vyjadřuje významy „obecný“, „veřejný“, „sprostý“

---

⁹⁰ Srov. F. Daneš (1999); I. Nebeská (1996).

⁹¹ Můžeme proto předpokládat, že učí-li se cizinec v případě obou jazyků jejich reprezentativní varianty, budou obtíže s porozuměním nespisovné variantě v němčině v rovině morfologické, i s ohledem na její méně flexivní povahu, pravděpodobně menší.

⁹² <http://slovník.seznam.cz/de-cz/word/?q=Gemeinsprache&id=xs1oVjQo8No> [cit. 2012-06-30]

aj.⁹³ Tento termín by proto mohl být v myslích žáků a studentů spojován s termínem spisovná, hovorová i obecná čeština.

Stejně tak je možné výraz *Umgangssprache* přeložit jako „obcovací jazyk“, „hovorový jazyk“, „lidová mluva“,⁹⁴ na základě funkční a formální charakteristiky této variety se ale jedná o tutéž varietu, kterou v češtině nazýváme obecnou češtinou. Za pravdu nám dávají také autoři učebních textů, v nichž je problematika diferenciací a stratifikace češtiny jako národního jazyka reflektována. Pro označení obecné češtiny používají termín *Umgangssprache*, pro označení spisovné varianty je užito buď termínu *Hochsprache*, *Standardsprache*, popř. není tato varietu jakožto základní varianta jazyka označena žádným způsobem.⁹⁵

Navrhujeme tedy užívat termín *Hochsprache*, popř. *Standardsprache*, jako ekvivalent výrazu spisovná čeština, *Umgangssprache* ekvivalentně k termínu obecná čeština. Pro označování prvků hovorové češtiny se nám jeví jako vhodné označení výraz *Kolloquialstandard*.

---

⁹³ Srov. H. Siebenschein a kol. (2002).

⁹⁴ Srov. H. Siebenschein a kol. (2002).

⁹⁵ Srov. L. Holá - P. Bořilová (2011a), M. Nekula - J. Maidlová (2007), A. Aigner (2007).

IV. Výzkum zaměřený na zjištění obtížnosti morfologických jevů českého jazyka z pohledu německy mluvících rodilých mluvčích

4.1 Metodologie provedení výzkumu

V této podkapitole představíme metodologii výzkumu zaměřeného na zjištění obtížnosti gramatických, převážně morfologických a slovo tvorných, jevů češtiny ve funkci cizího jazyka. Na úvod bychom chtěli zdůraznit, že výzkum věnovaný dané problematice v tomto provedení doposud nebyl v oboru čeština jako cizí jazyk uskutečněn.⁹⁶

Jistou obdobou naší výzkumné sondy a naším inspiračním zdrojem byla anketa Milana Hrdličky provedená ve skupině 32 zahraničních bohemistů (skupina byla z hlediska mateřského jazyka heterogenní, z hlediska zaměření a koncepce studia homogenní) ve školním roce 1994/95 v Ústavu bohemistických studií Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. (Hrdlička, 2000)

S ohledem na výše uvedené skutečnosti je zřejmé, že daná oblast poznání našeho národního jazyka není dostatečně prozkoumána, a že je tedy žádoucí ji důsledně zmapovat.

V této výzkumné sondě byly jako základní stanoveny následující výzkumné otázky:

- Které gramatické jevy je třeba prezentovat německy mluvícím rodilým mluvčím učícím se česky s větší mírou obezřetnosti?
- Které gramatické jevy jsou cílovou skupinou považovány za obtížné?

Doplňující byly otázky:

- Je posuzování obtížnosti jednotlivých gramatických jevů ovlivněno délkou/intenzitou studia, popř. pohlavím nebo věkem studujícího?
- Je vnímání obtížnosti gramatických jevů vyučujícími a studenty/žáky stejné?
- V kterých bodech se hodnocení obtížnosti shoduje, a kdy se naopak odlišuje?

Hypotézou týkající se doplňujících otázek byl předpoklad, že vliv pohlaví je zanedbatelný. Mnohem podstatnější se jeví vliv věku respondenta a délky/intenzity studia.

---

⁹⁶ Nově byla tomuto tématu věnována ročníková práce *Cizí jazyk čeština očima německých mluvčích* (2013) Lindy Váchové, jedné ze studentek Dvousemestrálního zdokonalovacího kurzu k výuce češtiny jako cizího jazyka, který pořádá Ústav jazykové a odborné přípravy Univerzity Karlovy v Praze. Její práce se mimo jiné zaměřila na zjištění skutečnosti, které české gramatické jevy považují němečtí rodilí mluvčí za obtížné, popř. lehké. Vzhledem k povaze práce a také době vzniku (práce vznikla až po provedení našeho výzkumu), budou její výsledky reflektovány jen v omezené míře.

Jako pravděpodobné hodnotíme tvrzení, že starší respondenti na vyšší úrovni osvojení jazyka budou nabízené gramatické jevy hodnotit jako méně obtížné.

Hlavním cílem výzkumného šetření, které bylo financováno z prostředků Grantové agentury Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích v roce 2012, bylo zjistit, které gramatické jevy je třeba cílové skupině⁹⁷ prezentovat se zvýšenou pozorností a pečlivostí. Samozřejmě by se v první řadě mělo jednat o jevy bázové, frekventované a produktivní. Jednoduše řečeno, musí jít o jevy, které cizinci umožní dosáhnout co nejnáze a nejlépe jeho komunikačních cílů. Takto chápeme i gramatické jevy komplexní povahy prezentované v pokročilé fázi výuky.

V souladu s výzkumnými otázkami nás zajímaly také gramatické jevy, které cíloví mluvčí hodnotili jako obtížné z hlediska porozumění, z hlediska osvojování si daného jevu a částečně i z hlediska jeho užití v rámci reálné komunikace. Domníváme se, že na základě jejich hodnocení je možno usuzovat, zda je výklad daného gramatického jevu v učebnicích, podle nichž se žáci a studenti učí, (ne)jasný a (ne)uchopitelný.

Protože jsme nechtěli spoléhat pouze na subjektivní pocity a názory žáků a studentů, které mohou být ovlivněny i jejich momentální náladou a psychickým nebo zdravotním stavem, zaměřili jsme pozornost také na jejich vyučující. Jsme přesvědčeni, že vyučující jsou na základě odborné průpravy a svých zkušeností z výukové praxe schopni adekvátního ohodnocení obtížnosti nabízených gramatických jevů.

Abychom zjistili, které z námi určených gramatické jevů jsou považovány za obtížné, rozhodli jsme se využít dotazníkového šetření jakožto nejučinnějšího nástroje pro získání potřebných dat. Tento způsob sběru dat hodnotí K. F. Punch (2008) jako nejběžnější u kvantitativních šetření.⁹⁸

M. Chráska (1998, s. 89) definuje dotazník jako „*měrný prostředek, pomocí kterého se zkoumají mínění lidí o jednotlivých věcech*“ a uvádí kromě jeho kladných vlastností, jimiž je rychlé a ekonomické shromažďování dat, také zápory. Dotazníkům

---

⁹⁷ Německy mluvící rodilí mluvčí učící se česky.

⁹⁸ Zvažovány byly také metody pedagogického pozorování, či řízeného rozhovoru. Tyto metody však byly zamítnuty, neboť jejich nevýhody převažují nad výhodami. Jak uvádí M. Chráska (1998), je u pedagogického pozorování z důvodu malé objektivity možné zpochybnit jeho validitu i reliabilitu. Důsledně standardizovaný řízený rozhovor je přirovnáván k dotazníkovému šetření. Jeho předností je osobní kontakt s respondenty, záporem je však časová náročnost. S ohledem na předpokládaný věk respondentů jsme metodu řízeného rozhovoru nepovažovali za vhodnou, neboť by v respondentech mohla budit stres a nervozitu, získaná data by proto mohla být zkreslena. Realizace obou metod v reálné výuce by navíc z časových a finančních důvodů byla jen velmi obtížně proveditelná.

Částečně bylo pedagogické pozorování provedeno během pobytu na Gymnáziu Friedricha Schillera v Pirně v roce 2012. Toto pozorování bylo doplněno o řízené rozhovory s tamními pedagogy. V rámci týdenního pobytu byly provedeny hospitace v rozsahu 20 vyučovacích hodin.

bývá často vytýkáno, že nezjišťují skutečný názor respondentů na zkoumanou problematiku nebo respondenty samotné, ale spíše to, co respondenti považují za očekávanou odpověď, či to, jak sami sebe vnímají nebo jak chtějí být vnímáni. Proto mívají data získaná prostřednictvím dotazníků podmíněnou platnost a vyžadují obezřetnou interpretaci.

Dotazník jakožto výzkumný nástroj byl v našem případě zvolen z těchto důvodů:

- a) umožňuje sebraná data vyhodnotit po stránce kvantitativní a z části i kvalitativní;
- b) pro jeho relativní efektivitu při sběru dat;
- c) pro anonymitu, jež je s tímto způsobem dotazování spojena. Anonymita měla přispět k odstranění případné neochoty či psychické bariéry ze strany respondentů, která by potenciálně mohla být spojena s účastí na výzkumu.

Dalším důvodem pro volbu právě tohoto typu výzkumného nástroje byla také omezení plynoucí z povolení příslušných školských úřadů, popř. požadavků vedení jednotlivých škol, jež regulovala typ styku s respondenty, místo a čas provedení sběru dat.⁹⁹

4.2 Příprava nástroje k získání dat a jeho distribuce

Dotazníky byly sestaveny tak, aby bylo dotazníkovými položkami pokryto co nejširší spektrum relevantních, tj. potenciálně problematických, gramatických jevů. Zároveň byla zohledněna předpokládaná prezentace těchto jevů v rámci reálné výuky.¹⁰⁰

Výběr gramatických jevů určených k posouzení respondenty byl inspirován nejen již zmíněnou anketou M. Hrdličky (2000), ale i článkem S. Gesterové (2011).¹⁰¹ Zvažován byl také počet položek, aby nebyla kvalita získaných dat ovlivněna délkou doby potřebnou k vyplnění dotazníků.

Dotazníky existovaly ve dvou základních variantách,¹⁰² pro vyučující a pro žáky a studenty.¹⁰³ Jeho vyplnění bylo anonymní. Obě varianty dotazníků se skládaly ze tří částí.

---

⁹⁹ Protože byla většina respondentů v době provádění sondy mladší 18 let, bylo by možné provádět řízené rozhovory pouze se souhlasem zákonných zástupců a v omezeném rozsahu u několika respondentů.

¹⁰⁰ Tato predikce se zakládá na znalosti běžně užívaných vyučovacích materiálů.

¹⁰¹ Tento článek prezentuje gramatické jevy, jež činí obtíže německy mluvícím rodilým mluvčím, kteří se učí češtinu.

¹⁰² Dotazníky jsou přiloženy – viz příloha I a II.

Do části A byly zařazeny kontaktní položky zjišťující doplňující charakteristiky respondentů. V případě vyučujících to byly následující údaje:

- délka jejich praxe
- místo, kde vyučovali/vyučují
- zkušenosti s výukou ne/slovanských mluvčích

U žáků a studentů nás zajímaly tyto údaje:

- věk
- délka výuky/studia
- zda se učí/učili češtinu i jinde než jen ve škole
- zda se učí/učili/ovládají jiný slovanský jazyk
- zda mají české přátele a v jakém jazyce s nimi komunikují
- zda absolvovali delší pobyt v ČR

V dotazníkové části B měli jak vyučující, tak žáci za úkol sestavit škálu z nabízených položek, a sice podle jejich obtížnosti. Jednalo se o následující položky:

- deklinace substantiv
- deklinace adjektiv
- deklinace číslovek
- konjugace sloves
- slovesná rekece
- český pravopis
- slovosled ve větě jednoduché

Opakované dotazování na obtížnost některých gramatických jevů (škála v dotazníkové části B a vybrané dotazníkové položky v části C (viz níže) bylo zařazeno jako kontrolní mechanismus.

Vyučující měli kromě sestavení škály zodpovědět devět otázek týkajících se jednak způsobu, kterým prezentují českou gramatiku, jednak měli posoudit, zda nabízené

---

¹⁰³ Dotazník pro žáky a studenty se lišil užitou terminologií (německou pro žáky a latinskou pro studenty) a formou oslovení – tykáním a vykáním. Odlišné bylo také označení názvu vyučovaného předmětu pro jednotlivé školy – např. na Gymnáziu Friedricha Schillera v Pirně se předmět jmenuje *Partnersprache Tschechisch*, v ostatních školách *Fremdsprache Tschechisch*.

gramatické jevy činí jejich žákům a studentům obtíže.¹⁰⁴ Otázky v této části dotazníku byly uzavřené, dichotomického charakteru, avšak dotazovaným byla dána možnost připojit komentář, proč zvolili tu či onu možnost. Žáci a studenti měli v části B zodpovědět dvě polouzavřené otázky týkající se na způsob, jak se učí deklinaci substantiv a konjugaci sloves.¹⁰⁵

Otázky v části C byly téměř shodné pro obě skupiny respondentů. Rozdílem byly otázky na tvorbu plurálu substantiv. Zatímco vyučující měli posoudit tvorbu plurálních tvarů pro jednotlivé rody ve čtyřech otázkách, žáci a studenti se vyjadřovali k témuž tématu v rámci jedné otázky. Domníváme se, že žáci a studenti jsou schopni reflektovat rozdíly v obtížnosti ve tvorbě plurálních tvarů u jednotlivých rodů až v nejpokročilejším stádiu výuky.

Položky v této části dotazníku byly uzavřené a úkolem respondentů bylo posoudit nabízené gramatické jevy jako *lehké*, *středně těžké* nebo *těžké* s ohledem na skutečnost, kolik těžkostí jim, resp. jejich žákům a studentům, jejich učení se/osvojení přináší. Protože byl dotazník dán k vyplnění různým skupinám žáků a studentů, byla nabídnuta i možnost *To nemohu posoudit* pro případ, že daný gramatický jev ještě nebyl ve výuce prezentován nebo si jej respondenti dostatečně nevybavovali.

Vyučující sice neměli možnost položku neposoudit, přesto v některých případech položku nezodpověděli s vysvětlením, že daný jev se svými žáky neprobírají.

Při sestavování pořadí položek bylo původním záměrem řídit se doporučením M. Chrásky (1998) a řadit položky podle psychologických aspektů. Čili jednoduché otázky klást na začátek a ty nejzávažnější do středu dotazníku. S ohledem na povahu zkoumané problematiky jsme však zvolili jiný postup. Řazení položek podléhalo kritériu klasifikace slovních druhů. Např. položky týkající se substantiv (a stejně tak i dalších slovních druhů) byly seskupeny v rámci jedné skupiny položek. Záměrem bylo, aby se respondenti při vyplňování mohli soustředit na množinu vnitřně koherentních gramatických jevů.

K. F. Punch (2008) uvádí, že otázky v položkách musí být formulovány jasně a srozumitelně a zároveň tak, aby byly snadno vyhodnotitelné. Mají být krátké,

---

¹⁰⁴ Otázky v části B dotazníku pro vyučující jsou komplexnějšího charakteru, považovali jsme proto za vhodné, aby je hodnotili pouze vyučující.

¹⁰⁵ Klasifikace typů otázek vychází z publikace M. Chrásky (1998). V dotaznících nebyly záměrně využity otevřené otázky, neboť jejich zodpovědění je často spojeno s neochotou respondentů uvádět individuální odpovědi. I přesto, že odpovědi v otevřených otázkách mohou přinést řadu podnětných informací, je jejich sumarizace a vyhodnocení velmi obtížné a dnes se od jejich užívání ustupuje. Kompromisní je z tohoto hlediska zařazení uzavřených otázek, u nichž bylo možné doplnit volbu jedné z možností komentářem.

jednoduché, monotematické s využitím relevantní slovní zásoby a syntaktických konstrukcí. Protože byl dotazník předložen cizojazyčným respondentů, bylo navíc nutné zohlednit také jejich mateřštinu. Veškeré otázky a instrukce proto byly v německém jazyce, výjimku tvořily pouze příklady uvedené v češtině (doplněné německým překladem či příkladem).

Konečná podoba dotazníků byla konzultována s M. Hrdličkou a také s P. Pazderovou, která vyučuje češtinu na Gymnáziu Friedricha Schillera v Pirně.

Před tím, než popíšeme proces sběru dat, je nutné uvést doplňující informace týkající se drobných úprav dotazníků provedených v průběhu jejich distribuce.

Úpravou závažnějšího charakteru bylo dodatečné zařazení jedné dotazníkové položky (č. 28 – určení rodu substantiv). Tato položka byla doplněna v počáteční fázi sběru dat a její dodatečné zařazení bylo při vyhodnocování výsledků zohledněno. V části A byl v písemné podobě reformulován pokyn pro sestavení škály. Tento pokyn však byl před vlastním vyplněním dotazníku ještě verbálně vysvětlen.¹⁰⁶

Dále byl příklad (položka č. 7 – rozlišování tvrdých a měkkých adjektiv) pro měkký konsonant *c* nahrazen konsonanty *ň* a *š*, aby lépe korespondoval s příkladovým adjektivem *moderní*.

Přes celkovou značnou pracnost a časovou náročnost provedené výzkumné sondy je nutno říci, že s ohledem na počty vyplněných dotazníků nelze hovořit o pilotní studii. Celkem bylo vyplněno 204 dotazníků.

Ještě před tím, než došlo k vlastnímu sběru dat, bylo nutné získat příslušná povolení k provedení výzkumu v německých a rakouských středních a základních školách. Tato povolení byla s ohledem na platnou legislativu udělena příslušným školským úřadem, popř. ředitelem školy.

Společnou podmínkou všech povolení byla anonymita a dobrovolnost dotazování, dále souhlas rodičů v případě neploletých žáků a omezení časové dotace pro vyplnění

---

¹⁰⁶ Nelze však s jistotou říci, zda měla tato změna vliv na sestavení škály. Někteří respondenti sestavili škálu správně (tj. jedné položce přisoudili jedno pořadí) i podle původního zadání, jiní škálu nesestavili správným způsobem ani podle nového pokynu.

dotazníků. Specifickou podmínkou Saské vzdělávací agentury bylo, aby šetření proběhlo mimo dobu školního vyučování.¹⁰⁷

S ohledem na postupné navazování kontaktů s jednotlivými školami, univerzitami a lektoráty¹⁰⁸ a získávání povolení a příslibů probíhal sběr dat v době od začátku března 2012 do začátku října 2012.

Jako nejvhodnější způsob distribuce dotazníků bylo zvoleno osobní předání, protože umožňovalo navázání kontaktu s respondenty. Tento způsob byl u vzdálených institucí doplněn o distribuci prostřednictvím kontaktní osoby.¹⁰⁹ Návratnost dotazníků byla u osobního předání téměř stoprocentní (až na výjimky několika málo žáků, kteří nepředložili souhlas rodičů, vyplnili dotazník vždy všichni přítomní).

Podstatně nižší byla návratnost u žáků Gymnázia Friedricha Schillera v Pirně. Dotazníkové šetření nesmělo být provedeno v době školního vyučování, a proto si žáci dotazníky odnesli domů. Lhůta pro odevzdání musela být prodloužena, přesto se jich vrátilo jen 50,6 %. V další fázi sběru dat jsme se proto snažili, aby vyplnění dotazníku na základních a středních školách proběhlo za osobní přítomnosti autorky dotazníků či vyučujícího.

4.3 Charakteristika vzorku respondentů, specifika jednotlivých skupin

Podle K. F. Puncha (2008) je pro šetření menšího rozsahu nutné volit vzorek respondentů zohledňující několik skutečností. Předně je nutné představit si ideální vzorek, který by výzkumník zvolil, pokud by nebyl limitován časem, finančními zdroji a měl neomezený přístup k lidem, tedy potenciálním respondentům. Na základě této představy si pak zodpoví otázku, proč by volil právě tento vzorek, což implikuje nutnost rozhodnout se mezi vzorkem garantujícím maximální míru variability nebo maximální míru reprezentativnosti.

Pro koncepty vyžadující reprezentativní závěry je příznačný náhodný výběr vzorku, pro koncepty založené na vysoké variabilitě je vzorek vybírán záměrně, resp. účelně.

---

¹⁰⁷ Žákům, jejichž rodiče museli udělit souhlas s účastí svých dětí na výzkumu, byl doručen informační dopis pro rodiče o účelu a způsobu provedení výzkumu a také prohlášení, v němž udělili souhlas s účastí. Oba tyto dokumenty jsou přiloženy – viz příloha III a IV.

¹⁰⁸ Kontakt s lektoráty byl zprostředkován Domem zahraničních služeb v Praze.

¹⁰⁹ V případě, že byl dotazník zprostředkován nepřímou, obdržela jej vyučující, která ho žákům/studentům rozdala, popř. rozeslala e-mailem, a informovala je o účelu výzkumné sondy a způsobu vyplnění dotazníků.

K. F. Punch (2008) dále uvádí, že pro výzkumy zaměřené především na vztahy proměnných je ve většině případů vyžadován záměrně vybraný vzorek.

V námi provedené výzkumné sondě docházelo k napětí mezi oběma typy konceptů. Pokud bychom se soustředili na tu část výzkumu, která si klade za cíl zjistit, které gramatické jevy češtiny jsou pro cílové mluvčí obtížné, byl by žádoucí vzorek reprezentativní. Pokud bychom se však soustředili na postižení vztahu mezi hodnocením obtížnosti a charakteristikou respondentů, byla by naším cílem vysoká míra variability. V takovýchto situacích doporučuje K. F. Punch (2008, s. 55) postupovat následovně: *„Jestliže jde o tento případ, pak doporučuji spíše zajistit velkou variabilitu nezávisle proměnných tak, abychom měli velkou šanci na odhalení závislosti.“*

V našem případě bylo základním cílem odhalit, které gramatické jevy jsou německy mluvícími cizinci považovány za obtížné. Aby byly výsledky alespoň částečně zobecnitelné, byla podle našeho mínění značná míra variability nutností. Vzorek byl tedy vybrán tak, aby bylo postiženo co nejširší spektrum německy mluvících rodilých mluvčích, kteří se učí česky v rakouských a německých školských institucích. Vzorek byl proto variabilní z hlediska věku, pohlaví, dosažené úrovně jazykové znalosti a studijního zaměření.

Náš zájem se soustředil především na instituce, kde je čeština vyučována jako povinný, popř. povinně volitelný předmět, neboť v takto koncipované výuce jsou na žáky a studenty kladeny vyšší nároky, prezentuje se širší spektrum učební látky a výuka podléhá určitým standardům. To umožňuje provést porovnání získaných dat a ověřit jejich reliabilitu.

Celkem bylo dotazování provedeno na deseti zahraničních školských institucích. Jsou jimi: Friedrich Schiller Gymnasium Pirna, Sigmund-Wann-Realschule Wunsiedel, Universität Bonn, Universität Leipzig, Universität Passau, Universität Regensburg (Německo) a Tourismusschule Bad Leonfelden, Handelsakademie Gmünd, Johannes Kepler Universität Linz, Universität Wien (Rakousko). Výjimečně jsme se setkali s žáky žijícími v zahraničí, jejichž rodným jazykem je čeština. Z dotazování byli tito respondenti vyloučeni.

V rámci výzkumu vyplnila dotazníky také skupina 15 respondentů, kteří navštěvovali Letní školu slovanských studií pořádanou Ústavem bohemistiky Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích v roce 2012.

Pro potřeby srovnání získaných dat byli respondenti z řad žáků a studentů rozděleni do skupin dle pohlaví, věku a délky/intenzity studia. Průzkumu se zúčastnilo 145 žen a 54

mužů.¹¹⁰ Podle věku byli rozděleni do skupin 13 – 14 let, 15 – 19 let, 20 – 26 let a 27 let a více (viz tabulka č. 2).¹¹¹ Z hlediska věku respondentů byla nejreprezentativnější věková skupina od 15 do 19 let.

věková skupina	13 – 14 let	15 – 19 let	20 – 26 let	27 let a více
počet respondentů	29	110	50	11

Tabulka č. 2

Poslední kritérium pro porovnání odpovědi byla délka/intenzita studia. Abychom zaručili, že data bude možné porovnávat, bylo nutné kromě délky studia zohlednit také intenzitu studia, protože se počet vyučovacích hodin týdně na jednotlivých institucích mnohdy výrazně lišil. Zatímco žáci např. Handelsakademie Gmünd mají čtyři vyučovací hodiny týdně (povinný předmět), žáci Tourismusschule Bad Leonfelden mají jen dvě vyučovací hodiny týdně (povinně volitelný předmět).

Na základě informací získaných od vyučujících a z oficiálních výukových plánů škol a univerzit jsme stanovili přibližný počet vyučovacích hodin, které jednotliví respondenti absolvovali.¹¹² Po rozdělení respondentů podle dotace vyučovacích hodin vzniklo celkem šest skupin.

Čtvrtá skupina byla rozdělena na dvě podskupiny, skupinu 4a (žáci) a skupinu 4b (studenti VŠ).¹¹³ Do první skupiny byli zařazeni nejpokročilejší studenti, začátečníci patřili do šesté skupiny. Pro přehlednost jsou tyto údaje shrnuty v tabulce č. 3:¹¹⁴

skupiny	1	2	3	4a	4b	5	6
počet respondentů	21	50	26	27	25	33	18

Tabulka č. 3

¹¹⁰ Dva respondenti neuvěli pohlaví, proto byly jejich odpovědi započteny jen do celkových četností.

¹¹¹ Jeden respondent neuvěl věk, proto byly jeho odpovědi započteny jen do celkových četností.

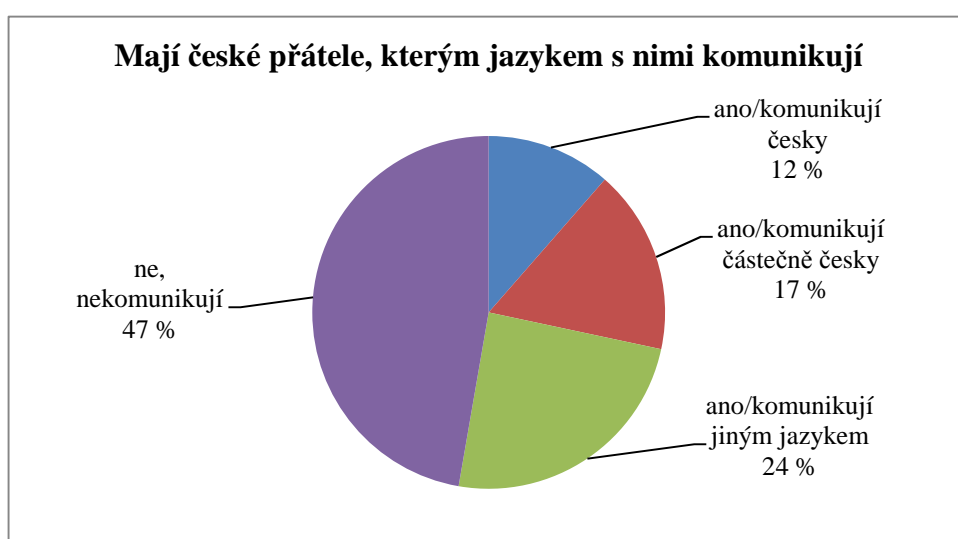
¹¹² Pokud respondenti uváděli, že se učí česky děle, než odpovídá nabídce výuky dané instituce, vycházeli jsme s ohledem na věk respondentů z předpokladu, že navštěvovali zájmový kroužek, popř. výběrový kurz s dotací jedné vyučovací hodiny týdně.

¹¹³ K tomuto kroku vedly zásadní rozdíly ve způsobu posuzování jednotlivých otázek žáky základních a středních škol a vysokoškolskými studenty. Domníváme se, že odlišné posuzování stejných položek odráží rozdílné přístupy k výuce na nižších a vyšších stupních škol. Zatímco studentům VŠ je během kratší doby prezentováno širší spektrum gramatických jevů, jsou žákům s využitím stejné časové dotace prezentovány jen některé jevy. V ostatních skupinách jsme studenty VŠ nevyčleňovali, protože byli zastoupeni maximálně 5 respondenty.

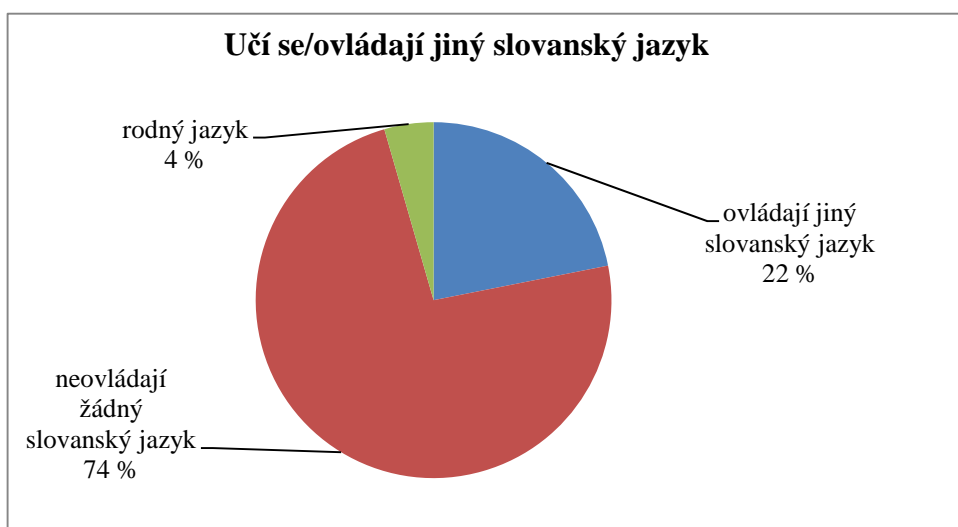
¹¹⁴ Jeden respondent neuvěl délku studia, proto byly jeho odpovědi započteny jen do celkových četností.

Na základě otázek zjišťujících bližší charakteristiky žáků a studentů bylo možné si vytvořit představu o dalších okolnostech ovlivňujících jejich odpovědi. Téměř všichni dotázaní (94 %) se učili česky jen ve škole, většina z nich (74 %) se neučila a ani neovládá další slovanský jazyk. Pro 4 % dotázaných je však jiný slovanský jazyk rodným jazykem. Nejčastěji je to ruština a srbština (po třech zástupcích), po jednom z respondentů uvedlo jako svůj rodný jazyk chorvatštinu, slovenštinu a bulharštinu.

Odpovědi na otázky, zda mají žáci a studenti české přátele a jakým způsobem s nimi komunikují a zda strávili delší dobu v ČR, jsme shrnuli v grafické podobě, viz grafy č. 1 a 2.

Graf č. 1

Graf č. 2

Z těchto grafů plyne, že většina respondentů nemá osobní kontakt s českými rodilými mluvčími. Pokud již kontakt navází, ve většině případů nekomunikují česky, ale spíše německy či jiným cizím jazykem. Také skutečně dlouhodobých pobytů v ČR se zúčastnilo jen malé procento dotázaných. Domníváme se, že je na vině nízký věk značné části respondentů.

Protože respondentů z řad vyučujících bylo pouze sedmnáct, jejich odpovědi byly posuzovány souhrnně. Každý z vyučujících měl zkušenosti s výukou neslovanských (německy mluvících) mluvčích a praxi od 3 do 25 let.

4.4 Metodologie analýzy dat a způsob hodnocení získaných dat

Po ukončení sběru byla získaná data sumarizována a následně analyzována. Před vlastní analýzou bylo třeba vyřešit také některé nestandardní situace. Předně se jednalo o vyloučení tří nesprávně vyplněných dotazníků z procesu vyhodnocování.¹¹⁵

Dále bylo nutné rozhodnout, jak naložit s nezodpovězenými položkami. Pokud nebyly v žákovské variantě dotazníku zodpovězeny doplňkové otázky v části B, byla ponížena absolutní četnost této položky (jednalo se o dva případy). V případě, že nebyly zodpovězeny otázky v části C, byla položka v obou variantách dotazníků vyhodnocena jako neposouzená.

Co se týká sestavení škál v části B, setkali jsme se s poměrně vysokým počtem nesprávně sestavených škál. Za správně sestavenou škálu považujeme pouze případ, kdy respondent přiřadil jedné položce jedno pořadí. K vyhodnocení jsme proto využili pouze správně sestavené žebříčky.

Vyhodnocení získaných dat probíhalo následujícím způsobem. Protože existuje velké množství možných kombinací položek, vycházeli jsme při vyhodnocování škál z bodového ohodnocení každé položky. Nejlehčí položka mohla získat 7 bodů od každého respondenta, zatímco ta nejobtížnější pouze 1 bod. Počet bodů, které jednotlivé položky získaly, byl porovnán s maximálním počtem bodů, jehož bylo možno dosáhnout v závislosti na počtu správně sestavených škál.

Všechny další položky v části B žákovské i učitelské varianty dotazníku byly vyhodnoceny procentuálně, stejně jako položky v dotazníkové části C. Pro potřeby

---

¹¹⁵ Ve dvou dotaznících byla vždy zvolena možnost: *To nemohu posoudit*, v jednom dotazníku byla vždy zvolena možnost: *těžké*.

jemnější diferenciaci hodnocení obtížnosti byl stanoven registr obsahující sedm stupňů obtížnosti.¹¹⁶ Stupně byly stanoveny na základě porovnání kombinací základních stupňů hodnocení (*lehké, střední, těžké, to nemohu posoudit*).

Výsledky byly vedle celkového pojetí porovnávány také z hlediska pohlaví a věku respondentů a z hlediska délky/intenzity výuky. Pro potvrzení závislosti mezi proměnnými a zvolenou odpovědí jsme chtěli využít statistickou metodu, tzv. *chi kvadrát*. Tuto metodu však nebylo možno použít, neboť některé číselné hodnoty v kontingenčních tabulkách odpovídaly záporným hodnotám.

Než předložíme výsledky a závěry, ke kterým jsme v rámci této výzkumné sondy dospěli, uvedeme také omezení, jež mají vliv na interpretaci výsledků. Jedním z nich je omezený vzorek respondentů. Průzkumu se zúčastnilo celkem 204 respondentů na straně žáků a studentů. Jak jsme již uvedli, tři dotazníky byly vyřazeny, a vyhodnoceno proto bylo 201 dotazníků. Z řad vyučujících vyplnilo dotazník 17 osob. Z těchto důvodů bylo možné výsledky výzkumné sondy zobecnit jen do určité míry.

Stejně tak bylo nutné vzít v potaz skutečnost, že kategorie obtížnosti gramatických jevů je poměrně těžko objektivně měřitelná. Je ovlivňována celou řadou proměnných, které není možné detailně sledovat a hodnotit. Přesto se domníváme, že výsledky které sonda přináší, nejsou zanedbatelné.

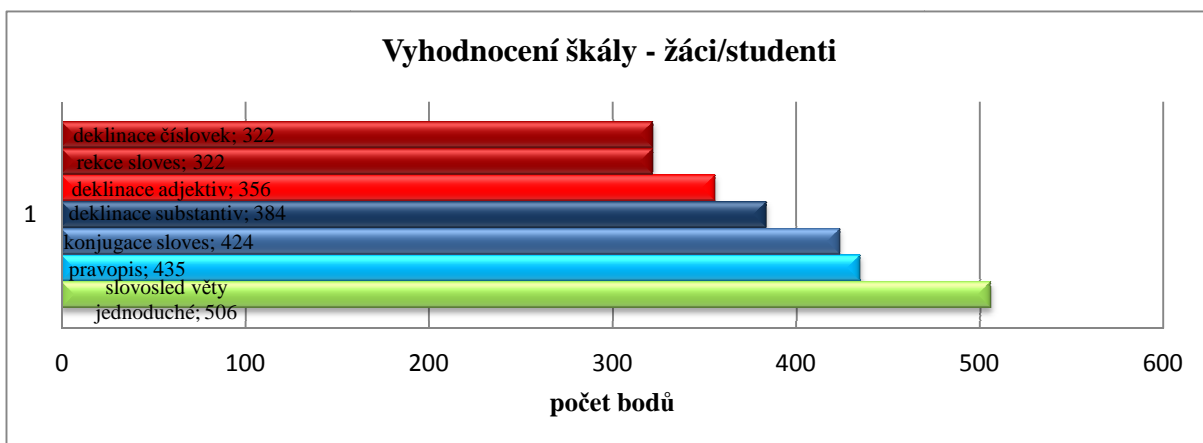
4.5 Kvantitativně-kvalitativní analýza výsledků výzkumu

Nyní se soustředíme na výsledky provedeného šetření. Postupovat budeme od části B k části C, vždy nejprve u žákovských dotazníků a následně u těch učitelských.

Jako nejobtížnější byly v rámci posuzovací škály označeny deklinace číslovek a slovesná rekce. Středně obtížné jsou podle výsledků šetření deklinace adjektiv a substantiv a konjugace sloves. Naopak jako nejméně obtížné vnímají respondenti pravopis a slovosled ve větě jednoduché. Pro přehlednost uvádíme také grafické zobrazení těchto výsledků, viz graf č. 3.

---

¹¹⁶ L = lehké; L+ = spíše lehké; S- = lehké až střední; S = střední; S+ = spíše střední; T- = střední až těžké; T = těžké.

Graf č. 3

V souladu s očekáváním jsou pravopis a slovosled věty jednoduché v porovnání s ostatními jevy hodnoceny jako nejsnazší, i když někteří žáci těmto položkám přisuzovali také vyšší pozice. Mírným překvapením je však umístění deklinace číslovek na opačné straně škály. Vysoké hodnocení obtížnosti připisujeme různorodosti typů deklinací, které jsou pro jednotlivé typy číslovek užívány.

Očekávali jsme, že deklinace substantiv zaujme v žebříčku v porovnání s deklinací adjektiv vyšší pozici, protože komplexní a komplikovaná povaha soustavy substantivní deklinace bývá často příčinou obtíží ve výuce. Domníváme se však, že je možné tento stav vysvětlit následovně. Substantiva jsou vedle sloves základními nositeli významu ve větě, a proto je jejich deklinaci a nácvičku užití správných tvarů věnována větší pozornost, než je tomu u deklinace adjektiv.¹¹⁷

Protože se výzkumné sondy zúčastnilo pouze 17 pedagogů, není vyhodnocení sestavených škál vzhledem k omezenému vzorku a velikému množství možných kombinací průkazný, proto se k jeho výsledkům nebudeme vyjadřovat.

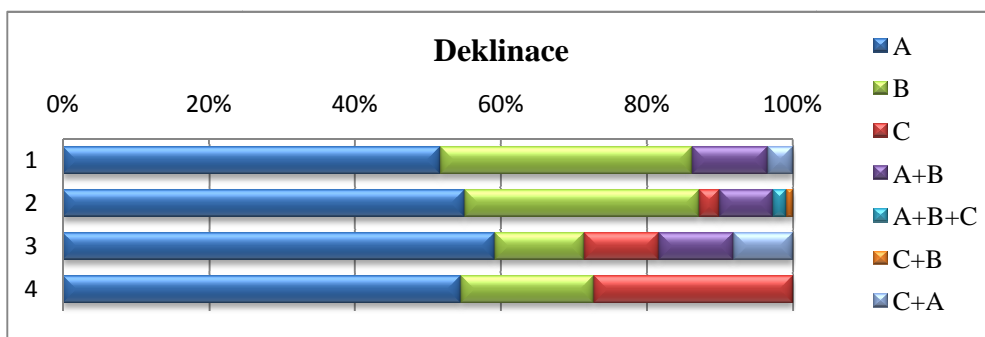
Ve druhé části sekce B odpovídali žáci a studenti na otázky, jakým způsobem se učí deklinaci substantiv a konjugaci sloves. Z odpovědí plyne, že když se žáci/studenti učí deklinovat substantiva, upřednostňují v 56 % případů učení se pomocí vzorových slov (varianta A), 28 % dotazovaných se učí pouze deklinační koncovky (varianta B) a zbytek dotazovaných zvolil kombinaci nabízených možností, popř. variantu C – tedy jinou možnost.¹¹⁸

¹¹⁷ Substantiva jsou podle korpusu SYN2005 slovním druhem s nejfrekventovanějším výskytem. Srov. T. Bartoň a kol. (2009).

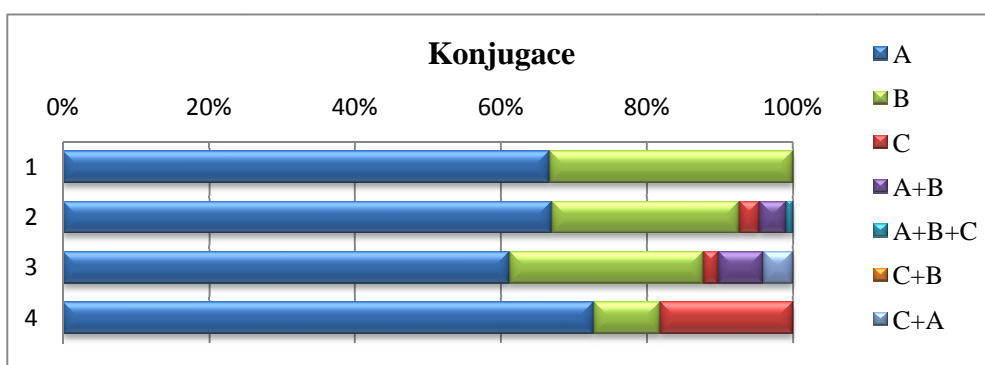
¹¹⁸ Respondenti nejčastěji uváděli, že se učí prostřednictvím spojení deklinovaného substantiva s předložkou; vytvářením skupiny slov, která se stejně deklinují; vytvářením krátkých vět nebo při učení se vycházejí ze

U osvojování si konjugace sloves je situace podobná, 66 % dotazovaných se učí pomocí vzorových slov, 28 % se učí pouze osobní koncovky a zbylí respondenti využívají kombinaci vzorových slov a osobních koncovek, či upřednostňují jiný způsob učení se.

S největší variabilitou odpovědí se setkáváme ve věkové skupině 15 – 19 let (skupina 2) a částečně také ve skupině 20 – 26 let (skupina 3). Příčina je zřejmě dána tím, že zatímco žáci a studenti svůj styl učení se teprve hledají, starší respondenti jej již našli a individualizovali. Ve skupině respondentů starších 27 let (skupina 4) je podíl odpovědí C, tedy jiný způsob učení se, nejvyšší (viz graf č. 4 a graf č. 5). Abychom však tuto domněnku mohli s jistotou potvrdit, byl by zapotřebí větší vzorek respondentů dané věkové skupiny.

Graf č. 4

Graf č. 5

Překvapivé je, že se téměř třetina žáků a studentů učí deklinovat a konjugovat pomocí osvojování si deklinačních a konjugačních koncovek. Tento způsob hodnotíme

---

slovních spojení čtených v krátkých textech. Společným znakem těchto způsobů je učení se v rámci kontextu, což považujeme za vysoce efektivní.

jako pamětně velmi náročný, zvláště pro deklinaci substantiv. Je také možné pochybovat o tom, zda přináší dlouhodobé výsledky.

Kombinaci vzorových slov a koncovek volí celkově cca 8 % dotázaných, tedy poměrně malá část respondentů. Pro formální způsob prezentace deklinace substantiv a konjugace sloves v učebních materiálech je však tato varianta velmi důležitá.

Domníváme se, že nejvhodnější způsobem, jak v rámci učebních materiálů prezentovat deklinační koncovky substantivní flexe, je předložit příhodně zvolená vzorová slova, u nichž budou názorně vyznačeny, resp. zvýrazněny, deklinační koncovky. Tato formální varianta prezentace substantivní deklinace bude vyhovovat širokému spektru žáků a studentů.

V části B učitelských dotazníků bylo položeno celkem devět otázek, jež přinesly následující zjištění. Převážná většina (94 %) dotázaných pedagogů prezentuje deklinaci substantiv horizontálním způsobem, tzn. po jednotlivých pádech. Uvedené důvody můžeme shrnout následovně. Pomineme-li fakt, že někdy jsou učitelé vedeni učebnicí, většina dotazovaných hodnotí tento způsob jako praktičtější, protože deklinační koncovky jsou prezentovány postupně v menším množství. Výhody spatřují i v souvislosti s komunikačním pojetím výuky. Horizontální koncepce umožňuje práci s širší slovní zásobou¹¹⁹ a také kombinování s různými slovesy, v důsledku čehož dochází k fixaci slovesné reky. S uvedenými názory se ztotožňujeme, přesto poznamenáváme, že i tato koncepce má své negativní stránky.

Na četná negativa horizontálního způsobu prezentace české deklinace upozorňuje M. Hrdlička (2010). Za nejzávažnější považuje roztříštění deklinačního paradigmatu, v jehož důsledku může docházet ke ztrátě povědomí o celistvosti a systémovosti české deklinace. Dalším záporem je přílišné časové rozpětí, které je třeba k prezentaci všech pádů, a také skutečnost, že texty a konverzační cvičení jsou zaměřeny jen na vazby využívající daný pád. Podle M. Hrdličky je počáteční náročnost vertikálního způsobu prezentace odměněna rychlejším a správným užíváním deklinačních koncovek. Nutno však poznamenat, že M. Hrdlička ve svém článku hovoří především o výuce (oborových) bohemistů a ne „běžných“ žáků.

Z dotazníkového šetření dále vyplynulo, že nadpoloviční většina pedagogů kombinuje prezentaci deklinace adjektiv a zájmen. Ti, kteří upřednostňují tento způsob, argumentují podobností koncovek, které, jsou-li prezentovány současně, umožní

---

¹¹⁹ Není nutné omezovat se pouze např. na podstatná jména rodu mužského životného s tvrdým zakončením.

uvědomění si systémovosti jazyka. Další výhodou je i dosažení rychlejších výsledků a pocit komunikační úspěšnosti, který mají žáci možnost zažít. Ti vyučující, kteří se od tohoto způsobu odklánějí, argumentují tím, že pro jejich žáky není tento způsob prezentace vhodný, případně tyto typy deklinace kombinují až ve fázi nácviku.

Užití správného tvaru adjektiva coby součásti slovesně-jmenného přísudku hodnotí respondenti nejednoznačně. Zhruba polovina pedagogů uvádí, že pokud je správně určen rod substantiva, je přiřazena i správná koncovka. Dodávají také, že se problémy začnou objevovat poté, co se žáci setkají s obecněčeskými koncovkami. Ti, kteří hodnotí jev jako problematický, jej vysvětlují negativním transferem. Dodávají také, že podle mínění vyučujících jsou žáci schopni se správně opravit, pokud jsou na chybu upozorněni a správně určí rod subjektu.

Nejednoznačné je hodnocení také u otázky týkající se tvorby¹²⁰ tvarů futura. Většina dotázaných zastává názor, že zatímco tvorba futura nedokonavých sloves problémem není, slovesa pohybu představují značný problém. Je obecně známo, že odlišný způsob tvoření tvarů futura a také zaměňování významu sloves *jít* a *jet* činí (nejen) této skupině mluvčích těžkosti. V otázce sloves dokonavých mírně převažuje odpověď kladná.

Je vhodné poukázat na úzkou propojenost s problematikou vidu obecně. Není-li žák schopen určit vid slovesa, není schopen vytvořit a použít správnou formu slovesa pro vyjádření děje budoucího.

Za jednoznačně problematické byly označeny otázky:

- a) rozlišení adjektivního a adverbialního významu (dokonce 88 %);
- b) tvorba tvarů imperativu;
- c) vyjadřování množství pomocí tzv. numerativu genitivního.

U rozlišení adjektivního a adverbialního významu se často objevuje odkaz na negativní transfer, neboť v němčině tento významový rozdíl většinou nemá oporu v rozdílných lexikálních formách.¹²¹ Domníváme se, že příčinou je neschopnost žáků a studentů rozpoznat, o jaký z významů se v daném spojení jedná, proto neumějí použít

---

¹²⁰ Jsme si vědomi nepříliš vhodného užití kombinace výrazů „tvorba tvarů“ ve spojení s futurem sloves dokonavých, protože se však tato uvozující otázka vztahuje ke všem typům futura, domníváme se, že je možno tento výraz tolerovat.

¹²¹ Jako příklad uvádíme věty *Mach's gut.* vs. *Das ist gut.* V prvním příkladu *Měj se dobře.* i ve druhém příkladu *To je dobré.* odpovídá adverbium *dobře* a adjektivu *dobrý* pouze jeden německý lexém.

správný tvar. Někteří vyučující se snaží těmto obtížím předcházet tím, že užití jednotlivých forem a významů s nimi spojenými automatizují.¹²²

Obtíže při tvorbě forem imperativu působí několik skutečností:

- a) imperativ je prezentován v pokročilejších fázích výuky a žákům pak chybí potřebný cvik;
- b) existuje řada možností, jak imperativ nahradit opisem;
- c) řada nepravidelných tvarů.¹²³

Vyučující, kteří tento jev hodnotí jako bezproblémový, často dodávají, že žákům stačí jen pasivní znalost několika tvarů, které se učí formou frází.

Vyjádřování množství v češtině pomocí tzv. genitivu numerativního je pro rodilého mluvčího samozřejmé. Německy mluvícím rodilým mluvčím však působí celou řadu potíží. Tento princip se jim zvláště v počátečních fázích výuky zdá nelogický a nadbytečný. Žáci a studenti toto pravidlo navíc často zapomínají i v případě, že jej znají a (víceméně) akceptují.¹²⁴

Užití demonstrativ jako náhrady za člen určitý a příliš časté užití tvarů pasiva hodnotí respondenti jako bezproblémový. V případě užití demonstrativ je pro nás tato odpověď poněkud překvapivá. I ti vyučující, kteří odpovídají kladně, uvádějí, že žáci užívají spíše tvarů osobních zájmen nebo číslovek *jeden, jedna, jedno*. Tvary demonstrativ užívají jejich žáci a studenti pod vlivem doslovného překladu z mateřštiny spíše výjimečně, a to jen v počátečních fázích výuky.

Záporná reakce na nadužívání pasiva byla víceméně očekávaná. Souhlasíme s názory pedagogů, podle nichž je tvorba pasivních tvarů pro jejich žáky a studenty příliš obtížná, a proto se těmto tvarům vyhýbají. Dalším aspektem majícím vliv na hodnocení obtížnosti této položky je také skutečnost, že se pasivum probírá až v závěrečných fázích výuky, a tak jsou tyto formy většinou žáků a studentů naprosto cizí.

---

¹²² Bližší zkoumání by si jistě zasloužil komentář jednoho z respondentů, který zastává názor, že se jedná o jev regionální, protože žáci a studenti z oblasti severního Německa (Berlin, Hamburg) tyto potíže nemají. Tuto domněnku však nemůžeme ani potvrdit, ani vyvrátit.

¹²³ V němčině je situace s vyjádřením rozkazu obdobná. Podle názoru jednoho z respondentů se tvary imperativu v němčině neuvžívají příliš často, a žáci tak mají problémy s uchopením této gramatické kategorie.

¹²⁴ Jeden z respondentů poznamenává, že žáci mají toto pravidlo fixováno jen ve spojení s vyjádřováním věku a času. Jedná se o témata relativně frekventovaná a z hlediska komunikačního využití praktická, a tudíž i často procvičovaná.

Shrneme-li výše uvedená konstatování, zjistíme, že náročnost vybraných jevů mnohdy nesouvisí jen s jejich gramatickou, formální náročností. Vliv mají též následující skutečnosti:

- negativní transfer zapříčiněný typologickými odlišnostmi jazyka výchozího (němčiny) a jazyka cílového (češtiny);
- zapomínání, resp. doba, po kterou se daný jev nepochybně procvičuje;
- úroveň jazykových znalostí a úroveň komunikačních schopností žáka či studenta.

Před tím, než uvedeme zjištění, ke kterým jsme dospěli po vyhodnocení dotazníkové části C,¹²⁵ musíme doplnit, že jsme pro určité skupiny respondentů nemohli vyhodnotit všechny položky.¹²⁶

Jedná se zvláště o začátečníky, kteří z pochopitelných důvodů nebyli někdy schopni všechny nabízené položky posoudit. Zajímavé však je, že i respondenti uvádějící, že se učí česky např. i šest let, nebyli schopni posoudit všechny položky.

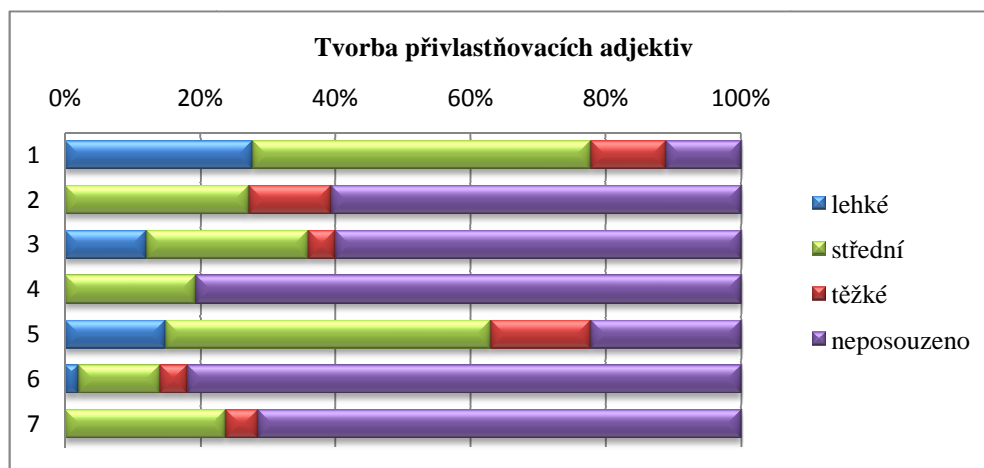
Předpokládáme, že příčinou je nižší věk respondentů a s tím spojený odlišný styl výuky. Svá tvrzení dokládáme porovnáním odpovědí skupin 4a a 4b. Skupiny jsou z hlediska délky a intenzity studia srovnatelné, přesto nebyli respondenti ze skupiny 4a (žáci) schopni posoudit položky č. 2 (identifikace singulárií tantum), č. 3 (identifikace plurálií tantum), č. 10 (tvorba přivlastňovacích adjektiv), č. 17 (tvorba řadových číslovek), č. 18 (deklinace řadových číslovek) a č. 21 (přiřazení párového slovesa – aspekt).

Jako příklad uvádíme grafické znázornění hodnocení položky č. 10 (tvorba přivlastňovacích adjektiv), viz graf č. 6. V rámci grafu skupině 4a odpovídá čtvrtý řádek, skupině 4b pátý řádek.

---

¹²⁵ Vyhodnocení dotazníkové části C žáků a studentů podle délky/intenzity studia, viz příloha V.

¹²⁶ Jedná se o položky, které byly min. 50 % dotázaných v dané skupině označeny jako neposouzené.

Graf č. 6

Domněnku, že mladší respondenti nejsou schopni posoudit všechny nabízené jevy právě z důvodu svého věku a odlišného stylu výuky, zakládáme na odpovědích respondentů ze skupin 2 a 3. Daní respondenti by měli podle uvedené délky studia patřit k zběhlým uživatelům jazyka, přesto se u jejich odpovědí v 11 z 28 případů setkáme s neposouzením jednotlivých položek. Toto naše stanovisko se opírá také o komentáře některých vyučujících, kteří učí na nižších stupních škol.

Obraťme nyní pozornost zpět ke skupinám 4a a 4b. Pomineme-li nezodpovězené otázky u skupiny 4a, výsledky dotazování jasně ukázaly, že mladší respondenti (tedy skupina 4a) ohodnotili 19 otázek z 22 jako obtížnější v porovnání s odpověďmi starších respondentů. Na základě toho se domníváme, že hodnocení těchto respondentů bylo ovlivněno jejich věkem.

Nejhodnotnější odpovědi nacházíme ve skupině 1 (nejpokročilejší) a skupině 4b (vysokoškolští studenti), neboť zde se s neposouzením nabízených gramatických jevů setkáváme spíše výjimečně.¹²⁷

Předpokládali jsme, že skupina nejpokročilejších respondentů bude ve srovnání s ostatními hodnotit položky jako o něco méně obtížně. Delší doba studia a také větší komunikační praxe v cílovém jazyce by v tomto případě měla být jednoznačně výhodou.

Po srovnání odpovědí skupin 1 a 4b jsme však zjistili, že nejpokročilejší respondenti hodnotili přibližně polovinu otázek jako obtížnější, čtvrtinu otázek hodnotili jako stejně obtížné a jen čtvrtinu otázek jako lehčí. Příčiny je možné lépe odhalit tak, že posuzované gramatické jevy seskupíme podle jejich společných charakteristik.

¹²⁷ Výjimkou jsou položky č. 2 (identifikace singulárií tantum) 22 % neposouzených ve skupině 4b a položka č. 10 (tvorba přivlastňovacích adjektiv) 26 % neposouzených ve skupině 4b.

Položky hodnocené jako méně obtížné jsme proto rozdělili do dvou podskupin. Do první podskupiny jsou zařazeny položky č. 1 (tvorba forem plurálu substantiv), č. 12 (volba správné formy osobních zájmen po předložce), č. 15 (deklinace základních číslovek dva, tři, čtyři), č. 17 (tvorba řadových číslovek) a č. 18 (deklinace řadových číslovek).

Jedná se o gramatické jevy, pro které je příznačná systémovost. Náročnost zde souvisí s relativně širokým repertoárem přípon, jimiž jsou tvořeny jednotlivé tvary, a deklinačních koncovek.¹²⁸ Po náležitém osvojení a především důkladném procvičení se dané jevy mohou jevit jako snazší.

U položek č. 3 (identifikace plurálií tantum) a č. 21 (přirazení párového slovesa - aspekt) zřejmě hraje roli nabytá širší slovní zásoba, která nejpokročilejším studentům usnadňuje rozpoznat stejný slovní základ u slov příbuzných.

Jevy ohodnocené jako obtížnější je také nutné posuzovat na základě rozdělení do podskupin. U položek č. 5 (přechylování substantiv), č. 8 (pravidelné stupňování adjektiv) a č. 25 (tvorba adverbíí z adjektiv) může problémy způsobovat existence několika sad přípon, jimiž se dané tvary vytváří. Respondenti ze skupiny 4b nemuseli zatím všechny tyto varianty poznat, a tudíž se jim dané položky jeví jako snazší.

Ve skupině položek č. 19 (přirazení slovesa ke konjugační skupině), č. 20 (určení aspektu sloves), č. 22 (tvorba l-ového příděstí) a č. 24 (rozlišení zvratných a nezvratných sloves), které se týkají sloves, může roli v posouzení obtížnosti paradoxně hrát širší slovní zásoba. Žáci a studenti znají více především nepravidelných sloves a tím pádem i více výjimek, které jsou v rozporu se základním pravidlem.

Důvodem pro vyšší hodnocení obtížnosti položek č. 14 (deklinace základní číslovky jeden) a č. 16 (deklinace základních číslovek 5-99) může být nízká frekvence užití těchto tvarů v běžné komunikaci.¹²⁹ Žáci a studenti si pravidlo a příslušné tvary osvojí, ale protože je příliš neužívají, zapomínají je a zdají se jim neznámé, obtížné. Obdobně si vysvětlujeme také hodnocení položky č. 10 (tvorba přivlastňovacích adjektiv).

Zarážející však je, že i položky č. 7 (rozlišování tvrdých a měkkých adjektiv) a č. 13 (tvorba neurčitých a záporných zájmen z tázacích zájmen) jsou řazeny k těm obtížnějším. Tyto gramatické jevy se všeobecně jeví jako položky bezproblémové.

---

¹²⁸ Drobnou výjimkou je v tomto případě položka č. 12 – volba správného tvaru osobního zájmena po předložce. Pravidlo pro použití toho či onoho tvaru je jednoduché. Proto důvod, proč skupina 4b hodnotí tuto položku jako náročnější, spatřujeme spíše v supletivismu tvarů osobních zájmen, popř. neschopnosti respondentů správně identifikovat především sekundární předložky.

¹²⁹ Podle údajů vycházejících z korpusu SYN2005 se číslovky vyskytují jen v 2,6 % ze všech výskytů v korpusu. Srov. T. Bartoň a kol. (2009, s. 130).

Původně jsme zamýšleli porovnat hodnocení respondentů, jejichž rodným jazykem je některý ze slovanských jazyků, s celkovými výsledky. Protože je však takovýchto respondentů pouze devět a jen pět z nich ohodnotilo beze zbytku všechny nabízené položky, není možné z takového porovnání vyvodit průkazné závěry.

V následujících odstavcích uvádíme závěry výzkumné sondy, k nimž jsme dospěli po vyhodnocení dotazníků. Jako nejobtížnější byla žáky a studenty označena položka č. 20, tedy určení aspektu sloves. Druhá v pořadí je položka č. 12 (volba správné formy osobních zájmen po předložce) a třetí položka č. 23 (rekce sloves).¹³⁰

Pro vytvoření komplexnější představy o výsledcích naší výzkumné sondy jsme vytvořili přehled deseti nejobtížnějších gramatických jevů podle hodnocení žáků a studentů (viz tabulka č. 4). Jako nejsnazší hodnotí dotazovaní položky č. 6 (přechylování příjmení), č. 4 (rozlišování životných a neživotných maskulin) a č. 5 (přechylování substantiv).

pořadí	položka	těžké	střední	lehké	neposouzeno
1.	č. 20 – určení aspektu sloves	27 % ¹³¹	33 %	10 %	30 %
2.	č. 12 – volba správné formy os. zájmen po předložce	27 %	24 %	8 %	41 %
3.	č. 23 – rekce sloves	25 %	44 %	8 %	23 %
4.	č. 11 – volba mezi kr. a dl. formou os. zájmen	22 %	27 %	6 %	45 %
5.	č. 15 – deklinace základních číslovek 2-4	21 %	29 %	12 %	38 %
6.	č. 24 – rozlišení zvratných a nezvratných sloves	20 %	45 %	16 %	19 %
7.	č. 7 – rozlišování tvrdých a měkkých adjektiv	20 %	44 %	27 %	9 %
8.	č. 10 – tvorba přivlastňovacích adjektiv	18 %	13 %	3 %	66 %
9.	č. 18 – deklinace řadových číslovek	18 %	26 %	10 %	46 %
10.	č. 14 – deklinace základní číslovky 1	15 %	34 %	18 %	33 %

Tabulka č. 4

Při vyhodnocování celkové obtížnosti bylo nutné brát v potaz také to, kolik respondentů daný jev neposoudilo, neboť i procento neposouzení má výpovědní hodnotu. Drží-li se vyučující pravidla, podle něhož se postupuje od jednoduššího ke složitějšímu, od základního k okrajovému, pak už sami vyučující vyjadřují obtížnost daného jevu tím, že jej do výuky nezařadí vůbec, či v jejích pozdějších fázích.

Po porovnání vyhodnocení části C dotazníků pro vyučující s výsledky žákovského dotazování byly stanoveny následující závěry. Odpovědi žáků/studentů a jejich vyučujících

¹³⁰ Na tomto místě poukazujeme na analogii s výsledky sestavených škál, kde se rekce umístila na dělené první příčce spolu s deklinací číslovek. Za náhodnou proto nepovažujeme ani přítomnost deklinace číslovek 1 - 4 a deklinace číslovek řadových v desítce nejobtížnějších jevů.

¹³¹ Skupina 1 hodnotila tuto položku jako nejtěžší dokonce v 56 % odpovědí.

si v mnohém odpovídají. Celkem 19 položek je oběma skupinami respondentů hodnoceno shodně, popř. téměř shodně, přesto je u pedagogů patrná tendence hodnotit jevy jako poněkud obtížnější.

Jako nejobtížnější se dotázaným vyučujícím jeví položka č. 21 (přiřazení párového slovesa), na druhém místě je položka č. 10 (tvorba přivlastňovacích adjektiv) a na třetí příčce položka č. 20 (určení aspektu sloves). Z toho plyne, že i podle pedagogů patří k nejobtížnějším vidová problematika. Deset nejobtížnějších gramatických jevů podle hodnocení pedagogů uvádí tabulka č. 5:

pořadí	položka	těžké	střední	lehké	neposouzeno
1.	č. 21 – přiřazení párového slovesa - aspekt	62 %	38 %	0 %	0 %
2.	č. 10 – tvorba přivlastňovacích adjektiv	53 %	29 %	0 %	18 %
3.	č. 20 – určení aspektu sloves	47 %	53 %	0 %	0 %
4.	č. 9 – nepravidelné stupňování adjektiv	47 %	47 %	0 %	6 %
5.	č. 3 – identifikace plurálií tantum	47 %	35 %	12 %	6 %
6.	č. 15 – deklinace základních číslovek 2-4	47 %	29 %	6 %	18 %
7.	č. 11 – volba mezi kr. a dl. formou os. zájmen	47 %	29 %	12 %	12 %
8.	č. 8 – pravidelné stupňování adjektiv	41 %	59 %	0 %	0 %
9.	č. 12 – volba správné formy os. zájmena po předložce	41 %	29 %	18 %	12 %
10.	č. 24 – rozlišení zvrtných a nezvrtných sloves	35 %	53 %	6 %	6 %

Tabulka č. 5

V případě, že se názory obou skupin respondentů rozcházejí, hodnotí vyučující až na jedinou výjimku¹³² nabízené gramatické jevy jako obtížnější.¹³³ Domníváme se, že příčiny je možné hledat nejen u pedagogů, ale také u žáků. Ač měla anonymita dotazníků předejít možnému ostychu nebo strachu ze strany žáků a studentů, je možné, že žáci přece jen hodnotili jevy jako méně náročné, aby neohrozili svůj obraz v očích osoby vyhodnocující dotazníky. Stejně tak mohli učitelé k dotazníkům přistupovat kritičtěji a hodnotit přísněji.

Z celkového shrnutí provedené sondy plyne, že z gramatických jevů nabízených k posouzení je jako nejobtížnější hodnoceno:

- určení aspektu sloves
- přiřazení párového slovesa
- deklinace základních číslovek 2 – 4
- volba správné varianty osobních zájmem po předložce nebo při důrazu

¹³² Položka č. 23 (rekce sloves).

¹³³ Jedná se o položky č. 1 (tvorba forem plurálu substantiv), č. 3 (identifikace plurálií tantum), č. 8 (pravidelné stupňování adjektiv), č. 9 (přechylování příjmení), č. 16 (deklinace základních číslovek 5 - 99), č. 21 (přiřazení párového slovesa – aspekt), č. 25 (tvorba adverbí z adjektiv).

- tvorba přivlastňovacích adjektiv
- z pohledu žáků a studentů pak také slovesná rekce

Právě těmto jevům by měla být v gramatikách češtiny ve funkci cizího jazyka, jež jsou určeny německy mluvícím rodilým mluvčím, věnována zvýšená pozornost. I když např. deklinace číslovek nepatří k báзовým jevům, které je nutné si osvojit již v počátečních fázích výuky, považujeme za žádoucí, aby žáci a studenti základní číslovky od 1 do 5 uměli deklinovat.¹³⁴

Problematickostí vidu je obecně známou skutečností a tato výzkumná sonda ji jen potvrdila. Bylo by ale vhodné podrobněji prozkoumat rozporuplné hodnocení slovesné rekce z pohledu žáků/studentů a jejich vyučujících. Možné vysvětlení podle našeho názoru nabízí již výše zmíněná anketa M. Hrdličky (2000), jež upozorňuje na vysokou míru obtížnosti užití českých prepozic.

Na druhé straně se ukázalo, že za bezproblémové platí:

- identifikace rodu substantiv
- určení životnosti substantiv mužského rodu
- přechylování substantiv
- tvorba l-ového přičestí
- přiřazení slovesa ke správné konjugační skupině (tím je splněn předpoklad pro správnou konjugaci)

Tyto jevy (dovednosti) jsou nejen frekventované, ale i relativně snadné na osvojení, což samozřejmě snižuje jejich koeficient obtížnosti. První vlastnost hovoří pro to, aby je žáci ovládali již v raných fázích výuky. Z tohoto důvodu je jim v učebnicích i výuce věnována velká pozornost. Zpracování této problematiky je tak na poměrně vysoké úrovni.

Vrátíme-li se k dotazům kladeným pouze vyučujícím, pak jsou za nejproblematictější jevy označeny:

- rozlišení adjektivního a adverbálního významu
- forma adjektiva ve slovesně-jmenném přísudku
- tvoření tvarů futura u sloves vyjadřujících pohyb

---

¹³⁴ Právě tyto základní číslovky patří mezi 10 nejfrekventovanějších číslovek vyskytujících se v korpusu SYN2005. Srov. T. Bartoň a kol. (2009).

- užití správného tvaru sloves dokonavých k vyjádření děje budoucího
- užití tzv. genitivu numerativního
- tvorba forem imperativu

Jak již bylo uvedeno výše, je celá řada obtíží spojených s prezentací gramatických jevů češtiny ve funkci cizího jazyka německy mluvícím rodilým mluvčím zapříčiněna typologickou odlišností češtiny a němčiny.

Aby bylo možné jednoznačně potvrdit námi uváděné závěry, je žádoucí porovnat získaná data s obdobně zaměřenou studií. Jak jsme však již upozornili, žádná taková studie není k dispozici.

Protože byl počet dotazníků získaných v rámci této výzkumné sondy omezený a protože nebylo možné provést porovnání výsledků výzkumné sondy s jinými podobnými výzkumy, není možné výše prezentované údaje zobecnit a přisoudit jim status všeobecně platných závěrů. Domníváme se však, že naznačují obtíže ve výuce gramatiky češtiny ve funkci cizího jazyka u německy mluvících rodilých mluvčích tak, jak je mnozí z vyučujících, žáků a studentů skutečně pociťují.

Získané závěry proto hodnotíme jako jeden z faktorů ovlivňujících výběr gramatických jevů, které je nutné podrobně a komplexně popsat v rámci popisu vybraných gramatických kategorií češtiny pro potřeby dané cílové skupiny nerodilých mluvčích. Proto je pro nás provedená výzkumná sonda zdrojem cenných informací, na něž je kladen důraz při výběru a popisu gramatických kategorií, kterým se věnujeme v závěrečné kapitole této disertační práce.

V. Návrh modelového popisu vybraných gramatických kategorií češtiny pro potřeby německy mluvících rodilých mluvčích

5.1 Metodologie modifikovaného lingvistického popisu vybraných gramatických kategorií češtiny

V závěrečné kapitole této disertační práce jsou modelově popsány vybrané gramatické kategorie morfolgie češtiny. V rámci popisu jsou zohledňovány potřeby nerodilých mluvčích.

Jde o specifický víceaspektový způsob popisu gramatického obsahu, který integruje pohled na náš národní jazyk v roli jazyka cizího na jedné straně a zároveň respektuje potřeby konkrétní skupiny jinojazyčných mluvčích, jejichž mateřským jazykem je němčina.

Vybrané gramatické kategorie češtiny jsou popisovány jednak z hlediska lingvistického, jednak z hlediska lingvodidaktického. V popisu dochází ke sloučení obou těchto rovin, jež jsou vzájemně komplementární. Ve výsledném popisu však vzhledem k charakteru této práce dominuje složka lingvistická.

Tato kombinace je podle našeho názoru nejen žádoucí, ale také nevyhnutelná, má-li být výsledný gramatický popis češtiny ve funkci cizího jazyka co nejkomplexnější a zároveň funkční.

Uvedený způsob popisu vybraných gramatických kategorií češtiny je možné charakterizovat pomocí pěti základních metodologických východisek, jež ovlivňují jeho výslednou podobu:

1. Prvním z nich jsou zásady obsažené v pracích soudobých lingvistů věnovaných problematice popisu gramatiky přirozeného jazyka jako jazyka cizího. Obecný rámec tohoto popisu tvoří teze M. Hrdličky (2012, 2012a) a J. Kořenského (1985). Jak bylo uvedeno v podkapitole 2.5, kladou M. Hrdlička a J. Kořenský důraz na komunikativní zaměření popisu gramatiky češtiny ve funkci cizího jazyka. Pozornost při popisu je tedy zaměřena nejen na formální, ale i na řečovou složku gramatických kategorií.
2. Dalším metodologickým východiskem je studie J. Dolníka z roku 1993. Dolníkův přístup je jedinečný jak stupněm rozpracovanosti, tak i způsobem, kterým k dané problematice přistupuje. J. Dolník jako jediný lingvista ve svých studiích

přináší ucelený metodologický návrh způsobu popisu gramatiky přirozeného jazyka jako jazyka cizího. V jeho pojetí se jedná o odbornou lingvistickou deskripci současného podoby jazyka, jež přináší maximum explicitně formulovaných potenciálně relevantních informací nezbytných pro následné vytvoření lingvistické gramatiky. Takováto lingvistická gramatika je přizpůsobena požadavkům didaktických gramatik. J. Dolník (1993, s. 63) ji nazývá „*modifikovaná lingvistická gramatika*“.

3. Třetím metodologickým východiskem jsou popisy referenčních úrovní podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk (M. Šára a kol., 2001; M. Hádková a kol., 2005; M. Čadská a kol., 2005 a J. Holub a kol., 2005), jež tvoří (strukturní) rámec lingvistického výkladu. Znamená to, že je na jejich základě modifikovaný lingvistický popis vybraných gramatických jevů češtiny členěn na části, jež rozsahem uváděných gramatických obsahů korespondují s popisy jednotlivých jazykových úrovní podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk.
4. Čtvrtým metodologickým východiskem námi uváděného popisu vybraných gramatických kategorií češtiny je respektování typologických odlišností češtiny a němčiny. Tyto odlišnosti způsobují problémy vyskytující se při studiu češtiny jako cizího jazyka německy mluvícími rodilými mluvčími.
5. Pátým metodologickým východiskem, které je nutno v následujícím popisu gramatických kategorií respektovat, jsou zjištění plynoucí z námi provedené výzkumné sondy (viz kapitola IV). Dále jsou to poznatky získané ze subkorpusů SYN2010, SYN2005 a výjimečně též SYN2000¹³⁵ jež jsou součástí Českého národního korpusu.

Ve všech pěti uvedených východiscích je zároveň nutno zohledňovat nejaktuálnější vědecké příspěvky, které souvisejí s naším tématem a jsou publikovány v nejnovější lingvistické a lingvodidaktické literatuře.

Jak jsme již uvedli, naše pozornost bude v rámci modifikovaného lingvistického popisu věnována jen vybraným gramatickým kategoriím češtiny náležejícím ke

---

¹³⁵ Primárně čerpáme poznatky ze subkorpusu SYN2010, v některých případech je však ověřujeme též v subkorpusu SYN2005. Také některé odborné práce, z nichž vycházíme, jsou založeny právě na SYN2005 (např. T. Bartoň a kol., 2009). Korpusy SYN2000, SYN2005 a SYN2010 jsou referenční vyvážené korpusy. Referenční korpusy jsou korpusy uzavřené, proto jsou výsledky sond opakovatelné a ověřitelné. Všechny tři korpusy obsahují po 100 milionech slov. Korpus SYN2000 zahrnuje texty převážně z let 1990 - 1999, SYN2005 zahrnuje texty převážně z let 2000 - 2004 a SYN2010 zahrnuje texty převážně z let 2005 - 2009, viz: <http://wiki.korpus.cz/doku.php/cnk:uvod> [cit. 2014-06-30].

konkrétním slovním druhům. Jedná se o slovní druhy podstatných jmen a sloves, jež lze vnímat jako příkladové zástupce české flexe.

Substantiva byla jako zástupce jmenné flexe vybrána proto, že ve značném rozsahu reprezentují hojnost deklinačních typů češtiny. Slovesa jsou zase základní a nezbytnou složkou české věty, dokládají českou konjugaci a bývají zpravidla doplněna substantivem, jež dotváří význam sdělovaného obsahu.

Námi provedená výzkumná sonda (viz kapitola IV) dále potvrdila, že vedle české flexe patří k problematickým oblastem prezentace gramatiky češtiny také vidová problematika, soustava slovesných časů a způsobů nebo problematika jmenného čísla (singularia a pluralia tantum). Všechny tyto gramatické kategorie jsou německými studenty považovány za náročné. Námi navrhovaný modifikovaný lingvistický popis gramatiky češtiny se proto soustředí především na ty gramatické kategorie, které vykazují zjevné či skryté odlišnosti gramatické stavby češtiny v porovnání s němčinou.

Pro modelové zpracování byly vybrány následující gramatické kategorie:

- genitiv jako zástupce substantivní flexe,
- slovesný vid jako zástupce verbální flexe.

Tyto gramatické kategorie byly vybrány s ohledem na jejich vysoký komunikační potenciál a gramatickou obtížnost pro cílovou skupinu jinojazyčných mluvčích.¹³⁶

Genitiv byl zvolen jako reprezentativní příkladový pád, neboť jde o druhý nejfrekventovanější český pád (V. Cvrček a kol., 2010) a současně pád, který vyjadřuje širokou škálu významů a zároveň disponuje přímým ekvivalentem v němčině (na rozdíl od vokativu, lokálu a instrumentálu). Tato ekvivalence však není stoprocentní, jak ukážeme v podkapitole 5.2. Také ona zdánlivá podobnost funkcí genitivu v češtině a v němčině byla jedním z důvodů, proč byl vybrán právě genitiv.¹³⁷

Obdobné důvody nás vedly též k volbě vidové problematiky. Tato česká gramaticko-lexikální kategorie komplexně ovlivňuje (tzn. určuje a omezuje) tvorbu forem slovesných časů a způsobů v češtině, a je tedy gramatickou kategorií základní

---

¹³⁶ Viz výsledky výzkumné sondy v kapitole IV.

¹³⁷ Podle výsledků námi provedené sondy do korpusu CzeSL-sgt se nejvíce chyb vyskytuje v substantivních tvarech akuzativu (32,7 %), následují tvary nominativu (30,9 %) a lokálu (16,4 %). Genitiv je s 10,9 % až na čtvrtém místě před tvary substantiv v instrumentálu (5,5 %) a dativu (3,6 %). Protože je však celkový počet odhalených chyb pouze 110, nepovažujeme tyto výsledky za směrodatné.

a nezastupitelnou. Dalším důvodem je nepřítomnost kategorie slovesného vidu v němčině a jeho nepřímá ekvivalence k tzv. *Aktionsart*.¹³⁸

K odhalení analogií, paralel a odlišností v těchto gramatických kategoriích v češtině a němčině přispěje dále aplikace konfrontačního hlediska. Slovesné a jmenné¹³⁹ kategorie jsou zde nahlíženy z pohledu cizince, a proto jsou v rámci jejich popisu zdůrazňovány také některé aspekty, kterým je v mluvnicích pro rodilé mluvčí věnována jen omezená míra pozornosti.

5.1.1 Metodologie modifikovaného lingvistického popisu vybraných gramatických kategorií češtiny - složka lingvistická

Základním východiskem pro metodologii modifikovaného lingvistického popisu vybraných gramatických kategorií češtiny pro potřeby německy mluvících rodilých mluvčích je výše citovaná studie J. Dolníka (1993). Jak bylo uvedeno v kapitole II této disertační práce, termínem modifikovaná lingvistická gramatika (MLG) označuje Dolník druh lingvistické gramatiky, jež je respektuje požadavky didaktických gramatik.

Základními atributy MLG jsou následující premisy:

- maximální rozsah informací
- maximální míra explicitnosti

Maximální rozsah informací spočívá v uvedení veškerých podobností, shod, analogií, rozporů a opozic mezi jednotlivými gramatickými strukturami¹⁴⁰ a kategoriemi včetně prezentace možných alternativních řešení a jejich důsledků. Na poli jmenné deklinace substantiv tím rozumíme několikaúrovňové uvedení shod a rozdílů mezi deklinačními koncovkami substantiv v rámci vzoru, tvrdých i měkkých vzorů daného rodu a následně všech rodů a konečně v rámci celého deklinačního paradigmatu všech rodů

---

¹³⁸ V korpusu CzeSL-*sgt* není možné vyhledávat podle vidové hodnoty slovesa, sondu tedy nebylo možné provést.

¹³⁹ Se zaměřením na substantiva.

¹⁴⁰ Synonymně užíváme ve významu gramatická struktura, popř. gramatický jev, v této disertační práci také sousloví *gramatický prostředek*. Toto sousloví není v odborné lingvistické literatuře definováno, je však užíváno uzuálně a jeho význam je stabilizován (viz např. Hasil, 2007; Škodová - Štindlová, 2007 nebo Pekarovičová, 2002).

a vzorů. Na poli (slovesné) konjugace by bylo mimo jiné možné poukázat na analogii osobních koncovek v indikativu přítomnosti, jsou-li v podobě bez kmenotvorné přípony.¹⁴¹

Maximalizace rozsahu uváděných informací je základem pro uvědomění si rozmanitých vztahů mezi jednotlivými komponenty gramatické stavby přirozeného jazyka, v tomto případě češtiny ve funkci cizího jazyka, v celé jejich šíři. Gramatická pravidla vyvozená z tohoto popisu gramatiky češtiny tak mohou v závislosti na stávající a požadované gramatické a komunikační kompetenci cílových mluvčích reflektovat odpovídající hloubku popisu gramatické kategorie a obsáhnout tak odpovídající množství informací o iregularitách.

S maximálním rozsahem popisu MLG souvisí též účel uváděných metajazykových informací. Některé z nich jsou součástí i celé řady gramatik pro rodilé mluvčí, v nichž však mají funkci poznávací a uvědomovací, zatímco v MLG fungují jako opora při učení se a rozvoji gramatické, resp. komunikační, kompetence mluvčích.

Druhým atributem Dolníkovy MLG je maximální míra explicitnosti. Ta ovlivňuje nejen způsob formulace poznatků, ale především podmiňuje nutnost uvádět informace o podmínkách řečového uplatnění gramatických kategorií ve zcela konkrétních komunikačních situacích. Uvedeny tak budou též možné komunikační funkce jednotlivých gramatických kategorií.

Maximální míra explicitnosti se dále projevuje v uvádění všech základních a subordinovaných pravidel, která:

- a) napomáhají identifikaci tříd a podtříd gramatických kategorií, popř. kategorií (jde např. o identifikaci správné deklinační genitivní koncovky nebo vidové charakteristiky sloves);
- b) určují podmínky tvorby gramatických struktur a konstrukcí (včetně pravidel, jež tvorbu omezují či nedovolují);
- c) uvádějí omezení při volbě mezi variantními tvary (užití správné deklinační koncovky v případě variantních koncovek nebo koncovek s odlišnou stylovou charakteristikou) nebo mezi variantními gramatickými vyjádřeními sdělovaného obsahu (výběr vhodné gramatické konstrukce v případě, že existuje její variantní vyjádření);

---

¹⁴¹ Jde například o analogii koncovek první a druhé osoby singuláru a plurálu konjugační skupiny *-á-* a konjugační skupiny *-í-* (např. *prosím, dělám, prosíš, děláš*). Touto problematikou se však v naší disertační práci nezabýváme.

- d) určují podmínky užití konkrétního gramatické struktury nebo gramatické formy v závislosti na komunikačním cíli a stylové charakteristice komunikátu;
- e) napomáhají při rozlišování homonymie, předně homonymie morfologické a slovnědruhové.

Koncepčně strukturujeme náš modifikovaný lingvistický popis vybraných gramatických kategorií češtiny podle Dolníkova (1993) čtyřaspektového přístupu k soustavě gramatických struktur. Jde o následující typy přístupů:

1. **Formální přístup** – zahrnuje popis formální stránky gramatické kategorie. Jedná se především o popis názorně uspořádaných deklinačních a konjugačních paradigmat a popis morfonologických alternací, jež jsou pro českou deklinaci příznačné. Při popisu formální složky gramatických kategorií vycházíme z analýzy dostupných moderních gramatik češtiny (jako rodného i cizího jazyka) a učebnic češtiny pro cizince.
2. **Sémantický přístup** – v této části popisu bude definována funkční (a kombinatorická) stránka gramatické kategorie a dále též stylová charakteristika jazykových prostředků.
3. **Formálně-sémantický přístup** – v této rovině popisu budou uvedena sémanticky motivovaná omezení mající vliv na tvorbu konkrétních forem substantiv a sloves. Máme na mysli např. specifikaci omezení, jež ovlivňují volbu koncovky u pádů s variantními koncovkami, omezení pro utváření forem od sloves s příslušnou vidovou charakteristikou.
4. **Sémanticko-formální přístup** – v rámci posledního typu přístupu dochází k integraci funkčně-sémanticky ekvivalentních, ale formálně odlišných gramatických struktur. Příkladem mohou být různé způsoby vyjádření rozkazu nebo trpného rodu v češtině. Právě z tohoto typu přístupu je možné vycházet při sestavování jazykových cvičení.

Přestože vycházíme z Dolníkovy teorie MLG, vykazuje námi aplikovaný způsob popisu jisté odlišnosti. Předně se jedná o zohlednění výše uvedeného konfrontačního hlediska mezi češtinou a němčinou. J. Dolník (1993) uvádí, že se v rámci jeho modifikované lingvistické gramatiky nepředpokládá systematický popis gramatiky cílového jazyka v konfrontaci s gramatikami výchozích jazyků. My však v rámci našeho popisu gramatiky češtiny zohledňujeme gramatickou stavbu němčiny jako rodného jazyka

cílových mluvčích. Přihlédnutí k výsledkům konfrontačního srovnání obou jazyků¹⁴² se projevuje jednak ve výběru gramatických kategorií, jednak v hloubce a rozsahu popisu věnovaného dané problematice a dále i v objemu uváděných příkladů.

Ve vybraných částech námi navrhovaného popisu, jsou vedle spisovných forem uvedeny též formy obecněčeské; konkrétně se jedná o část popisu genitivu substantiv z hlediska formálního.¹⁴³

Jako doplňující hledisko respektujeme návrh J. Pekarovičové (2004, 2002). J. Pekarovičová doporučuje popsat určité gramatické kategorie/struktury různě také po formální stránce.¹⁴⁴

5.1.2 Metodologie modifikovaného lingvistického popisu vybraných gramatických kategorií češtiny - složka didaktická

Zahrnutím didaktické (lingvodidaktické) složky do popisu vybraných gramatických kategorií morfologie češtiny pro potřeby nerodilých mluvčích se náš modifikovaný lingvistický popis liší od klasických, čistě lingvisticky orientovaných popisů gramatické stavby češtiny.

Integrace didaktického přístupu se projevuje především odlišným způsobem hodnocení závažnosti předkládaných informací. Proto jsou uváděny i informace, které jsou běžně součástí jazykového povědomí každého rodilého mluvčího, jimiž však jinojazyční mluvčí nedisponují. Dále se náš modifikovaný lingvistický popis liší důrazem na řečovou, funkční dimenzi gramatických kategorií, což má za následek využití preskriptivního přístupu pro popis gramatické stavby češtiny.

Reflexe didaktického přístupu vyvolává též potřebu provést odbornou selekci obsahu a redukci rozsahu uváděných gramatických informací, jež jsou provedeny s ohledem na respektování popisů jednotlivých referenčních úrovní podle SERR

---

¹⁴² Obtížnost jednotlivých gramatických struktur, jež byly určeny na základě konfrontačního porovnání obou jazyků, byla ověřována též námi provedenou výzkumnou sondou, viz kapitola IV. Výsledky této sondy se tudíž též podílejí na konečné podobě našeho modifikovaného lingvistického popisu gramatických struktur češtiny jako cizího jazyka.

¹⁴³ Obecněčeské formy uvádíme pouze v části popisu z hlediska formálního, v níž je pozornost věnována genitivním tvarům deadjektivních substantiv, neboť vliv obecné češtiny se v jiných formách genitivu substantiv neprojevuje. Obecněčeské koncovky se dále vyskytují ve slovesných formách přítomnosti i préterita, resp. kondicionálu. Protože však tato problematika nestojí v centru našeho zájmu, nevěnujeme jí více pozornosti.

¹⁴⁴ V případě slovesné flexe je tento návrh aplikovatelný při popisu klasifikace sloves (podle kmene přítomného a minulého.)

pro češtinu jako cizí jazyk. Maximální rozsah a hloubka popisu odpovídají úrovni B2 podle SERR. Tuto úroveň jsme zvolili záměrně, neboť uživatel jazyka od úrovně C1 podle SERR je již schopen pracovat s odbornou literaturou v cílovém jazyce.

To, že přistupujeme k selekci a redukci předkládaných informací, může být ve vztahu k MLG chápáno jako protichůdný krok, neboť požadavkem MLG je maximální rozsah informací. Oby tyto přístupy je však možno vnímat i komplementárně. Provedeme-li selekci gramatických struktur na základě předem stanovených a didakticky podmíněných kritérií, je možné u takto vybraných gramatických struktur požadavek maximálního rozsahu informací dodržet.

Selekci gramatických struktur určuje míra frekvence dané struktury a dále poměr mezi její formální náročností a komunikačním potenciálem. Do modifikovaného lingvistického popisu jsme proto zahrnuli gramatické struktury frekventované a gramatické struktury vyznačující se vysokým komunikačním potenciálem. Naopak nejsou zahrnuty gramatické struktury, jejichž znalost není v soudobých komunikačních podmínkách bezpodmínečně nutná pro dosažení komunikačních cílů (např. přechodníky, kondicionál minulý).

Znakem špatně provedené selekce je tzv. gramatická deformace, jež se projevuje zkreslením představ o fungování gramatického systému přirozeného jazyka, v našem případě češtiny. Právě z tohoto důvodu není možné aplikovat selekci na deklinační, popř. konjugační systém, a tyto systémy je proto nutno uvádět v úplnosti. Protože je však náš výklad pouze modelový, zahrnuli jsme do něj jen vybranou část deklinačního paradigmatu, a to genitiv.

Redukce předkládaných (gramatických) informací se vyznačuje zejména uváděním iregularit, s nimiž souvisí potřeba definovat základní a subordinovaná pravidla, avšak neuváděním méně frekventovaných výjimek a dále též nezohledněním problematiky vlastních, místních, zeměpisných a cizích jmen.¹⁴⁵

Vliv didaktického přístupu se v této práci nejvýrazněji projeví ve formálním uspořádání jednotlivých částí výkladu, které je podřízeno progresi obsahu gramatických informací o češtině pro blíže nespecifikovaného německy mluvícího rodilého mluvčího.

---

¹⁴⁵ Pravidla týkající se vlastních, místních, zeměpisných a cizích jmen budou zohledněna jen částečně a na vybraných úrovních popisu, konkrétně v části věnované volbě (variantních) genitivních koncovek v části 5.2.1B1, 5.2.1B2.

Progrese je termín, který pochází z oboru didaktiky cizích jazyků. Rozumí se jím uspořádání a seřazení učební látky, na jejichž základě je stanoveno pořadí jednotlivých kroků výuky. Progrese se řídí:

1. obtížností jazykového struktury;
2. věcnělogickou relevancí jazykového struktury;
3. pragmatickým významem;
4. tzv. vnitřní logikou, jež souvisí např. s tím, že znalost jedné gramatické struktury je podmíněna znalostí jiné gramatické struktury.

Se zavedením nové gramatické struktury/gramatického pravidla pak souvisí též nutnost aplikovat nově naučené poznatky na již osvojené struktury.

V oboru didaktiky jazyků rozlišují odborníci tzv. *lineární progresi* (každá gramatická struktura je prezentována v úplnosti a k další se přistupuje až po zevrubném procvičení té stávající) a *cyklickou progresi* (obsah gramatické struktury je prezentován v krocích, výklad je tedy postupně prohlubován a rozšiřován, až získá vyčerpávající charakter).¹⁴⁶ Srov. např. G. Storch (1999) nebo M. Koenig – H. Funk (1991).

V této disertační práci pracujeme s cyklickou progresí, neboť je dobře aplikovatelná na popis gramatických kategorií podle popisů jednotlivých referenčních úrovní podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk.

Jak bylo uvedeno výše, koresponduje náš návrh progrese s popisy jednotlivých referenčních úrovní podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk (M. Šára a kol., 2001; M. Hádková a kol., 2005; M. Čadská a kol., 2005 a J. Holub a kol., 2005). Jako modelový vzor slouží též publikace *Profile deutsch* (M. Glaboniat a kol., 2005), jejíž součástí je popis progrese německé gramatiky pro nerodilé mluvčí do úrovně B2 podle SERR.

V případě, že v rámci českých popisů jednotlivých referenčních úrovní podle SERR dochází k nesrovnalostem (nenávaznost, překrývání se), užíváme německý návrh progrese (M. Glaboniat a kol., 2005) jako model progrese jazykových funkcí, k nimž přiřazujeme sémantické obsahy českých gramatických kategorií. Na tuto skutečnost však vždy upozorňujeme.

---

¹⁴⁶ S ohledem na cílového uživatele učebních materiálů se progrese učební látky řídí ještě celou řadou dalších aspektů, jež souvisejí s osobní charakteristikou uživatelů, ale i cílem výuky. Těmto aspektům však vzhledem k zaměření této disertační práce nebude dále věnována pozornost.

Uvádění poznatků v rámci návrhu progresu chápeme kumulativně. To znamená, že každá vyšší úroveň popisu zahrnuje gramatické obsahy odpovídající úrovním nižším, avšak nedochází k opakování těchto poznatků.

Didaktický přístup se projevuje také v rozsahu *příkladového materiálu*, který svým objemem převyšuje počet příkladů uváděných v čistě lingvistických gramatikách. U příkladového materiálu se však nejedná o abecedně uspořádaný vyčerpávající výčet jednotlivých dokladů. Prezentovány jsou pouze příklady frekventované, proto jsou příklady ověřovány v českých subkorpusech SYN2010 a SYN2005,¹⁴⁷ popř. v publikacích na těchto korpusech založených. Dalšími charakteristikami příkladového materiálu jsou jeho spisovnost, stylová a emociálně neutrálnost.¹⁴⁸ Výjimkou zde mohou být výrazy pozitivně emociálně zabarvené, jsou-li vysoce frekventované, nebo výrazy s nižší frekvencí, jež jsou však na základě analogie přiřaditelné k výrazům silně frekventovaným.¹⁴⁹

Z důvodů didaktických je uzpůsoben též metajazyk (na jednotlivých úrovních) a volba vzorových výrazů. Primárně je užívána mezinárodní terminologie, pouze v těch případech, kdy je mezinárodní termín vnímán jako nevhodný, popř. neuzuální, je užitá terminologie česká. Jako příklad uvádíme užití českého termínu *sloveso* místo latinského termínu *verbum*.

Vzorové výrazy pro deklinaci vnímáme u jazyka výrazně flexivního, jakým čeština bezesporu je, jako velmi důležité. Přistoupili jsme proto k náhradě některých uzuálních deklinačních vzorových výrazů za slova lingvodidakticky vhodnější. Jde o poměrně běžný přístup k lingvodidaktické prezentaci českých vzorových slov nerodilým mluvčím, což dokazuje též řada učebních materiálů, z nichž vybíráme např. učebnice L. Holé a P. Bořilové (2011a, 2011b), A. Adamovičové a D. Ivanovové (2009) nebo gramatiky češtiny pro cizince B. Hercíkové (2009). Vzorové výrazy pro substantivní deklinaci, jež uvádíme v části 5.2 této disertační práce, jsou převzaty z naší dříve publikované práce (srov. M. Kutláková, 2013). Vzorové výrazy pro deklinaci deadjektivních substantiv byly zvoleny s ohledem na přiměřenost slovní zásoby a také frekvenci užití těchto lexémů.

---

¹⁴⁷ Výjimečné též SYN2000.

¹⁴⁸ Vyjma částí, v níž je daná gramatická kategorie vykládána z hlediska stylistického.

¹⁴⁹ Jako příklad uvádíme dvojici slov *kostel* a *kostelíček*, jež jsou uvedena jako příkladové výrazy pro Gsg. utvořený koncovkou *-a*. Zatímco tvar *kostela* má v SYN2010 čtyři tisíce sedm set výskytů, je tvar *kostelíčka* doložen jen dvanáctkrát.

Řazení jednotlivých částí modifikovaného lingvistického popisu gramatických kategorií češtiny v kapitole V respektuje uzuální třídění dle slovních druhů. Vnitřní uspořádání informací v rámci gramatických kategorií je uzpůsobeno lingvodidaktickým požadavkům. To znamená, že obsahy náležející k dané gramatické kategorii a referenční úrovni podle SERR jsou uspořádány podle jejich frekvence s přihlédnutím k zásadám posloupnosti a systematičnosti.

Seznam zkratk a značek užívaných v této disertační práci

Akt.	aktivní osvojení
Apl.	akuzativ plurálu
Asg.	akuzativ singuláru
Dpl.	dativ plurálu
Dsg.	dativ singuláru
F	femininum
Gpl.	genitiv plurálu
Gsg.	genitiv singuláru
Impf.	imperfektum
Ipl.	instrumentál singuláru
Isg.	instrumentál plurálu
Lpl.	lokál plurálu
Lsg.	lokál singuláru
Ma	maskulinum animatum
Mi	maskulinum inanimatum
N	neutrum
Npl.	nominativ plurálu
Nsg.	nominativ singuláru
Pas.	pasivní osvojení
Pf.	perfektum
pl.	plurál
sg.	singulár
Vpl.	vokativ plurálu
Vsg.	vokativ singuláru
Ø/-Ø	nulový sufix
-e/-ě-	podtržení hlásky <i>e/ě</i> značí tzv. pohybné <i>-e/-ě-</i>
°	V takto označeném lexému dochází v příslušném tvaru genitivu k nepravidelné kvalitativní změně předcházejícího vokálu.
♦	Takto označené lexémy nejsou součástí slovní zásoby, již si mají podle příslušného popisu referenční úrovně pro češtinu jako cizí jazyk (např. A1 podle SERR, Hádková a kol., 2005) na téže úrovni (např. A1 podle SERR) studenti osvojit.
*	Takto označené slovesa a slovesné vazby vyžadují v němčině akuzativní, popř. dativní doplnění.
 	Tento symbol odděluje z příslušného lexému základ slova, který se účastní deklinace, popř. slovotvorného procesu, při němž dochází ke změně vidové charakteristiky slovesa.
+	Tento symbol značí, že dochází k připojení následující přípony/koncovky ke slovnímu základu.
→	Slovní tvar nebo část slovního tvaru předcházející tomuto symbolu se mění na slovní tvar nebo část slovního tvaru, jenž/jež následuje po tomto symbolu.

Tabulka č. 6

5.2 Genitiv substantiv

Pro popis genitivu substantiv je aplikován metodologický algoritmus modifikovaného lingvistického popisu vybraných gramatických kategorií češtiny založený na pěti metodologických východiscích, který je uveden v podkapitole 5.1 a specifikován v částech 5.1.1 a 5.1.2

Základním metodologickým východiskem a teoretickou bází našeho modelového popisu genitivu substantiv jsou proto práce M. Hrdličky (2012, 2012a) a J. Kořenského (1985), pro něž je příznačný důraz na komunikační zaměření výsledného modelového popisu.

Zároveň aplikujeme i hledisko lingvodidaktické, při jehož aplikaci se opíráme o třetí metodologické východisko v 5.1, tedy popis jednotlivých referenčních úrovní podle SERR češtiny jako cizího jazyka. Aplikace lingvodidaktické hlediska se projevuje především tím, že hloubku výkladu formální a funkční stránky genitivních struktur členíme na základě progresu do čtyř vzájemně navazujících celků odpovídajících jednotlivým referenčním úrovním podle SERR. Každý z těchto celků zahrnuje určitý rozsah formálního a sémantického (funkčního) lingvistického obsahu. Tyto celky pak společně definují genitiv po stránce formální a sémantické a jsou doplněny o popis z hlediska formálně-sémantického a sémanticko-formálního.

Výsledný modelový popis genitivu substantiv uvedený v této podkapitole respektuje též poznatky plynoucí ze čtvrtého a pátého metodologického východiska v 5.1, tedy typologické odlišnosti češtiny a němčiny a dále i data získaná námi provedenou výzkumnou sondou (viz kapitola IV) a zkoumáním subkorpusů SYN2010, SYN2005 a výjimečně též SYN2000. Respektování těchto východisek má vliv jednak na výběr popisovaných gramatických struktur, které je nutné popsat obzvláště podrobně,¹⁵⁰ jednak ovlivňuje způsob jejich popisu zohledněním cílového mluvčího. V neposlední řadě přináší též nové přesnější poznatky o užití těchto gramatických struktur rodilými mluvčími; jde např. o užívání variantních genitivních koncovek.

Při vlastní strukturaci našeho modelového popisu vycházíme z druhého metodologického východiska uvedeného v podkapitole 5.1, které reprezentuje Dolníkova teorie modifikované lingvistické gramatiky (srov. 1993, 1992). Proto je náš modelový

---

¹⁵⁰ Jde především o problematiku vyjadřování a označování množství v češtině.

popis strukturován podle čtyř aspektů týkajících se jednotlivých přístupů k charakteristice genitivu substantiv.

Na základě logické posloupnosti strukturujeme výklad podle jednotlivých referenčních úrovní A1, A2, B1 a B2 dle SERR charakteristikou genitivu z hlediska:

1. formálního přístupu (viz 5.2.1A1, 5.2.1A2, 5.2.1B1, 5.2.1B2);
2. sémantického přístupu (viz 5.2.2A1, 5.2.2A2, 5.2.2B1, 5.2.2B2).

Z první části popisu (popis z hlediska formálního přístupu) vydělujeme a souhrnně uvádíme popis shod a odlišností v rámci deklinačního paradigmatu genitivu substantiv. Činíme tak proto, abychom ukázali shody v deklinačním paradigmatu genitivu substantiv v jejich celistvosti a poukázali na systémovou provázanost. Tuto specifickou součást popisu formální stránky genitivu substantiv uvádíme v části 5.2.1.1.

Ve druhé části popisu (popis z hlediska sémantického přístupu) se soustředíme především na charakteristiku funkční a stranou ponecháváme charakteristiku stylistickou, již věnujeme pozornost souhrnně v závěru této podkapitoly, v části 5.2.2.1.

Rovněž souhrnně, tj. bez rozlišení jednotlivých referenčních úrovní,¹⁵¹ uvádíme charakteristiku z hlediska přístupu formálně-sémantického a sémanticko-formálního. K souhrnnému výkladu jsme přistoupili proto, aby byla zachována celistvost výkladu. Důvodem tohoto postupu je také omezený rozsah poznatků získaných těmito přístupy. Pokud bychom i tento výklad členili, působil by dojmem roztříštěnosti.

Vzhledem k vzájemné provázanosti členění modelového popisu dle referenčních úrovní podle SERR a jednotlivých přístupů jsme přistoupili k netradičnímu číslování jednotlivých podkapitol. Koncové číslice (1, 2, 3, 4) označují jednotlivé přístupy od formálního přístupu, přes přístupy sémantický a formálně-sémantický až po přístup sémanticko-formální. Označení A1, A2, B1, B2 značí konkrétní referenční úroveň (A1, A2, B1, B2 podle SERR).

Uváděné gramatické údaje vztahující se ke genitivním strukturám byly získány následujícím způsobem. Nejprve byla provedena zevrubná analýza dostupných gramatik češtiny jako rodného jazyka (Pravdová - Svobodová, 2014; Štícha a kol., 2013; Štícha

---

¹⁵¹ Přesto je možné poznatky uváděné v této části výkladu přiřadit k jednotlivým úrovním češtiny jako cizího jazyka podle SERR, a to na základě korespondence s formálním nebo sémantickým obsahem uvedeným na konkrétních úrovních. Např. konkurenční způsoby vyjádření posesivity pomocí prostého genitivu nebo individuálně posesivních adjektiv lze prezentovat bezprostředně poté, co se jinojazyční mluvčí seznámí s tvarem a funkcí individuálně posesivních adjektiv.

a kol., 2011; Cvrček a kol., 2010; Grepl a kol., 2003; Havránek - Jedlička, 1986; Petr a kol., 1986) a dále i gramatik češtiny ve funkci cizího jazyka (Tahal, 2010; Hercíková, 2009; Hádková - Maerten, 2006, Vintr, 2001, Poldauf - Šprunk, 1968; Poldauf - Šprunk, 1965). Analýza se týkala též vybraných učebnic češtiny pro cizince se zaměřením na německy mluvící rodilé mluvčí, popř. neslovanské mluvčí, jejichž rodným jazykem je některý z (evropských) analytických jazyků (Adamovičová - Ivanovová - Hrdlička, 2012; Adamovičová - Hrdlička, 2012; Holá - Bořilová, 2011a; Holá - Bořilová, 2011b; Kestránková - Kopicová - Šnaidaufová, 2011; Remediosová - Čechová, 2010; Adamovičová - Ivanovová, 2009; Rešková - Pintarová, 2009a; Rešková - Pintarová, 2009b; Nekula - Maidlová, 2007; Hirschmann, 2003; Sodefí - Newerkla, 2002).

Takto získané údaje byly selektovány z hlediska jejich upotřebitelnosti pro německy mluvícího nerodilého mluvčího. Zohledněna byla proto jejich aplikovatelnost a přínosnost v jazykové výuce těchto mluvčích a jejich uchopitelnost cílovým nerodilým mluvčím. To znamená, že jsme posuzovali, zda je daná gramatická informace schopna podpořit, popř. usnadnit, pochopení a osvojení dané gramatické struktury nerodilým mluvčím.

Uvedená selekce získaných dat byla provedena na základě objektivních jazykových charakteristik výchozího i cílového jazyka, ale také na základě vlastního uvážení autorky této disertační práce, jež je založeno na zkušenostech s výukou nerodilých mluvčích. Paralelně byla zohledňována také jednotlivá hlediska modelového popisu, podle nichž je výsledný popis genitivu substantiv strukturován.

Gramatické údaje nebyly pouze mechanicky přebírány, ale byly ověřovány s ohledem na aktuální jazykový úzus a některé poznatky¹⁵² byly též zpřesňovány pomocí jazykových dat získaných sondami do subkorpusů SYN2005, SYN2010 a výjimečně též do SYN2000.

Tímto způsobem bylo možné některé neexplicitně formulované poznatky o tvorbě či užití daných gramatických struktur zpřesnit, popř. chybějící poznatky doplnit. Při zpřesňování, resp. nové formulaci, poznatků je neustále zohledňována úroveň gramatických znalostí a komunikačních dovedností cílového nerodilého mluvčího.

Tabulky a schémata uváděná v této podkapitole byla vytvořena autorkou této disertační práce. Při jejich vytváření byl kladen důraz především na názornost a přehlednost.

---

¹⁵² Jde především o poznatky vztahující se k distribuci variantních genitivních koncovek a k morfonologickým alternacím postihujícím některé genitivní formy.

Příklady, jež mají za úkol ilustrovat gramatické prostředky, jsou rovněž nepřejaté, původní.¹⁵³ Při jejich aplikaci byla respektována pravidla uvedená v podkapitole 2.6 a jejich uvěřitelnost byla ověřována ve výše uvedených jazykových korpusech. Samozřejmostí je užití slovní zásoby adekvátní konkrétní referenční úrovni, pro niž je daný příklad použit.

A. Úroveň A1 podle SERR

Charakteristika úrovně A1 podle SERR je následující:

Jinojazyční mluvčí, kteří dosáhnou průlomové úrovně (A1 podle SERR), jsou schopni klást jednoduché otázky týkající se jich samotných nebo věcí jim blízkých. Jsou též schopni takovéto otázky zodpovídat a to písemnou či ústní formou. (Hádková a kol., 2005; Glaboniat a kol., 2005)

Specifika problematiky **genitivu substantiv** v češtině na úrovni A1 podle SERR jsou následující:

Vzhledem k vysoce flexivní povaze češtiny je v rámci popisu úrovně A1 podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk podle M. Hádkové (2005) zahrnut alespoň omezený soubor gramatických pravidel, které cizinci umožní dosáhnout jeho základních komunikačních potřeb. Příznačná je prezentace jen jedné přirozené (frekventovanější) varianty u forem, jež připouští dubletu (týká se především tvarů genitivu substantiv). Odchyly od základního gramatického pravidla, jež je nutno uvést, mají být dle autorů daného popisu v této počáteční fázi ovládnutí jazyka prezentovány nerodilým mluvčím - Neslovanům jako iregularity.

V rámci popisu úrovně A1 podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk dále podle M. Hádkové (2005) dochází též k redukci rozsahu gramatických prostředků, které by měl cizinec aktivně ovládat. V oblasti flexe je to např. redukce pádové soustavy. Pro úspěšné zvládnutí komunikačních funkcí na této úrovni se předpokládá aktivní užití forem nominativu, genitivu a akuzativu obou čísel, ve výkladu však dochází k omezení rozsahu jejich sémantických obsahů/funkcí.

---

¹⁵³ V případě dokladů morfonologických alternací, substantiv majících v příslušném tvaru nezákladní koncovky nebo sloves disponujících příslušnou předponou jsou doklady s ohledem na přiměřenost slovní zásoby přejímány jednak z popisů referenčních úrovní pro češtinu jako cizí jazyk (Hádková a kol., 2005; Čadská a kol., 2005; Šára a kol., 2001; Holub a kol., 2005), jednak z Mluvnice češtiny 2. Tvarosloví (Petr a kol., 1986), popř. České mluvnice (Havránek - Jedlička, 1986).

5.2.1A1 Charakteristika genitivu substantiv z hlediska formálního přístupu

V této části výkladu je genitiv substantiv charakterizován po stránce formální. V souladu s J. Dolníkem (1993) a výše definovaným algoritmem popisu (viz 5.1) jsou uvedena přehledným způsobem uspořádaná deklinační paradigmatata genitivních forem substantiv všech rodů a obou čísel. Pozornost je též věnována morfonologickým alternacím, jež jsou zahrnuty do oddílu iregularit. Ve stejném oddíle jsou uvedena také pravidla, jež podmiňují, resp. omezují, tvorbu gramaticky správných forem.

ČÍ? ¹⁵⁴ KOHO? ČEHO? ¹⁵⁵						
singulár						
hrad ¹⁵⁶ + -Ø	hrad + -u					
pán + -Ø		pán + -a				
muž + -Ø			muž + -e/-ě ¹⁵⁷			
pokoj + -Ø			pokoj + -e/-ě			
žen a ¹⁵⁸				žen + -y		
růž e			růž + -e/-ě ¹⁵⁹			
velikost + -Ø					velikost + -í	
náměst í						náměst + -í
měšt o		měšt + -a				
moř e			moř + -e/-ě			

Tabulka č. 7

¹⁵⁴ V němčině je genitiv označován jako „Wessen-Fall“, což odpovídá českému „čí?“ Z tohoto důvodu uvádíme tuto pádovou otázku na prvním místě.

¹⁵⁵ Vzorové výrazy jsou v tabulce uspořádány podle rodové charakteristiky (vzory stejného rodu jsou vždy pod sebou) a frekvenční distribuce v sestupném pořadí (u maskulin bylo kritérium frekvence upřednostněno před charakteristikou ne/životnosti). Genitivní formy tvořené stejnými deklinačními koncovkami jsou umístěny do stejného sloupce a jsou podbarveny, aby byly shody patrné na první pohled. Tento způsob uspořádání jsme upřednostnili, neboť umožňuje zachovat stále stejné pořadí vzorových slov a zároveň umožňuje jasně demonstrovat shody a odlišnosti pádových, v tomto případě genitivních forem substantiv.

¹⁵⁶ U konsonantických vzorových výrazů připojujeme na konec substantiva znak -Ø jako symbol nulového suffixu, prázdné pozice, která může být obsazena pozitivní deklinační koncovkou. Pozitivní deklinační koncovkou rozumíme jakoukoliv deklinační koncovku, která se skládá z minimálně jednoho fonému.

¹⁵⁷ Vedle základní deklinační koncovky -e (tučným fontem) uvádíme v přehledové tabulce také pravopisnou variantu -ě (bez zvýraznění) pro substantiva zakončená souhláskami *t', d' a ň*, obdobně postupujeme též u vzoru *kuře* na úrovni A2 podle SERR. Stejným způsobem bychom postupovali též u dalších pádů, v nichž se pravopisné varianty koncovek vyskytují -e/-ě (např. Lsg. u *Mi*). Domníváme se, že pokud jsou pravopisné varianty uváděny jen v některých pádech (v učebních materiálech často právě jen v Lsg. u *Mi*, viz např. Hercíková, 2009), je tento přístup nekonceptní a mohl by vést k řadě nedorozumění.

¹⁵⁸ U vokalických vzorových výrazů oddělujeme znakem | základ slova, který se účastní deklinace, od nominativní koncovky, aby bylo zřejmé, která část lexému se účastní deklinace.

Stejným znakem odděluje slovní základ od slovotvorné přípony na úrovni B2 podle SERR také u substantiv cizího původu zakončených konsonantem, neboť je princip deklinace obdobný. Aby mohla být připojena deklinační koncovka příslušného pádu, je nutné odtrhnout slovotvornou příponu, protože na konci těchto substantiv není žádná prázdná pozice, která by mohla být obsazena pozitivní deklinační koncovkou.

¹⁵⁹ Protože je u vzorů *růže* a *moře* genitivní deklinační koncovka závislá na zakončení v nominativu (je stejná v obou pádech), uvádíme obě koncovky tučným fontem (např. *dítě* bez *dítěte*).

ČÍ? KOHO? ČEHO?			
	plurál		
hrad + -Ø	hrad + -ů		
pán + -Ø	pán + -ů		
muž + -Ø	muž + -ů		
pokoj + -Ø	pokoj + -ů		
žen a		žen + -Ø	
růž e			růž + -í
velikost + -Ø			velikost + -í
náměst í			náměst + -í
měst o		měst + -Ø	
moř e			moř + -í

Tabulka č. 8

Pro úroveň A1 podle SERR uvádíme do přehledové tabulky deklinačních typů vždy jen nejfrekventovanější substantivní typy. Méně frekventované substantivní typy a vzory pro deklinaci deadjektivních typů připojujeme od úrovně A2 podle SERR. Činíme tak v rozporu s popisem referenční úrovně A1 podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk (M. Hádková a kol., 2005), avšak s přihlédnutím k frekvenci užití substantiv patřících k těmto typům a vokabuláři, který je součástí popisu referenční úrovně A1 podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk (Hádková a kol., 2005). Přesto však v části „Iregularity“ odkazujeme i na tyto odlišné deklinační typy, aby nedocházelo k tvoření defektních, agramatických tvarů. Jako příkladová slova pak uvádíme lexémy, jež jsou ve výše zmíněném vokabuláři uvedeny jako povinné.

Iregularity postihující deklinační koncovky

- Ma zakončená na *-ista* (*turista, optimista*) a slovo *táta* mají v Gsg. koncovku *-y* (např. *táty, turisty*)
- některá F s nulovou koncovkou zakončená na měkký (obojetný) konsonant mají v Gsg. koncovku *-e/-ě* (např. *obecØ → obce, píseňØ → písňě, tramvajØ → tramvaje, žízeňØ → žízně*)
- některá N označující především mláďata mají v Gsg. příponu *-ete/-ěte*¹⁶⁰ (např. *dítě → dítěte, kuře → kuřete, rajče → rajčete*)
- měsíce: *ledenØ, únorØ, březenØ, dubenØ, květenØ, červenØ, srpenØ, říjenØ* a některá další slova: *čtvrtekØ, večerØ, chlébØ, sýrØ, obědØ, jazykØ, kostelØ*

¹⁶⁰ Vzhledem k průlomové úrovni znalosti jazykových struktur označujeme celky *-ete/-ěte* jako „jednoduchou“ příponu, o kmenotvorné povaze suffixu *-et/-ět-* se zmiňujeme až na úrovni A2 podle SERR.

a *les*∅ (jako *hrad*) nemají v Gsg. koncovku *-u*, ale koncovku *-a* (např. *od ledna, do lesa*)

- e) nulovou koncovku v Gpl. mají *Mi peníze* a *tisíc*∅ a *Ma přítel*∅¹⁶¹ → *bez peněz*∅, *pět tisíc*∅, *bez přátel*∅, tvar Gpl. s nulovou koncovkou má také N *ve*∅*jce* → *bez vajec*∅

Iregularity postihující slovní základ

- a) zániková alternace tzv. pohybného *-e/-ě-*¹⁶² postihuje v Gsg. i Gpl. *Mi* i *Ma* zakončená většinou na *-ek/-ěk*, *-ec* a někdy též *-en* a řadu jednoslabičných substantiv (např. *čtvrtek*∅ → *čtvrka/čtvrků*, *leden*∅ → *ledna/lednů*, *pes*∅ → *psa/psů*), dále F zakončená na *-ev* a někdy též *-eň* a řadu jednoslabičných substantiv (např. *broskve*∅ → *broskve/broskví*, *žízeň*∅ → *žízně/žízní*, *lež*∅ → *lži/lží*)
- b) vzniková alternace tzv. pohybného *-e/-ě-* postihuje v Gpl. nedůsledně F a N deklinovaná podle vzorů *žena* a *město*, k vložení tzv. pohybného *-e/-ě-* dochází především u jedno- a dvouslabičných substantiv, na jejichž konci by s ohledem na připojení nulové koncovky docházelo ke kumulaci konsonantů a byla tak znesnadněna výslovnost daných slov (např. *dívka* → *dívek*∅ a NE *dívk*, *hra* → *her*∅ a NE *hr*, *jablko* → *jablek*∅ a NE *jablk*)¹⁶³
- c) alternace kmenové samohlásky¹⁶⁴ (*-ů-* → *-o-*) v Gsg. a Gpl. postihuje následující *Mi* *dům*∅, *nůž*∅ a *stůl*∅ → *do domu/domů*, *bez nože/nožů*, *u stolu/stolů* a F *sůl* → *bez soli/solí*

5.2.2A1 Charakteristika genitivu substantiv z hlediska sémantického přístupu

V této části výkladu se soustředíme na charakteristiku sémantických funkcí genitivu substantiv, které odpovídají úrovni A1 podle SERR. Výklad strukturujeme podle

¹⁶¹ Symbol ∅ značí, že v daném lexému dochází v příslušném tvaru genitivu k nepravidelné kvalitativní změně předcházejícího vokálu. Tento symbol neužíváme u alternace (*-ů-* → *-o-*), kterou považujeme za relativně pravidelnou.

¹⁶² Tzv. pohybné *-e-* se v některých případech, v závislosti kvalitě předcházející souhlásky, může objevit i v pravopisné variantě *-ě-* (např. *lod'ka* → *loděk*)

¹⁶³ Jedná se především o N zakončená na *-stvo* a někdy *-sko*, *-dlo* a zpravidla F, jejichž tvar Gpl. končí na *-k* (např. *učitelka* → *učítelek*). Pravidelně dochází k vkládání *-e-* pokud víceslabičný slovní základ obsahuje alespoň tři souhlásky (např. *sestra* → *sester*).

¹⁶⁴ Další kvantitativní samohláskové alternace uvádíme záměrně až na vyšších úrovních. Výběrově je však možné na ně u konkrétních lexémů upozornit.

jazykových funkcí, jež je možné realizovat pomocí genitivních forem substantiv. Stejným způsobem pak ve výkladu postupujeme i u dalších referenčních úrovní (A2, B1 a B2 podle SERR).

Jak jsme uvedli výše, je stylistická charakteristika genitivních struktur substantiv, která je rovněž součástí tohoto přístupu, uvedena v samostatném oddíle 5.2.2.1.

V části „Vyjádření okolností místních, časových a jiných“¹⁶⁵ uvádíme na jednotlivých úrovních podle SERR s narůstající náročností předložkové, resp. adverbiálně-předložkové vazby v závislosti na jejich frekvenci. Postupujeme od základních významů místních a časových k významům abstraktnějšího, tzv. nastavbového, charakteru.

a) Vyjádření vlastnictví nebo přináležitosti

Jedná se o spojení substantiva v jakémkoliv pádu a závislého substantiva ve formě genitivu. Genitiv posesivní, neboli přivlastňovací, vyjadřuje, komu nebo ke komu/čemu nějaká věc nebo osoba patří. Např. *Tam stojí dům mého dědečka. Vidím přítele Petry. Rozhodnutí úřadu bylo rychlé. Má hnědou barvu vlasů. Na tabuli je program kina. To je auto mého tatínka. Tam leží klíče tvoji maminky.*

b) Vyjádření množství

Tak zvaný numerativní genitiv (numerativ) vyjadřuje množství, velikost nebo míru počítaného předmětu po číslovce *pět* a vyšší nebo tzv. kvantifikátorech¹⁶⁶ (např. *trochu, dost, pár, málo, mnoho*), kdy počítaný předmět vyjádřený počítatelným substantivem má tvar Gpl. (např. *Trvá to pět/pár hodin. Na ulici parkuje deset/mnoho aut. Doma máme deset/mnoho květin. Každý den kupuje šest/několik rohlíků. Rok má dvanáct měsíců.) a počítaný předmět vyjádřený nepočítatelným substantivem má tvar Gsg. (např. *trochu mléka, mnoho času, hodně lásky, málo cukru, dost kávy*). Tato nominální skupina může ve větě zaujmout jak objektovou, tak subjektovou pozici.*

---

¹⁶⁵ Oddíl d) v části charakteristika genitivu z hlediska sémantického přístupu.

¹⁶⁶ Je nutno doplnit, že po tzv. kvantifikátorech může stát i jméno ve tvaru nominativu nebo akuzativu, zpravidla je tomu tak po slovese *být* nebo některých tranzitivních slovesech. Tato spojení často vyjadřují duševní nebo tělesné stavy, pocity, okolnosti různého charakteru, hodnocení nebo atmosférické stavy (např. *Mám trochu hlad. Je dost horko.*), srov. M. Hrdlička (2003a). Autor navrhuje vysvětlovat tyto typy vyjádření (samozřejmě na vyšší úrovni jazykové kompetence) pomocí slovnědruhové transpozice (např. *Jsem trochu hladový.*) nebo přistupovat k těmto vyjádřením jako k vyjádřením eliptickým (např. *Mám dost velký hlad*). Nám se jeví jako vhodné užívat otázky: *Kolik?* a *Jak moc? Jak intenzivně?* (např. *Mám trochu času. – Kolik? vs. Mám trochu hlad. – Jak moc? Jak intenzivně?*)

Němčina tímto významem genitivu nedisponuje. Množství vyšší než dva kusy téže entity je vyjadřováno plurálovými tvary bez ohledu na jejich počet. Proto je např. *Es kommen zwei/fünf Studenten.* vs. *Přicházejí/přichází dva studenti/pět studentů.*¹⁶⁷

c) Slovesná rekece

Genitiv se pojí se slovesy ve formě prostého pádu (na úrovni A1 *bát se**, *ptát se/zeptat se**)¹⁶⁸ nebo v podobě předložkové (*mít strach/radost z**, *být z/e* Prahy/dřeva*).¹⁶⁹

d) Vyjádření okolností místních, časových a abstraktních prostřednictvím předložkové vazby s genitivem

1. určení místa, směru

KDE?	ODKUD?	KUDY?	KAM?
<i>u, vedle, vlevo/vpravo od</i>	<i>z/ze, od/ode</i>	<i>kolem</i>	<i>do</i>

2. určení času

ODKDY?	DOKDY?
<i>od</i>	<i>do</i>

3. abstraktní vztahy

VYLOUČENÍ
<i>bez</i>

e) Vyjádření data

Genitivní tvar je pro vyjádření data v češtině základním a nejfrekventovanějším pádem. Tímto tvarem se odpovídá na otázky: *Kdy? Kolikátého?* V genitivním tvaru se vyskytuje jak tvar názvu měsíce, tak číslovka označující pořadí dne, ne však rok. Např. *Narozeniny mám dvacátého druhého prosince/dvanáctý.*

¹⁶⁷ Odlišná je též distribuce kategorie čísla u slovesa v přísudku. Čeština užívá při počtu pět a vyšším singulárový tvar, zatímco němčina pouze tvar plurálu.

¹⁶⁸ Slovesa a slovesné vazby označené * vyžadují v němčině akuzativní, popř. dativní doplnění.

¹⁶⁹ Naším cílem je zde popsat, jakým způsobem je možné identifikovat skutečnost, že je nutné užít genitivních tvarů závislých jmen. Z tohoto důvodu vědomě uvádíme slovesa a později též adjektiva, jež vyžadují genitivní doplnění, i když tato problematika není součástí problematiky genitivu substantiv. Nebereme však v potaz odlišnou rekeci německých sloves, jež ve stejné komunikační funkci, jakou plní česká slovesa ve spojení s genitivem, vyžadují jinou předložku či jiný pád. Protože jsou předložky pojící se s genitivem ponejvíce vázány pouze na tento jeden pád, je možné pád identifikovat právě na základě předložky. Znalost toho, s jakým pádem se daná předložka pojí, je zde podmínkou.

B. Úroveň A2 podle SERR

Charakteristika úrovně A2 podle SERR je následující:

Uživatel jazyka je po dosažení této úrovně schopen produkce i percepce jednoduchých výpovědí týkajících se jeho osoby či jeho blízkého okolí. Dorozumí se v běžných předvídatelných denních situacích, v nichž dochází k přímé výměně informací o známých obsazích. (Čadská a kol., 2005; Glaboniat a kol., 2005)

Specifika problematiky **genitivu substantiv** v češtině na úrovni A2 podle SERR jsou následující:

Škála gramatických prostředků, jež by měl mluvčí na této úrovni aktivně ovládat, je širší. Liší se jednak rozsahem sémantických obsahů přiřazených již známým gramatickým prostředkům, tak i zahrnutím dalších gramatických prostředků (např. prezentací kompletní pádové soustavy).¹⁷⁰ Na poli genitivu proto dochází k doplnění poznatků týkajících se jak formy, tak také sémantické složky.

5.2.1A2 Charakteristika genitivu substantiv z hlediska formálního přístupu

V této části popisu je prezentováno celé formální paradigma genitivu substantiv všech základních substantivních a deadjektivních deklinačních typů (ze substantivních podtypů však jen podtyp *ostrov*∅).¹⁷¹

Vzhledem k typové odlišnosti deklinačních koncovek pro deadjektivní substantiva uvádíme zástupce složené deklinace u substantiv ve zvláštních tabulkách.

Na této úrovni se přikláníme též k prezentaci obecněčeských koncovek deadjektivních substantiv.¹⁷² Přehled těchto koncovek uvádíme v tabulkách č. 11 a 14.

---

¹⁷⁰ Srov. Čadská a kol. (2005).

¹⁷¹ Jedná se o relativně frekventovaný deklinační podtyp, k němuž náleží řada velmi frekventovaných substantiv (např. názvy měsíců, substantiva jako *chléb*∅, *čtvrtek*∅), a proto jej jako deklinační podtyp prezentujeme již na této úrovni. Substantiva deklinovaná podle něj tak přecházejí z kategorie iregularit do kategorie subordinovaného pravidla, což je v deklinační tabulce naznačeno zařazením vzorového slova do stejného řádku, ve kterém je uveden deklinační typ.

¹⁷² Dle popisu úrovně A1 podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk (Hádková a kol., 2005) si mají studenti češtiny A1 podle SERR aktivně osvojit genitivní formy adjektiv obou čísel. Poukáže-li se na analogii deklinace adjektiv a deadjektivních substantiv, je možné už na této úrovni, úrovni A2 podle SERR, prezentovat též obecněčeské koncovky deadjektivních substantiv. Vhodné je však uvažovat pouze o jejich pasivním osvojení. Dále doplňujeme, že frekvence užití deadjektivních substantiv v běžné komunikaci je velmi nízká (srov. J. Šonková, 2008).

ČÍ? KOHO? ČEHO?							
Substantivní vzory - singulár							
hrad	+ -Ø	hrad	+ -u				
ostrov	+ -Ø	ostrov	+ -a				
pán	+ -Ø	pán	+ -a				
muž	+ -Ø			muž	+ -e/-ě		
pokoj	+ -Ø			pokoj	+ -e/-ě		
průvodce e				průvodc	+ -e		
tát a				tát	+ -y		
žen a				žen	+ -y		
růž e				růž	+ -e/-ě		
velikost	+ -Ø				velikost	+ -i	
píseň	+ -Ø			písn	+ -e/-ě		
náměst í						náměst	+ -í
měst o		měst	+ -a				
moř e				moř	+ -e/-ě		
kuř e				kuř	+ -et- + -e + -ět-		

Tabulka č. 9

ČÍ? KOHO? ČEHO?	
Deadjektivní vzory - singulár: koncovky spisovné	
příbuzn ý	příbuzn + - <u>ě</u> ho
mluvč í	mluvč + - <u>í</u> ho
příbuzn á	příbuzn + - <u>é</u>
mluvč í	mluvč + - <u>í</u>
nájemn é	nájemn + - <u>ě</u> ho
hověz í	hověz + - <u>í</u> ho

Tabulka č. 10

ČÍ? KOHO? ČEHO?	
Deadjektivní vzory - singulár: koncovky obecněčeské	
příbuzn ý	příbuzn + - <u>ý</u> ho
mluvč í	mluvč + - <u>í</u> ho
příbuzn á	příbuzn + - <u>ý</u> , - <u>ej</u>
mluvč í	mluvč + - <u>í</u>
nájemn é	nájemn + - <u>ý</u> ho
hověz í	hověz + - <u>í</u> ho

Tabulka č. 11

ČÍ? KOHO? ČEHO?				
		Substantivní vzory - plurál		
hrad	+ -Ø	hrad	+ -ů	
ostrov	+ -Ø	ostrov	+ -ů	
pán	+ -Ø	pán	+ -ů	
muž	+ -Ø	muž	+ -ů	
pokoj	+ -Ø	pokoj	+ -ů	
průvodce		průvodc	+ -ů	
tát a		tát	+ -ů	
žen a		žen	+ -Ø	
růž e			růž	+ -í
velikost	+ -Ø		velikost	+ -í
píseň	+ -Ø		písn	+ -í
náměst í			náměst	+ -í
měst o		měst	+ -Ø	
moř e			moř	+ -í
kuř e		kuř ¹⁷³	+ -at-	+ -Ø

Tabulka č. 12

ČÍ? KOHO? ČEHO?	
Deadjektivní vzory - plurál: koncovky spisovné	
příbuzn ý	příbuzn + -ých
mluvč í	mluvč + -ích
příbuzn á	příbuzn + -ých
mluvč í	mluvč + -ích
nájemn é	nájemn + -ých
hověz í	hověz + -ích

Tabulka č. 13

ČÍ? KOHO? ČEHO?	
Deadjektivní vzory - plurál: koncovky obecněčeské	
příbuzn ý	příbuzn + -ejch
mluvč í	mluvč + -ích
příbuzn á	příbuzn + -ejch
mluvč í	mluvč + -ích
nájemn é	nájemn + -ejch
hověz í	hověz + -ích

Tabulka č. 14

Vzor *kuře* je mezi neutry nejméně zastoupeným deklinačním typem, je však podle něj deklinována řada relativně frekventovaných substantiv (např. *děvče*, *dítě* /jen sg./,

¹⁷³ Pokud je měkkost finálního konsonantu ve slovníkovém tvaru graficky znázorněna pomocí kombinace konsonantu *t*, *d*, *n* a přípony *-ě*, je nutné měkkost ve tvaru s nulovou deklinační koncovkou signalizovat právě na finálním konsonantu základu slova (např. *mláďe* → *mláďat*).

kuře). Tento deklinační typ je zvláštní tím, že při deklinaci rozšiřuje svůj kmen. V singuláru o kmenotvornou příponu *-et-* nebo její pravopisnou variantu *-ět-* a v plurálu o *-at-*.

Obecněčeské koncovky se vyskytují jen u tvrdých deadjektivních vzorů. V singuláru je u všech rodů sufix *-é-* nahrazen sufixem *-ý-* (konkrétně: *-ého* → *-ýho* pro maskulina a neutra a *-é* → *-ý* pro feminina). Feminina disponují ještě druhou méně frekventovanou obecněčeskou koncovkou, a to koncovkou *-ej*. V plurálu dochází ke změně v zakončení z *-ých* na *-ejch*.¹⁷⁴

Iregularity postihující deklinační koncovky

- a) nulovou koncovku v Gpl. mají podobně jako *Ma pří^otelØ* také *Ma obyvatelØ* → *bez obyvatelØ*
- b) odlišnou koncovku v Gsg. mají *Mi denØ, týdenØ* → *bez dne, týdne* (Pas.)¹⁷⁵
- c) *Ma člověkØ* má v Gpl. tvar vytvořený od odlišného slovního základu – *bez lidí*

Iregularity postihující slovní základ

- a) alternace kmenové samohlásky (*-ů-* → *-o-*) v Gsg. a Gpl. postihuje také další *Ma* a *Mi*, jedná se většinou o jednoslabičná slova mající ve slovníkovém tvaru nulovou koncovku: *dvůrØ, vůzØ a bůhØ* → *do dvora/dvorů, bez vozu/vozů, od boha/bohů*

Pozn.: Femininum *paní*, jež vedle substantiva *slečna* slouží i jako oslovovací forma pro osobu ženského pohlaví, má v Gsg. stejný tvar, tedy např. *u paní Novákové*.

¹⁷⁴ Srov. V. Cvrček a kol. (2010). Poznamenáváme však, že V. Cvrček (2010) nepojednává ve svém výkladu o deadjektivních substantivech, ale pouze odkazuje na výklad o adjektivech.

Z námi provedené sondy do korpusu SYN2010 vyplývá, že obecněčeské formy jsou v psaných textech užívány ve velmi omezené míře. Konkrétně je poměr spisovných a obecněčeských koncovek v genitivu singuláru u maskulin 1839 vs. 34, u feminin 4 059 vs. 193 (tvar na *-ej* má nulový výskyt) a u neuter 4 656 vs. 21 dokladů. V plurálu je převaha spisovných tvarů ještě markantnější. Poměr spisovných a obecněčeských koncovek je u maskulin 5 589 vs. 17, u feminin 1 150 vs. 42 a u neuter 42 vs. 1 doklad.

Jako příklad uvádíme nejčastěji se vyskytující nespisovné genitivní formy (v závorce uvádíme též počet četností): F - *ženský* (28), *černý* (16), *neznámý* (14), *strážný* (11) *Mi* - *mužského* (20) a N - *šampaňského* (6), v plurálu jsou to pak F - *ženských* (31) a *Mi* - *mužských* (12). Další výrazy mají po několika málo dokladech. Problematikou obecněčeských koncovek u deadjektivních substantiv v mluvených textech se ve své práci okrajově zabývala také J. Šonková (2008). J. Šonková analyzovala Pražský mluvený korpus a dospěla k závěru, že v Gsg. tvrdých deadjektivních F a *Mi* a stejně tak v Gpl. tvrdých deadjektivních F převažují nespisovné formy. K ostatním genitivním tvarům deadjektivních substantiv se pro příliš nízký počet výskytů nevyjadřuje.

¹⁷⁵ Oba tvary jsou pro aktivní užití doporučeny v popisu úrovně B1 podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk (Šára a kol., 2001).

Při oslovování osoby mužského pohlaví užíváme spojení lexému *pan* a příjmení dané osoby (např. *Přišli bez pana Nováka.*), oslovovací forma má krátký kmenový vokál.

5.2.2A2 Charakteristika genitivu substantiv z hlediska sémantického přístupu

Na úrovni A2 podle SERR je sémantická charakteristika genitivních struktur substantiv rozšířena jednak v hloubce výkladu u již uvedených sémantických funkcí, jednak je doplněna o další sémantické funkce.

a) Vyjádření vlastnictví nebo přináležitosti

Genitiv posesivní vyjadřuje posesivitu v širokém slova smyslu, tedy nejen komu nebo ke komu/čemu nějaká věc nebo osoba patří, ale i kdo určitou věc vytvořil, kdo je jejím autorem. Např. *Dnes hrají operu Antonína Dvořáka. Stojí na kraji cesty. Na stěnu pověsili obraz Alfonse Muchy. Tato firma je sponzorem programu.*¹⁷⁶ *Rychlost internetu byla příliš nízká.*

b) Vyjádření množství¹⁷⁷

Tak zvaný partitivní genitiv zde vyjadřuje, kolik bylo z celku odebráno (např. *kousek dortu, litr vody, lžička cukru, šálek čaje, kilo mouky*). Pro jeho vyjádření slouží pomocná slova (tzv. kvantifikátory).¹⁷⁸ Tato pomocná slova označují běžné přibližné

---

¹⁷⁶ Slovo *sponzor* není obsaženo v doporučené slovní zásobě popisu referenční úrovně A2 podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk (Čadská a kol., 2005), pro jeho mezinárodní původ a ekvivalentní vyjádření v němčině (*der Sponsor*) jej užíváme jako součást příkladu.

¹⁷⁷ Partitivní genitiv je dle popisů referenčních úrovní pro češtinu doporučený až pro úroveň B1 (srov. Šára a kol., 2001), my jej však předsouváme, neboť se domníváme, že je pro cílovou skupinu mluvčích tento přesun žádoucí. Jak ukázala námi provedená sonda (viz kapitola IV), je vyjadřování množství v češtině pomocí tzv. numerativu pro německy mluvící rodilé mluvčí problematickým jevem. Vyjadřování přibližného množství pomocí partitivního genitivu funguje analogicky k vyjadřování množství pomocí tzv. numerativu (s rozdílem v chování kvantifikátorů – viz níže), proto jsme přesvědčeni, že je vhodné této analogie využít a zároveň ji užít k fixaci způsobu vyjadřování množství neurčitého a množství určitého, jež odpovídá počtu pěti jednotek a počtu vyššímu.

Dále podotýkáme, že již v popisu referenční úrovně A1 pro češtinu (Hádková a kol., 2005) a dále v popisu referenční úrovně A2 pro češtinu (Čadská a kol., 2005) je u nominálních kvantifikátorů odkazováno na jejich genitivní vazbu.

Od úrovně B1 je pak možné prezentovat abstraktnější vyjádření přibližného množství jako např. *řada problémů, hromada práce*.

¹⁷⁸ L. Veselovská (2002) upozorňuje na rozdíl v povaze nominálních a adverbálních kvantifikátorů. Zatímco jméno závislé na nominálním kvantifikátoru (např. *kousek dortu*) stojí ve všech pádech ve tvaru G (např. *s kouskem dortu*), jméno závislé na adverbálním kvantifikátoru (např. *pět/několik studentů*) stojí ve

množství, v němž se části daného celku (hmoty, látky) vyskytují, a umožňují kvantifikovat i nepočítatelná substantiva.¹⁷⁹ Substantivum po těchto pomocných slovech stojí převážně ve tvaru Gsg. (vždy nepočítatelná substantiva), při vyjadřování váhy má však řada substantiv také tvar Gpl. (např. *1kg/kilo těstovin, pomerančů, třešní, brambor* atd. vs. *1kg/kilo cibule*).¹⁸⁰

Pomocná slova:

1. jednotky míry, váhy a objemu (např. *3 m/metry látky, 5 km/kilometrů vozovky, 2 kg/kila mrkve, 30 dkg/deka(gramů) sýra, 2 dcl/deci(litry) limonády, 0,5 l/litru piva*)
2. nádobí (např. *šálek kávy/čaje, talíř polévky, lžička koření, sklenice džusu, půllitr piva*)
3. balení - především potravin (např. *láhev minerálky, kelímek jogurtu, balíček žvýkaček, krabice sušenek*)
4. slova označující části celků v užším slova smyslu (např. *kousek dortu, čtvrt litru, půl(ka) chleba*)

c) Slovesná reke

Genitiv se pojí se slovesy ve formě prostého pádu (na úrovni A2 podle SERR *účastnit se/zúčastnit se**)¹⁸¹ nebo v podobě předložkové (*nastupovat/nastoupit do*, vystupovat/vystoupit z*, přestupovat/přestoupit z – do*, překládat/přeložit z - do**).

d) Vyjádření okolností místních, časových a abstraktních prostřednictvím předložkové, popř. adverbialní vazby s genitivem

1. určení místa, směru

KDE?	KUDY?
<i>blízko, okolo, kolem, podle, uprostřed,(ne) daleko od/do/z, hned u</i>	<i>kolem/okolo, podle</i>

2. určení času

KDY?	ZA JAK DLOUHO?	V JAKÉ DOBĚ?
<i>během, kolem</i>	<i>za</i>	<i>za (Pas.)</i>

tvaru G jen tehdy, plní-li spojení funkci subjektu nebo genitivního a akuzativního objektu (např. *bez pěti/několika studentů, pro pět/několik studentů* vs. *s pěti/několika studenty*).

¹⁷⁹ V některých případech je možné pomocné slovo označující přibližné množství vynechat, často po slovesech, která vyjadřují, že se k celku přidává nebo se z něj ubírá. Jedná se pak o tzv. adverbální genitiv partitivní.

¹⁸⁰ Spojením typu *1 kg banánů* nebo *kousek dortu* odpovídají v němčině konstrukce, v nichž je řízený člen nominální skupiny ve tvaru Nsg. a nikoli ve tvaru genitivu. Je tedy např. *Ich habe einen Stück Kuchen gegessen*. a NE *Ich habe einen Stück des Kuchens gegessen*. Srov. např. F. Štícha (2003).

¹⁸¹ Slovesa a slovesné vazby označené * vyžadují v němčině akuzativní, popř. dativní doplnění.

Bezpředložková vazba: *jednoho dne, toho roku* (Pas.)

3. abstraktní vztahy

VYLOUČENÍ/OMEZENÍ	ZAHRNUTÍ	PŮVOD	ZPŮSOB	HLEDISKO	PODMÍNKA
<i>kromě</i>	<i>včetně</i>	<i>od</i>	<i>pomocí</i>	<i>podle</i>	<i>za</i> (Pas.)

e) Fráze

Jako konkretizující doplnění fráze „*Na zdraví!*“, např. *Na zdraví Vaší ženy!*

C. Úroveň B1 podle SERR

Charakteristika úrovně B1 podle SERR je následující:

Mluvčí, který dosáhl prahové úrovně (B1 podle SERR), je schopen dorozumět se ve většině běžných komunikačních situací, pokud se jeho komunikační partner vyjadřuje pomocí spisovného jazyka a jeho výpovědi jsou jednoznačné. Je schopen hovořit o svých zkušenostech a o událostech, jež zažil. Je schopen popsat a odůvodnit své plány a cíle. (Glaboniat a kol., 2005; Šára a kol., 2001)

Specifika problematiky **genitivu substantiv** v češtině na úrovni B1 podle SERR jsou následující:

Rozsah gramatických prostředků přiřazených této referenční úrovni a hloubka popisu jejich sémantických funkcí je samozřejmě přímo úměrná potřebě mluvčích vyjadřovat se komplexněji.

Předpokládá se, že uživatel na této úrovni jazyka se značnou jistotou ovládá repertoár běžných gramatických prostředků genitivu substantiv včetně prostředků variantních. Z hlediska formálního tvarosloví je prezentována řada subordinovaných pravidel a iregularit, jež jsou integrovány do systému již nabytých gramatických vědomostí.

5.2.1B1 Charakteristika genitivu substantiv z hlediska formálního přístupu

Na úrovni B1 podle SERR je výklad rozšířen o další deklinační podtypy – *ulice* a *letišť*. Protože se tyto deklinační podtypy odlišují od svého základního deklinačního

typu (*růže, moře*) jen v množném čísle, nezařazujeme deklinační tabulku singulárového paradigmatu, neboť tato je stejná jako na předchozí úrovni. Ze stejného důvodu neopakujeme ani tabulky zahrnující vzory pro deklinaci deadjektivních substantiv.

Protože je uživatel, který dosáhl úrovně B1 podle SERR, schopen se značnou jistotou užívat běžné gramatické prostředky, je možné od této úrovně důsledně odlišovat subordinovaná pravidla a skutečné výjimky, které v tomto textu označujeme jako irregularity. Také pojednání o morfonologických alternacích je pojato komplexněji.

ČÍ? KOHO? ČEHO?			
Substantivní vzory - plurál			
hrad	+ -Ø	hrad	+ -ů
ostrov	+ -Ø	ostrov	+ -ů
pán	+ -Ø	pán	+ -ů
muž	+ -Ø	muž	+ -ů
pokoj	+ -Ø	pokoj	+ -ů
průvodce		průvodc	+ -ů
tát a		tát	+ -ů
žen a		žen	+ -Ø
růž e			růž + -í
ulic e			ulic + -Ø
velikost	+ -Ø		velikost + -í
píseň	+ -Ø		písn + -í
náměst í			náměst + -í
měst o		měst	+ -Ø
moř e			moř + -í
letišť ě			letišť + -Ø
kuř e		kuř + -at-	+ -Ø

Tabulka č. 15

Subordinovaná pravidla

1. Měkkou koncovku v Gsg. mají apelativa i vlastní jména deklinovaná podle vzorů *táta* a *žena*, jejichž finální kmenový konsonant je měkký (např. *Lád'a* → *Ládi*, *Máňa* → *Máni*, *Dáša* → *Dáši*).
2. Koncovku *-a* v Gsg. mají Mi náležející k podtypu *ostrovØ*, z dalších lexémů jsou to: *potokØ*, *rybníkØ*, *venkovØ*, *zákonØ* a *životØ*, ve spojení (*několikrát*) *do (jednoho) roka*, *do roka (a do dne)* též slovo *rokØ* a dále názvy některých měst (často zakončených na *-ín*, *-ýn* a *-ov*, např. *do Berlína*, podobně též *Říma*, *Londýna*, *Mnichova*).

3. Nulovou koncovku v Gpl. mají měkká F a N deklinovaná podle podtypů *ulice* a *letišťe*, jedná se o F zakončená na *-ice*¹⁸² a *-yně*, někdy též *-ile* (např. *ulice* → *ulicØ*, *přítelkyně* → *přítelkyněØ* x vždy jen *tchyní*, *kuchyní*,¹⁸³ *košile* → *košilØ*) a N zakončená na *-iště* (např. *letišťe* → *letišťiØ*).

Iregularity postihující deklinační koncovky

- a) odlišnou koncovku v Gpl. mají též Ma *kůňØ* a Mi *denØ*, vedle gramaticky správných a systémových tvarů *koňů*, *dnů* existují frekventovanější varianty *koní*, *dní*,¹⁸⁴ stejnou koncovku (-í) a s ní spojenou alternací tvrdého a měkkého (finálního kmenového) konsonantu má také Ma *knězØ* → *bez tří kněží*, v tomto případě se jedná o jedinou možnou koncovku, Ma *obyvatelØ* může mít v Gpl. též méně frekventovaný pravidelně zakončený tvar *obyvatelů*, tento tvar je užíván především tehdy, chceme-li zdůraznit, že se jedná o osoby mužského pohlaví
- b) pomocí nepravidelných tvarů vyjadřují Gpl. i substantiva *dítě* → *dětí*,¹⁸⁵ *Velikonoce* → *VelikonocØ*, *Vánoce* → *VánocØ* a ve významu „týdnů“ též *neděle* → *nedělØ*

Alternace

1. Zániková alternace tzv. pohybného *-e/-ě-* je prezentována důsledně s vysvětlením, že k ní dochází pravidelně ve všech pádech,¹⁸⁶ ve kterých substantivum (Ma, Mi, F) s nulovou koncovkou ve slovníkovém tvaru, jež alternaci *-e/-ě-* → *-Ø-* připouští, připojuje pozitivní deklinační koncovku¹⁸⁷ (např. *pesØ* → *psa*, *psovi*, *pse*, *psovi*, *psem*, *psi*, *psů*, *psům*, *psy*, *psi*, *psech*, *psy*).
2. Vzniková alternace tzv. pohybného *-e/-ě-* je prezentována důsledně s vysvětlením, že k ní dochází pravidelně v Gpl., neboť zde tvrdě deklinované substantivum (F, N)

¹⁸² Toto pravidlo platí také pro propria – jména osob i názvy měst (např. *do Českých Budějovic*).

¹⁸³ U substantiva *tchyně* zřejmě hraje roli počet slabik, pokud by byl tvar tvořen podle subordinovaného pravidla o zakončení na *-yně*, byl by výsledný systémový tvar *tchyně* nejen neobvyklý, ale též obtížně vyslovitelný. U substantiva *kuchyně* je možné odlišnou koncovku vysvětlit na základě slootovorného postupu, neboť se v tomto případě nejedná o tvar vzniklý přechýlením (na rozdíl od většiny ostatních slov podléhajících tomuto pravidlu), srov. J. M. Tušková (2006).

¹⁸⁴ V případě lexému *den* je v SYN2010 poměr tvarů *dnů* vs. *dní* přibližně 59 % vs. 41 %, v případě lexému *kůň* je tvar *koní* dominantní, připadá na něj přibližně 98,4 % výskytů.

¹⁸⁵ V tomto případě je celé plurálové paradigma odlišné, deklinační vzor plurálu podléhá vzoru *kostØ*.

¹⁸⁶ V plurálu všech zahrnutých rodů zaniká tzv. pohybné *-e/-ě-* v celém deklinačním paradigmatu, v singuláru je u Ma výjimkou jen Nsg., u Mi a F též Asg.

¹⁸⁷ Pozitivní koncovka je jakákoliv koncovka, jež je tvořena alespoň jedním fonémem a rozšiřuje slovní základ daného lexému v příslušném pádě.

s pozitivní koncovkou (-a, -o) ve slovníkovém tvaru, jež alternaci -Ø- → -e-/-ě- připouští, připojuje nulovou deklinační koncovku.

3. Kvantitativní vokalické alternace:

- a. alternace krátkých a dlouhých kmenových samohlásek ve tvarech Gsg. a Gpl. postihuje nedůsledně především jednoslabičná, výjimečně i dvouslabičná Ma i Mi, jejichž slovníkový tvar končí na nulovou koncovku. Jedná se o alternační páry: *mrázØ* → *mrazu/mrazů*, *kámenØ* → *kamene/kamenu/kamenů*, *děšťØ* → *deště/dešťů*, *líhØ* → *lihu/lihů*, *sněhØ* → *sněhu/sněhů* a *důmØ* → *domu/domů*. K poslednímu alternačnímu typu patří i Ma *kůňØ*, *vůlØ* → *koně/koní*, *vola/volů*.¹⁸⁸
- b. u tvrdě deklinovaných F postihuje v Gpl. tento typ alternace především domácí, nepřejatá dvouslabičná substantiva, v jejichž kmeni nenásleduje po dlouhém vokálu skupina souhlásek (proto nekrátí např. *svíčka* → *svíček*). Jedná se o následující alternační páry: *dáma* → *dam*, *síla* → *sil*, *míra* → *měr* a *louka* → *luk*. Výjimkou z tohoto pravidla jsou nečetná F deklinovaná podle vzoru *růže*, např. *práce* → *prací*. Krácení se zpravidla neúčastní samohlásky *é, ó, ý, ú/ů*, neboť tyto jsou často součástí přejatých slov.
- c. u několika tvrdě deklinovaných N dochází v Gpl. ke krácení kmenové samohlásky. Jedná se o následující substantiva: *záda* → *zadØ*, *játro* → *jaterØ*, *jádro* → *jaderØ*, *jméno* → *jmenØ*, *léta*¹⁸⁹ → *letØ*¹⁹⁰ a *dílo* → *dělØ*.

Párové části (lidského) těla – formy genitivu plurálu					
Nsg.	Gpl.	Nsg.	Gpl.	Nsg.	Gpl.
ruk a	ruk + -ou	kolen o	kolen + -Ø ¹⁹¹	ok o	oč + -í
noh a	noh + -ou	ramen o	ramen + -Ø	uch o	uš + -í
prs a	prs + -ou				
prs	prs + -ů				

Tabulka č. 16

¹⁸⁸ K alternaci kmenových vokálů typu -ů- → -o- u jednoslabičných slov dochází téměř ve všech případech, výjimkou jsou slova *růstØ*, *trůnØ*, *kůlØ* a *půlØ*. K alternaci v těchto případech často nedochází z důvodu předcházení slovní homonymii – viz 5.2.3.

¹⁸⁹ *Léta* jako plurálový tvar ve smyslu roky, *léta* jako plurálový tvar N *léto* tvoří tvar Gpl. naprosto pravidelně a bez krácení, tedy např. *během posledních několika jar a lét*.

¹⁹⁰ Tento výraz v Gpl. jasně dominuje nad systémovým tvarem *roků*.

¹⁹¹ Tvar *kolen* je jednoznačně frekventovanější variantou, relativně častý je však i starší duálový tvar *kolenou*. Srov. V. Cvrček a kol. (2010).

Substantiva, jež označují párové části těl živých bytostí, disponují v Gpl. částečně specifickými tvary.¹⁹² Jednak jsou zachovány původní duálové koncovky (u lexémů *ruka, noha, prsa*, popř. *koleno*). Jednak jsou užívány koncovky plurálové (*oko, ucho* podle vzoru *moře*, pod vlivem měkké koncovky *-í* zde navíc dochází k měkčení kmenové finály u obou lexémů; *prsØ* dle vzoru *hradØ* a dále *koleno* a *rameno* podle vzoru *město*).

Stejný typ sklonění mají vždy slova označující části těla, jež mají podobný tvar či funkci (např. stejně deklinujeme N *oko, ucho* nebo F *ruka, noha*).

5.2.2B1 Charakteristika genitivu substantiv z hlediska sémantického přístupu

Popis sémantických funkcí genitivních struktur substantiv je strukturován stejným způsobem jako u předchozích dvou úrovní. To znamená, že výklad je jednak prohlouben a jednak doplněn o nové významy genitivních struktur substantiv.

Oddíl věnovaný slovesům, jež vyžadují genitivní doplnění, je rozšířen o adjektiva, jež se s tvary genitivu substantiv také pojí. Uvedeny jsou pouze nejfrekventovanější adjektivní vazby.

a) Vyjádření dalších genitivních významů

1. vztah části a celku
2. původce
3. konatel děje (subjektový genitiv)
4. cíl děje (objektový genitiv)

Genitiv celkový

Genitiv zde vyjadřuje, že mezi oběma členy nominální skupiny existuje v širokém slova smyslu vztah části a celku (např. *dveře auta, střecha kostela, na břehu řeky, špička nosu, zbytek dne, konec týdne, část domu, člen asociace*).

Genitiv původce

Nominální skupina obsahující genitiv původce vyjadřuje, kdo je původcem děje, popř. kdo se zapříčinil o existenci výsledku děje (např. *odpověď rodičů, román Milana*

---

¹⁹² Neoznačují-li tato substantiva části živých těl, jsou skloňována podle typu, k němuž formálně náleží. Např. *Měla na punčoše velká oka*.

Kundery, pochvala třídního učitele, spotřeba automobilu, bolest zubů, vůně kávy, návrat emigrantů, hlas maminky).

Genitiv konatele děje

Genitiv konatele děje vyjadřuje, kdo koná předmětný děj vyjádřený dějovým substantivem. Pokud bychom shodný obsah vyjádřili spojením slovesa a substantiva, jednalo by se o subjekt (např. *Člověk žije.* → život člověka, *Kočka mňouká.* → mňoukání kočky, *Dítě křičí.* → křik dítěte, *Parlament zasedá.* → zasedání parlamentu, *Telefon zvoní.* → vyzvánění telefonu).

Genitiv cíle děje

Genitiv cíle děje vyjadřuje, kdo/co je cílem předmětného děje vyjádřeného dějovým substantivem. Pokud bychom shodný obsah vyjádřili spojením slovesa a substantiva, jednalo by se o objekt (např. *Právě vyšetřují krádež.* → vyšetřování krádeže, *V továrně vyrábějí elektroniku.* → výroba elektroniky, *Splácejí půjčku.* → splátka půjčky, *Popisují cestu.* → popis cesty, *Zloději kradou auta.* → krádež auta, *V galerii vystavují obrazy.* → výstava obrazů, *Maminka připravuje oběd.* → příprava oběda, *Asistent odeslala dopis.* → odeslání dopisu, *Lidé navštěvují divadlo.* → návštěva divadla).

b) Vyjádření množství

Vedle tvaru Gpl. po číslovkách složených, jejichž jednotková pozice je obsazena číslovkou jedna až čtyři (např. *dvacet jedna/jeden/jedno* nebo *dvacet tři*), je možné vyjádřit počítaný objekt též tvarem nominativu singuláru, resp. plurálu¹⁹³ (např. *dvacet jedna žen* i *dvacet jedna žena*, *dvacet čtyři muži* i *dvacet čtyři mužů* vs. pouze *jednadvacet mužů/žen*).

c) Slovesná a adjektivní rekece

Genitiv se pojí se slovesy ve formě prostého pádu (na úrovni B1 podle SERR (*(ne)týkat se**, *dotknout se/dotýkat se**, *být (sou)částí**, *napít se**, *najíst se**)¹⁹⁴ nebo v podobě předložkové (*dát/dávat se do**, *pustit/pouštět se do**, *těšit se z**, *skládat se z**, *přihlašovat se/přihlásit se do**, *odhlašovat se/odhlásit se z**).

¹⁹³ Rozdíl spočívá ve skutečnosti, zda vnímáme počty typu 21, 31 jako celkové množství, které je vyšší než pět, nebo se řídíme velikostí poslední části číselného výrazu.

¹⁹⁴ Slovesa a slovesné vazby označené * vyžadují v němčině akuzativní, popř. dativní doplnění.

Adjektiva vyžadující bezpředložkové genitivní doplnění jsou v tomto případě nejčastěji součástí slovesně-jmenného přísudku se sponovým slovesem *být*, často se vyskytují ve jmenném tvaru. Některá z nich mohou být i v negativním tvaru.

Uvádíme jen nejfrekventovanější bezpředložkové vazby: *plný/pln* (např. *plný elánu, pln emocí*), *schopný/schopen* (např. *schopný jízdy, neschopen slova*), *vědom/vědomý si* (např. *vědom/vědomý si následků*).

Dále sem patří adjektiva, jež se pojí s genitivními předložkami *z*, *od* nebo *do*, např. *zamilovaný do, špinavý od, šťastný z*.

d) Vyjádření okolností místních, časových a abstraktních prostřednictvím předložkové, popř. adverbialní vazby s genitivem

1. určení místa, směru

KDE?	KUDY?	KAM?
<i>uvnitř, na začátku, na konci, na východ/západ od</i>	<i>podle/podél</i>	<i>doprostřed</i>

2. určení času

KDY?	ZE KDY?	V JAKÉ DOBĚ?
<i>v době, začátkem, koncem, za začátku, na konci</i>	<i>z/ze</i>	<i>za (Akt.)</i>

3. abstraktní vztahy

NÁSLEDEK	SLOUČENÍ	PŘÍČINA/DŮVOD	PODMÍNKA
<i>v důsledku, následkem</i>	<i>kromě/vedle</i>	<i>z</i>	<i>za (Akt.), bez</i>

D. Úroveň B2 podle SERR

Charakteristika úrovně B2 podle SERR je následující:

Uživatel jazyka, který dosáhl této úrovně, je schopen se komplexně a plynule dorozumět ve všech běžných komunikačních situacích, aniž by docházelo k obtížím ve vyjadřování způsobených nedostatečným osvojením jazykové kompetence. Je schopen zúčastnit se též diskuze na odborné téma, je-li mu tato odborná oblast vlastní. (Holub a kol., 2005; Glaboniat a kol., 2005)

Specifika problematiky **genitivu substantiv** v češtině na úrovni B2 podle SERR jsou následující:

Rozsah a hloubka popisu gramatických struktur nejsou ani na této jazykové úrovni vyčerpávající, i když se k vyčerpávající úrovni přibližují.

Základní odlišností na poli genitivu substantiv v porovnání s předchozí úrovní B1 podle SERR je vyšší míra zahrnutí proprií a především jmen cizího původu do popisu gramatických struktur.

5.2.1B2 Charakteristika genitivu substantiv z hlediska formálního přístupu

Formální charakteristika genitivních struktur substantiv se na úrovni B2 podle SERR liší především zahrnutím deklinačních typů pro slova cizího původu. Tyto deklinační typy jsou prezentovány jako podtypy deklinačních typů, s nimiž mají shodné deklinační koncovky (např. vzorový výraz *rytmus* je prezentován jako podtyp typu *pánØ*). Tento způsob prezentace byl upřednostněn, aby nedocházelo k rozhojňování už tak komplikované soustavy deklinačních typů v češtině. Zároveň je poukázáno na analogii substantivní flexe domácích a přejatých substantiv.

V souladu s popisem úrovně B2 podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk (Holub a kol., 2005) jsou uvedena též vybraná pluralia tantum a je odkázáno na jejich příslušnost k deklinačním typům.

KOHO? ¹⁹⁵ ČEHO? ČÍ?					
Substantivní vzory - singulár					
hrad + -Ø	hrad + -u				
rytm us	rytm + -u				
ostrov + -Ø	ostrov + -a				
pán + -Ø	pán + -a				
géni us	géni + -a				
muž + -Ø		muž + -e/-ě			
pokoj + -Ø		pokoj + -e/-ě			
průvodc e		průvodc + -e			
tát a			tát + -y		
žen a			žen + -y		
ide a			ide + -y		
			ide -j- + -e		
růž e		růž + -e/-ě			
velikost + -Ø				velikost + -i	
píseň + -Ø		písn + -e/-ě			
náměstj í					náměst + -í
měst o	měst + -a				
dat um	dat + -a				
muze um	muze + -a				
tém a	tém + -u				
	-at-				
moř e		moř + -e/-ě			
kuř e		kuř + -et- + -e			
		+ -ě-			

Tabulka č. 17

Subordinovaná pravidla

1. Koncovka *-a* v Gsg. neživotných maskulin podtypu *ostrovØ* je pro dané lexémy:
  - a) jedinou možnou koncovkou, tzn., že tvar Gsg. je tvořen výhradně touto koncovkou;¹⁹⁶
  - b) koncovkou většinovou, koncovka *-u* je u takových jmen periferní (např. *rybníka* ale i *rybníku*);
  - c) dubletní stylově rovnocennou koncovkou vedle koncovky *-u* (např. *kopečku* i *kopečka*).¹⁹⁷

Užití té či oné koncovky je v omezené míře ovlivněno analogií (např. jako *ledna* tak i *března* atd.).

¹⁹⁵ Na úrovni B2 podle SERR uvádíme na prvním místě „české“ pádové otázky, neboť se dá předpokládat, že mluvčí již mohou k dalšímu studiu češtiny jako cizího jazyka užívat i českou odbornou literaturu, v níž se otázka „čf?“ pro označení genitivu neuzívá.

¹⁹⁶ Do této skupiny řadíme i výrazy, u nichž je výskyt koncovky *-u* do 10 % výskytů v korpusu SYN2010.

¹⁹⁷ Výčet nejfrekventovanějších Mí, pro něž je koncovka *-a* základní, převažující, popř. dubletní uvádíme v příloze VI.

Dále též hláskovou podobou slova, neboť zde působí disimilační tendence odstraňující samohláskovou harmonii. Koncovka *-a* není užita, pokud se v poslední slabice substantivního kmene vyskytuje samohláska *-a-* nebo *-á-* (např. *pátek*, *listopad*). Téměř výhradní je pak koncovka *-u* pro slova, jejichž finální souhláskou jsou labiály *p*, *b*, *m*. Většina takto zakončených slov upřednostňuje tvar končící na *-bu*, *-pu* nebo *-mu*, ALE je *chleba*, *sklepa*, *Betléma* a *Jeruzaléma*.

Vliv má též význam slova, neboť neživotná maskulina označující děje nebo výsledky dějů tvoří tvar Gsg. koncovkou *-u*.

V některých případech souvisí volba koncovky s konkrétním významem daného lexému, kdy je každá z variant příznačná především pro jeden význam – např. slovo *klín* a *prostředek* – viz podkapitola 5.2.3.

- U cizích F zakončených na *-a* podle vzoru *idea* ovlivňuje volbu koncovky Gsg. kvalita předcházející samohlásky. U kombinací *-ia* a *-ea* dominuje přípona *-je*, zatímco u kombinací *-oa*, *-ua* převládá koncovka *-y*.

KOHO? ČEHO? ČÍ?			
Substantivní vzory - plurál			
hrad + -Ø	hrad + -ů		
rytm us	rytm + -ů		
ostrov + -Ø	ostrov + -ů		
pán + -Ø	pán + -ů		
gén us	géni + -ů		
muž + -Ø	muž + -ů		
pokoj + -Ø	pokoj + -ů		
průvodc e	průvodc + -ů		
tát a	tát + -ů		
žen a		žen + -Ø	
ide a		ide + -j- + -í	
růž e			růž + -í
ulic e			ulic + -Ø
velikost + -Ø			velikost + -í
píseň + -Ø			písn + -í
náměst í			náměst + -í
měst o		měst + -Ø	
dat um		dat + -Ø	
muze um		muze + -í	
tém a		tém + -at- + -Ø	
moř e			moř + -í
letišť ě			letišť + -Ø
kuř e		kuř + -at- + -Ø	

Tabulka č. 18

Iregularity¹⁹⁸

- a) odlišnou koncovku v Gpl. (-í) má též Ma *hostØ*,¹⁹⁹ vedle tvaru *hostů* existuje i méně frekventovaná forma *hostí*,²⁰⁰ jež je dnes vnímána jako zastarávající
- b) některá Mi zakončená na -en (např. *kámenØ* vs. nikdy však názvy měsíců zakončené na -en) a některá N zakončená na -eno (např. *temeno*) kolísají v rámci celého singulárového paradigmatu mezi měkkým a tvrdým skloněním,²⁰¹ v Gsg. však u většiny těchto jmen dominuje měkká koncovka, proto je spíše např. *bez kamene* než *bez kamenu*, obdobně též spíše *u temene* než *u temena*²⁰²

Podle vzoru *hrad* skloňujeme též pluralia tantum (dále jen PT): *hrozny, schody, šaty* a *peníze* (Gpl. *peněz*) a podle vzoru příbuzný PT *drobné*, podle vzoru *žena* je to řada PT: *Čechy, dějiny, hodin(k)y, narozeniny, noviny, nůžky, plavky, prázdniny, těstoviny, uzeniny, Vánoce, Velikonoce*,²⁰³ *volby* a *zápalky*, podle vzoru *růže* jsou to PT *brýle, dveře* a *plíce* a podle vzoru *město* PT *játra, kamna, prsa, ústa, vrata* a *záda*.

5.2.2B2 Charakteristika genitivu substantiv z hlediska sémantického přístupu

Charakteristika sémantických funkcí genitivních struktur je na úrovni B2 podle SERR víceméně omezena na doplnění frekventovaných slovesných a adjektivních vazeb a méně frekventovaných okolnostních významů vyjádřených pomocí genitivních forem.

a) Slovesná a adjektivní rekece

Genitiv se pojí se slovesy ve formě prostého pádu (*držet se/podržet se**, *využívat/využít**, *obávat se**, *dosahovat/dosáhnout**, *dočkat se**, *vážít si**, *dotýkat*

---

¹⁹⁸ Omezená skupina F zakončených na -ice a -yně v některých případech v Gpl. připouští variantní koncovku -í, v případě F na -ice se jedná především o slova přejatá (např. *ambice* → *ambicØ* i *ambicí*) a v případě F na -yně jsou to především přechýlená substantiva, která označují živé bytosti (např. *kolegyně* → *kolegyňØ* i *kolegyní*).

¹⁹⁹ Znalost dubletních tvarů *hostů/hostí* je předepsána už na úrovni B1 podle SERR, s ohledem na stylovou charakteristiku tvaru *hostí* jsme jej zařadili až na úroveň B2 podle SERR.

²⁰⁰ Poměr forem Gpl. *hostů* vs. *hostí* je v SYN2010 přibližně 66 % vs. 34 %.

²⁰¹ V některých pádech se prosazuje měkká a v jiných tvrdá deklinační koncovka.

²⁰² Srov. J. Šimandl (2006).

²⁰³ Tvary PT *Vánoce* a *Velikonoce* mají specifické či dubletní koncovky též v Dpl. a Ipl.

se/dotknout se*, *pouštět se/pustit se**, *všímat si/všimnout si**, *vzdávat se/vzdát se**)²⁰⁴ nebo v podobě předložkové (*být v šoku z**, *zasáhnout do**, *rozlišit co od**, *obejít se bez**, *vzдалovat se od**).

Z bezpředložkových adjektivních vazeb doplňujeme: *hodný/hoden* (např. *hodný následování, hoden obdivu*), *zbaven/zbavený* (např. *zbavený svéprávnosti, zbaven smyslů*) a *znalý* (např. *znalý světa*).

b) Vyjádření okolností místních, časových a abstraktních prostřednictvím předložkové, popř. adverbialní vazby s genitivem

1. určení místa, směru

KAM?
<i>s</i>

2. abstraktní vztahy

VYLOUČENÍ/VYTČENÍ/ZAHRNUTÍ
<i>(jeden/každý) z</i>

5.2.1.1 Doplnění charakteristiky genitivu substantiv z hlediska formálního přístupu o shody a odlišnosti v rámci deklinačního paradigmatu substantiv

Specifickou součástí popisu genitivu substantiv z hlediska formálního je též popis shod, analogií, odlišností a také specifik genitivních deklinačních koncovek. Jak jsme předeslali v úvodu k této podkapitole (5.2), uvádíme danou charakteristiku souhrnně a v samostatné části.

Analogií a shod, resp. odlišností a specifik, deklinačních koncovek substantiv podle jednotlivých rovin popisu tak, jak je uvedeme níže, lze využít při koncipování nových způsobů uspořádání gramatického obsahu podle rodů, měkkých a tvrdých vzorů nebo konsonantických a vokálních zakončení těchto vzorů.

Shody a odlišnosti v rámci deklinačního paradigmatu substantiv popíšeme z hlediska několika rovin:

---

²⁰⁴ Slovesa a slovesné vazby označené * vyžadují v němčině akuzativní, popř. dativní doplnění. Genitivní doplnění se vyskytuje zcela výjimečně, a to pouze jako varianta hovorová nebo knižní, či se jedná o rakouskou varietu.

1. Roviny omezené na vybraný rod a jeho genitivní tvary, tedy např. shody v genitivu maskulin singuláru a plurálu
2. Roviny celého deklinačního paradigmatu vybraného rodu
3. Roviny omezené na tvary genitivu se zahrnutím všech tří rodů

Popis z hlediska prvních dvou rovin bude podán souhrnně pro každý rod, popis podle třetí roviny bude oddělen a bude uveden souhrnně pro všechny tři rody. Při popisu shod a analogií nebereme v potaz možná kolísání v rámci rodu ani vzoru.

Analogie v rámci genitivu substantiv jednotlivých rodů a celého tvarového paradigmatu jednotlivých rodů

Maskulina

V genitivu singuláru vykazují shodné koncovky tzv. měkké vzory/typy (tedy *muž* a *pokoj*) a vzor *průvodce*, tzv. tvrdé vzory vykazují shodu jen mezi životným vzorem *pán* a neživotným podvzorem *ostrov*. Vokalický tvrdý vzor *táta* má v rámci Gsg. maskulin specifickou koncovku.

V genitivu plurálu mají všechna maskulina shodnou koncovku.

Genitivní tvary maskulin životných měkkých i tvrdých se v singulárovém paradigmatu shodují s tvary akuzativními. Výjimkou je vzor *táta*, kde je tvar Gsg. jedinečný v rámci celého singulárového paradigmatu tohoto typu, v plurálu se však shoduje s tvary Apl. a Ipl. Na rozdíl od toho se tvary Gsg. tvrdě deklinovaných Mi. tvořených koncovkou *-u* shodují s tvary Dsg. a Lsg., jsou-li zakončeny též koncovkou *-u* (např. *Čeká nás volný týden bez programu. Televiznímu programu dali novou tvář. Na programu je dnes lyžování*). Genitivní tvary tvrdě deklinovaných Mi. tvořených koncovkou *-a* jsou specifické a liší se od ostatních pádových forem.

Plurálové tvary genitivu jsou v rámci celého deklinačního paradigmatu všech typů maskulin specifické.

Feminina

Shodné koncovky v genitivu singuláru mají pouze měkký vokalický vzor *růže* a konsonantický typ *píseň*, typy *žena* a *velikost* mají koncovky odlišné.

V genitivu plurálu shodu vykazují typy konsonantické a typ vokalický měkký společně s podtypem *idea*, zakončení podtypu *ulice* je analogické k tvrdému vokalickému typu.

Poměrně vysokou míru homonymie koncovek vykazují některé typy feminin, jedná se především o měkký vokalický typ (Gsg. je shodný s Nsg., Npl., Apl., Vsg. a Vpl.; Gpl. se shoduje s Isg.) a konsonantický typ *velikost* (Gsg. je shodný s Npl., Dsg., Apl., Vsg., Vpl. a Lsg.). Genitiv plurálu podtypu *ulice* je v rámci jeho deklinačního paradigmatu specifický. U typů *žena* a *píseň* se v rámci typu shodují vždy tvary Gsg. s Npl., Apl. a Vpl.

Neutra

V genitivu singuláru mají analogické koncovky typy *moře* a *kuře*, typy *město*, *náměstí* a podtyp *téma* se odlišují.

V plurálovém tvaru genitivu vykazují shody typ *město*, *kuře* a podtyp *letišťe* a vlastní shodu mají též měkké typy *náměstí*, *moře* a podtyp *muzeum*.

V rámci neuter má zvláštní postavení typ *náměstí*. U tohoto typu dosahuje homonymie koncovek v singuláru téměř 100 %, odlišuje se pouze tvar Isg., v plurálu se odlišují pouze tvary Dpl., Lpl. a Ipl. Zcela specifické tvary v Gsg. i Gpl. má v rámci svého deklinačního paradigmatu typ *kuře*. Tvar Gsg. typu *město* se shoduje s Npl., Apl. a Vpl., jeho tvar Gpl. je odlišný od ostatních pádových forem. Stejně tak se od ostatních pádových tvarů liší forma Gpl. podtypu *letišťe*. Měkký typ *moře* vykazuje ve svém deklinačním paradigmatu podobně jako měkký typ *růže* vysokou homonymii koncovek, shodné jsou tvary Nsg., Gsg., Asg., Npl., Apl., a Vpl., jeho plurálový tvar genitivní je specifický.

Analogie v rámci genitivu substantiv všech gramatických rodů

V genitivu plurálu se vyskytují pouze tři koncovky *-ů*, *-í* a *-Ø*. Všechna maskulina jsou zakončena specifickou koncovkou *-ů*, koncovky *-í* a *-Ø* jsou distribuovány následovně: Pro tvrdé vokalické typy (*žena*, *město*) a typ *kuře* je to koncovka *-Ø*, pro měkké vokalické (*růže*, *moře*) a konsonantické typy (*píseň*, *velikost*) je to koncovka *-í*. Podtypy *idea*, *ulice*, *muzeum* a *letišťe* se vůči svým nadřazeným typům vymezují opačnou koncovkou, tedy pro podtypy tvrdých typů je to měkká koncovka *-í* a pro podtypy měkkých typů „tvrdá“ koncovka *-Ø*.

Domníváme se, že specifické koncovky (zde např. koncovka *-Ø*) jsou obecně příznačné pro deklinační typy s vysokou frekvencí užití, aby se zabránilo vzniku homonymie a byl tak jednoznačně odlišen tento frekventovaný pád.

5.2.2.1 Doplnění charakteristiky genitivu substantiv z hlediska sémantického (funkčního) přístupu o stylistickou charakteristiku

V této části popisu genitivu substantiv přistoupíme nejprve ke stylistické charakteristice genitivu a následně se zaměříme na konkrétní substantiva, jejichž genitivní tvary jsou nositeli stylového příznaku. V našem výkladu vycházíme z práce M. Čechové - M. Krčmové a E. Minářové (2008) a dále z práce M. Čechové a kol. (1997).

Stylově neutrální charakter má genitiv ve funkci **genitivu posesivního, numerativního, partitivního** (oproti tomu je adverbální genitiv partitivní jev příznakový; v podstatě jde o případy elize kvantifikátoru partitivního genitivu, např. *přisypal /trochu, špetku/ mouky*), **dotekového, odlukového** a **cílového**. Stejně tak mají stylově neutrální platnost vyjádření obsahující **tvary genitivu ve funkci konatele nebo původce děje**. S výjimkou genitivu posesivního, který disponuje alternativním způsobem vyjádření, se zároveň jedná o jediné možné vyjádření těchto komunikačních obsahů.

Naopak stylově příznakový, konkrétně zastaralý až knižní charakter, mají **genitiv záporový**²⁰⁵ (např. *nemám času*) a **genitiv vlastnosti**²⁰⁶ (*žena tmavých očí*). Stejně tak jsou **vazby genitivu ve významu srovnání**²⁰⁷ (např. *Jana vyšší Pavly*) považovány za zastaralé až archaické. Užití těchto významů genitivu v běžné denní komunikaci je téměř vyloučené (nemají-li sloužit jako výraz jazykové intence či vtipu), jejich využití spadá do sféry stylizace dobové mluvy nebo úzké specializace významu (např. policejní oběžníky pátrající po hledaných/pohřešovaných osobách).²⁰⁸

Genitivní formy v objektové funkci jsou dnes u některých sloves vytlačovány objekty akuzativními. Genitivní tvary jsou pak v tomto kontextu pocíťovány jako knižní a jsou příznačné pro komunikáty realizované spíše v písemné formě. Výčet relevantních konkurenčních genitivních a akuzativních vazeb uvádíme níže, v části věnované popisu genitivu z hlediska sémanticko-formálního přístupu.

Do části popisu formální stránky genitivu nebyly tyto příznakové významy genitivu úmyslně zahrnuty.

Specifické je postavení genitivních tvarů po složených číslovkách, jejichž posledním komponentem jsou číslovky *jeden, dva, tři a čtyři*. Shoda závislého substantiva

²⁰⁵ Neutrální je v tomto významu a stejně tak ve významu adverbálního genitivu partitivního vazba s akuzativem (např. *nemám čas, přisypal mouku*).

²⁰⁶ Dnes je genitiv vlastnosti nahrazován neutrální vazbou předložky *s* a tvarů Isg./Ipl. (např. *žena s tmavými očima*).

²⁰⁷ Stylově neutrální je vyjádření srovnání pomocí spojky *než*.

²⁰⁸ V tomto kontextu jsou často užívány ustálené fráze – např. *muž středně vysoké postavy*.

je možná dvojím způsobem: *dvacet jedna studentů*, tedy tvarem Gpl., nebo *dvacet jeden student*, tvarem Nsg. nebo Npl. Oba způsoby jsou dnes hodnoceny jako spisovné, neutrální. První z příkladů dokládá způsob vyjádření shody, který se dnes prosazuje jako progresivnější, druhý z příkladů ilustruje tvary na ústupu.²⁰⁹

Také dvojí možnost vyjádření přivlastnění, ač s drobným významovým rozdílem, je charakterizována obdobným způsobem. Přivlastnění pomocí prostého genitivního tvaru i přivlastňovacího adjektiva jsou vnímána jako slohově bezpříznaková. Liší se však frekvence užití jednotlivých forem, a to ve prospěch přivlastnění prostým genitivem, především u proprií.

Stylistická charakteristika genitivních forem některých substantivních lexémů

Nyní přistoupíme k charakteristice jednotlivých substantiv, jež jsou nositeli stylového příznaku. Klasifikaci těchto substantiv provedeme podle rodu.

V rámci **mužského rodu životného** existují substantiva, jež disponují celým stylově odlišeným paradigmatickým. Jsou to substantiva *host*, *bratr*, *kněz* a *kůň*, u nichž je odlišné celé plurálové paradigma, my však zájem soustředíme jen na tvary genitivu plurálu.

Za stylově neutrální jsou považovány tvary *hostů*, *bratrů* a *koňů*, zatímco tvary *hostí*, *bratří* a *koní* jsou hodnoceny jako stylově příznakové. Tvar *hostí* je charakterizován jako ne plně zastaralý (doklady z korpusu SYN2010 jsou v poměru cca 66 % vs. 34 % ve prospěch formy *hostů*), přesto jej můžeme označit jako zastarávající.

Vztah forem *bratů* a *bratří* je zatížen užším významem výrazu *bratří* (např. *bratří Jednoty Bratrské*, *bratří Čapků*), který se vyskytuje ve specifických kontextech. Máme zde tedy na mysli konkrétní bratry, nebo osoby mužského pohlaví, jež jsou členy určité pospolitosti nebo skupiny.

Zatímco tvar *koňů* je považován za stylově neutrální, jednoznačně frekventovanější je starší varianta *koní*.

Od těchto substantiv (jež mají tvary variantní) se liší substantivum *kněz*, které v Gpl. disponuje jen jedinou gramaticky správnou formou, a to stylově neutrálním tvarem *kněží*.

Variantní tvary *dnů/dní* jsou stylově bezpříznakové.

---

²⁰⁹ Srov. M. Hrdlička (2003b).

Varietní tvary Gsg. neživotných maskulin (např. *do týlu* i *do týla*, *do pokojíku* i *do pokojíka*) se neliší stylistickou charakteristikou, ale obvyklostí v úzu v závislosti na historickém území, jež je domovem/rodištěm konkrétního mluvčího.

5.2.3 Charakteristika genitivu substantiv z hlediska formálně-sémantického přístupu

V této části předkládáme funkční charakteristiku genitivu substantiv v češtině ve srovnání s němčinou. Činíme tak proto, abychom ozřejmili, do jaké míry se význam tohoto pádu a jeho distribuce v obou jazycích liší, a abychom definovali oblasti, kterým je třeba z hlediska formálně-sémantické mezijazykové ekvivalence věnovat zvýšenou míru pozornosti.

Jak následující charakteristika ukáže, existují v obou jazycích významy společné, vyjadřované obdobným, popř. odlišným způsobem, ale i významy, jež jsou vlastní jen češtině a v němčině nemají v rámci významu genitivu odpovídající ekvivalent.

Při popisu funkcí bezpředložkového genitivu se soustředíme pouze na významy, jež jsou v obou jazycích odlišné. Pokud se o určitém významu genitivu nezmiňujeme, znamená to, že má v němčině odpovídající ekvivalent.

Stranou ponecháváme oblast genitivu ve funkci objektového doplnění sloves a adjektiv, jež pochopitelně vykazuje celou řadu odlišností,²¹⁰ neboť v tomto okamžiku není v centru našeho zájmu.

Následně přistoupíme k prezentaci konkrétních lexémů, v jejichž formálním paradigmatu hrají roli sémantická omezení.

Předložkový genitiv ve funkci přívlastku neshodného (okolnostní významy) odpovídá v němčině následujícím pádovým předložkovým vazbám:

1. **Genitivním** - tyto vazby se však omezují především na vyjádření tzv. abstraktních vztahů (vyloučení/omezení, způsob, následek), spíše výjimečně vyjadřují okolnosti místní nebo časové. V řadě případů odpovídá české předložkové vazbě s genitivem německé kompozitum (např. *kabát z kůže* vs. *eine Lederjacke*).²¹¹

²¹⁰ Genitivní doplnění sloves je v němčině spíše výjimečné. Tato skutečnost souvisí s postavením genitivu v pádové soustavě němčiny. V němčině je genitiv nejméně frekventovaným pádem, zatímco v češtině se jedná o druhý nejfrekventovanější pád, srov. V. Cvrček a kol. (2010) a E. Hentschel – H. Weydt (1990).

²¹¹ V tomto případě a případech jemu podobných se projevuje typologická odlišnost obou jazyků.

2. **Dativním** – tyto vazby vyjadřují široké spektrum okolností místních a časových, v omezené míře též okolnosti abstraktní (hledisko, podmínka, sloučení).
3. **Akuzativním** – tyto vazby vyjadřují v omezené míře okolnosti místní a časové a některé významy abstraktní (podmínka, vyloučení).

Český bezpředložkový genitiv v nejrůznějších větných funkcích, ne však v pozici objektové, v němčině neodpovídá či odpovídá jen částečně následujícím významům:

1. **Posesivní genitiv** – vedle vyjádření posesivity prostým genitivem je v němčině možný opis pomocí dativní předložkové vazby s předložkou *von* (*od*), a to především v mluveném jazyce, popř. jako prostředek narušení řady adnominálních genitivů zvláště v odborných a publicistických textech. Obdobnou vazbou se dá v některých případech přivlastnění vyjádřit i v češtině, často však s mírným významovým posunem.

Přivlastnění přivlastňovacím adjektivem je možné též v němčině, tvorba tvarů přivlastňovacích adjektiv je však na rozdíl od češtiny do značné míry omezena, proto se i zde upřednostňuje forma opisu.²¹²

2. **Celkový/partitivní genitiv** – němčina vyjadřuje vztah části a celku dvojitým způsobem. Jednak pomocí genitivní vazby (např. *okraj města = ein Rand der Stadt*), jednak pomocí kompozit (např. *okraj města = ein Stadtrand*).²¹³

Odlišné je však vyjadřování přibližného množství. Užití partitivního genitivu je v moderní němčině velmi omezené a místo něj bývá upřednostňována dativní předložková vazba s předložkou *von* (*od*). Českému užití partitivu např. *krajíc chleba*, odpovídá v němčině spojení typu *eine Scheibe Brot*, kdy závislý člen nestojí ve formě genitivu.

²¹² Individuálně posesivní adjektiva je v omezené míře možné tvořit také v němčině (např. *Um zu weiteren Informationen, Inhaltsangaben, Interpretationen und Illustrationen von Goethes Werken zu gelangen, klicken Sie bitte auf die einzelnen Titel*. Podle: http://www.goethezeitportal.de/index.php?id=goethe_werke [cit. 2014-15-06]), přivlastnění je však častěji vyjádřeno právě posesivním genitivem nebo dativní vazbou s předložkou *von*. F. Štícha (2003) k této problematice uvádí, že jsou tyto individuálně posesivní tvary v současné němčině tvořeny především od osobních jmen a omezeně také od pojmenování rodinných příslušníků. Obdobným způsobem jsou v němčině tvořeny též posesivní tvary jmen místních, tyto významy jsou však v češtině zpravidla vyjádřeny spojením adjektiva a substantiva nebo výjimečně genitivem posesivním, např. *Frankreichs Weine* vs. *vína Francie* nebo *francouzská vína*.

²¹³ F. Štícha (2003) uvádí, že němčina upřednostňuje spíše vyjádření pomocí kompozit. Na druhé straně jsou však užívány i složité substantivní skupiny obsahující několik atributů ve tvaru genitivním s nejrůznějšími významy (např. genitiv cíle/původce děje, přivlastnění atp.).

3. **Numerativní genitiv** – tento význam genitivu němčina nezná. Genitiv se v němčině nepodílí na vyjadřování množství (s výjimkou partitivního genitivu), a proto v němčině genitivní tvar neplní funkci subjektu.

Sémanticky motivovaná omezení genitivních forem některých substantivních lexémů

V této části výkladu nabídneme přehled lexémů, jejichž podoba genitivního tvaru je podmíněna sémantickým omezením. Jedná se o nepočtenou skupinu lexémů, přesto je žádoucí věnovat jim pozornost.

Jedná se o lexémy, u nichž nedochází k samohláskovým alternacím, neboť by vznikaly tvary zatížené nežádoucí homonymií. Jsou to např. M *růst*, *kůl* a F *půl*. Pokud by zde byla provedena samohlásková alternace *-ů-* → *-o-*, vznikly by tvary *rostu*, *kolu*, a *pole*, jež by odpovídaly tvaru *rostu* jako tvaru 1. osoby singulár indikativu slovesa *růst*, tvaru *kolu* jako tvaru Dsg. substantiva *kolo* nebo tvaru *pole* jako Nsg., Gsg., nebo Asg. neutra *pole*.

V některých případech je tvar genitivu odlišen u homonymních substantiv. Jde o substantiva *klín* a *prostředek*.

Klín coby část lidského těla je většinou deklinován podle podtypu *ostrov*, např. *dát ruce do klína*, *sbírat jablka do klína*, zatímco **klín** jako kus dřeva, kovu, typ podpatku dámských bot bývá zpravidla deklinován podle typu *hrad* – *bez klínu*.

Prostředek jako označení lokace připouští i variantu s koncovkou *-a*, tedy podle podtypu *ostrov*, např. *Dej tu židli do prostředka/prostředku místnosti*. Substantivum **prostředek** ve významu předmět, pomůcka připouští sklonění pouze podle typu *hrad* s koncovkou *-u*, např. *bez dopravního/čisticího/jazykového prostředku*.

5.2.4 Charakteristika genitivu substantiv z hlediska sémanticko(funkčně)-formálního přístupu

V této části charakterizujeme genitiv substantiv z hlediska přístupu sémanticko-formálního. Soustředíme se na popis českých sémanticky ekvivalentních, ale formálně odlišných gramatických struktur se zaměřením na genitiv substantiv.

Podle J. Dolníka (1993) by součástí tohoto oddílu měla být též tvorba jazykových cvičení integrujících různé genitivní struktury do jednoho sémantického (funkčního) celku. Protože jde o oblast převážně didaktickou, v této práci se jí nezabýváme.

Genitiv posesivní vs. individuálně posesivní adjektiva

Význam přivlastnění je v češtině kromě vyjádření pomocí genitivu posesivního možno vyjádřit též pomocí individuálně posesivních adjektiv. Tato přivlastňovací adjektiva však na rozdíl od posesivního genitivu přivlastňují vždy konkrétní osobě, a tedy individualizují, zatímco posesivním genitivem je možno vyjádřit i přivlastnění generalizující. Např. *Dres fotbalisty musí být především funkční.* (každého fotbalisty) vs. *Fotbalistův dres nesl číslo 13.* *Výchova otců byla dříve přísnější.* (všech otců) vs. *Otcova výchova byla dříve přísnější.* *Vlasy dívek bývají delší než vlasy chlapů.* (všech dívek, resp. všech chlapců) vs. *Dívčiny vlasy byly delší než chlapcovy vlasy.*

Slovesa s genitivní a akuzativní vazbou

Konkurence genitivního a akuzativního objektu se u vybrané skupiny sloves²¹⁴ projevuje trojím způsobem:

- a) ve prospěch genitivu;
- b) ve prospěch akuzativu;
- c) varianty jsou téměř rovnocenné.

Do první skupiny náleží v námi vybrané skupině jen sloveso ***dosáhnout/dosahovat***, kde je ve významu dosáhnout cíle/cíl přípustné použít obě pádové vazby. Dominantní vazbou je zde právě genitivní vazba, akuzativ je zastoupen v omezené míře.

Do druhé skupiny, kde je genitiv na ústupu, náležejí slovesa ***dobýt, použít, přát, vzpomenout/vzpomínat*** a ***žádat***. V mnoha případech je ústup genitivu podmíněn stylovou charakteristikou, neboť jsou tyto vazby považovány za knižní, někdy dokonce archaické.

---

²¹⁴ Konkurencí genitivu a akuzativu s tranzitivními slovesy se ve své nepublikované disertační práci zabývá K. Skwarska (2004). Z této disertační práce jsme čerpali informace o tom, která slovesa v češtině připouští jak genitivní, tak akuzativní doplnění. Z původních osmdesáti pěti sloves (zčásti se jednalo o vidové dvojice) jsme vybrali patnáct sloves, jež byla uvedena v některém z popisů referenčních úrovní pro češtinu jako cizí jazyk (Hádková a kol., 2005; Čadská a kol., 2005; Šára a kol., 2001; Holub a kol., 2005) jako součást „povinné“, popř. doporučené slovní zásoby. Následně jsme vyloučili slovesa *vážít si* a *všímat si*, neboť je u nich nedostatek dokladů akuzativních vazeb, a některá další slovesa, neboť je u nich volba té či oné pádové vazby podmíněna významovým rozdílem (např. *dodávat, nechat, následovat* atp.). U zbylých sedmi sloves jsme prověřili frekvenci jejich genitivních a akuzativních doplnění v SYN2010.

Ve třetí skupině je také pouze jedno sloveso, a to sloveso **využít**. U tohoto slovesa je poměr obou variant víceméně rovnocenný. *Slovník spisovného jazyka českého* (1989) vymezuje užití akuzativního či genitivního tvaru ve spojení se slovesem **využít** charakterem závislého substantiva. Jedná-li se o konkrétní, je pravděpodobnější užití vazby akuzativní.

5.3 Slovesný vid

Při popisu slovesného vidu postupujeme podle metodologického algoritmu modelového popisu vybraných gramatických kategorií češtiny ve funkci cizího jazyka uvedeného v podkapitole 5.1, který byl aplikován v podkapitole 5.2.

Stejným způsobem jako v předchozí podkapitole byly získány také gramatické údaje vztahující se ke kategorii slovesného vidu.

Strukturaci vlastního výkladu však přizpůsobujeme specifické povaze českého slovesného vidu²¹⁵ a jeho charakteristiku z hlediska formálně-sémantického členíme podle jednotlivých referenčních úrovní obdobně jako charakteristiku slovesného vidu z hlediska formálního a sémantického.

Z důvodu přehlednosti a zachování souvztažnosti obou podkapitol začínáme i zde výklad na jednotlivých úrovních A1, A2, B1 a B2 podle SERR charakteristikou slovesného vidu z hlediska:

1. formálního přístupu (viz 5.3.1A1, 5.3.1A2, 5.3.1B1, 5.3.1B2);
2. sémantického přístupu (viz 5.3.2A1, 5.3.2A2, 5.3.2B1, 5.3.2B2);
3. formálně-sémantického přístupu (viz 5.3.3A1, 5.3.3A2, 5.3.3B1, 5.3.3B2).

Z druhé části popisu (popis z hlediska sémantického přístupu) vydělujeme a následně souhrnně prezentujeme charakteristiku stylistickou, jíž se zabýváme v části 5.3.2.1.

Z třetí části popisu (popis z hlediska formálně-sémantického přístupu) vydělujeme popis věnovaný způsobu, kterým němčina vyjadřuje významové opozice vyjádřené v češtině slovesným videm, viz část 5.3.3.1.

Souhrnně předkládáme též charakteristiku z hlediska přístupu sémanticko-formálního, viz část 5.3.4, která společně s předchozími částmi výkladu tvoří komplexní charakteristiku gramatické kategorie slovesného vidu v češtině pro potřeby nerodilých mluvčích.

---

²¹⁵ Kategorie slovesného vidu je v odborné literatuře definována jako kategorie gramaticko-lexikální, složka formální je tedy úzce provázaná se složkou sémantickou. Z tohoto důvodu je lingvistický obsah náležející k popisu slovesného vidu z hlediska formálně-sémantického poměrně rozsáhlý, a tudíž je žádoucí členit jej podle progresu a jednotlivých referenčních úrovní podle SERR.

A. Úroveň A1 podle SERR

Specifika problematiky **slovesného vidu** v češtině na úrovni A1 podle SERR jsou následující:

Redukce rozsahu gramatických prostředků se na poli vidové problematiky na dané referenční úrovni projevuje prezentací především nedokonavých sloves a jejich konkrétních forem v závislosti na slovesném čase a částečně způsobu.²¹⁶ Protože jsou studentům na této úrovni prezentovány jen aktivní tvary, stojí pasivní formy sloves zcela mimo naši pozornost.

Formy dokonavé jsou dle popisu úrovně A1 pro češtinu jako cizí jazyk podle SERR²¹⁷ zahrnuty jen v omezeném rozsahu,²¹⁸ často jako součást frází nebo v kontextech, kdy se užití perfektivního tvaru nelze vyhnout. Autoři výše zmíněného popisu doporučují prezentovat dokonavá slovesa jako zvláštní třídu sloves, již definují na základě elementárního poučení o podstatě perfektivnosti českých sloves.

5.3.1A1 Charakteristika slovesného vidu z hlediska formálního přístupu

Aby byl zachován algoritmus popisu modifikovaného lingvistického popisu tak, jak je definován v podkapitole 5.1, měl by být náplní této části výkladu popis slovesného vidu z hlediska formálního přístupu, tedy popis formální (morfemické) struktury sloves dokonavých a nedokonavých a popis způsobu tvoření vidových protějšků.

Na úrovni A1 podle SERR, která je svou povahou spíše agramatická, však k tomuto výkladu v celé jeho šíři nepřístupujeme. Pro tento postup hovoří dva důvody:

---

²¹⁶ I zde je výklad do značné míry omezen. Formy imperativu jsou např. prezentovány jen jako součást frází, proto v tomto případě není nutné věnovat se výkladu vztahu ne/dokonavosti a pozitivních/negativních imperativních forem. Totéž platí o kondicionálu. Studenti se na této úrovni podle popisu úrovně A1 podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk (Hádková a kol., 2005) seznámí jen s tvarem kondicionálu v 1. osobě singuláru slovesa *chtít*.

²¹⁷ (Hádková a kol., 2005)

²¹⁸ Přestože se v popisu úrovně A1 podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk (Hádková a kol., 2005) hovoří o omezeném počtu perfektiv, jež jsou součástí Vokabuláře (viz výše), tvoří perfektivní lexémy přibližně 30 % všech sloves, počítáme-li jen slovesa povinná (tedy doporučená k aktivnímu ovládnutí na této úrovni) a téměř 40 %, započítáme-li i slovesa nepovinná (tedy doporučená k pasivnímu ovládnutí na této úrovni).

1. Slovesný vid v češtině není pravidelně, resp. důsledně, vyjadřován žádnou speciální (jednotnou) a jednoduše identifikovatelnou tvarotvornou předponou nebo příponou, které by jasně signalizovaly dokonavost nebo nedokonavost slovesa.²¹⁹

Vidová charakteristika je inherentně přítomna v každém jednotlivém slovese, jehož tvar infinitivu je utvořen nejrůznějšími formálními (slovotvornými) prostředky, a je též svázána se sémantickým významem daného slovesa. Např. sufix *-nou-* je přítomen ve slovese *bodnout* i ve slovese *stárnout*, přesto mají tato slovesa odlišnou vidovou charakteristiku, jež souvisí i s jejich sémantickou složkou. První sloveso vyjadřuje děj momentální, zatímco druhé sloveso děj procesuální. Jako další příklad uvádíme i sloveso *červenat*, jež stejně jako sloveso *stárnout* označuje děj procesuální, avšak je tvořeno odlišnou kmenotvornou příponou.

Stejně tak je vidová charakteristika přítomna ve všech konkrétně realizovaných formách daného slovesa, které jsou tvořeny shodnými tvarotvornými prostředky bez ohledu na dokonavost nebo nedokonavost konkrétního slovesa.²²⁰

Z výše uvedeného plyne, že se jedná o problematiku značně složitou a obtížně redukovatelnou pro potřeby mluvčích, kteří chtějí v češtině dosáhnout úrovně A1 podle SERR.

Výsledkem potřebné redukce informací o formální struktuře slovesných tvarů²²¹ by podle našeho názoru byla nežádoucí simplifikace této problematiky. Toto zjednodušení by mohlo v pozdějších fázích studia češtiny jako cizího jazyka vést k nesprávnému (defektnímu) určování vidové hodnoty slovesa.

2. Student češtiny jako cizího jazyka na úrovni A1 podle SERR není a nemá být schopen vytvářet vidové protějšky jemu známých sloves. Toto naše tvrzení je možné vyvodit z popisu slovotvorných postupů v popisu úrovně A1 podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk (Hádková a kol., 2005). Studenti, kteří dosáhli této úrovně, by měli být schopni napodobit pouze několik výrazných tvarových prototypů. U sloves jde pouze o odvození sloves typu *kupovat* od substantiv mezinárodního původu (např. *mail* - *mailovat*). Nelze proto spoléhat na to, že by

---

²¹⁹ Jak perfektiva, tak imperfektiva mají ve své morfematické struktuře obsaženy prefixy i sufixy. Proto tedy neplatí, že by všechna prefigovaná slovesa byla perfektiva a slovesa prostá imperfektiva, nebo že by slovesa se sufixem *-nou-*, jenž je typický pro slovesa momentální, tedy dokonavá, byla vždy jen perfektiva.

²²⁰ Samozřejmě s výjimkou forem (např. perifrastického futura nebo přechodníků), která slovesa s příslušnou vidovou charakteristikou nejsou schopna tvořit. Proti tomu však stojí např. přezentní tvary indikativu, které jsou tvořeny stejnými sadami konjugačních koncovek pro slovesa nedokonavá i dokonavá.

²²¹ Nejlépe takové redukce, která by byla založena na binární opozici přítomnosti snadno identifikovatelných slovotvorných, popř. tvarotvorných prostředků jednoho typu (např. prefixů) u jedné skupiny sloves (např. dokonavých) a naopak nepřítomnosti prostředků druhého typu (např. sufixů) u téže skupiny sloves.

studenti byli schopni prohlédnout, či dokonce analyzovat morfeematickou strukturu sloves, a proto se na ni nelze odvolávat.

Za vhodné však považujeme poukázat na příkladu základních a jednoznačných vidových párů na podobnost infinitivních forem mezi členy vidové dvojice, kdy je dokonavé sloveso utvořeno prefixací. Např. *psát* → *napsat*, *mýt se* → *umýt se*, *dělat* → *udělat*.

Z pochopitelných důvodů na této úrovni též nepřistupujeme k prezentaci morfonologických alternací, neboť se tato problematika váže na popis formální stránky slovesného vidu.

Soustředíme se však na prezentaci a popis *signálních slov*, jež ve své práci prezentuje I. Kořánová (2011). Signální slova jsou pro I. Kořánovou prostředkem umožňujícím už na průlomové úrovni relativně spolehlivě identifikovat v kontextu vidovou charakteristiku slovesných forem.

Signální slova definuje I. Kořánová (2011) jako lexikální prostředky (ze slovních druhů jsou to adverbia, spojky, částice a z větných členů jsou to příslovečná určení), které se v kontextu s vysokou pravděpodobností (80 % a více) vyskytují buď ve spojení se slovesnou formou imperfektivní, nebo perfektivní.

Signální slova

Pro úroveň A1 podle SERR jsou to signální slova ve spojení s imperfektivy, jež vyjadřují plynulost, kontinuitu, usilovné trvání a současnost (různé subjekty). Jsou to výrazy jako: *stále*♦,²²² *neustále*♦, *pořád*, *dlouho*, *stále ještě*♦, *dokud*♦, *celý život*♦, *celý den* a *zatímco*♦. Např. *Celý den čekal na zastávce, ale autobus nepřišel. Petr dlouho obědval a nestihl autobus. Pořád mu to říkám, ale on neposlouchá.*

Ve spojení s perfektivními slovesy vyjadřují příslušná signální slova finalitu. Jedná se o výrazy: *nakonec*, *konečně*♦ a *na závěr*♦. Např. *Dlouho nevěděl, co si objedná, a nakonec si dal řízek a brambory. Na závěr navštívíme Český Krumlov.*

Zatímco u signálních slov pojících se s imperfektivy je spolehlivost výskytu těchto spojení mnohdy i nad 95 % (první tři jmenovaná signální slova), je pravděpodobnost společného výskytu signálních slov s perfektivou o něco nižší, a to 83 - 89 %.

---

²²² Slova označená ♦ nejsou zahrnuta do Vokabuláře, jenž je součástí popisu úrovně A1 podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk (Hádková a kol., 2005).

5.3.2A1 Charakteristika slovesného vidu z hlediska sémantického přístupu

V této části výkladu sémantických funkcí slovesného vidu v češtině bude pozornost zaměřena na způsob, jakým imperfektiva a perfektiva (jež by měl student podle Vokabuláře obsaženého v popisu úrovně A1 podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk (Hádková a kol., 2005) na této úrovni ovládat) referují o slovesném ději, který samy vyjadřují.²²³ Protože je počet slovesných lexémů doporučených k aktivnímu užití na této referenční úrovni omezený, dochází též k redukci rozsahu i hloubky našeho výkladu.

Jako příkladová slovesa jsou v této části výkladu uváděna předně slovesa, jež jsou ve vokabuláři popisu úrovně A1 podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk (Hádková a kol., 2005) uvedena jako povinná.²²⁴

Stylistické charakteristice sloves nesoucích příslušnou vidovou hodnotu je pozornost věnována v samostatné podkapitole, viz 5.3.2.1.

V úvodu této části budou shrnuty příčiny toho, proč je podle našeho názoru volba mezi dokonavou a nedokonavou formou slovesa pro nerodilé mluvčí tak obtížná.

Domníváme se, že se na volbě konkrétní vidové varianty podílí kromě jazykových činitelů, které v této disertační práci označujeme jako objektivní, také činitele, které nazýváme subjektivní.²²⁵

Mezi *objektivní jazykové činitele* řadíme završenost, ukončenost nebo naopak průběh reálného slovesného děje. V tomto případě jsou děje probíhající vyjádřeny pomocí sloves nedokonavých a děje završené, ukončené slovesy dokonavými. Jedná se o nepříznakové užití perfektiv a imperfektiv.

K *činitelům subjektivním* řadíme subjektivní intenci mluvčího, která se projevuje individuální volbou dokonavého nebo nedokonavého slovesa v případě, kdy je možné volit, aniž by výsledné vyjádření bylo agramatické nebo byl změněn jeho původní význam. V tomto případě volí mluvčí perfektivum či imperfektivum s ohledem na kvalitativní složky děje (např. děj pomalý vs. rychlý, jistý vs. nejistý), na něž chce soustředit pozornost komunikačního partnera. Subjektivní činitelé se též podílejí na vyjádření expresivity či emocionálního rozpoložení mluvčího (např. vyjádření imperativu v češtině nebo

---

²²³ Při výkladu o sémantických funkcích sloves dokonavých a nedokonavých vycházíme primárně z práce M. Hrdličky (2004) *K prezentaci aspektu ve výuce češtiny pro cizince*.

²²⁴ Obdobně pak postupujeme i na vyšších úrovních popisu.

²²⁵ Srov. F. Štícha (2003) nebo O. Hausenblas (1991).

viz 5.3.3A2 a 5.3.3B1 nebo užití nedokonavých sloves pro vyjádření děje završeného viz 5.3.2A2).

Obtížnost volby mezi vidovými variantami je dále ztížena tím, že v některých případech je možné zapojit subjektivní činitele a některé případy toto vylučují. Např. aktuální stav nebo prostou existenci je v češtině možné vyjádřit pouze a jen pomocí nedokonavých sloves, zatímco děje, které probíhaly, či proběhnou, je v závislosti na záměru mluvčího možné vyjádřit pomocí sloves dokonavých i nedokonavých, byť s drobným sémantickým rozdílem (*Ráno jsem snídal, pil jsem kávu a čistil jsem si zuby.* vs. *Ráno jsem se nasnídal, vypil jsem kávu a vyčistil jsem si zuby.*)

Než přistoupíme k vlastní charakteristice dokonavých a nedokonavých sloves v češtině, upozorňujeme na následující skutečnost. To, zda je sloveso užito v pozitivní či negativní formě, není určující pro volbu dokonavého nebo nedokonavého členu vidového páru. Předpona *ne-* není v češtině předponou vidovou/vidotvornou. Proto charakterizujeme-li děj, jenž je vyjádřen nedokonavým slovesem, jako děj, který probíhá, může se jednat také o děj, jehož průběh se nerealizoval, není realizován a nebude realizován. Např. *Petra zrovna teď vaří.* vs. *Petra teď zrovna nevaří.* Podobně je tomu u sloves dokonavých. Např. *Petra uvaří oběd.* vs. *Petra neuvaří oběd.* Výjimku tvoří vztah užití negativní či pozitivní formy sloves v závislosti na jejich vidové charakteristice ve formě imperativu - viz 5.3.3A2 a 5.3.3B1.

IMPERFEKTIVA

a) vyjadřují průběh děje

Pomocí imperfektivních sloves jsou v češtině vyjadřovány slovesné děje, které aktuálně probíhají, probíhaly nebo probíhat budou. Probíhající děj je proto z hlediska doby, po níž probíhá, neomezený, neukončený. Např. *Tatínek včera vařil večeři. Petr se (celý den, stále ještě, neustále) dívá na televizi. Ted' nic nedělám. Nemám čas, (právě) snídám/telefonuju. Zítřka s ní nebudu mluvit.*

Pozornost je soustředěna pouze na fakt, že děj probíhá (probíhal, bude probíhat), ne na jeho možné ukončení nebo završení, ke kterému ani nemusí dojít. Např. *Opravoval jsem to kolo celý den (a ještě není hotové).*

Z pohledu mluvčího se často může jednat o snahu, záměr dospět k cíli, avšak pozornost je soustředěna pouze na probíhající směřování k vytčenému cíli děje. Např. *Budeme prodávat byt (chceme ho prodat). Hledám přítelkyni (chtěl bych ji mít).*

Pomocí příměru I. Poldaufa a K. Šprunka (1968) je děj slovesem „filmován“. To znamená, že je zachycen kontinuální záznam relativně neohrazeného množství děje. Můžeme se tedy zeptat: *Co se děje? Co se dělo? Co se bude dít?*²²⁶

b) vyjadřují děje probíhající paralelně²²⁷

Pomocí sloves nedokonavých se v češtině vyjadřují také paralelně probíhající slovesné děje minulé, současné i budoucí. Opět se zde projevuje schopnost nedokonavých sloves vyjadřovat průběhovou složku děje. Např. *Když jsem cvičil, dávali v televizi zajímavý dokument. Večer budu odpočívát a číst si. Čekám na tebe a těším se.*

c) vyjadřují stav

Dále jsou pomocí imperfektivních sloves v češtině vyjadřovány i slovesné děje, které vyjadřují stav v širokém slova smyslu (dlouhotrvající, stálý stav, stav nečinnosti, stav existence). Např. *Petr (dlouho) bydlel u rodičů. Petr (nikdy) nebydlel u rodičů. Petr rád vaří. Petr stojí a čeká na vlak. V parku je mnoho stromů. Existuje mnoho druhů zvířat.*

PERFEKTIVA

a) vyjadřují završený, ukončený děj

Pomocí perfektivních sloves se v češtině vyjadřují slovesné děje, které jsou/budou završené, ukončené nebo dosáhly/dosáhnou výsledku, k němuž směřovaly/směřují. Mluvčí klade důraz na úspěšné, resp. neúspěšné ukončení, uzavření, završení případně započetí děje.

Protikladem „filmování“, k němuž slouží imperfektiva, je „fotografování“ pomocí perfektivních sloves. Děj je tedy zachycen v okamžiku, kdy byl naplněn nebo bude započat. Ptáme se: *Co se stalo? Co se stane?*²²⁸

²²⁶ *Was ist los? Was war los? Was wird geschehen?*

²²⁷ K možnému paralelnímu průběhu slovesných dějů vyjádřených imperfektivy se odkazuje až v popisu úrovně B1 pro češtinu jako cizí jazyk podle SERR (Šára a kol., 2001). Toto pravidlo o užití imperfektivních sloves je však jednoduché a spolehlivé, proto je vhodné jej prezentovat již na průlomové úrovni.

²²⁸ *Was ist passiert? Was wird passieren?*

Např. *Tatínek včera (ne)uvařil večeři. Zítřa s ní o tom promluví. Zavíral jsem dveře, ale nezavřel jsem je pořádně. Zítřa pošlu ten dopis. Opravil jsem to kolo. Minulý týden jsme prodali byt. Udělám to zítřa.*

5.3.3A1 Charakteristika slovesného vidu z hlediska formálně-sémantického přístupu

Náplní této části popisu slovesného vidu z hlediska formálně-sémantického přístupu je popis sémantických omezení, jež se projevují formálně, tedy ve tvarové soustavě sloves. Na úrovni A1 podle SERR je to v češtině především omezení projevující se v soustavě slovesných časů. Týká se dokonavých sloves a zapřičiňuje absenci tvarů složeného futura (např. *koupím* vs. neexistující budu koupit).

Protože se student na této úrovni setká také s celou řadou neprefigovaných indeterminovaných sloves (*chodit, jezdit, létat* atd.), je nutné v rámci našeho popisu poukázat na shodu ve vidové charakteristice sloves neprefigovaných determinovaných a indeterminovaných sloves a také rozdíl v násobenosti slovesného děje, který označují (např. *jít* vs. *chodit*).

Slovesný vid a soustava slovesných časů

Slovesa nedokonavá jsou schopna tvořit formy všech časů, kterými čeština disponuje. Je to dáno tím, že vyjadřují děje probíhající, které mohou probíhat právě teď, za minutu, zítřa a které mohly probíhat i v minulosti. Jejich tvarové paradigma je tedy z hlediska gramatické kategorie slovesného času kompletní.

Podobně jako sloveso *stát se* nejsou ani perfektiva schopna vyjádřit aktuálně probíhající děj, protože jejich úkolem je vyjadřovat děje omezené, ukončené, završené, hotové. Toto ukončení, završení děje však trvá jen velmi krátkou dobu, a proto není možné o něm hovořit jako o ději aktuálně přítomném, neboť než by došlo k verbalizaci myšlenky, byl by děj, popř. jeho fáze, už ukončen a opět by aktuálně neprobíhal. Proto referují přítomné tvary dokonavých sloves k ději budoucímu. Z tohoto důvodu také není nutné, aby existovaly tvary složeného futura, které ve tvarovém paradigmatu perfektivních sloves absentují.

Slovesný vid a slovesa determinovaná a indeterminovaná

Slovesa determinovaná a indeterminovaná, tzv. slovesa pohybu, se vyskytují ve dvou variantách. Obě tyto varianty jsou z hlediska slovesného vidu nedokonavé. „Krátké“ tvary (*jít, jet, nést*) vyjadřují děj, který se odehrál pouze jednou, zatímco „dlouhé“ tvary (*chodit, jezdit, nosit*) vyjadřují děje uzuální, opakované s různou intenzitou opakování.²²⁹

Protože dlouhé tvary předkládají především informaci o opakovanosti děje, nemohou vyjádřit děje aktuálně probíhající.²³⁰ Např. ***Každý den chodím do školy v 7 hodin, ale dnes jdu (NE chodím) už v 6 hodin a 30 minut.*** (Právě teď je 6 hodin a 30 minut.), ***Ráda chodím do kina.*** (někdy, občas), ***Tatínek jezdí do práce autem.*** (Mluvčí tím myslí pravidelně.) ***Maminka dnes jede (NE jezdí) domů autobusem.***

B. Úroveň A2 podle SERR

Specifika problematiky **slovesného vidu** v češtině na úrovni A2 podle SERR jsou následující:

Definice dokonavosti a nedokonavosti se v popisu úrovně A2 podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk (Čadská a kol., 2005) příliš neliší od jeho definice na předchozí referenční úrovni. Přesto je, zaměříme-li se na doporučenou slovní zásobu pro tuto úroveň, patrný jistý rozdíl v hloubce zahrnutých sémantických významů vyjadřovaných příslušným slovesným videm v češtině. Zpřesňujeme proto, a pomocí příkladů dokládáme, další sémantické významy slovesného vidu v češtině.

Student, který v češtině má dosáhnout úrovně A2 podle SERR, se postupně seznamuje s vidovou disproporcí některých sloves. Do výkladu je proto zahrnuto základní poučení o slovesech vidově homonymních a také o perfektivech a imperfektivech tantum.

V rovině formálního popisu kategorie slovesného vidu je upozorňováno na základní slootovorné principy tvorby vidových protějšků pomocí prefixace a sufixace.

---

²²⁹ Toto zjednodušující dělení sloves determinovaných a indeterminovaných z hlediska násobenosti na „krátká“ a „dlouhá“ je na úrovni A2 podle SERR potřeba zpřesnit. Na úrovni A2 podle SERR mají být prezentovány též dvojice *běžet, běhat* a *letět, létat*. Oba tvary jsou přitom tvořeny stejným počtem hlásek. Tvary nenásobené (*běžet, letět*) však mají ve své struktuře, stejně jako další nenásobené tvary, hlásku *e* (*jet, běžet, letět, nést, vést, vézt* vs. *jít*).

²³⁰ Německy mluvící rodilí mluvčí v distribuci determinovaných a indeterminovaných sloves často chybují. Je proto důležité zdůraznit nemožnost užít násobené sloveso pro vyjádření aktuálně probíhajícího děje.

5.3.1A2 Charakteristika slovesného vidu z hlediska formálního přístupu

V této části výkladu je pozornost soustředěna především na podstatu a způsob tvoření vidových protějšků pomocí prefixace a na frekventované typy sufixace. Výklad nejprve pojednává o perfektivizaci sloves nedokonavých a následně o imperfektivizaci sloves dokonavých.

Charakteristika slovesného vidu z hlediska formálního přístupu je doplněna o výklad o frekventovaných morfonologických alternacích (zde pod názvem „Irregularity postihující základ sloves“), které postihují celou řadu vidových párů.

Odděleně je předloženo pojednání o změnách vidové hodnoty u sloves determinovaných a indeterminovaných. Slovesa determinovaná a indeterminovaná jsou pro jejich specifika pojednávána odděleně i v dalších částech a úrovních našeho výkladu.

Doplníme také další signální slova, jež pomáhají identifikovat vidovou hodnotu sloves.

V úvodu předkládáme klasifikaci českých sloves v závislosti na jejich vidové charakteristice. Klasifikujeme-li slovesa podle jejich vidové hodnoty, hovoříme v češtině o pěti typech sloves. Základ slovesné soustavy tvoří dva typy sloves, slovesa dokonavá a nedokonavá (ta jsou bezpříznakovým členem vidového páru),²³¹ která jsou zároveň součástí vidového páru/vidové dvojice. Tato slovesa mají shodný význam, popř. jsou významově téměř totožná, ale liší se vidovou hodnotou. Jsou vzájemně komplementární. Jedna část páru je schopna vyjádřit probíhající děj, zatímco druhá část páru předkládá totožný děj jako završený.

Nerodilý mluvčí může za párová slovesa považovat i slovesa, která vidovou dvojicí ve skutečnosti nejsou. Jedná se často o prefigovaná dokonavá slovesa, např. *dopsat*, která jsou odvozená od základového prostého slovesa (*psát*). Tato slovesa však mají každé svůj vlastní vidový protějšek.

Signifikantním znakem nepárovosti je odlišný význam obou sloves, neboť význam prefigované varianty je v porovnání se slovesem základovým obohacen o další významový rys (např. *psát* a jeho odvozeniny *nadepsat*, *přepsat*, *připsat*, *vypsát*).²³²

---

²³¹ L. Veselý (2010) upozorňuje na stanovisko M. Dokulila, který bezpříznakovost imperfektiv zpochybňoval, všeobecně je však bezpříznakovost imperfektiv přijímána, a proto ji my také takto prezentujeme.

²³² Jedná se tedy o proces primárně slovotvorný, jenž je provázán s procesem sekundárním - vidotvorným.

V některých přesně definovaných kontextech (viz níže) jsou slovesa nedokonavá schopna zastoupit ve stejném významu (završenosti, ukončenosti děje) slovesa dokonavá. Je to způsobeno jejich širší významovou platností (např. *Kdo psal ten dopis?* vs. *Kdo napsal ten dopis?*). V opačném případě, tedy pokud by mělo dokonavé sloveso zastoupit sloveso nedokonavé, tato ekvivalence neplatí. (*Minulý týden jsem jednou navštěvoval tetu Janu a dvakrát tetu Marii.* vs. *Minulý týden jsem jednou navštívil tetu Janu a dvakrát tetu Marii.*). Tato vzájemná zástupnost je však možná jen u sloves, jež mají vidový protějšek, čili nikoli u perfektiv a imperfektiv tantum.

Stejně tak je možné, aby si slovesa s odlišnou vidovou hodnotou v některých, opět přesně definovaných, případech vyjádření slovesného děje konkurovala. Stejný děj, který proběhl nebo proběhne, je vyjádřen jednou dokonavým a jednou nedokonavým slovesem (např. *Minulý týden jsme koupili/kupovali byt a teď je náš.*). Nerodilý mluvčí pak může nabýt dojmu, že je vlastně jedno, jestli užije sloveso dokonavé nebo nedokonavé. Tato konkurence však souvisí s intencí mluvčího a způsobem, jakým chce děj podat. Zda se soustředí na jeho kvantitativní (jednorázovost, opakovanost) nebo kvalitativní (děj rychlý, pomalý, jistý, plánovaný) složku. K této problematice viz části 5.3.2A2, 5.3.2B1 a 5.3.2B2 věnované charakteristice slovesného vidu z hlediska sémantického přístupu.

Další skupinou jsou slovesa pouze nedokonavá (imperfektiva tantum). Tato slovesa nejsou schopna vzhledem k povaze děje, který označují, vstoupit do vidové korelace, např. *bát se*. Stejně tak nejsou schopna vstoupit do vidové korelace ani slovesa čtvrtého typu, tedy slovesa pouze dokonavá (perfektiva tantum), např. *dovést* (ve významu umět).

Zvláštní skupinu tvoří slovesa pátého typu. Jsou jimi slovesa obouvidová, neboli vidově homonymní,²³³ např. *věnovat*. Tato slovesa jsou schopna tvořit tvarové paradigma a vyjadřovat sémantické funkce jak sloves dokonavých, tak sloves nedokonavých, aniž by disponovala dvěma odlišnými slovesnými základy (jako je tomu u sloves tvořících vidové páry).

Pro přehlednost jsou shodné a odlišné charakteristiky těchto typů sloves uvedeny formou opozice přítomnosti/nepřítomnosti znaku v tabulce č. 19.

---

²³³ Srov. L. Veselý (2010, 2008b).

typ slovesa	schopna tvořit vidový pár	nedokonavý význam	dokonavý význam
imperfektiva	x	x	
perfektiva	x		x
imperfektiva tantum		x	
perfektiva tantum			x
vidově homonymní		x	x

Tabulka č. 19

Perfektivizace prostřednictvím prefixace

Vidovou hodnotu lze v češtině měnit několika způsoby. Jedním z nich je prefixace nedokonavých sloves, která může být kombinována s reflexivizací, ta však není pravidlem. Tyto prefixy, podílející se na perfektivizaci, mají zpravidla svůj ekvivalent v primárních předložkách. Při změně vidové hodnoty slovesa prefixací nedochází ke změně konjugační skupiny, např. *psát* → *napsat* - obě slovesa patří do konjugační skupiny *-e* (nepravidelná slovesa).

Dle popisu úrovně A2 podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk²³⁴ se studenti nemají setkat se všemi typy prefixů. Nejedná se ani o prefixy nejfrekventovanější,²³⁵ skupina prezentovaných prefixů je omezena jazykovými funkcemi, jež jsou definovány v popisu dané referenční úrovně a lexikálními prostředky, prostřednictvím nichž jsou tyto jazykové funkce vyjádřeny.²³⁶

Student se na této referenční úrovni setká s následujícími prefixy:²³⁷

- *na-* (např. *jíst* → *najíst se*, *obědvat* → *naobědvat se*, *psát* → *napsat*)
- *po-* (např. *děkovat* → *poděkovat*, *dívat se* → *podívat se*, *zvat* → *pozvat*)
- *u-* (např. *mýt /se/* → *umýt /se/*, *vařit* → *uvařit*, *vidět* → *uvidět*)
- *z(e)-* (např. *měřit* → *změřit*, *ptát se* → *zeptat se*, *účastnit se* → *zúčastnit se*)
- *vy-* (např. *hrát* → *vyhrát*, *prát* → *vyprat*, *čistit* → *vyčistit*)
- *za-* (např. *brzdit* → *zabrzdit*, *volat* → *zavolat*, *zpívat* → *zazpívat*)
- *o-* (např. *hlásit* → *ohlásit*, *holit* → *oholit*, *sprchovat se* → *osprchovat se*)

²³⁴ (Čadská a kol., 2005)

²³⁵ Kompletní přehled vidových prefixů včetně údajů o jejich distribuci předkládáme v části 5.3.1B1.

²³⁶ Výklad o tvoření dokonavých i nedokonavých protějšků se zakládá na analýze vidových párů, uvedených v doporučené slovní zásobě v popisech úrovně A1 a A2 podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk (Hádková a kol., 2005; Čadská a kol., 2005). Do úvahy nejsou brána slovesa, jejichž vidový protějšek není součástí této doporučené slovní zásoby. Např. sloveso *číst* je uvedeno ve Vokabuláři popisu úrovně A1 podle SERR (Hádková a kol., 2005), jeho dokonavý protějšek *přečíst* je však doporučen až v popisu úrovně B1 podle SERR (Šára a kol., 2001), proto není tato předpona v našem přehledu uvedena.

²³⁷ Pořadí námi uváděných prefixů je podřízeno jejich zastoupení mezi vidovými páry uvedenými ve výše definované skupině sloves.

- *s(e)*- (např. *končit* → *skončit*, *počítat* → *spočítat*)

Imperfektivizace prostřednictvím sufixace

Druhým způsobem změny vidové hodnoty, kdy je utvořené sloveso nedokonavým členem páru, je sufixace dokonavých sloves.²³⁸ Při změně vidové hodnoty sufixací může dojít ke změně konjugační skupiny odvozeného slovesa. Na tuto skutečnost u jednotlivých sufixačních typů upozorníme.

Na úrovni A2 podle SERR prezentujeme omezený počet sufixačních typů,²³⁹ a to s ohledem na omezenou slovní zásobu.

Tímto způsobem se tvoří také nedokonavé protějšky prefigovaných dokonavých sloves. Tato prefigovaná slovesa vstupují do derivačního procesu jako celek včetně své předpony, přítomnost předpony ve slovese tudíž není signálem perfektivnosti.

Základ odvozeného slovesa je ve všech jeho prefigovaných variantách stejný a nedochází k jeho obměnám, např. *podepsat se* → *podepisovat se*, *popsat* → *popisovat* atd.

Tvorba imperfektiv sufixací probíhá tak, že je kmenotvorná přípona a infinitivní koncovka nahrazena jinou kmenotvornou příponou a infinitivní koncovkou. Např. *půjč|it* → *půjč + ovat* → *půjčovat*

Na této referenční úrovni se studenti setkávají s následujícími frekventovanými sufixačními typy:²⁴⁰

- it* → *-ovat*, konjugační skupiny se mění ze skupiny *-í* na skupinu *-uju* (např. *koupit* → *kupovat*, *nastoupit* → *nastupovat*, *opravit* → *opravovat*, *půjčit si* → *půjčovat si*, *přípravit* → *přípravovat*, *zvýšit* → *zvyšovat*)

²³⁸ V zájmu zachování kompatibility s (česky psanou) odbornou literaturou chápeme jako základový člen sloveso dokonavé a sloveso nedokonavé prezentujeme jako jeho derivát. Pro nerodilí mluvčí může být tento přístup nelogický, neboť jsou jako bezpříznakový, základní člen vidového páru označována slovesa nedokonavá, a mělo by se tedy vycházet z těchto tvarů. Protože však předpokládáme, že alespoň někteří nerodilí mluvčí budou v budoucnu užívat domácí odbornou literaturu, zachováváme uzuální přístup k označování základového a odvozeného slovesa při vytváření vidových protějšků pomocí sufixace. Tento postup však především umožňuje vysvětlit přítomnost prefixu v nedokonavých slovesech. Existují ale i učebnice, které jako základové sloveso prezentují jen sloveso nedokonavé, např. H. Remediosová - E. Čechová (2010).

²³⁹ Pro větší názornost prezentujeme jednotlivé sufixační typy ve složení kmenotvorná přípona včetně infinitivní koncovky v nerozložené podobě.

²⁴⁰ Pořadí jednotlivých sufixačních typů se řídí jejich frekvencí v námi analyzovaném souboru vidových párů zahrnutých v doporučené slovní zásobě v popisech úrovní A1 a A2 podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk (Hádková a kol., 2005; Čadská a kol., 2005). Typ a) je doložen 26krát, typ b) 13krát a typ c) 12krát.

- b) *-at/-át* → *-ávat*, konjugační skupiny se nemění, pokud je dokonavé sloveso konjugováno podle skupiny *-á* (např. *dát* → *dávat*, *dostat* → *dostávat*, *objednat se* → *objednávat se*, *prodat* → *prodávat*, *přestat* → *přestávat*, *vstát* → *vstávat*, *vydělat* → *vydělávat*)
- c) *-nout* → *-at*,²⁴¹ konjugační skupiny se mění ze skupiny *-e* na skupinu *-á* (např. *obléknout se* → *oblékat se*, *odemknout* → *odemykat*, *odpočinout si* → *odpočívát*, *vypnout* → *vypínat*, *zapomenout* → *zapomínat*)

Iregularity postihující slovesný základ

Iregularity ve formě hláskových změn postihující slovesný základ se častěji projevují při sufixálním tvoření. Tyto hláskové změny postihují jak samohlásky, tak souhlásky a mohou se vyskytovat samostatně nebo v kombinaci.²⁴²

- a) **Samohláskové změny** - k nepravidelnému krácení dochází u dlouhých samohlásek při prefixaci nedokonavých sloves (krácení postihuje slovesa: *prát*, *psát*, *ptát se* a *zvat*). Pravidelně krátí dlouhé samohlásky v kořeni nedokonavého slovesa, které je odvozeno sufixačním typem *-it* → *-ovat* (např. *nastoupit* → *nastupovat*, *navštívit* → *navštěvovat*, *seznámit* → *seznamovat*, *snížit* → *snižovat*, *zúžit* → *zužovat*, *zvýšit* → *zvyšovat*). Zpravidla též dochází ke střídání *-u-* s *-ou-* (např. *omluvit se* → *omlouvát se*, *pustit* → *pouštět*). U sufixačního typu *-nout* → *-at* zpravidla dochází k vsunutí samohlásky do slovesných kořenů tam, kde vedle sebe stojí dva konsonanty (např. *odemknout* → *odemykat*, *zapnout* → *zapínat*, *zhasnout* → *zhasínat* vs. *svléknout* → *svlékat*, *obléknout* → *oblékat*).
- b) **Souhláskové změny** - Ve slovesném základu dochází k celé řadě alternací, často se střídají *-d'*²⁴³ a *-z-* (např. *potvrdit* → *potvrzovat*, *probudit se* → *probouzet se*, *uklidit* → *uklízet*) a také *-t'* a *-c-* (např. *rozsvítit* → *rozsvěcet*, *vrátit* → *vracet*, *ztratit* → *ztrácet*).

²⁴¹ V popisu úrovně A2 podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk (Čadská a kol., 2005) nejsou přesně definovány sufixační typy imperfektivizace, kterým by měl student na této úrovni věnovat pozornost. Na základě příkladů uvedených v textu předpokládáme, že jsou to typy *-it* → *-ovat* a *-at/-át* → *-ávat*. My však na základě analýzy vymezené skupiny sloves přidáváme ještě hojně zastoupený sufixační typ, a to typ: *-nout* → *-at*.

²⁴² Množina hláskových změn je velmi rozsáhlá a neřídka jsou jednotlivé alternace málo zastoupené. Často navíc dochází k jejich kombinování. Vedle řady příkladů, kdy se uvedená hlásková změna projevuje, existují i případy, kdy se alternace neprojevuje. Vzhledem k této skutečnosti vybíráme jen velmi produktivní hláskové změny nebo silné tendence. Vycházíme přitom jednak z naší provedené analýzy výše definované skupiny sloves a též z dat uvedených v publikaci F. Esvana (2007).

²⁴³ Fonémy *d'* i *t'* jsou graficky realizovány kombinací grafémů *t* a *d* s *i*.

Vidové dvojice - zvláštní případy

Ve velmi omezené míře existují též párová slovesa, jejichž kořeny se liší. Pro úroveň A2 podle SERR jde o následující dvojici: *vzít* vs. *brát*.

Prefixace a slovesa determinovaná a indeterminovaná

Slovesa determinovaná a indeterminovaná jsou z hlediska tvorby prefigovaných variant specifické. Roli zde hraje i skutečnost, že slovesa pohybu existují v podobě nenásobené (např. *jít*) a podobě násobené (např. *chodit*).

Protože při prefixaci dochází k modifikaci základního významu, netvoří spolu prefigovaná a prostá varianta slovesa vidové dvojice. Neplatí tedy, že by slovesa *jít* a *přijít* byla vidovou dvojicí a stejně tak nejsou vidovým párem ani slovesa *chodit* a *přicházet*. Slovesa *jít* a *chodit* vidovou dvojicí nedisponují a vidovým protějškem pro sloveso *přijít* je právě sloveso *přicházet*. Tvary nedokonavých prefigovaných a výjimečně i dokonavých prefigovaných derivátů jsou vytvářeny ze speciálního slovesného základu (viz tabulka č. 20).

Přehled slovesných tvarů sloves determinovaných a indeterminovaných, a dále dokonavých i nedokonavých tvarů sloves směru²⁴⁴ doporučených pro tuto referenční úroveň včetně údaje o jejich vidové hodnotě je uveden v tabulce č. 20.

sloveso neprefigované nenásobené	sloveso prefigované	sloveso prefigované	sloveso neprefigované násobené
pouze nedokonavé	vidová dvojice		pouze nedokonavé
	dokonavé	nedokonavé	
jít	při + jít	při + <u>cházet</u>	chodit
jet	při + jet	při + <u>jíždět</u>	jezdit
letět	při + letět	při + létat	létat
běžet	při + <u>běhnout</u>	při + <u>bíhat</u>	běhat
nést	při + nést	při + <u>nášet</u>	nosit
vézt	při + vézt	při + <u>vážet</u>	voztit
vést	při + vést	při + <u>vádět</u>	vodit

Tabulka č. 20

²⁴⁴ Jak prefigované varianty utvořené od sloves determinovaných (např. *přijít*), tak také jejich sekundární imperfektiva (např. *přicházet*) jsou schopna vyjadřovat děje z hlediska opakování prosté i opakované.

Signální slova

Pro úroveň A2 podle SERR jsou to ve spojení s imperfektivy, imperfektivy tantum nebo vidově homonymními slovesy (v jejich nedokonavém významu) signální slova, jež vyjadřují obvyklost, zvyk (přerušovaný proces) a vytrvalé opakování. Jedná se o výrazy jako: *často* (88 %), *pravidelně*, *běžně*²⁴⁵, *nejčastěji* a *znovu a znovu*. Např. *Často chodím do parku na procházku. Obědváme pravidelně ve dvanáct hodin. Znovu a znovu se omlouval, že přišel pozdě.*

Ve spojení s perfektivou, perfektivou tantum nebo vidově homonymními slovesy (v jejich dokonavém významu) značí tato signální slova časové omezení (*Na/za jak dlouho? Do kdy? Po jaké době?*) a náhlou změnu. Jsou to výrazy: *na chvíli*, *navždy*, *na chvílku*, *nakrátko*, *okamžitě*, *brzy*, *včas*, *zanedlouho*, *do konce*, *nejpozději do*, *předčasně*, *náhle*, *nečekaně* a *zničehonic*. Např. *Brzy přijde zima. Na chvílku se zastavil a odpočinul si. Zničehonic začalo sněžit.*

Opět platí, že spolehlivost společného výskytu signálních slov a imperfektiv je vyšší (s výjimkou výrazu *často* je vždy nad 90 %), zatímco u signálních slov a perfektiv je společný výskyt pravděpodobný většinou z 83 - 88 %, jen výrazy odpovídající na otázku: *Na jak dlouho?* vykazují společný výskyt v 90 - 95 %.

5.3.2A2 Charakteristika slovesného vidu z hlediska sémantického přístupu

Jak již bylo uvedeno, výklad sémantických funkcí slovesného vidu v češtině je na úrovni A2 podle SERR doplněn a zpřesněn. Toto doplnění a zpřesnění se projevuje především v hloubce výkladu. Slovesa vidově homonymní, perfektiva a imperfektiva tantum v něm nejsou pojednána odděleně, neboť se sémantika jejich dokonavosti, resp. nedokonavosti, neliší od sémantiky dokonavosti a nedokonavosti sloves vidově párových. Jejich odlišnost spočívá pouze v absenci dokonavého nebo nedokonavého protějšku u sloves jednovidových a formální homonymií infinitivního tvaru sloves vidově homonymních.

---

²⁴⁵ Slova označená ♦ nejsou součástí doporučené slovní zásoby popisu úrovně A2 podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk (Čadská a kol., 2005).

IMPERFEKTIVA

a) vyjadřují děj, jenž je kulisou jinému slovesnému ději²⁴⁶

Českým imperfektivním slovesům je vlastní vyjadřovat probíhající děje (ve všech časových rovinách). Takto vyjádřené děje tvoří v kontextu často kulisu jinému slovesnému ději, který do něj často vstupuje. Např. *Když jsem poslouchal rádio, vypnuli elektrinu. Čekal jsem před obchodem a ona zatím nakoupila. Když jsem psala domácí úkol, na jedno cvičení jsem zapomněla. Zatímco já budu prát prádlo, ty můžeš uvařit. Když jsme obědvali, začal ho bolet zub.*

b) vyjadřují děj uzuální, opakovaný

Imperfektiva jsou dále užívána k vyjádření uzuálních, zvyklostních a (víceméně) pravidelně se opakujících probíhajících dějů, které nemusejí být na časové ose konkrétně zařazeny. Např. *Každý den pracuji od sedmi hodin do půl čtvrté. Každé odpoledne si čtu noviny a piju kávu. Nikdy na něj nemluvím, když píše úkoly. Když já sportuju, ona si čte. Když jsem byla malá, kupovala mi maminka bonbony.*

c) vyjadřují neaktuální, časově nezařazené děje

Tato charakteristika nedokonavých sloves se zčásti překrývá s charakteristikou uvedenou v bodě b) - „vyjadřují děj uzuální, opakovaný“, jde však především o vyjádření dějů „absolutně“ časově nezařazených. Dalo by se říci obecně nebo alespoň dlouhodobě platných. Např. *Petra nerada studuje. Vždy pracuje velmi spolehlivě. Pavel rád sportuje. Lenka se učí hrát na klavír.*

d) vyjadřují zamýšlený děj budoucí²⁴⁷

Složené (perifrastické) futurum nedokonavých sloves²⁴⁸ může (kromě důrazu na průběhovou složku děje) vyjadřovat skutečnost, že si mluvčí není zcela jist, zda dojde

---

²⁴⁶ Tato charakteristika nedokonavosti/dokonavosti se objevuje až v popisu úrovně B1 podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk (Šára a kol., 2001). My se však domníváme, že se dá velmi dobře provázat s charakteristikou ohraničenosti a neohraničenosti slovesného děje, na niž je poukazováno již na předchozí úrovni. Děj tvořící kulisu je možné ztotožnit s dějem neohraničeným, zatímco děj, který do něj vstupuje, je ohraničený.

²⁴⁷ Jistotní modalitu lze v češtině vyjádřit několika způsoby (např. pomocí modálních sloves, adverbíí), užití dokonavého nebo nedokonavého slovesa ve futurálním významu je jedním z nich.

k úspěšnému završení, zakončení zamýšleného, plánovaného děje. Mluvčí naznačuje, resp. si uvědomuje, existenci možnosti, že k realizaci zamýšleného děje nemusí dojít. Tato jistota je alespoň v porovnání s vyjádřením pomocí dokonavého slovesa nižší. Např. *Zítra budeme vařit k obědu špagety (pokud bude fungovat elektřina, pokud na ně budeme mít chuť). Zítra budu dělat jazykovou zkoušku (a snad ji udělám). Příští týden budeme kupovat nový dům (jestli se nám bude líbit, tak ho koupíme). V úterý se budeme s Petrem učit nová slovíčka (snad si je zapamatujeme).*

Stojí-li nedokonavé sloveso ve formě složeného futura v negativním tvaru, je naopak možné, že k realizaci děje přeci jen dojde. Např. *Zítra ten domácí úkol psát nebudu (jen když budu mít hodně volného času, tak možná ano).*

e) vyjadřují schopnost nebo dovednost

Nedokonavá slovesa také vyjadřují, že někdo něco umí, dokáže. Např. *Tereza mluví španělsky. Marek řídí i autobusy. Ptáci létají. Dítě už chodí i mluví.*

f) mohou vyjadřovat i děj ohraničený, završený²⁴⁹

Je-li z kontextu (komunikačního, situačního) **jednoznačně** patrné, že děj byl završen, ukončen nebo započat, může být tento děj vyjádřen i slovesem nedokonavým.²⁵⁰ Velmi často se tímto způsobem zjišťuje, kdo je autorem výsledku děje, kdo zapříčinil, že byl děj ukončen, završen.²⁵¹ Např. *Kdo zpívá tu krásnou píseň?²⁵² (Zrovna ji hrají v televizi.) Kdo dneska kupoval chleba a rohlíky? (Jsou velmi chutné.) Kdo včera zavíral/otevíral okna? (Já jsem to zapomněla udělat.) Komu jsi teď telefonoval? (Právě jsi dotelefonoval.) Proč jsi těch rohlíků kupoval tolik? (Vždyť je nesníme.)*

---

²⁴⁸ Stejně tak přítomný tvar imperfektivních sloves ve významu budoucího děje. Např. *Zítra dělám zkoušky v autoškole.*

²⁴⁹ Studenti na úrovni A2 podle SERR by si měli toto pravidlo o kontextově závislém užití imperfektivních sloves osvojit pasivně, o aktivním užití uvažujeme na prahové úrovni (B1 podle SERR).

²⁵⁰ V těchto a jim podobných případech se projevuje volnější vztah nedokonavých sloves k ukončenosti, ohraničenosti slovesného děje.

²⁵¹ V některých případech je užití nedokonavého slovesa hodnoceno jako stylově příznakové - viz 5.3.2.1.

²⁵² Pokud však specifikujeme kvalitu děje, je zpravidla nutné užit slovesa dokonavého. Např. *Kdo tak krásně namaloval ten obraz?*

PERFEKTIVA

a) vyjadřují děj, který vstupuje do dějové kulisy

Zatímco slovesa nedokonavá tvoří dějovou kulisu, slovesa dokonavá do něj často vstupují (a přerušují/narušují jej). Souvisí to s jejich (časovou a jinou) ohraničeností,²⁵³ neboť trvají jen omezenou dobu. *Když jsem poslouchal rádio, vypnuli elektrinu. Čekal jsem před obchodem a ona zatím nakoupila. Když jsem psala domácí úkol, na jedno cvičení jsem zapomněla. Zatímco já budu prát prádlo, ty můžeš uvařit. Když jsme obědvali, začal ho bolet zub.*

b) vyjadřují děj, který je v rozporu s dějem uzuálním

Slovesem dokonavým se často vyjadřují děje, které vyjadřují narušení rutiny, zvyku, obvyklého průběhu. Např. *Každé odpoledne si čtu noviny a piju kávu, ale dnes si přečtu časopis a vypiju čaj. Nikdy na něj nemluvím, když píše úkoly, ale teď se ho musím zeptat. Když já sportuju, ona si čte, tento týden ale raději udělá domácí úkol. Když jsem byla malá, kupovala mi maminka bonbony, jednou mi ale koupila velikou čokoládu.*

c) vyjadřují (téměř) jistý děj budoucí

V protikladu k imperfektivům vyjadřuje mluvčí užitím perfektivního slovesa vyšší míru jistoty o úspěšném ukončení, završení nebo započetí slovesného děje. Např. *Zítřejí uvaříme k obědu špagety (máme na ně chuť, máme všechny ingredience). Zítřejí udělám jazykovou zkoušku (hodně jsem se na ni učil). Příští týden koupíme nový dům (líbí se nám, máme na něj peníze). V úterý se s Petrem naučíme nová slovíčka (budeme se je učit tak dlouho, dokud se je nenaučíme).*

Stojí-li dokonavé sloveso v negativním tvaru, je téměř jisté, že k realizaci slovesného děje skutečně nedojde. Např. *Zítřejí ten domácí úkol (určitě) nenapišu (nebudu mít čas).*

---

²⁵³ Máme na mysli ohraničenost danou např. dosažením výsledku děje nebo jeho započtím. V momentě, kdy je dokončena fáze započtí nebo ukončení děje, je děj hotový a dále již nemusí probíhat, protože k tomu není důvod.

5.3.3A2 Charakteristika slovesného vidu z hlediska formálně-sémantického přístupu

V této části našeho popisu budou doplněna další sémantická omezení, jež se projevují ve formální soustavě slovesných forem. Na úrovni A2 podle SERR jde o omezení spojená se slovesným způsobem imperativním, kombinovatelností fázových sloves (*začít, začínat a přestat, přestávat*) se slovesy nedokonavými a kombinovatelností spojky *až* se slovesy dokonavými.

Dále budou charakterizována slovesa pouze nedokonavá a okrajově též pouze dokonavá.²⁵⁴ Krátce budou zmíněna i slovesa vidově homonymní.

Slovesný vid a imperativ

Ve vztahu mezi pozitivní a negativní formou imperativu a užitím dokonavého a nedokonavého slovesa se v češtině projevuje velmi silná tendence užívat při zákazu (negativní forma) slovesa nedokonavého, zatímco při rozkazu, výzvě (pozitivní forma) slovesa dokonavého.

Tato tendence zřejmě souvisí s povahou zákazu a výzvy. Pokud někomu něco zakazujeme, tj. chceme, aby něco nedělal, přejeme si, aby měl náš zákaz trvalé účinky, aby „probíhal“ po relativně dlouhou dobu. Proto jsou pro vyjádření zákazu zpravidla užívána slovesa nedokonavá. Např. *Nejez tolik čokolády!* (*Čokoláda není zdravá.*) *Nečti tak dlouho do večera!* *Neoblékej si ty staré šaty!* *Nezavírej ty dveře!* *Nechod' ven, když je tam tma!*

Pokud někoho vyzýváme, aby něco udělal, často si přejeme, aby to udělal co nejdříve nebo v dobu, kterou sami určíme. Naše výzva je, dalo by se říci, časově omezená, proto se v pozitivní formě imperativu častěji užívá slovesa dokonavého. Např. *Sněž tu i zeleninu!* (*Ted' hned, ještě během oběda.*) *Přečti si tu knížku až zítra, až budeš mít dostatek světla!* *Oblékní si ty nové šaty!* *Zavři ty dveře!* (*Je tu zima.*) *Pojd' ven!* (*Už tady na tebe čekáme.*)

Při tvorbě rozkazovacích forem sloves determinovaných a indeterminovaných je třeba brát v potaz ještě další formální omezení. Slovesa determinovaná i indeterminovaná jsou nedokonavá, proto se distribuce pozitivní a negativní formy řídí násobeností a nenásobeností.

Jednorázový charakter sloves determinovaných je spíše bližší slovesům perfektivním, proto jsou pozitivní formy rozkazu tvořeny z nenásobených (kratších) forem

---

²⁵⁴ Pro aktivní znalost je v popisu úrovně A2 podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk (Čadská a kol., 2005) doporučena jen velmi omezená skupina perfektiv tantum, proto jim věnujeme jen omezenou míru pozornosti.

a formy negativní ze slovesných základů násobených sloves. Např. *Nejezdi vlakem, jed' autobusem. Nechod' parkem, je tam špatná cesta. Jdi domů. Neběhej moc dlouho. Běž rychle pod střechu, prší.*²⁵⁵

Slovesný vid a fázová slovesa začít, začínat, přestat, přestávat

Fázová slovesa *začít, začínat, přestat, přestávat* se v češtině pojí se slovesy nedokonavými. Slovesa dokonavá již informaci o ohraničenosti děje (v některých případech konkrétně jeho počátku nebo konci) obsahují, jejich spojení s výše uvedenými fázovými slovesy by proto bylo redundantní, a tudíž k němu nedochází. Např. *Včera začal psát dopis a přestal ho psát až dnes. Začíná mluvit, už řekl první slova. Začíná navštěvovat školu. Přestávám mu rozumět. Začni uklízet.*

Slovesný vid a spojka až

Spojka *až* vyjadřuje především následnost dějů. Evokuje tak nutné ukončení děje předcházejícího, aby mohl započít další slovesný děj. Z tohoto důvodu se spojka *až* v češtině primárně pojí se slovesy dokonavými. Toto omezení platí pro slovesa, jež jsou součástí vidové dvojice. Imperfektiva tantum a slovesa vidově homonymní se se spojkou *až* kombinují také. Např. *Až se najíš, udělej si domácí úkoly. Až se omluvíte, budete se cítit lépe. Až se oblékneš, půjdeme do kina. Až se budeš bát, zavolej mi. Až absolvujete kurz, dostanete certifikát.*

Imperfektiva tantum

Imperfektiva tantum jsou slovesa, která nejsou součástí vidového páru a nemají dokonavý protějšek. Nepřítomnost dokonavého členu vidového páru je podmíněna významem daného slovesa. Jedná se o slovesa vyjadřující prostý stav, existenci nebo stav myslí, dále postoje nebo jednoduché, nemutační děje. Slovesný děj, který je těmito slovesy označován nepřipouští ukončení nebo završení, proto k nim neexistují dokonavé protějšky.

Mezi imperfektiva tantum patří též modální slovesa (a slovesa, jež jsou jim významově i funkčně blízká) a jednoduchá (neprefigovaná) slovesa pohybu.

---

²⁵⁵ U slovesa *jít* se navíc projevuje odkaz na vzájemné prostorové postavení mluvčího a adresáta. Sloveso *jít* disponuje dvěma sadami imperativních tvarů: *jdi, jděme, jděte* a *pojď, pojďme* a *pojd'te*. První sada imperativních tvarů vybízí adresáta, aby šel směrem pryč od mluvčího, zatímco druhá sada jej naopak vybízí, aby se mluvčímu přiblížil nebo šel stejným směrem. Např. *Jdi ode mě! Jdi ven! (Já zůstanu uvnitř.) Pojď ke mně! Pojď (se mnou) ven! (Půjdeme spolu.)*

Imperfektiva tantum jsou následující slovesa vyjadřující:²⁵⁶

- stav (*stát, sedět, viset, spát,*²⁵⁷ *bolet, jmenovat se, mít, mít se /dobře/*)
- existenci (*být, existovat, žít*)
- stav mysli (*bát se, doufat, těšit se, cítit se*)
- postoje (*myslet, domnívat se, milovat, nenávidět,*²⁵⁸ *věřit*)
- nemutační děje (*bydlet, pracovat, hledat, nudit se, fungovat, řídit, pokračovat, přemýšlet, studovat, trvat, vládnout, vyprávět, vypravovat*)

Dále jsou to:

- modální slovesa (*chtít, muset, mít, smět, moct*) a jim významově podobná (*umět, znát, vědět, potřebovat*)
- jednoduchá slovesa pohybu a slovesa jim významově podobná (*jít, chodit, jet, jezdit, letět, létat, běžet, běhat, nést, nosit, vézt, vozit, vést, vodit,*²⁵⁹ *hnout, hýbat, cestovat, téct, spěchat*)
- nedějová slovesa (*čekat /neosobní/, chutnat, souhlasit, zdát se, vypadat /jak/, vážit si, znamenat, zajímat, zajímat se*)
- většina sloves referujících o počasí (*pršet, sněžit, svítit, mrznout*)²⁶⁰

Perfektiva tantum

Perfektiva tantum jsou slovesa, která nejsou součástí vidového páru a nemají nedokonavý protějšek. Těchto sloves je v češtině v porovnání s imperfektivy tantum méně. Na úrovni A2 podle SERR se student setká jen s velmi omezenou skupinou těchto sloves.

---

²⁵⁶ Námí uváděný seznam je v porovnání s tím, který je uvedený v popisu úrovně A2 podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk (Čadská a kol., 2005), rozsáhlejší. K jeho rozšíření nás vede přesvědčení, že pokud jsou daná slovesa součástí doporučené slovní zásoby dané referenční úrovně, měl by se je student od začátku učit jako slovesa pouze nedokonavá. Obdobně postupujeme i na následujících referenčních úrovních.

²⁵⁷ Sloveso *spát* je v některých současných učebnicích češtiny pro cizince hodnoceno jako nedokonavý protějšek slovesa *vyspat se*, srov. např. A. Adamovičová - D. Ivanovová - M. Hrdlička (2012).

²⁵⁸ Sloveso *nenávidět* a především pak sloveso *vládnout*, přestože jsou uvedena jako doporučená v popisu úrovně A2 podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk (Čadská a kol., 2005) hodnotíme ve vztahu k charakteristice jazykových a komunikačních dovedností uživatele na úrovni A2 podle SERR jako nevhodně zvolená pro danou úroveň a doporučujeme je zařadit až na úroveň B1, popř. B2 podle SERR.

²⁵⁹ Odkazujeme na poučení o distribuci sloves násobených a nenásobených, které je součástí výkladu v části 5.3.3A1. Platnost tohoto poučení je třeba rozšířit v souladu s širší slovní zásobou studenta češtiny jako cizího jazyka na úrovni A2 podle SERR.

²⁶⁰ Slovesa označující atmosférické děje, které trvají krátce, mohou mít i dokonavý protějšek, např. *blýskat se* vs. *blýsknout se*.

Jsou jimi slovesa vyjadřující schopnost něco udělat: *unést, dovést* (ve smyslu umět, dokázat) a sloveso *vyspat se*.²⁶¹

Slovesa vidově homonymní

Slovesa vidově homonymní jsou zvláštním typem sloves, která jsou schopna v závislosti na kontextu z jednoho základového slovesa vytvářet tvary s významem dokonavosti i nedokonavosti. Jde o řadu sloves z cizích slovních základů a několik sloves domácích. V popisu úrovně A2 podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk²⁶² je jako příkladové sloveso uvedeno sloveso *věnovat*, které však není součástí doporučené slovní zásoby uvedené v daném popisu referenční úrovně.

Na základě vlastního uvážení doporučujeme uvést jako příkladové sloveso vidově homonymní utvořené z cizího základu sloveso *informovat*. Toto sloveso je z hlediska významu srozumitelné a zároveň náleží do progresivní konjugační skupiny *-uju*.²⁶³

C. Úroveň B1 podle SERR

Specifika problematiky **slovesného vidu** v češtině na úrovni B1 podle SERR jsou následující:

Na rozdíl od předchozích úrovní je na této úrovni kladen větší důraz na formální stránku vidové problematiky. Mluvčí, kteří dosáhli této úrovně jazykových a komunikačních dovedností, si již osvojili řadu slovesných lexémů a také základní slovtvorné modely pro tvorbu českých sloves. Je tedy možné zaměřit pozornost na morfeomatickou strukturu sloves a poukázat na principy tvorby vidových protějšků pomocí širšího repertoáru slovtvorných prostředků.

Protože si mluvčí na této úrovni osvojil repertoár běžných gramatických prostředků, je možné výklad doplnit o problematiku slovesného vidu v souvislosti s trpným rodem. My se však této problematice nevěnujeme, neboť užití dokonavých a nedokonavých sloves v trpném rodě se neliší od užití těchto sloves v rodě činném.

---

²⁶¹ V popisu úrovně A2 podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk jsou mezi perfektiva tantum zařazena též slovesa: *najíst se* a *napít se*. První dvě slovesa však hodnotíme jako vidový protějšek ke slovesům *jíst* a *pít*, viz např. H. Confortiová (1991).

²⁶² (Čadská a kol., 2005)

²⁶³ Do této konjugační skupiny náleží také většina ostatních sloves vidově homonymních.

Přestože ve středu zájmu v této části popisu stojí především formální stránka slovesného vidu v češtině, není opomenuta ani stránka sémantická, funkční. Na úrovni B1 podle SERR dochází k prohloubení našeho výkladu o užití dokonavých a nedokonavých sloves v kontextech, v nichž si perfektiva a imperfektiva konkurují. Jsou proto prezentovány i případy, kdy je volba dokonavé nebo nedokonavé varianty slovesa závislá na významových nuancích, na něž chce mluvčí upozornit.

5.3.1B1 Charakteristika slovesného vidu z hlediska formálního přístupu

Uživatelé jazyka na této úrovni mají již poměrně rozsáhlou slovní zásobu a vědí, že čeština, jakožto velmi flexivní jazyk, disponuje různými prostředky, pomocí nichž realizuje stejné procesy. V našem případě se jedná o proces imperfektivizace. Z tohoto je důvodu výklad v této disertační práci rozšířen také o méně produktivní sufixační typy, které se uplatňují u sloves konkrétního zakončení, např. deriváty od sloves na *-it* nekončí jen na *-ovat*, ale i *-et* atp. Tyto méně časté typy derivace značíme jako sekundární sufixační typy. V souvislosti s imperfektivizací je zmíněn též formální způsob tvorby iterativních sloves a dále je doplněn výklad o možnostech prefixace a výklad o frekvenční distribuci prefixů.

Popis morfonologických alternací je pojat komplexněji a je rozšířen o další vokalické a konsonantické alternace, případně jsou již známé alternace ilustrovány dalšími příklady.

Výklad o slovesech determinovaných a indeterminovaných je stejně jako výklad o signálních slovech doplněn s ohledem na širší slovní zásobu této referenční úrovně.

Perfektivizace prostřednictvím prefixace

Pro úroveň B1 podle SERR dochází k vyčerpávajícímu rozšíření skupiny vidových prefixů.²⁶⁴

---

²⁶⁴ Analyzovanou skupinu sloves jsme rozšířili o vidové páry doporučené v popisu úrovně B1 podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk (Šára a kol., 2001). Zároveň jsme doplnili dokonavé, popř. nedokonavé protějšky sloves zde uvedených, které však nejsou součástí doporučené slovní zásoby uvedené v popisech úrovně A1 - B1 pro češtinu jako cizí jazyk (Šára a kol., 2001; Čadská a kol., 2005 a Hádková a kol., 2005).

Student se na této referenční úrovni setká s následujícími prefixy:²⁶⁵

- *za-* (např. *balit* → *zabalit*, *platit* → *zaplatit*, *pamatovat si* → *zapamatovat si*)
- *z(e)-* (např. *měnit* → *změnit*, *mýlit se* → *zmýlit se*, *opakovat* → *zopakovat*)
- *vy-* (např. *koupat se* → *vykoupat se*, *měnit* → *vyměnit*)
- *na-* (např. *učit /se/* → *naučit /se/*, *tankovat* → *natankovat*, *stěhovat se* → *nastěhovat se*)
- *po-* (např. *čekat* → *počkat*, *přát* → *popřát*, *radit* → *poradit*)
- *u-* (např. *bránit se* → *ubránit se*, *krást* → *ukrást*, *sušit* → *usušit*)
- *roz(e)-* (např. *dělit* → *rozdělit*)
- *pro-* (např. *mluvit* → *promluvit*)
- *o-* (např. *hřát se* → *ohřát se*)
- *pře-* (např. *tlumočit* → *přetlumočit*)
- *s(e)-* (např. *trávit* → *strávit*)
- *při-* (např. *blížít se* → *přiblížit se*, *vítat* → *přivítat*)

Imperfektivizace prostřednictvím sufixace

Na této úrovni jsou doplněny již známé sufixační typy o tzv. sekundární sufixační typy, které se vyznačují nižší produktivitou, ale přesto jsou značně frekventované.

Na této referenční úrovni jsou prezentovány následující sufixační typy:

- a) *-it/-et/(-ět)* → *-ovat*, konjugační skupiny se mění z výchozí konjugační skupiny na skupinu *-uju* (např. *dokončit* → *dokončovat*, *nakoupit* → *nakupovat*, *představit* → *představovat*)
- b) *-at/-át* → *-ávat/-ívat*²⁶⁶ konjugační skupiny se nemění, je-li dokonavé sloveso konjugováno podle skupiny *-á* (např. *nechat* → *nechávat*, *ochutnat* → *ochutnávat*, *sundat si* → *sundávat si*, *poznat* → *poznávat*, *potkat se* → *potkávat se*, *vyhrát* → *vyhrávat*, *vstát* → *vstávat*, *zůstat* → *zůstávat*, *smazat* → *smazávat*, *ohřát* → *ohřívat*, *usmát se* → *usmívat se*)

²⁶⁵ Pořadí uvedených prefixů se liší od pořadí uvedeného v podkapitole 5.3.1A2 a vychází z celkové distribuce prefixů u prefigovaných slovesných lexémů v češtině utvořených perfektivizací. (srov. F. Esvan, 2007) Poznáváme, že F. Esvan zahrnul i případy perfektivizace determinovaných sloves. Pomocí nejproduktivnější předpony je utvořeno 1 339 dokonavých protějšků, nejméně produktivní předponou pak 380 dokonavých protějšků.

²⁶⁶ Alternace *-át* → *-ívat* postihuje především nepravidelná slovesa konjugační skupiny *-e*.

- c) *-nout/-mout* → *-at*, konjugační skupiny se mění ze skupiny *-e* na skupinu *-á* (např. *odmítnout* → *odmítat*, *napadnout* → *napadat*, *stoupnout* → *stoupat*, *pronajmout* → *pronajímat*)
- d) *konsonant + -t* → *-at*, konjugační skupiny se mění ze skupiny *-e* na skupinu *-á* (např. *pomocť* → *pomáhat*, *okrást* → *okrádat*, *říct* → *říkat*, *utéct* → *utíkat* a vidový pár *začít* → *začínat*)

Sekundární sufixační typy

- a. *-it* → *-et/-ět*,²⁶⁷ konjugační skupiny se nemění (např. *namočít* → *namáčēt*, *pokusit* → *pokoušet*, *vyrobit* → *vyrábēt*, *vytočit* → *vytáčēt*)
- b. *-at/-át* → *-ovat*, konjugační skupiny se nemění, je-li dokonavé sloveso konjugováno podle skupiny *-é* (např. *dokázat* → *dokazovat*, *podepsat* → *podepisovat* + další deriváty slovesa *psát*, *ukázat* → *ukazovat*)
- c. *-nout/-mout* → *-ovat*, konjugační skupina se mění ze skupiny *-e* na skupinu *-uju* (např. *dosáhnout* → *dosahovat*, *shrnout* → *shrnovat*, *rozhodnout se* → *rozhodovat se*)
- d. *-ýt* → *-ývat*, konjugační skupina se mění ze skupiny *-e* na skupinu *-á* (např. *umýt se* → *umývat se* + *zbýt* → *zbývat*, *ukrýt* → *ukrývat*)²⁶⁸

Aplikujeme-li na data uvedená v publikaci F. Esvana (2007) konjugační systém čtyř konjugačních skupin (skupina *-á*, *-í*, *-e* a *-uju*), zjistíme, že v každé skupině převažuje jeden sufixační typ. Uvádíme proto procentuální zastoupení sufixačních typů u jednotlivých konjugačních skupin. Dodáváme, že poměry, ke kterým jsme dospěli na základě analýzy námi definované skupiny sloves, se proporcionálně shodují s Esvanovými závěry.

- konjugační skupina *-á* → *-ávat* (87 %), *-ovat* (12 %), *-at* (1 %)²⁶⁹
- konjugační skupina *-í* → *-ovat* (83 %), *-et* (11 %), *-at* (4 %), *-vat* (2 %)

²⁶⁷ U sufixačního typu *-it* → *-et/-ět* obsahuje odvozené sloveso pravopisně variantní kmenotvornou příponu *-e-* nebo *-ě-*. V tomto případě se nejedná o morfonologickou alternaci. Kvalita této kmenotvorné přípony je závislá na kvalitě předcházející hlásky. Studenti na této referenční úrovni znají pravidlo týkající se psaní hlásky *e* po pravopisně měkkých souhláskách a souhláskách *s*, *z*, *l* a psaní hlásky *ě* po souhláskách zbylých. Je tedy možné a zároveň žádoucí se na tuto znalost odvolat.

²⁶⁸ Slovesa *zbýt* a *ukrýt* nejsou součástí doporučené slovní zásoby v popisech úrovní A1, A2, B1, B2 podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk (Hádková a kol., 2005; Čadská a kol., 2005; Šára a kol., 2001; Holub a kol., 2005), přesto jsme považovali za vhodné uvést je mezi příklady.

²⁶⁹ Z příkladů uvedených v Esvanově publikaci (2007) vyplývá, že jsou mezi zástupce této konjugační třídy započtena i kolísající slovesa konjugační skupiny *-e* (např. *kousat*, *šlapat* nebo *hrabat*). Tato skutečnost může výsledná data lehce zkreslovat, v zásadě jsou však jeho výsledky zobecnitelné.

- konjugační skupina *-uju* → *-ovávat* (100 %) ²⁷⁰
- konjugační skupina *-e* → *-at* (62 %), *-ovat* (19,5 %), *-et* (11,5 %), *-(á/í/ý/ou)vat* (7 %)

Z hlediska počtu utvořených párů se jako nejproduktivnější jeví sufixační typy *-it/-it (-ět)* → *-ovat* (2 424 lexémů), dále *-at* → *-ávat* (1 132 lexémů) a *-nout* → *-ovat* (464 lexémů). Velmi početnou skupinu vidových dvojic však tvoří řada neproduktivních sufixačních typů (1 958 lexémů), proto je skupina možných sufixačních typů tak rozsáhlá a tudíž komplikovaná (srov. F. Esvan, 2007).

Iterativa ²⁷¹

Iterativa jsou zvláštní skupinou násobených sloves, ²⁷² která tvoří pár se slovesem nedokonavým nenásobeným. ²⁷³ Protože jsou sama nedokonavá, nejedná se o vidovou dvojici. Iterativa nelze utvořit od všech sloves (především ne od dokonavých a determinovaných sloves). Roli zde hrají i sémantická omezení, neboť některé děje nemohou být vyjádřeny jako násobené, opakované. ²⁷⁴

Iterativa často netvoří ani slovesa zakončená na *-nout*, např. *vanout*, nebo *-out*, např. *plout*, řada nepravidelných sloves konjugační skupiny *-e* a zpravidla je netvoří ani slovesa, v jejichž základu se vyskytují přípony *-ív* nebo *-áv*. ²⁷⁵

V nově utvořeném iterativu je vždy první samohláska kmenotvorné přípony dlouhá a druhá krátká bez ohledu na kvantitu samohlásky v kmenotvorné příponě základového slovesa (např. *hrát* → *hrávat*, *dělat* → *dělavat*).

Při tvorbě iterativ dochází ke změně výchozí konjugační skupiny na skupinu *-á*.

²⁷⁰ Jedná se o vidové páry jako *zpracovat* → *zpracovávat*.

²⁷¹ Problematika vztahu násobených a nenásobených sloves je ve většině gramatik zabývajících se češtinou chápána jako součást širě pojaté vidové problematiky, také my respektujeme tento úzus.

²⁷² Výklad o způsobu tvoření druhého typu sloves násobených (distributiv) odsouváme v rozporu s popisem úrovně B1 podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk (Šára a kol., 2001) na následující úroveň. Pro podle nás hovoří velmi omezený počet distributiv, která by si měl mluvčí na této úrovni osvojit, ale také poměrně komplikovaný způsob tvorby distributiv a jejich nízký komunikační potenciál. Stejný význam je možné vyjádřit jednoduššími a frekventovanějšími gramatickými prostředky (např. spojením slovesa nenásobeného s příslušnými lexikálními prostředky - *Zavřel dveře jedny po druhých. = Pozavíral dveře.*).

²⁷³ Ve výjimečných případech může být základovým slovesem sloveso obouvidové nebo i dokonavé, jejich násobené protějšky jsou však užívány jen velmi zřídka (např. pro sloveso *věnovávat* je v SYN2000 a SYN2005 jen jeden doklad, v SYN2010 se nevyskytuje vůbec).

²⁷⁴ Němčina je schopna vyjádřit opakovanost nedokonavého děje pomocí konstrukce *pflügen + zu + infinitiv*, např. *Lena pflegt Bücher zu lesen. (Lena čítá/čítává knihy.)* Srov. F. Štícha(2003).

²⁷⁵ Formálně je možné vytvořit také iterativa k takovému slovesům (např. *dávávat*, *vyhrávávat*), nejsou však v úzu doložena vůbec nebo jen velmi omezeně (např. 4 doklady slovesa *dávávat* ve dvou textech v SYN2005).

Iterativa jsou tvořena následujícími sufixy rozšířenými o infinitivní koncovku.²⁷⁶

- a) *-ávat* (např. *řík|at* → *řík* + *ávat* → *říkávat*, *hr|át* → *hr* + *ávat* → *hrávat*)
- b) *-ívat* (např. *chod|ít* → *chod* + *ívat* → *chodívat*, *mysl|et* → *mysl* + *ívat* → *myslívat*, *m|ít* → *m* + *ívat* → *mívat*, *trp|ět*²⁷⁷ → *trp* + *ívat* → *trpívat* + *b|ýt* → *b* + *ývat* → *bývat*)
- c) *-ovávat* (např. *nakup|ovat* → *nakup* + *ovávat* → *nakupovávat*)²⁷⁸

Řada iterativ je tvořena nepravidelně: *číst* → *čítat*, *vidět* → *vídat*, *slyšet* → *slýchat*, *sedět* → *sedat*, *ležet* → *léhat*.²⁷⁹

Někdy je možné rozšířit tvar iterativa o jeden až dva další sufixy *-áv-*, výsledné iterativum má pak podobu např. *chodívávat*. Vsunutím tohoto sufixu může iterativum získat příznak expresivity nebo může evokovat určitý bod, který je na časové ose umístěn daleko v minulosti.

Iterativa tvoříme též od indeterminovaných sloves jako např. *chodit* → *chodívat*, *jezdit* → *jezdívat* nebo *nosit* → *nosívat*. Jejich význam je téměř totožný, iterativa evokují v porovnání s indeterminovanými slovesy děje minulé a jsou tedy nejčastěji užívány ve tvaru minulého času. Také frekvence jejich užití je výrazně nižší.²⁸⁰

Alternace²⁸¹

- a) **Samohláskové alternace** - pravidelně krátí dlouhé samohlásky v kořeni nedokonavého slovesa, které je odvozeno nejen sufixačním typem *-it* → *-ovat*, ale i sufixačními typy *-at/-nout* → *-ovat* (např. *dokázat* → *dokazovat*, *dosáhnout* → *dosahovat*, *spálit* → *spalovat*).

²⁷⁶ Upozorňujeme též, že jsou stejné sufixy užívány také při sufixální imperfektivizaci dokonavých sloves, např. *dát* → *dávat*. Iterativa utvořená od takovýchto sloves by byla rozšířena o sufix *-áv-*, v SYN2010 však nejsou doložena. Je proto možné usuzovat, že se v úzu vyskytují jen jako okazionalizmy.

²⁷⁷ Sloveso *trpět* není dle popisu dané úrovně (Šára a kol., 2001) součástí doporučené slovní zásoby.

²⁷⁸ Prézenní tvary těchto iterativ - tedy iterativ utvořených od sloves konjugační skupiny *-uju*, např. *kupovávat*, hodnotí F. Šícha jako agramatické. Srov. F. Šícha (2003).

²⁷⁹ Mezi dvacet nefrekventovanějších iterativ (utvořených od sloves doporučených pro referenční úroveň A1 - B1 podle SERR) patří: *bývat*, *stávat*, *mívat* (*se*), *říkávat*, *vídat*, *hrávat*, *čítat*, *chodívat*, *slýchat*, *dělávat*, *spávat*, *jezdívat*, *psávat*, *nosívat*, *slýchávat*, *končívát*, *vídávat*, *brávat*, *zdávat se*, *čekávat*. Všechna tato slovesa jsou v SYN2000 doložena minimálně 78x. (srov. F. Esvan, 2007).

²⁸⁰ Např. 27 692 výskytů lemmatu *chodit* vs. 903 výskytů lemmatu *chodívat* v SYN2010.

²⁸¹ Alternace (samohláskové, souhláskové) postihují v průměru 17 % vidových párů. Z toho 75 % připadá v rámci samohláskových alternací na alternace: *-á-* → *-a-*, *-ou-* → *-u-*, *-o-* → *-á-*, *-e-* → *-í-*, *-u-* → *-ou-* a *-ý-* → *-y-*, stejný počet, tedy přibližně 75 %, připadá v rámci souhláskových alternací na alternace: *-d'-* → *-z-*, *-s-* → *-š-*, *-l'-* → *-c-*, *-c-* → *-k-*, *-r-* → *-ř-*, *-s-* → *-t-*, *-ř-* → *-r-*, *-č-* → *-k-* a *-st'-* → *-št'-*. (srov. F. Esvan, 2007) Jak se ukáže v našem dalším výkladu, omezujeme počet souhláskových alternací, neboť se některé alternace v naší definované skupině vidových párů vyskytují ve velmi omezeném počtu.

Dloužení se zpravidla vyskytuje v takových sufixačních typech, kdy je odvozené sloveso zakončeno na *-et(-ět)* a někdy též *-at* (např. *probudit* → *probouzet*, *namočít* → *namáčet*, *uklidit* → *uklízet*, *proplatit* → *proplácet* vs. *obrátit se* → *obracet se*; *odpovědět* → *odpovídat*, *pomoct* → *pomáhat*, *stihnout* → *stíhat*, *skočit* → *skákat*, *domluvit* → *domlouvat* vs. *obléknout* → *oblékat*).

- b) **Souhláskové alternace** - ve slovesném základu dochází k celé řadě alternací, často se střídají *-d'-* a *-z-* (např. *posadit* → *posazovat*, *vyhodit* → *vyhazovat*) a také *-t'-* a *-c-* (např. *obrátit se* → *obracet se*, *proplatit* → *proplácet* vs. *pocítit* → *pocit'ovat*). V řadě vidových dvojic se vyskytuje též alternace *-s-* a *-š-*, popř. *-st'-*²⁸² a *-št'-* (např. *pokusit se* → *pokoušet se*, *zavěsit* → *zavěšovat*, *pustit* → *pouštět*).
- c) **Nepravidelná slovesa** - u řady velmi frekventovaných nepravidelných sloves dochází k alternacím, které jsou ojedinělé, poukážeme na ně tedy jen prostřednictvím výčtu. Jde o vidové páry, v nichž alternují samohlásky: *posØlat* → *posílat*, *vybØrat* → *vybírat*, *nazØvat* → *nazývat*, *dopØsat* → *dopisovat*, *chápat* → *pochopit*, *čekat* → *počØkat*, a vidové páry, v nichž alternují souhlásky: *dočíst* → *dočítat*, *dojíst* → *dojídat*, *vytéct* → *vytékat*, *dořít* → *doříkat*, *utéct* → *utíkat*, *pomoct* → *pomáhat*, nebo dochází k obměně sufixu *zout se* → *zouvat se*.

Vidové dvojice - zvláštní případy

Kromě vidových dvojic, které disponují odlišným slovním základem (na této referenční úrovni jsou to: *stát se* vs. *dít se* a prefigované varianty od slovesných základů *-ložit* vs. *-kládat*) existují i slovesa, při jejichž derivaci je kombinována sufixace s prefixací. Jde o následující vidové dvojice: *chápat* - *pochopit*, *stavět* → *postavit* a *věšet* → *pověsit*.²⁸³

Prefixace a slovesa determinovaná a indeterminovaná

Obdobně jako základní determinovaná a indeterminovaná slovesa uvedená na předchozích úrovních popisu (např. *jít*, *jet*, *nosit*) se chovají i dvojice *táhnout*, *tahat* a *hnát*,

²⁸² Foném *t'* je v těchto případech graficky realizován spojením grafému *t* s grafémy *i* a *ě*.

²⁸³ V rámci popisu úrovně B1 podle SERR češtiny jako cizího jazyka (Šára a kol., 2001) jsou uvedeny též dvojice *spěchat* → *pospíšet si* a *střílet* → *zastřelit*. Sloveso *spěchat* je však v popisu úrovně A2 podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk (Čadská a kol., 2005) a také v popisu úrovně B1 podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk (Šára a kol., 2001) definováno jako sloveso pouze nedokonavé. Takto hodnotí dané sloveso též H. Confortiová (1991) a také Slovník spisovného jazyka českého /SSJČ/ (1989). H. Confortiová (1991) uvádí ve shodě se SSJČ jako dokonavý protějšek slovesa *střílet* sloveso *střelit*, sloveso *zastřelit* hodnotí jako pouze dokonavé. Dané dvojice tedy jako příklad vidového páru neuvádíme.

honit. Jejich prefigované tvary, včetně odkazu na slovesné základy, jež se účastní procesu derivace, jsou uvedeny v tabulce č. 21.

sloveso neprefigované nenásobené	sloveso prefigované	sloveso prefigované	sloveso neprefigované násobené
pouze nedokonavé	vidová dvojice		pouze nedokonavé
	dokonavé	nedokonavé	
táhnout	vy + táhnout	vy + <u>tahovat</u>	tahat
hnát	vy + hnát	vy + <u>hánět</u>	honit

Tabulka č. 21

Signální slova

Pro úroveň B1 podle SERR jde ve spojení s imperfektivou, imperfektivou tantum nebo slovesy vidově homonymními (v jejich nedokonavém významu) o signální slova vyjadřující pomalé tempo: *pomalu*, *zvolna*²⁸⁴ a *pozvolna*. Např. *Pomalu si zvykala na české jídlo. Zvolna přicházeli i další hosté.*

Signální slova pojící se s perfektivou, perfektivou tantum nebo slovesy vidově homonymními (v jejich dokonavém významu) vyjadřují následnost akcí nebo opakovanou singularitu. Jsou to signální slova: *dokud ne-*, *jakmile*, *dříve než*, *hned jak*, *vzápětí*, *než* a *kdykoliv*. Např. *Dokud si nenapišeš domácí úkol, nepůjdeš ven! Jakmile si vzpomenu, řeknu ti to. Dříve než skončí prázdniny, pojedeme na výlet.*

Společný výskyt je nejpravděpodobnější u sloves dokonavých a signálních slov vyjadřujících následnost akcí. U prvních čtyř signálních slov (*dokud ne-*, *jakmile*, *dříve než* a *hned jak*) je od 96 % do 98 %.

5.3.2B1 Charakteristika slovesného vidu z hlediska sémantického přístupu

Také pro úroveň B1 podle SERR je charakteristiku slovesného vidu z hlediska sémantického přístupu rozšířena. Mluvčí, který dosáhl předchozí jazykové úrovně, by měl být schopen orientovat se s jistotou v základních funkcích slovesného vidu v češtině. Na tomto základě by měl být schopen osvojit si pravidla o jemnější diferenciaci užití dokonavých a nedokonavých sloves v souladu s komunikačními záměry a důrazem

²⁸⁴ Slova označená ♦ nejsou součástí doporučené slovní zásoby v popisu úrovně B1 podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk (Šára a kol., 2001).

na jemnější významové rozdíly při prezentování slovesného děje, které lze pomocí užití konkrétní vidové varianty vyjádřit.

IMPERFEKTIVA

a) vyjadřují děj pomalý, rozvláčný, dlouho trvající

Vyjádření slovesného děje pomocí sloves nedokonavých může evokovat pomalé tempo děje. Na pomalý průběh děje se dá poukázat také užitím adverbia s příslušným významem (*pomalů, dlouho, v klidu*), není to však nutné. Např. *Odpoledne (dlouho a pomalu) piju kávu, (v klidu) si čtu noviny a relaxuju. Ty si tu (pomalu) nastupuješ a další lidé to nestihnou. Seděl na lavičce a pozoroval ptáky v parku, pak šel domů.*

b) zjišťujeme, zda má adresát zkušenost

Chceme-li se komunikačního partnera zeptat, zda už se setkal s určitou skutečností, zda něco zažil, často se v otázce uplatňuje sloveso nedokonavé, není to však pravidlem. Chovají se tak mnohá slovesa smyslového vnímání, ale i slovesa jiná. Např. *Už jsi někdy viděl ten film? Slyšel jsi to? Cítil jsi někdy tak krásnou vůni? vs. Ochutnal jsi někdy svíčkovou? A chutnala ti? Pracoval jsi někdy v obchodě? Pil jsi už české pivo?*

PERFEKTIVA

a) vyjadřují relativně rychlou posloupnost po sobě následujících dějů

Prostřednictvím sloves dokonavých jsou v češtině vyjadřovány ukončené, završené po sobě následující děje. Často je současně kladen důraz na relativně rychlý sled událostí, tedy završených dějů. Opět je možné zdůraznit rychlé tempo děje užitím vhodného příslovce nebo spojky (*rychle, hned, jakmile, vzápětí*) Např. *Jakmile jsem docvičil, začali v televizi dávat zajímavý dokument. Odpoledne (rychle) vypiju kávu, přečtu si noviny a pustím se do práce. Hned jak nastoupil, se tramvaj rozjela.*

b) zjišťujeme, zda má adresát zkušenost

Při dotazování se na adresátovu zkušenost je v některých případech nutné užít dokonavého slovesa. Jde především o slovesa vyjadřující děje, u nichž je podstata získání zkušenosti spojena s nutností děj završit, nebo slovesa, jejichž nedokonavá podoba by nežádoucím způsobem odkazovala k opakování nebo uzuálnosti děje. Např. *Už jsi*

někdy vyhrál první cenu? Už ses někdy dovolal do rádia? Navštívil jsi Český Krumlov? Už jsi ho někdy potkal?

c) vyjadřují děj, který se opakuje v každém jednotlivém případě

Dokonavým slovesem vyjadřujeme děje, které se dostaví jednorázově vždy tehdy, jsou-li pro ně vytvořeny (nutné, příznivé) okolnosti. V tomto případě nepoukazujeme na jejich uzuálnost, ale chápeme děj jako ukončený a samostatný celek. Často věta, která uvozuje tyto nutné, příznivé okolnosti, obsahuje výrazy jako: *pokaždé, když* nebo *kdykoliv*. Např. *Pokaždé, když si na mě vzpomene, usměje se. Kdykoliv spěchám, něco zapomenu. Kdykoliv vaří brambory, málo je osolí. Pokaždé, když potkám pana profesora, pozdravím ho.*

d) vyjadřují děje samovolné, spontánní často nechtěné

Perfektivní slovesa vyjadřují děje samovolné, spontánní, jejichž uskutečnění mluvčí nemůže ovlivnit. Např. *Tady se vždy spletu a špatně zahnu. Vždycky když potkám psa, dostanu alergickou reakci. Vždy, když začne pršet, zhorší se mi nálada.*

e) vyjadřují dovednost nebo schopnost dovést činnost k jejímu úspěšnému završení

Vyjadřovat schopnosti a dovednosti je vlastní i slovesům nedokonavým. (Např. *Jana mluví německy. Petra dobře vaří*). Je-li však ona (ne)schopnost nebo dovednost podmíněna schopností dosáhnout (konkrétního, nesnadno dosažitelného) výsledku děje, je nutné užít slovesa perfektivního. Takto předkládané slovesné děje jsou neaktuální. Např. *Petr přečte i text psaný azbukou. Auto uveze i 20 tun. To auto neuveze ani 2 tuny. Martina nevaří, neuvaří ani vodu na čaj.*

5.3.3B1 Charakteristika slovesného vidu z hlediska formálně-sémantického přístupu

V této části našeho výkladu budou doplněny údaje o distribuci slovesného vidu v imperativu. Pozornost se dále zaměří na významovou opozici českých sloves z hlediska násobenosti a nenásobenosti slovesného děje. Uvedeny budou též další zástupci perfektiv a imperfektiv tantum a sloves vidově homonymních.

Slovesný vid a imperativ

Ve výkladu na úrovni A2 podle SERR (5.3.3A2) byl definován obvyklejší způsob distribuce dokonavých a nedokonavých sloves v imperativu. Tento způsob však není jediný možný. Má-li imperativní tvar význam upozornění nebo varování, je v negativní formě zpravidla užito sloveso dokonavé. Naopak, značí-li užití imperativu nervozitu nebo je kladen důraz na kvalitu průběhu děje, jsou zpravidla užívány pozitivní formy nedokonavých sloves.

Pro upozornění je typické, že jej vyslovujeme ještě před tím, než dojde k započetí nežádoucí aktivity, a mluvčí je nabádán, aby k započetí ani nedošlo (třeba i nedopatřením). Např. *Nezapomeň přijít včas. Nespal tu večeri. Nerozbiť tu sklenici. Nezraň se!* Pokud by však nežádoucí aktivita již probíhala, byl by adresát vybídnut k tomu, aby v ní nepokračoval. V tomto případě by bylo užito negativního tvaru slovesa nedokonavého. Např. *Nepřipaluj tu večeri! (Vždyť už je to cítit.) (Co to děláš?) Nerozbiť ty sklenice!*

Je-li důraz kladen na to, jak má adresát námi zamýšlený děj provádět, jsou zpravidla užita slovesa nedokonavá.²⁸⁵ Např. *Jez pomalu! Piš čitelně! Zavírej ty dveře opatrně! Vyplňuj ten formulář pečlivě!* V některých případech může užití pozitivní formy slovesa, jak již bylo uvedeno výše, vyjadřovat nervozitu mluvčího. Např. *Dělej! (Nebo nám ten vlak ujede.) Tak už vstávej! (Je pozdě.)*

Slovesný vid a násobenost slovesného děje

V části 5.3.2A2 bylo uvedeno, že vyjadřovat děje uzuální, opakující se, je vlastní slovesům nedokonavým. V části 5.3.2B1 bylo doplněno, že i slovesa dokonavá mohou vyjadřovat děj, který se opakuje. Jde však o jednorázové opakování slovesného děje na pozadí určitých okolností. Nyní bude náš výklad doplněn o další způsob vyjádření opakovanosti slovesného děje v češtině pomocí iterativ a distributiv. Odkazujeme též na výklad o slovesech determinovaných a indeterminovaných v části 5.3.3A1.

Slovesa násobená je možné vytvářet jak od sloves nedokonavých, tak dokonavých. Vytvořený slovesný protějšek je pak z hlediska násobenosti násobený, zatímco základové sloveso je nenásobeným členem dvojice.

Z hlediska vidové charakteristiky ke změně nedochází jen u iterativ, nově utvořené sloveso si ponechá stejnou vidovou hodnotu jako sloveso základové a obě jsou nedokonavá. Distributiva však mohou být tvořena prefixací od nedokonavých základů

²⁸⁵ Srov. též F. Štícha (2003).

nebo sufixací od základů dokonavých. Nově vytvořené distributivum je pak vždy dokonavé. Příklad je uveden v tabulce č. 22.

sloveso nenásobené	sloveso násobené
mít (Impf.)	mívat (Impf.)
zavírat (Impf.)	pozavírat (Pf.)
vyhodit (Pf.)	vyházet (Pf.)

Tabulka č. 22

Slovesa násobená nedokonavá (např. *mívat*) jsou nazývána iterativa a vyjadřují, že děj probíhá opakovaně, popř. s přestávkami (obvykle a/nebo pravidelně). Tato slovesa nejsou na rozdíl od svých nenásobených protějšků schopna vyjádřit děj aktuálně probíhající. Proto jsou tato slovesa užívána často v takových kontextech, kdy se mluví o zvycích mluvčího, často ve tvaru minulého času.

Slovesa nedokonavá nenásobená (např. *mít*) jsou v závislosti na kontextu schopna vyjádřit jak děje násobené, tak nenásobené, aktuální i neaktuální a mají tak oproti iterativům širší možnost užití. Často je nutné důraz na opakovanost u nedokonavých nenásobených sloves (např. *mít*) zdůraznit užitím příslušných lexikálních prostředků. Např. 1) *V tuto dobu mívám čas.* 2) ***Každý den*** *v tuto dobu mám čas.* 3) *Teď (v tuto dobu) mám čas.*

Zatímco užitím iterativního slovesa v prvním příkladu mluvčí jednoznačně sděluje, že v tuto denní dobu má zpravidla čas, musí být ve druhém příkladu, kdy je užito sloveso nedokonavé nenásobené, pravidelnost zdůrazněna užitím spojení *každý den*, které taktéž vyjadřuje opakovanost. Třetí příklad, kdy je užito nedokonavé sloveso nenásobené, vyjadřuje aktuálně probíhající děj, který se k možné opakovanosti slovesného děje nevyjadřuje.

Slovesa násobená dokonavá jsou nazývána distributiva. Distributiva taktéž vyjadřují děj násobený, násobenost je však podmíněna postupností. Stejný děj se opakuje postupně a zasahuje přitom více subjektů, tedy jeden subjekt po druhém. Např. 1) *Vyházet letáky z okna.* 2) *Vyhodil letáky z okna.* 3) *Když odcházet, všechny dveře zavřel.* 4) *Když odcházet, všechny dveře pozavíral.*

V prvním příkladu by děj vypadal takto: Muž postupně vyhazoval z okna jeden leták po druhém. Ve druhém příkladu by letáky vyhodil všechny najednou. Třetí příklad: Zde je kladen důraz na výsledek děje - dveře byly zavřeny. To, jak k tomu došlo je pro nás

nepodstatné. Čtvrtý příklad: V tomto případě zdůrazňujeme, že byly dveře zavírány jedny po druhých, není tedy možné, aby se např. na některé z nich zapomnělo.

Imperfektiva tantum

Mezi imperfektiva tantum, jež jsou doporučena pro úroveň B1, a nebyla uvedena na předchozí úrovni, patří následující slovesa:

- nedějová slovesa (*očekávat, předpokládat, mlčet, chybět, dařit se, hodit se, hrát, záležet, záviset*)
- slovesa vyjadřující nemutační děje (*bojovat, obtěžovat, pálit /bolet/, sledovat, tvrdit, ucházet se*)
- slovesa významově podobná slovesům modálním (*přát si*)
- slovesa pohybu (*hnát, táhnout*)

Perfektiva tantum

Také pro úroveň B1 podle SERR platí, že je skupina perfektiv tantum, s nimiž se studenti setkají, velmi omezená. Jde o slovesa momentální, konkrétně: *nachladit se, nastydnout, onemocnět a uhodit*.

Slovesa vidově homonymní

Pro prahovou úroveň jsou v popisu úrovně B1 podle SERR pro češtinu jako cizí jazyka (Šára a kol., 2001) doporučena následující slovesa: *informovat, konstatovat, organizovat, hlasovat a varovat*.

D. Úroveň B2 podle SERR

Specifika problematiky **slovesného vidu** v češtině na úrovni B2 podle SERR jsou následující:

Student, který má v češtině dosáhnout úrovně B2 podle SERR, si již osvojil obsáhlou množinu gramatických struktur a lexikálních forem (slovesných) a setkal se též s řadou případů distribuce slovesného vidu v češtině. Měl by proto být schopen relativně správně užívat dokonavých i nedokonavých slovesných forem v běžných komunikačních kontextech.

Na této referenční úrovni je proto náš výklad doplněn o méně běžné případy užití perfektivních a imperfektivních sloves a pozornost je ve větší míře zaměřena na formální, morfemickou, strukturu sloves.

5.3.1B2 Charakteristika slovesného vidu z hlediska formálního přístupu

Popis úrovně B2 podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk (Holub a kol., 2005) uvádí v Dodatku A (*Lexikální exponenty specifických pojmů pro B2*) na straně 215, že soupis lexikálních exponentů zde uvedených autoři chápou jako otevřený seznam lexémů vztahujících se k tematickým okruhům dané úrovně. Nejedná se tedy o slovní zásobu doporučenou, neboť uživatel jazyka, který chce dosáhnout této referenční úrovně, si slovní zásobu vybírá zpravidla s ohledem na své vlastní potřeby a komunikační záměry. Množina sloves, která si mluvčí na této úrovni může osvojit je tak do značné míry neomezená, a proto není možné provést jejich smysluplnou analýzu.²⁸⁶

Výklad o perfektivizaci a imperfektivizaci sloves se v popisu úrovně B2 podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk²⁸⁷ v zásadě neliší od výkladu uvedeného v popisu předchozí referenční úrovně (Šára a kol., 2001).

Z těchto důvodů není v této části popisu pozornost věnována imperfektivizaci sloves pomocí sufixace (a v závislosti na tomto také morfonologickým alternacím). Ve výkladu o perfektivizaci sloves budou doplněny informace o vokalizaci předpon a o vícenásobné prefixaci. Zmíněna bude též existenci tzv. nevidových předpon.²⁸⁸ Východiskem pro tento výklad je práce F. Esvana (2007).

Doplněny budou též informace o způsobu tvoření distributiv.

Nejrozsáhlejší část popisu slovesného vidu v češtině z hlediska formálního přístupu se na této referenční úrovni soustředí na charakterizaci sloves (jejich infinitivních forem)²⁸⁹ z hlediska jejich morfemické struktury. Zdrojem informací je přitom práce M. Sokolové

---

²⁸⁶ Zohledníme-li vidové páry, které jsou zahrnuté v Dodatku A, zjistíme, že se distribuce sufixačních typů neliší od distribuce, kterou jsme představili v podkapitole 5.3.1B1.

²⁸⁷ (Holub a kol., 2005)

²⁸⁸ O problematice nevidových předpon se popis úrovně B2 podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk (Holub a kol., 2005) nezmiňuje, my se však domníváme, že je žádoucí se k ní vyjádřit, protože je jí v současných mluvnicích češtiny věnován nedostatek pozornosti.

²⁸⁹ Z infinitivní, tedy slovníkové, formy slovesa vycházíme proto, že je tato forma pro nerodilé mluvčí nejnázorněji uchopitelná. Studenti na této úrovni by dále měli být schopni v případě potřeby přiřadit konkrétní tvarovou realizaci příslušného slovesa (např. přítomných tvarů indikativu) k jeho infinitivnímu tvaru.

(2002).²⁹⁰ Dále bude předložen algoritmus, který spolu s komunikačním kontextem napomáhá při určování vidové hodnoty slovesa.

Perfektivizace prostřednictvím prefixace a vokalizace předpon

U primárních prefixů může podobně jako u primárních prepozic docházet k vokalizaci jejich základu.²⁹¹ Jde o prefixy končící na souhlásku, tedy: *nad-*, *ob-*, *od-*, *pod-*, *před-* *roz-*, *s-*, *v-*, *vz-* a *z-*. Pravidelně vokalizují předpony ve spojení se slovesem *jít* a většinou též u jednoslabičných slovesných základů, s výjimkou předpon *s-* a *z-*, kde navíc hraje roli kvalita iniciální hlásky.

Kvalita iniciální hlásky slovesného základu pak hraje roli především u přepon *s-*, *z-* a *v-*. Shoduje-li se kvalita iniciály a kvalita hlásky předpony, nebo jsou-li téměř totožné, pak dochází k pravidelné vokalizaci slovesného základu (např. *skočit* → *seskočit*, *stárnout* → *zestárnout*), v kombinaci s dalšími hláskami je vokalizace nepravidelná.

Kvalita iniciální hlásky slovesného základu je naopak irelevantní u předpon zakončených na hlásky *b* a *d*. Ostatní předpony vokalizují nepravidelně bez ohledu na hláskové složení slovesného základu, popř. kolísají.

Vokalizace předpon kolísá též při derivaci, odvozené sloveso může, ale nemusí vokalizaci zachovat (např. *sejít se* vs. *scházet se*).

Perfektivizace a vícenásobné prefixace

V češtině je možné vytvářet slovesa také pomocí vícenásobné prefixace, dochází při ní ke kombinaci dvou, výjimečně tří prefixů.²⁹² Vidová hodnota nově odvozeného slovesa zůstává nezměněná nebo se mění na dokonavou.²⁹³ Nutno dodat, že u řady z těchto sloves si rodilý mluvčí jejich vícenásobnou prefixací ani neuvědomuje.

Mezi frekventovaná dvojitě prefigovaná slovesa patří následující:

---

²⁹⁰ M. Sokolová (2002) klasifikuje na základě morfemické struktury slovesa do šesti tříd. Tři z těchto tříd zahrnují slovesa nedokonavá a zbylé tři třídy slovesa dokonavá. Při vytváření této klasifikace pracovala M. Sokolová se skupinou sloves, jež se vyskytují v *Morfematickém slovníku slovenčiny* (M. Sokolová a kol., 1999). M. Sokolová (2002) vychází z předpokladu, že vidotvornou funkci mají ve slovenštině jak prefixy, tak také sufixy, a zdůrazňuje význam morfemické struktury sloves pro identifikaci vidových forem. Domníváme se, že postup, který představila M. Sokolová ve své práci lze s úspěchem aplikovat také na češtinu.

²⁹¹ Tato problematika je na pomezí slovotvorných a vidotvorných procesů (zejména u determinativ), protože se však dotýká i procesů vidotvorných věnujeme jí pozornost.

²⁹² Počet sloves s vícenásobnou prefixací zhruba odpovídá výskytu iterativ a odpovídá tedy zhruba dvěma procentům. Srov. F. Esvan (2007)

²⁹³ Způsob, kdy dochází ke změně vidu, je nejméně produktivní.

- nedokonavá slovesa s nezměněnou vidovou charakteristikou: *používat, předpokládat, odpovídat, využívat a doporučovat*
- dokonavá slovesa s nezměněnou vidovou charakteristikou: *použít, využít, odpovědět, uzavřít a dozvědět se*
- dokonavá slovesa se změněnou vidovou charakteristikou: *vyzkoušet, vypovídat, spočítat, vypočítat a nasbírat*

Nejčastěji stojí v pozici prvního prefixu prefix *po-* (kombinace s *po-*, *vy-*, *od-* a *s-*) a dále prefix *vy-* (kombinace s *na-*, *po-*) a kombinace *odpo-* a *us-*.²⁹⁴

Nevidové předpony

Českým předponám je vlastní schopnost měnit vidovou hodnotu slovesa k dokonavosti. Nedokonavé sloveso se stane dokonavým a dokonavé jím zůstane. Toto tvrzení platí, je-li odvozené sloveso utvořeno prefixací.²⁹⁵

Jak již bylo uvedeno v podkapitoly 5.3.2A1, ne všechny prefixy mají v češtině schopnost měnit vidovou hodnotu slovesa. Jedná se předně o prefix *ne-*, o němž už byla řeč, ale také o řadu dalších prefixů. Perfektivizační schopnost nemají:

- předpony s dlouhou samohláskou: *ná-*, *zá-* a *pří-* (např. *násobit*, *záviset* a *příslušet*)²⁹⁶
- předpony cizího původu, např. *ab-*, *de-*, *ex-*, *pre-*, *re-*, *sub-* atd.²⁹⁷
- předpony: *polo-*, *samo-*, *sebe-*, *spolu-* a *znovu-* (např. *pololežet*, *samofinancovat*, *seberealizovat se*, *spolupracovat* a *znovuobjevit*)²⁹⁸
- předpona *po-*, je-li využita pro tvorbu futurálních forem determinovaných sloves

Všechny tyto předpony jsou pro nerodilé mluvčí snadno identifikovatelné.

²⁹⁴ Vícenásobné prefixace se neúčastní prefixy *vz-* a *ob-*.

²⁹⁵ Slovesa utvořená prefixací poznáme podle toho, že jejich neprefigovaný slovesný základ většinou existuje samostatně, někdy s malou obměnou kořene (např. *napsat* = *na-* + *psát*).

²⁹⁶ Do této skupiny sloves patří i řada desubstantivních sloves, u nichž byla dlouhá samohláska na začátku slovesa původní součástí substantiva (např. *nárok* → *nárokovat*, *zásoba* → *zásobovat*).

²⁹⁷ Tyto předpony se nezapojily do domácího slovtvorného procesu, kombinují se jen se slovesnými základy cizího původu, a nezáskaly perfektivizační funkci. Dvojice typu *orientovat* a *dezorientovat* však nerodilé mluvčí mohou svádnout k tomu, aby prefigované variantě přisoudili vidovou hodnotu dokonavou.

²⁹⁸ Tyto předpony se pojí i s domácími slovními základy, po jejich připojení k základovému slovesu zůstává vidová hodnota odvozeného slovesa shodná s výchozí vidovou hodnotou.

Distributiva

Distributiva jsou dokonavým typem násobených sloves. Jsou tvořena dvojným způsobem, a to prefixací nedokonavých nebo sufixací dokonavých sloves.

Vzhledem k omezené skupině distributiv, která jsou zahrnuta v doporučené slovní zásobě popisů úrovní B1 a B2 podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk (Šára a kol., 2001; Holub a kol., 2005), a pro jejich relativně nízký komunikační potenciál, budou zmíněny vybrané způsoby prefixace a sufixace.

Nejčastější předponou účastníci se prefixace při tvorbě distributiv je předpona *po-*, např. *chytat* → *pochytat*, *střílet* → *postřílet*, *zavírat* → *pozavírat*, *sbírat* → *posbírat*. Ke slovesu *otvírat* existují dva tvary distributiv, z nichž frekventovanější je tvar *zotvírat* a méně frekventovaný dvojitě přefigovaný tvar *pozotvírat*.

Při sufixaci se uplatňují následující sufixační typy: *-it* → *-et* (*vyhodit* → *vyházet*), *-it* → *-at* (*vyskočit* → *vyskákat*) a *-nout* → *-at* (*vytrhnout* → *vytrhat*, *rozříznout* → *rozřezat*, *ustříhnout* → *ustříhat*).²⁹⁹

Morfematická struktura sloves a vidová hodnota těchto sloves

Na základě práce M. Sokolové (2002) a analýzy slovesných lexémů, které jsou součástí doporučené slovní zásoby popisů úrovní A1, A2, B1 a B2 podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk (Hádková a kol., 2005; Čadská a kol., 2005; Šára a kol., 2001; Holub a kol., 2005,³⁰⁰ předkládáme algoritmus, podle něhož je možné určit vidovou hodnotu slovesa. Tento algoritmus je založen na morfematické struktuře jednotlivých sloves³⁰¹ a třídí slovesa do tří základních skupin. Nejedná se tedy o prostou aplikaci algoritmu M. Sokolové (2002), ale o jeho modifikaci.

---

²⁹⁹ Domníváme se, že je v rámci výkladu o distributivech vhodné upozornit na celé tvarové paradigma přefigovaných sloves utvořených od stejného základu, tj. pro srovnání uvést i tvar sekundárních imperfektiv (např. *vyhodit* → *vyhazovat* - vidová dvojice vs. *vyhodit* → *vyházet* - dvojice nenásobené a násobené sloveso) a zároveň upozornit na neexistence párového vztahu mezi *hodit*, *vyhodit* a *házet*, *vyházet*.

³⁰⁰ Analyzovaná skupina sloves zahrnuje jak vidové páry, jejichž oba členy byly uvedeny v doporučené slovní zásobě jednotlivých úrovní, tak také vidové páry, u nichž bylo nutné jejich dokonavou, popř. nedokonavou variantu doplnit. Výsledná skupina analyzovaných sloves je tak širší než ta, která vychází z doporučené slovní zásoby. Z analýzy byly naopak vyloučeny přefigované tvary determinovaných sloves a sekundární imperfektiva utvořená od těchto sloves.

³⁰¹ Protože je východiskem tohoto algoritmu morfematická struktura slovesných lexémů, zařazujeme jej až na úroveň B2 podle SERR, neboť na této úrovni by již nerodilí mluvčí měli být schopni morfematickou strukturu slov prohlédnout.

Základní skupiny jsou charakterizovány přítomností nebo nepřítomností snadno identifikovatelného afixu. Jsou to:

1. slovesa se sufixem *-nout (-mout)*³⁰²
2. slovesa prefigovaná bez sufixu *-nout (-mout)*
3. slovesa neprefigovaná bez sufixu *-nout (-mout)*

Přehled slovesných tříd a podtříd je uveden nejprve v tabulkové formě (viz tabulka č. 23) a následně jsou jednotlivé třídy/podtřídy blíže specifikovány a doloženy příklady:

1. skupina - slovesa se sufixem <i>-nout (-mout)</i>		
	prefigovaná (1a)	neprefigovaná (1b)
Pf.	ano	ano (momentální)
Impf.	ne	ano (deajdektiva, procesuální)
2. skupina - slovesa prefigovaná bez sufixu <i>-nout (-mout)</i>		
	slovesný základ existuje samostatně (2a)	slovesný základ <u>ne</u> existuje samostatně (2b)
Pf.	ano	několik výjimek
Impf.	ano (slovesný základ je shodný s tvarem iterativa, několik výjimek)	ano
3. skupina - slovesa neprefigovaná bez sufixu <i>-nout (-mout)</i>		
Pf.	několik výjimek	
Impf.	ano	

Tabulka č. 23

Skupina 1a (pouze dokonavá)

Struktura: prefix (P) + kořen (KM) + kmenotvorná přípona (KS) (*-nou-*, *-mou-*) s infinitivní koncovkou (*t*), např. *vy-tisk-nout*

Skupina 1a zahrnuje prefigovaná slovesa s příponou *-nout (-mout)*. Všechna tato slovesa jsou bez výjimky perfektivní (např. *odemknout*, *vzpomenout si*, *zapnout*, *poslechnout*, *pronajmout*, *prohlédnout*, *obléknout*, *vytisknout*, *rozhodnout se*, *spadnout*, *stisknout*, *vyzvednout*, *odpočinout si* atd.)

Skupina 1b (převážně dokonavá)

Struktura: KM + KS+t (*-nout*), např. *leh-nout si*

Skupina 1b zahrnuje neprefigovaná slovesa s příponou *-nout, -mout*. Téměř všechna tato slovesa jsou perfektivní, převážně se jedná o slovesa označující jednorázové děje (*čichnout*, *říznout se*, *padnout*, *stihnout*, *stoupnout*, *zvednout*, *lehnout si*).

³⁰² Pro větší názornost uvádíme vždy kombinaci kmenotvorného sufixu a infinitivní koncovky *-t*.

Několik málo sloves je imperfektivních. Jsou to slovesa vyjadřující procesuální děje (*mrznout, tisknout*) a deadjektivní slovesa (např. *mládnout, žloutnout*).³⁰³

Rozložení vidové charakteristiky sloves se sufixy *-nout/-mout* je pro větší názornost zpracováno také do podoby schématu (viz schéma č. 3).

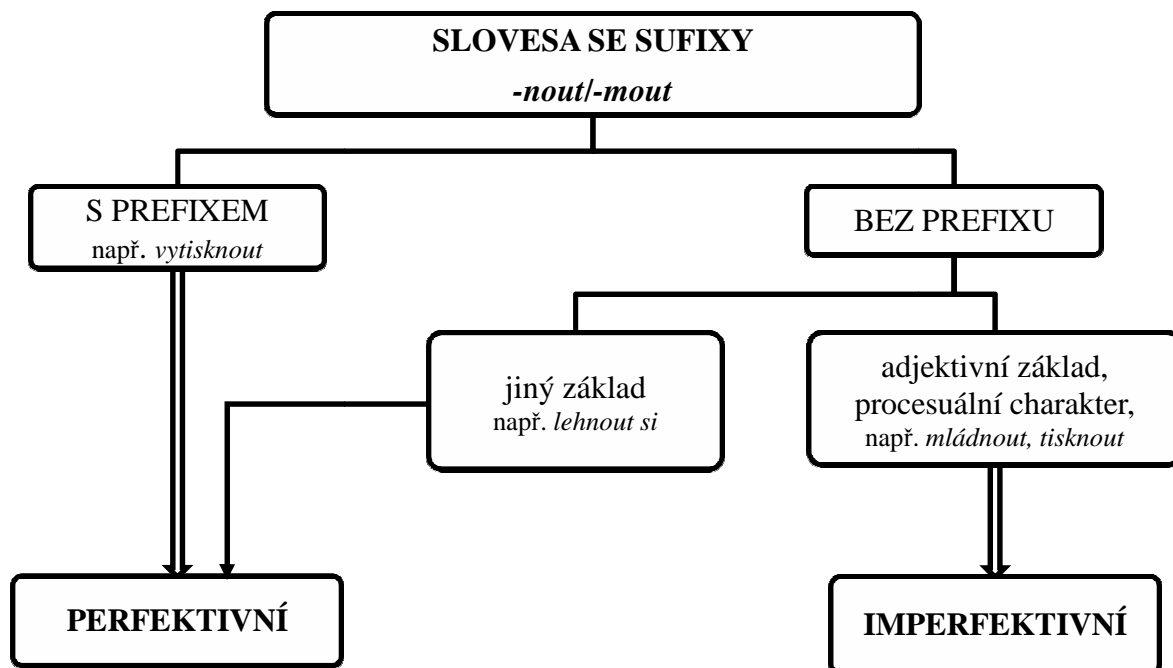

Schéma č. 3

Skupina 2a (převážně dokonavá)

Struktura: P (+ P) + KM (+S)+ KS+t, např. *na-ps-at, na-tank-ov-at*

Skupina 2a zahrnuje prefigovaná slovesa s jakoukoliv kmenotvornou příponou (vyjma přípon *-nout, -mout*), jejichž slovesný základ existuje v nezměněné podobě také samostatně.³⁰⁴

Téměř všechna tato slovesa jsou perfektivní (např. *poděkovat, vyluxovat, zapamatovat si, zopakovat, udělat, zaplatit, umýt se, prodat, nakoupit, přečíst, vypustit*).

³⁰³ Tvoření sloves z adjektiv není studentům prezentován v žádném z popisů referenčních úrovní češtiny jako cizího jazyka podle SERR.

³⁰⁴ Výjimečně dochází k drobným obměnám ve slovesném kmeni (např. *napsat* vs. *psát, počkat* vs. *čekat*).

Existuje také poměrně početná skupina sloves, jejichž slovesné základy se budou zdát nerodilému mluvčímu poněkud zvláštní, neboť tato slovesa jsou v neprefigované podobě užívána jen zřídka (např. *umřít, spojit, potkat, uklidit, položit, utřít*).

Imperfektivní jsou ta slovesa, jejichž samostatně existující slovesný základ je shodný s tvarem iterativ (např. *přesedat, povídat, vyvolávat, vydělávat, odečítat, ochutnávat, vyhledávat, vstávat, prohrávat, vyzvedávat*), a nebo patří mezi výjimky (*prodávat, zanechávat, rozhodovat se, připojišťovat, nakupovat, umývat se, vysávat, dopadat, vypouštět, namáčet, vymykat se, přijímat, prostírat*).

Skupina 2b (převážně nedokonavá)

Struktura: P (+ P) + KM (+S)+ KS+t, např. *ob-lék-at, do-pis-ov-at*

Skupina 2b zahrnuje prefigovaná slovesa s jakoukoliv kmenotvornou příponou (vyjma přípon *-nout, -mout*), jejichž slovesný základ neexistuje samostatně.

Tato slovesa jsou většinou imperfektivní, zpravidla jde o sekundární imperfektiva utvořená sufixací (např. *odpočívát, dokončovat, nalepovat, oblékat, okrádat, vytáčet, vyrábět, sbírat, přiřlácet, rozbíjet, zalévat, zhasínat, rozsvěcovat, odemykat, poslouchat, probouzet se, obrátit, zvyšovat* atd.)

Omezená skupina sloves je však také perfektivní (např. *zkusit*), často se jedná i o deadjektiva (*zlevnit, zvýšit*).

U 2. skupiny (skupina 2a i 2b) je nutné upozornit především na případy, kdy mají oba členy vidového páru podobnou strukturu, tj. oba jejich slovesné základy existují nebo neexistují samostatně (např. *prodat* vs. *prodávat, nakoupit* vs. *nakupovat* nebo *otevřít* vs. *otevírat, nastoupit* vs. *nastupovat, odeslat* vs. *odesílat, navštívit* vs. *navštěvovat, oznámit* vs. *oznamovat, uklidnit* vs. *uklidňovat zlevnit* vs. *zlevňovat*).

Protože nedokonavé protějšky vznikaly sufixací, skládá se většinou nedokonavý člen vidového páru z většího počtu morfémů a je tedy „delší“. Pokud se obě slovesa skládají ze stejného počtu morfémů, je dokonavé sloveso zakončeno na *-it* (např. *zkusit* vs. *zkoušet, vrátit* vs. *vracet*).

Také rozložení vidové charakteristiky prefigovaných sloves bez sufixů *-nout/-mout* je pro větší názornost zpracováno také do podoby schématu (viz schéma č. 4).

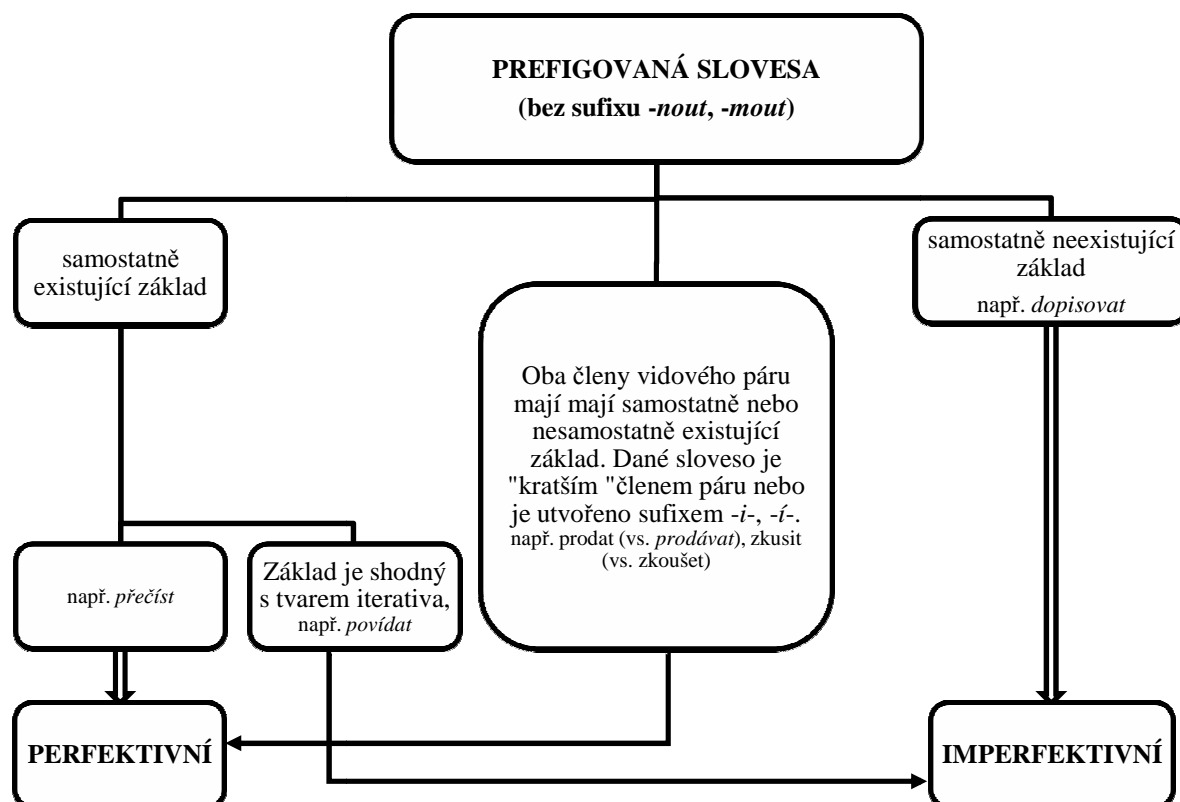

Schéma č. 4

Skupina 3 (převážně nedokonavá)

Struktura: KM (+S)+ KS+t, např. ček-at, prac-ov-at

Třetí skupina zahrnuje neprefigovaná slovesa s jakoukoliv kmenotvornou příponou (vyjma přípon *-nout, -mout*).

Vždy nedokonavá jsou slovesa s následující morfematickou strukturou: KM + S (*-áv-, -ív-, -ov-, -ouv-*) + KS+t, jde především o slovesa konjugační skupiny *-uju* (např. *děkovat, kupovat, lyžovat, půjčovat, nechávat, stávat se, zůstávat, dávat, sundávat si*).

Převážně nedokonavá jsou též slovesa se strukturou KM + KS+t (např. *číst, jíst, mýt se, snídat, psát, ptát se, těšit se, vařit, vidět, zůstat, zdravít, zpívat* atd.) Existuje i relativně malá skupina sloves, která jsou dokonavá (*dát, koupit, nechat, stát se, půjčit*).

Dále je zde skupina sloves, mající shodnou strukturu (*hodit vs. házet, vzít vs. brát, pustit vs. pouštět, říct vs. říkat, skočit vs. skákat a střílet vs. střílet*), v tomto případě jsou dokonavá slovesa zakončena na *-it/-ít* (vyjma nepravidelného *říct*).

I rozložení vidové charakteristiky neprefigovaných sloves bez sufixů *-nout/-mout* je pro větší názornost zpracováno do podoby schématu (viz schéma č. 5).

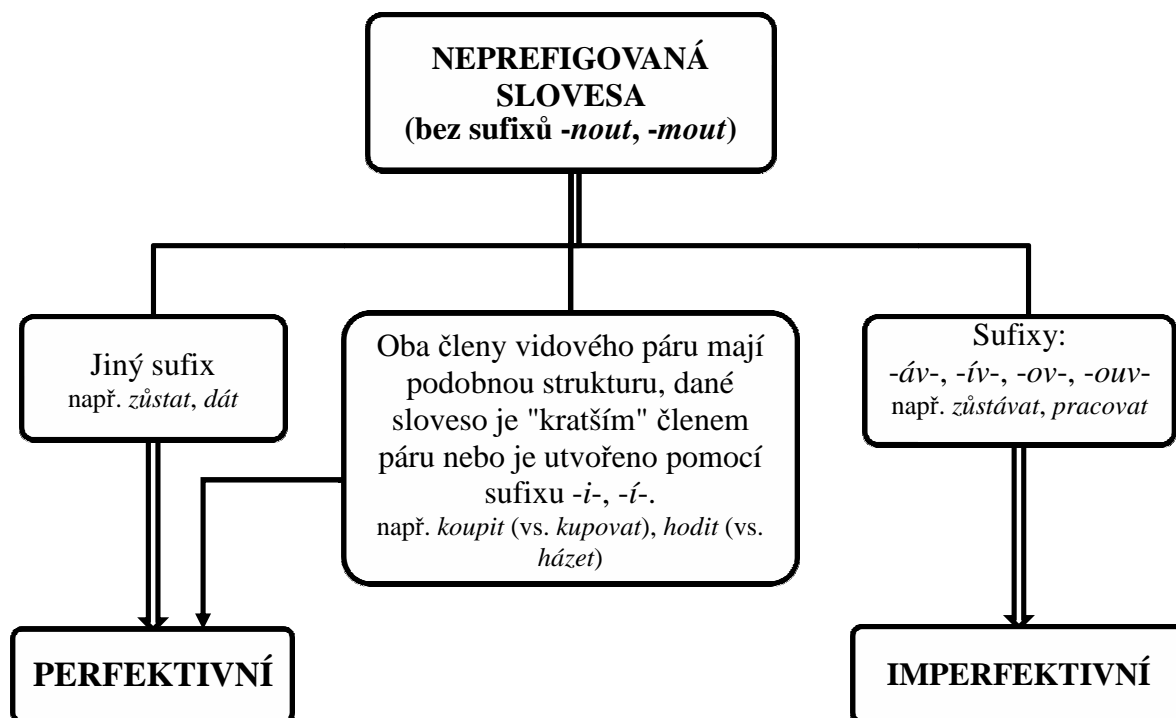

Schéma č. 5

5.3.2B2 Charakteristika slovesného vidu z hlediska sémantického přístupu

Protože si student, který v češtině dospěl na úrovni B2 podle SERR, osvojil celou řadu nejen základních a frekventovaných, ale i méně častých sémantických funkcí slovesného vidu, přináší výklad o slovesném vidu z hlediska sémantického přístupu na této úrovni pouze doplňující charakteristiky.

IMPERFEKTIVA

a) mohou mít aktualizující roli při vyjadřování dějů minulých

V předchozí části výkladu (5.3.2A2) bylo uvedeno, že slovesa nedokonavá mohou vyjadřovat též děje ukončené, je-li jejich ukončenost patrná z kontextu. V některých případech může být nedokonavé sloveso užito pro vyjádření děje (dlouho) završeného,

ukončeného v minulosti za účelem aktualizace tohoto děje. Mluvčí jako by opětovně prožíval průběh tohoto děje, který je nyní již ukončen. Např. *Pamatuji si, že mi to říkala (dvakrát/nahlas/ve škole/). Někde jsem tu informaci četl, pamatuji si to černé na bílém.* Stejný děj je možné vyjádřit i slovesem dokonavým, v tomto případě bychom naši pozornost opět soustředili jen na fakt, že děj proběhl a byl ukončen.

b) umožňují vyjádřit děj v rozložené podobě³⁰⁵

Imperfektiva jsou schopna podat děj rozloženě, jako bychom si prohlíželi jednotlivá políčka filmové pásky. Jako by se děj skládal z více dílů, které bezprostředně následují a tvoří jeden celek. Např. *Když jsem mu pomáhal, (podával jsem mu ruku a on se postavil na nohy), děkoval mi. Budete si kupovat (vybírat, zkoušet, platit) ještě něco? Budete ještě něco obědvat?(Přidáte si? Dáte si ještě desert?)*

PERFEKTIVA

a) vyjadřují děj jednorázový, krátkodobý

Tato schopnost dokonavých sloves vyjádřit děj jednorázový, krátkodobý často souvisí se sémantickým obsahem slovesa. Význam slovesa nepřipouští, aby děj trval dlouho. Např. *Vykřikl bolestí. Vyskočil radostí. Zavolala na mě.*

b) vyjadřují děj, který je vnímán jako celek

Perfektiva podávají děj ve zkratce, jako celek. Mluvčího zajímá spíše výsledek akce nežli její průběh. Např. *Když jsem mu pomohl, poděkoval mi. (Vnímáme pomoc jako jeden celek.) Koupíte si ještě něco? (Poneseme ještě něco domů?) Naobědváte se ještě?*

5.3.3B2 Charakteristika slovesného vidu z hlediska formálně-sémantického přístupu

V této části našeho výkladu je doplněn výklad o kombinovatelnosti spojky *až* se slovesy nedokonavými a dále je upozorněno na souvztažnost mezi významem

---

³⁰⁵ Tato charakteristika nedokonavosti je uvedena v popisu úrovně B1 podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk (Šára a kol., 2001). Protože se však podle našeho názoru jedná o charakteristiku, jež je nesnadno uchopitelná a svým způsobem nástavbová, odsunuli jsme ji na úroveň B2 podle SERR. Párovou charakteristiku dokonavosti uvádíme z důvodu souvztažnosti a přehlednosti výkladu na stejné referenční úrovni.

deverbativních adjektiv a substantiv utvořených z příčestí trpného a vidovou hodnotou základového slovesa.

V závěru této podkapitoly jsou též doplněny výklady o perfektivech a imperfektivech tantum a slovesech vidově homonymních.

Slovesný vid a spojka až

Po spojce *až* zpravidla následuje tvar slovesa dokonavého (důraz je kladen na následnost dějů). Existují však i případy, kdy je možné po spojce *až* užit i sloves nedokonavých. Sloveso nedokonavé uijeme tehdy, jde-li o děje neaktuální, časově přesně nezařazené. Např. *Až budeš pracovat na počítači, mohl by ses mi na internet? Až budete přicházet, dejte pozor, venku je náledí. Až budete kupovat nový byt, buďte opatrní*. Mnohdy tvoří tato věta, uvozená spojkou *až* a obsahující nedokonavé sloveso, kulisu jinému ději. Adresát sdělení má vykonat určitou činnost během doby, kdy bude vykonávat jinou činnost, popř. se ho ptáme, zda by tuto činnost mohl vykonat.

Slovesný vid a deverbativní adjektiva a substantiva utvořená z příčestí trpného³⁰⁶

Nejen konkrétní slovesné tvary vytvořené od sloves osobními koncovkami, ale i adjektiva a substantiva utvořená z příčestí trpného těchto sloves jsou nositeli vidové hodnoty základového slovesa.

Chceme-li tedy vyjádřit, že děj, který specifikuje řídicí substantivum, byl završen, ukončen, je nutné vytvořit adjektivum a substantivum z příčestí trpného dokonavých sloves. Např. *přeložená kniha* = kniha, jejíž překlad je hotov; *namalovaný obraz* = obraz, který je dokončený; *vyřízené žádosti* = žádosti, o nichž se už rozhodlo; *Po zaplacení Vás budeme informovat o způsobu převzetí zboží.* = Až po té, co zaplatíte.

Naopak, chceme-li prezentovat děj specifikující řídicí substantivum jako probíhající, je nutné použít jako základ příčestí trpné sloves nedokonavých. Např. *překládaná kniha* = kniha, na jejímž překladu se ještě pracuje; *malovaný obraz* = malíř jej právě maluje; *vyřizované žádosti* = žádosti, o jejichž kladném nebo negativním posouzení se ještě jedná; *Během placení došlo k omylu.* = Během doby, kde jste platil.

---

³⁰⁶ Popis úrovně B2 podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk (Holub a kol., 2005) výklad o tomto způsobu tvoření adjektiv a substantiv nezahrnuje, z vlastní zkušenosti však víme, že studentům nečiní problém formy vytvořit.

Imperfektiva tantum

V této části uvádíme imperfektiva tantum doporučená v popisu úrovně B2 podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk (Holub a kol., 2005). Jsou jimi:

- nedějová slovesa (*měřit /mít míru/*)
- slovesa vyjadřující nemutační děje (*utíkat, konat se, plavat, plout*)³⁰⁷

Perfektiva tantum

Ani na úrovni B2 podle SERR není skupina perfektiv tantum příliš rozsáhlá. Oproti předchozí úrovni jsou doplněna jen slovesa *rozzlobit se* a *vydržet*.

Slovesa vidově homonymní

Skupina sloves vidově homonymních je pro tuto úroveň doplněna o slovesa: *rezervovat, jmenovat* a *stačit*.

V souvislosti se slovesy vidově homonymními považujeme za vhodné doplnit také informaci o způsobu a stupni začlenění sloves vidově homonymních utvořených z cizích základů do českého vidového paradigmatu.³⁰⁸ V dalším výkladu vycházíme z práce V. Jindry (2008), který se zaměřil na výzkum procesu ztráty obouvidovosti sloves vidově homonymních v češtině na základě korpusových dat. Z jeho práce čerpáme také uvedené doklady.

Řada sloves původně vidově homonymních je dnes součástí vidové opozice, protože se k nim pomocí prefixace utvořil dokonavý protějšek. Toto je případ především sloves z oblasti moderních technologií.

Přechod od vidové homonymie k vidovým párům je však pozvolný a u různých sloves v různém stupni ukončenosti, aniž by však byl zaznamenán v dostupných slovnících spisovné češtiny, *Slovníku spisovného jazyka českého* (Havránek, 1989) nebo *Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (Filipec, 2005).

---

³⁰⁷ V popisu úrovně B2 podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk (Holub a kol., 2005) je mezi imperfektiva tantum řazeno i sloveso *dovést* (= umět), které je však v popisu úrovně A2 podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk (Čadská a kol., 2005) řazeno mezi perfektiva tantum. Ve shodě s L. Veselým (2008a) jej řadíme mezi perfektiva. Jednak proto, že toto sloveso není schopno pojít se s fázovými slovesy, a také proto, že nevyjadřuje aktuálně probíhající děj.

³⁰⁸ Nepředpokládáme, že by bylo bezpodmínečně nutné prezentovat studentům tuto problematiku v celé její šíři. Domníváme se však, že je záhodné, upozornit alespoň u některých (frekventovaných, individuálně potřebných) slovesných lexémů na jejich přefigované dokonavé protějšky.

Je možné mluvit o čtyřech skupinách sloves:

- dokonavé protějšky (zatím) neexistují, popř. nejsou doloženy v úzu;
- dokonavé protějšky existují, ale jejich frekvence užití je velmi nízká³⁰⁹ (např. *eliminovat* vs. *zeliminovat*);
- dokonavý protějšek existuje, frekvence užití prostého i prefigovaného tvaru je srovnatelná, stejně jako jejich stylová platnost (např. *kompletovat* vs. *zkompletovat*, *organizovat* vs. *zorganizovat*);
- dokonavý protějšek existuje, dokonavý význam je vyjadřován častěji prefigovanou variantou (např. *likvidovat* vs. *zlikvidovat*, *renovovat* vs. *zrenovovat*).³¹⁰

Na tomto místě poukazujeme na vývoj slovesa *rezervovat*. V Dodatku A (*Lexikální exponenty specifických pojmů pro B2*) popisu úrovně B2 podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk (Holub a kol., 2005) je jako jeho dokonavá varianta uvedeno sloveso *zarezervovat si*. Výskyt všech tvarů slovesa *zarezervovat* je v SYN2010 doložen 65 doklady, což činí 12 % oproti 462 dokladům slovesa *rezervovat* (88 %). Toto sloveso tedy patří do druhé skupiny v námi uvedené škále.

5.3.2.1 Doplnění charakteristiky slovesného vidu z hlediska sémantického (funkčního) přístupu o stylistickou charakteristiku

Také v této části našeho výkladu vycházíme z práce M. Čechové - M. Krčmové a E. Minářové (2008) a práce M. Čechové a kol. (1997).

O takzvané vidové konkurenci mluvíme v souvislosti s užitím imperativu. Za stylově neutrální je považováno užití **dokonavého slovesa v kladném rozkazu** a **slovesa nedokonavého v záporném zákazu**. Jsou-li členy vidového páru užitý **opačně**, je tento případ hodnocen jako **stylově příznakový**. Kladný rozkaz, v němž je užitó nedokonavého slovesa, má význam naléhavosti, netrpělivosti atp. Např. *Tak už vstávej!* Záporný rozkaz, v němž je užitó dokonavého slovesa se interpretuje jako varování nebo výstraha. Např. *Nejed' tam!*

Stejně tak jsou i další případy záměny v užití slovesného vidu hodnoceny jako stylově příznakové, expresivní. Např. *Proč jsi to kupoval (místo *koupil*)?*

³⁰⁹ Zde je možné mluvit o stylové příznakovosti daných sloves, pokud stylový příznak definujeme na základě nízké frekvence užití daného lexému.

³¹⁰ Příklady viz V. Jindra (2008).

Stylistická charakteristika některých vybraných skupin sloves

V rámci této části popisu slovesného vidu se zaměříme na stylistickou charakteristiku konkrétní skupiny sloves, a to nově utvořených dokonavých protějšků sloves vidově homonymních a dále sloves utvořených pomocí zdvojeného sufixu *-áváv-*.

Při popisu dokonavých protějšků sloves vidově homonymních vycházíme z poznatků V. Jindry (2008), který hovoří o stylové příznakovosti některých takto utvořených perfektiv. Jde především o dokonavé protějšky s velmi nízkou frekvencí užití. Tato slovesa mohou být v závislosti na jejich nepříliš častém užití vnímána jako stylově příznaková nebo alespoň ne plně neutrální (např. *zdemokratizovat*, *zintegrovat*, *zdegradovat*, *zparalyzovat* atp. - srov. V. Jindra, 2008).

Takovýchto sloves, jež většinou nejsou zachycena v žádném ze slovníků spisovného jazyka, ale jsou doložena alespoň v Českém národním korpusu a jeho dílčích subkorpusech je poměrně hodně, přesto se nacházejí na periferii slovní zásoby češtiny.

Jako stylově příznaková, expresivní, jsou hodnocena iterativa tvořená sufixy *-áváva-* nebo *-íváva-* (např. *nechávávat*, *milávávat*).

5.3.3.1 Doplnění charakteristiky slovesného vidu z hlediska formálně-sémantického přístupu o vyjadřování vidově opozičních významů českých sloves v němčině

V této části výkladu se pozornost soustředí na způsoby vyjadřování vidových opozic českých sloves v němčině prostředky gramatickými, lexikálními a syntaktickými.

Funkce slovesného vidu v češtině a tzv. *Aktionsart* v němčině

Nejprve se budeme krátce věnovat vztahu gramatické kategorie slovesného vidu a tzv. způsobů slovesného děje, a následně nastíníme, jakým způsobem jsou v němčině vyjadřovány významy, jejichž nositelem je v češtině gramatická kategorie slovesného vidu.

Kategorie slovesného vidu v němčině neexistuje. Je v ní však přítomna gramatická kategorie tzv. *Aktionsart*,³¹¹ neboli způsob slovesného děje, který je vlastní též češtině.³¹²

---

³¹¹ Tzv. *Aktionsart* je v němčině definován různě (srov. např. J. Riecke, 2000; K. Šenkeřík, 2000), není mu však připisován status gramatické kategorie, my jej však přesto budeme z praktických důvodů označovat jako gramatickou kategorii.

³¹² Vztah těchto dvou přístupů ke klasifikaci sloves z hlediska průběhu slovesného děje byly v němčině v průběhu posledního století pojímány různě a nezdědky docházelo k terminologickému nebo obsahovému

Zatímco v češtině je hranice mezi slovesným videm a způsobem slovesného děje plynulá (slovesa nesou informaci o průběhu a kvalitě slovesného děje, zároveň náleží do skupiny sloves dokonavých nebo nedokonavých a většinou jsou schopna tvořit páry na základě vidové opozice; slovesný vid je tedy možno vidět jako kategorii zastřešující),³¹³ v němčině tato ekvivalence z důvodu absence slovesného vidu není. Slovesa v němčině jsou proto z hlediska průběhu slovesného děje v čase vždy pouze durativní, perdurativní nebo nedurativní, netvoří párové dvojice a jsou schopna tvořit tvary všech slovesných časů.³¹⁴

Přesto, že v němčině absentuje kategorie slovesného vidu, je i zde možné vyjádřit celou řadu významů, které se v češtině vyjadřují pomocí kategorie slovesného vidu, často pomocí prostředků, jimiž se vyjadřuje způsob slovesného děje. Tyto významy jsou vyjadřovány pomocí prostředků:

- a) gramatických (pomocí afixů, především prefixů);³¹⁵
- b) lexikálních (pomocí adverbíí, často s temporálním významem);³¹⁶
- c) syntaktických (pomocí konstrukcí: sloveso + substantivum/sloveso).³¹⁷

V některých případech je význam odpovídající české dokonavosti a nedokonavosti sloves vázán na samotný význam slovesa, popř. je vyjádřen kontextuálně. V celé řadě

---

směšování či zaměňování aspektu a způsobu slovesného děje. Jasně odlišení těchto dvou kategorií definuje ve své práci J. Riecke (2000), obdobně též M. Komárek (2002) nebo E. Henstchel - H. Weydt (1990). Aspekt, tedy slovesný vid, definuje jako kategorii gramaticko-sémantickou, kdy je sémantický význam systematicky vyjádřen pomocí gramatických prostředků a zasahuje do soustavy slovesných časů. Proti tomu jsou způsoby slovesného děje (*Aktionsart*) kategorií lexikálně-sémantickou, nemající vliv na soustavu slovesných časů.

³¹³ Srov. J. Petr a kol. (1986).

³¹⁴ Srov. J. Riecke (2000). J. Riecke (2000) dále dodává, že synonymní užívání termínů durativní a imperfektivní a stejně tak nedurativní a perfektivní, přestože je obsah těchto termínů částečně shodný, není vhodné, neboť jejich ekvivalence není 100% a vede k možnému zaměňování kategorií slovesného vidu a způsobu slovesného děje.

³¹⁵ Např. *Petr jedl.* = *Peter hat gegessen.* *Petr dojedl.* = *Peter hat es aufgegessen.* V tomto případě je ekvivalence s českým vidovým párem 100%, takových případů je však velmi málo.

³¹⁶ Např. *Petr zítra podepíše dopis.* = *Peter unterschreibt morgen einen Brief.*; *Petr podepisuje dopis.* = *Peter unterschreibt gerade (právě) einen Brief.*; *Když Petr chodil do školy, zamykal dveře.* = *Wenn Peter zur Schule gegangen ist, hat er die Tür zugeschlossen.* (*Spojka „wenn“ vyjadřuje v němčině opakovaný děj.*); *Když Petr šel do školy, zamknul dveře.* = *Als Peter zur Schule gegangen ist, hat er die Tür zugeschlossen.* (*Spojka „als“ vyjadřuje v němčině dě jednorázový.*)

³¹⁷ Např. *Petr četl knihu.* = *Peter hat ein Buch gelesen.* *Petr přečetl knihu.* = *Peter hat das Buch bis zu Ende gelesen.*

Další možnost vyjádření české vidové opozice v němčině pomocí syntaktické konstrukce uvádí K. Šenkeřík (2000): *Petr podepsal dopis.* = *Peter hat den Brief unterschrieben.* *Petr podepisoval dopis.* = *Peter war am Unterschreiben des Briefes.* Na tomto místě musíme poznamenat, že konstrukce uvedená v druhém německém příkladu je považována za hovorovou (srov. K. Šenkeřík, 2000 nebo J. Riecke, 2000).

případů však rozdíl mezi dokonavostí a nedokonavostí slovesného děje zůstává nevyjádřen.³¹⁸

Funkce slovesného vidu v češtině a členu v němčině

Užitím slovesného vidu dokonavého v češtině mluvčí těsněji spojuje daný slovesný děj s konkrétní situací, děj je tedy vyjadřován určitěji (alespoň v porovnání s vyjádřením stejného slovesného pomoci slovesného vidu nedokonavého).

M. Nekula (1995) proto hovoří o tzv. verbální referenci a poukazuje na paralelu mezi užitím slovesného vidu v češtině a členu v němčině při odkazování.

Tam, kde je v češtině užit vid dokonavý, je v němčině často užit substantivum se členem určitým (minimálně je užití členu určitého přípustné), a naopak se užití nedokonavého slovesa v češtině projevuje v němčině užitím členu neurčitého (užití členu určitého je téměř vyloučeno). M. Nekula (1995) uvádí jako příklad věty: *Er hat Holz gespalten.* (Sekal dřevo.) vs. *Er hat das Holz gespalten.* (Nasekal dřevo).

Protože dokonavý vid referuje k ději uzavřenému, determinovanému, jsou i objekty jím zasažené v popředí a tedy určitější (determinované členem určitým).

5.3.4 Charakteristika slovesného vidu z hlediska sémanticko-formálního přístupu

Náplní této části popisu slovesného vidu by měla být charakteristika gramatických struktur, které jsou sémanticky ekvivalentní a zároveň formálně odlišné. Protože však v češtině žádné takové struktury neexistují, nevěnujeme tomuto hledisku dále pozornost.

---

³¹⁸Srov. např. F. Štícha (2003). F. Štícha dále upozorňuje, že u některých sloves je dokonavost nebo nedokonavost jejich aktuálního významu vázána na slovesný čas. Některá slovesa ve futurálním významu nebo ve tvaru perfekta či plusquamperfekta vyjadřují děj dokonavý, zatímco jejich přítomné tvary mohou odkazovat k nedokonavosti, např. *kommen*.

ZÁVĚR

Potřeba pohlížet na náš národní jazyk z perspektivy cizinců a zabývat se jím jako jazykem cizím je v české lingvistice přítomna již několik desetiletí. Její naléhavost se však stupňuje se zapojením České republiky do evropských struktur, a s tím spojeným příchodem cizinců na území našeho státu. Se zvyšujícím se počtem cizinců, kteří se chtějí na území České republiky, ale i v zahraničí naučit česky, souvisí též rostoucí zájem českých i zahraničních bohemistů o tuto problematiku.

První novodobé vědecké práce, které se zabývají češtinou jako cizím jazykem, se objevují již ve druhé polovině 20. století. Kvantitativní nárůst teoretických i prakticky orientovaných publikací věnovaných této problematice je však příznačný až pro období 90. let 20. století a pokračuje dodnes.

Teoretické práce zabývající se češtinou jako cizím jazykem věnují pozornost především jednotlivým gramatickým strukturám češtiny. Vznikají však i práce polemizující s názory, která z podob češtiny, zda čeština spisovná či nespisovná, má být cizincům ve výuce prezentována. Specifickou oblastí teoretické literatury jsou práce, jež se soustřeďují na otázky metodologie výuky češtiny jako cizího jazyka a začleňování žáků-cizinců do výuky.

Také nabídka učebních materiálů češtiny pro cizince je široká. Vykazují však mnohé nedostatky, jež jsou podle našeho názoru zapříčiněny absencí komplexního popisu češtiny ve funkci cizího jazyka, který by sloužil jako lingvistické východisko pro didaktické zpracování gramatiky češtiny ve funkci cizího jazyka. Proto jsme si jako cíl této disertační práce stanovili vytvoření lingvistického základu zahrnujícího popis gramatiky češtiny ve funkci cizího jazyka.

Protože se jedná o téma nové, dosud nezpracované a obtížné, zahrnovala přípravná fáze zpracování tohoto komplikovaného a komplexního tématu pečlivé studium rozsáhlého spektra teoretických prací. Patří mezi ně teoretické lingvistické práce věnované české gramatice i teoretické práce věnující se způsobu zpracování popisů přirozených jazyků jako jazyků cizích a i dále popisy referenčních úrovní A1, A2, B1 a B2 podle SEER pro češtinu jako cizí jazyk.

Dalším zdrojem poznatků byla též prakticky orientovaná literatura, tedy učebnice češtiny pro cizince, gramatiky češtiny pro cizince a další pomocné výukové materiály; byly to například přehledové tabulky české deklinace a konjugace či cvičebnice gramatiky češtiny.

Třetím druhem odborné literatury byly práce zaměřené na metodiku výuky češtiny jako cizího jazyka.

Protože při popisu gramatiky češtiny vycházíme z obecně uznávaného postulátu, že je nutné takto orientované práce zaměřit na konkrétní skupinu nerodilých mluvčích, respektuje náš lingvistický popis typologicky podmíněné specifické potřeby německy mluvících rodilých mluvčích.

Tato skupina nerodilých mluvčích byla zvolena záměrně s ohledem na odbornost autorky této disertační práce, která vedle českého jazyka vystudovala také německý jazyk a oba jazyky nejen ovládá, ale zná také jejich gramatickou strukturu.

Úvodní kapitola disertační práce pojednává o stavu oboru čeština jako cizí jazyk a představuje teoretické i prakticky orientované práce zabývající se češtinou jako cizím jazykem a češtinou pro cizince.

V další kapitole je definován pojem gramatika a jsou představeny jednotlivé typy gramatik, jejichž charakteristiky jsou aplikovány ve výsledném popisu gramatiky češtiny ve funkci cizího jazyka. Součástí této kapitoly je též pojednání o typech gramatických popisů jazyka. Na ně navazuje návrh modifikovaného lingvistického popisu, který integruje poznatky získané studiem teoretických prací a specifikuje charakter tohoto typu lingvistického popisu.

S požadavky modifikovaného lingvistického popisu souvisí také potřeba zahrnout do výkladu problematiku typologické charakteristiky obou jazyků, češtiny a němčiny, a problematiku jejich diferenciací a stratifikace jakožto národních jazyků.

Čeština a němčina jakožto jazyky patřící do indoevropské jazykové rodiny sice vykazují celou řadu shodných rysů a také jejich jazykový vývoj procházel obdobnými etapami, jde však zároveň o jazyky, jejichž gramatická stavba se v mnohém odlišuje. Flexe, jež je pro češtinu typická, v němčině přežívá jen ve formě pozůstatků a také přítomností slovesného vidu je charakterizována pouze čeština.

Na tyto typologicky podmíněné shody a odlišnosti obou jazyků upozorňuje třetí kapitola této disertační práce. Pozornost je nejprve věnována podstatě typologického třídění jazyků a následně je předložena typologická charakteristika češtiny a němčiny, na niž navazuje srovnání jejich gramatických struktur.

Teoretickou bází typologické charakteristiky obou jazyků je Skaličkova jazyková typologie (1951). Tato jazyková typologie se s ohledem na účel provedeného typologického porovnání obou jazyků jeví jako nejvhodnější.

V rámci třetí kapitoly je pozornost dále věnována problematice diferenciaci a stratifikaci češtiny jako národního jazyka a němčiny jako národního jazyka. Je tomu tak především s ohledem na relativně komplikovanou provázanost užívání jazykových variet češtiny v komunikátech různého typu, která se projevuje jako problematická ve vztahu k výuce češtiny pro cizince.

I když by bylo žádoucí, aby byl metodologický algoritmus lingvistického popisu komplexně aplikován na všechny gramatické kategorie a gramatické jevy češtiny, bylo nutné s ohledem na rozsah disertační práce přistoupit k zúžení rozsahu zpracovávané problematiky. Z tohoto důvodu je obsahem této disertační práce jen modelová aplikace lingvistického popisu na vybrané gramatické kategorie češtiny.

Zúžení množiny gramatických kategorií a jevů vhodných k lingvistickému popisu bylo provedeno na základě hypotéz, jež stanovují, že součástí popisu mají být:

1. gramatické struktury báze, frekventované, které umožní dosažení komunikačních cílů mluvčího,
2. gramatické struktury, které jsou pro cílové nerodilé mluvčí obtížně naučitelné.

Respektováním této hypotézy dochází k zohlednění specifických potřeb konkrétní skupiny nerodilých mluvčích, jež jsou podmíněny typologickou odlišností jejich rodného jazyka a jazyka cílového, tedy češtiny.

Typy gramatických kategorií s vysokým komunikačním potenciálem byla stanovena na základě studia odborné literatury a učebních materiálů češtiny pro cizince. Zohledněna byla též typologická charakteristika těchto gramatických jevů a kategorií. Hypotéza o vhodnosti volby vybraných gramatických kategorií a struktur byla prověřena výzkumnou sondou zaměřenou na zjištění obtížnosti gramatických kategorií a jevů češtiny z pohledu německy mluvících žáků a studentů, kteří se učí česky, a jejich pedagogů.

Tato sonda, realizovaná za finanční podpory Grantové agentury Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, byla provedena v roce 2012 na deseti rakouských a německých školách různého typu a stupně a také mezi frekventanty Letní školy slovanských studií pořádané JU v ČB v témže roce. Výzkumným nástrojem byl dotazník sestavený pro tuto příležitost autorkou disertační práce. Závěry plynoucí z této výzkumné sondy potvrdily, že mezi problematické jevy gramatiky češtiny ve funkci cizího jazyka, viděno z perspektivy německy mluvících rodilých mluvčích a jejich vyučujících, patří především vidová problematika, ale také problematika deklinace jmen a vyjadřování množství v češtině.

Průběh a výsledky této výzkumné sondy jsou shrnuty ve čtvrté kapitole této disertační práce.

S ohledem na závěry výzkumné sondy a údaje o frekvenci a komunikačním potenciálu jednotlivých gramatických kategorií a jevů češtiny byly jako gramatické kategorie vhodné k modelovému zpracování vybrány gramatické kategorie genitivu substantiv a slovesného vidu. Jde o gramatické kategorie bázové, frekventované a v závislosti na cílové skupině nerodilých mluvčích obtížně naučitelné.

Výsledkem přípravných prací a jádrem disertace je zpracování poslední kapitoly této práce. Obsahuje návrh metodologického algoritmu lingvistického popisu gramatiky češtiny, který zohledňuje specifika německy mluvících rodilých mluvčích, a jeho aplikaci na vybrané gramatické kategorie češtiny. Lingvistický popis gramatických struktur přirozeného jazyka, konkrétně češtiny, jako jazyka cizího je specifickým typem lingvistického popisu; jde o tzv. *modifikovaný lingvistický popis*. Ten vychází z pěti teoretických východisek.

Za prvé jsou jimi odborné práce M. Hrdličky (2012, 2012a) a J. Kořenského (1985) zabývající se problematikou zpracování popisu gramatiky přirozeného jazyka jako jazyka cizího, pro něž je příznačný důraz na komunikačně orientované zaměření tohoto popisu.

Dalším teoretickým východiskem jsou práce J. Dolníka (1993, 1992). J. Dolník v nich prezentuje ucelenou koncepci popisu gramatiky slovenštiny jako jazyka cizího; tento popis se má stát východiskem pro další didaktické zpracování. J. Dolník hovoří o *modifikované lingvistické gramatice* a definuje ji jako maximálně explicitní a vyčerpávající popis gramatických struktur daného jazyka, jež jsou popsány na základě přístupu formálního, formálně-sémantického, sémantického a sémanticko-formálního. Jeho čtyřaspektový způsob popisu umožňuje komplexně popsat gramatickou stavbu přirozeného jazyka a zároveň odhalit vzájemné vztahy mezi jednotlivými gramatickými strukturami.

Dalšími teoretickými východisky jsou popisy referenčních úrovní podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk (M. Šára a kol., 2001; M. Hádková a kol., 2005; M. Čadská a kol., 2005 a J. Holub a kol., 2005), zjištění plynoucích z typologicky podmíněného srovnání češtiny a němčiny a dále též závěry plynoucích z výzkumné sondy popsané v kapitole IV.

Posledním teoretickým východiskem pro modifikovaný lingvistický popis vybraných gramatických kategorií češtiny jsou poznatky získané studiem prací založených na výzkumu jazykových struktur obsažených v dílčích subkorpusech Českého národního korpusu a dále i poznatky získané vlastními paralelně prováděnými sondami do subkorpusů SYN2010, SYN2005 a okrajově též SYN2000.

Tyto konkrétní subkorporusy byly zvoleny proto, že zahrnují dostatečně reprezentativní vzorek různorodých soudobých komunikátů obsahujících celkem 300 milionů slov; díky tomuto rozsahu je možné závěry plynoucí z jejich analýz zobecnit.

Modifikovaný lingvistický popis, jehož modelová aplikace je předložena v závěrečné kapitole disertační práce, je unikátním typem lingvistického popisu, který může sloužit jako lingvistický podklad pro didaktické zpracování gramatik češtiny ve funkci cizího jazyka a dalších učebních materiálů určených pro výuku češtiny pro cizince v závislosti na variabilních charakteristikách cílové skupiny nerodilých mluvčích a cílech výuky.

Od standardních lingvistických popisů se modifikovaný lingvistický popis odlišuje především zohledněním požadavků didaktických gramatik, jazykových charakteristik konkrétní skupiny nerodilých mluvčích a také zohledněním popisů referenčních úrovní podle SERR pro češtinu jako cizí jazyk.

Modifikovaný lingvistický popis gramatiky češtiny ve funkci cizího jazyka prezentuje gramatické obsahy z hlediska přístupu formálního, formálně-sémantického, sémantického a sémanticko-formálního v závislosti na konkrétní referenční úrovni podle SERR. Díky tomu nejenže komplexně charakterizuje vybrané gramatické kategorie, ale je též kompatibilní se systémem jazykových úrovní podle Evropského referenčního rámce pro jazyky.

Gramatické informace obsažené v modelovém zpracování modifikovaného lingvistického popisu vybraných gramatických kategorií češtiny jsou čerpány z odborné literatury, zároveň jsou však ověřovány a zpřesňovány pomocí analýz korpusových dat.

Součástí popisu jsou rovněž přehledně uspořádané tabulky a také rozsáhlý příkladový materiál. Jak tabulky, tak i příkladový materiál mají v závislosti na dosažené jazykové úrovni funkci nejen ilustrační, ale i pomocně explanační.

V závěru shrnujeme: Má-li být dostatečně a komplexně popsána česká gramatika pro potřeby oboru čeština jako cizí jazyk, je zapotřebí aplikovat námi navrhovaný metodologický algoritmus modifikovaného lingvistického popisu na všechny ostatní gramatické kategorie českého jazyka.

SEZNAM PRAMENŮ

Výzkumná sonda zaměřená na zjištění obtížnosti morfologických jevů českého jazyka z pohledu německy mluvících rodilých mluvčích

- období: březen 2012 - prosinec 2012
- místo: Friedrich Schiller Gymnasium Pirna, Sigmund-Wann-Realschule Wunsiedel, Universität Bonn, Universität Leipzig, Universität Passau, Universität Regensburg (Německo) a Tourismusschule Bad Leonfelden, Handelsakademie Gmünd, Johannes Kepler Universität Linz, Universität Wien (Rakousko), dále Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích (v rámci LŠSS pořádané Ústavem bohemistiky FF JU v ČB).

KUTLÁKOVÁ, Michala. (2013) Jak hodnotí obtížnost gramatických jevů češtiny žáci a studenti s němčinou jako rodným jazykem a jejich vyučující. Nová čeština doma a ve světě. [online]. 2012, 1-2 [cit. 2014-10-10]. ISSN 1805–367X. Dostupné z: <http://ncds.ff.cuni.cz/node/246>

KUTLÁKOVÁ Michala. Modifikovaný lingvistický popis gramatiky češtiny ve funkci cizího jazyka. Genitiv substantiv a slovesný vid. In. JAKLOVÁ, A. a A. E. FERENEC, eds. Deutsch ohne Grenzen. Gesellschaftswissenschaften. Brno: Tribun EU (v tisku)

Seznam analyzovaných učebnic a gramatik češtiny pro cizince

ADAMOVIČOVÁ A., IVANOVOVÁ D. a M. HRDLIČKA. Basic Czech II. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2071-8.

ADAMOVIČOVÁ Ana a Milan HRDLIČKA. Basic Czech III. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-1796-1.

ADAMOVIČOVÁ Ana a Darina IVANOVOVÁ. Basic Czech I. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1713-8.

AIGNER Alena. Praktisches Lehrbuch Tschechisch. Berlin – München: Langenscheidt KG, 2007. ISBN 978-3-468-26362-0.

AIGNER Alena a Olga GRUBER. Tschechisch anders neu. Kommunikatives Lehrbuch für Anfänger. České Budějovice: Typodesign s.r.o., 2004. ISBN 80-7040-696-8.

ANTOŠOVÁ Anna a Vlasta PAČESOVÁ. Stručná česká gramatika pro cizince. Olomouc: Oeconomica, 2002. ISBN 80-245-0459-6.

- CONFORTIOVÁ Helena. Česká deklinace a konjugace pro cizince (Tabulky a příklady). Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-409-8.
- HÁDKOVÁ Marie a Jessica Jane MAERTIN. The Course of Czech Grammar. Dubicko: Infoa, 2006. ISBN 80-7240-351-6.
- HARPEROVÁ Jana. Čeština extra. Průvodce českou gramatikou, Your guide to Czech grammar. Praha: Akropolis, 2012. ISBN 978-80-7470-005-7.
- HASILOVÁ H., HASIL, J. a M. ZIELINSKI. Brána jazyka českého otevřená. Gramatický přehled. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1335-2.
- HERCIKOVÁ Barbora. Přehled základní české gramatiky pro zahraniční studenty. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-2272-9.
- HOLÁ Lída a Pavla BOŘILOVÁ. Čeština expres 1. Praha: Akropolis, 2011a. ISBN 978-80-87481-22-6.
- HOLÁ Lída a Pavla BOŘILOVÁ. Čeština expres 2. Praha: Akropolis, 2011b. ISBN 978-80-87481-27-1.
- HRONOVÁ Karla. Čeština pro cizince. Nástavbový kurz - gramatika. Praha: Karolinum, 1993. ISBN 80-7066-823-7.
- HRONOVÁ Karla a Milada TURZÍKOVÁ. Čeština pro cizince. Základní kurz. Praha: Karolinum, 1993. ISBN 80-04-23734-7
- KESTŘÁNKOVÁ, M., KOPICOVÁ, K. a G. ŠNAIDAUFVÁ. Čeština pro cizince, učebnice – cvičebnice B1. Brno: Computer Press, a.s., 2011. ISBN 978-80-251-3345-3.
- KESTŘÁNKOVÁ, M., KOPICOVÁ, K. a G. ŠNAIDAUFVÁ. Čeština pro cizince, učebnice – úroveň B1. Brno: Computer Press, a.s., 2011. ISBN 978-80-251-3345-3.
- KYSELÁKOVÁ Dana a Ludmila PAVLÍKOVÁ. Česká gramatika pro zahraniční posluchače medicíny – 1. díl (hláskosloví a tvarosloví). Brno: Masarykova univerzita Brno, 1992. ISBN 80-210-0517-3.
- LANDSMAN Rostislav a Milena ŠÍPKOVÁ. Čeština pro cizince z germánské oblasti. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1989. ISBN 80-210-0008-2.
- NEKOVÁŘOVÁ Alena. Čeština pro život 2, Czech for Life 2, Tschechisch fürs Leben 2. Praha: Akropolis, 2012. ISBN 978-80-87481-52-3.
- NEKULA Marek a Jana MAIDLOVÁ. Tschechisch kommunikativ 2. Stuttgart: Schmetterling Verlag, 2007. ISBN 978-3-89657-861-7.
- REMEDIOSOVÁ Helena a Elga ČECHOVÁ. Chcete mluvit česky? 1, Wollen Sie Tschechisch sprechen? 1. Liberec: Harry Putz, 2010. ISBN 978-80-86727-22-6.

REMEDIOSOVÁ, H., ČECHOVÁ E. a H. PUTZ. Chcete ještě lépe mluvit česky? 2, Wollen Sie noch besser Tschechisch sprechen? Do you want to speak even better Czech? Liberec: Harry Putz, 2004. ISBN 80-86727-02-5.

REŠKOVÁ Ivana a Magdalena PINTAROVÁ. Communicative Czech, Elementary Czech. Tvarožná u Brna: Ivana Rešková, 2009. ISBN 80-239-6575-1.

REŠKOVÁ Ivana a Magdalena PINTAROVÁ. Communicative Czech, Intermediate Czech. Tvarožná u Brna: Ivana Rešková, 2009. ISBN 80-902180-9-1.

ŠÁRA, M., ŠÁROVÁ, J. a A. BYTEL. Čeština pro cizince – I. Czech for English Speaking Students. Praha: SPN, 1969.

ŠTINDL Ondřej. Easy Czech Elementary. Havlíčkův Brod: Tiskárny Havlíčkův Brod, a.s., 2008. ISBN 978-80-254-1060-8.

TAHAL, Karel. A Grammar of Czech as a Foreign Language [online]. 2010 Factum CZ, s.r.o. [cit. 2012-10-09]. Dostupné z: <http://www.factumcz.cz/grammar.htm>

VINOPALOVÁ Hana. Stručné poučení o české mluvnici pro zahraniční studenty. Praha: Univerzita Karlova, 1983.

VINOPALOVÁ Hana. Úvod do české mluvnice pro zahraniční studenty. Praha: Karolinum, 1993. ISBN 80-7066-710-9.

VINOPALOVÁ Hana. Základní mluvnice češtiny pro zahraniční studenty. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-7184-762-3.

Korpusy Českého národního korpusu

ČERMÁK, František a kol. SYN2005: žánrově vyvážený korpus psané češtiny. [online] Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2005. [cit. 2015-12-01]. Dostupný z WWW: <http://www.korpus.cz>

ČERMÁK, František a kol. SYN2000: žánrově vyvážený korpus psané češtiny. [online] Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2000. [cit. 2015-12-01]. Dostupný z WWW: <http://www.korpus.cz>

KŘEN, Michal. SYN2010: žánrově vyvážený korpus psané češtiny. [online]. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. [cit. 2015-12-01]. Dostupný z WWW: <http://www.korpus.cz>

ŠEBESTA, Karel a kol. CzeSL-SGT: korpus češtiny nerodilých mluvčích s automaticky provedenou anotací, verze 2 z 28. 7. 2014. [online]. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2014. [cit. 2015-12-01]. Dostupný z WWW: <http://www.korpus.cz>

SEZNAM LITERATURY

- ADAM, Hana. Problematika spisovnosti a nespisovnosti z hlediska češtiny jako cizího jazyka. In: ŠIMÁNEK, R., eds. Spisovnost a nespisovnost dnes. Brno: MU v Brně, 1996, s. 254-255. ISBN 80-210-1304-4.
- ADAMOVIČOVÁ A., IVANOVOVÁ D. a M. HRDLIČKA. Basic Czech II. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2071-8.
- ADAMOVIČOVÁ Ana a Milan HRDLIČKA. Basic Czech III. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-1796-1.
- ADAMOVIČOVÁ Ana a Darina IVANOVOVÁ. Basic Czech I. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1713-8.
- ADAMOVIČOVÁ, Ana a Jiří HASIL. Čeština jako cizí jazyk – zpracování úrovně B2. In: ŠTINDLOVÁ, B., J. Čemusová, eds. Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ) 2005–2006. Praha: Akropolis, 2006, s. 39-45. ISBN 80-86903-37-0.
- AIGNER, Alena. Praktisches Lehrbuch Tschechisch. Der Standardkurs für Selbstlerner. Berlin/München/Wien/Zürich/New York: Langenscheidt, 2007. ISBN 978-3-486-26362-0.
- BARTOŇ, Tomáš a kol. Statistika češtiny. Praha: NLN, 2009. ISBN 978-80-7106-594-4.
- BUSCHA, Joachim. Zur Theorienneutralität von Referenzgrammatiken. In: POPP, H., eds. Deutsch als Fremdsprache An den Quellen eines Faches. Festschrift für Gerhard Helbig zum 65. Geburtstag. München: Iudicium, 1995, s. 3-9. ISBN 978-3-89129-229-7.
- CONFORTIOVÁ, Helena. Seznam nejfrekventovanějších českých sloves (s označením vidu, frekvence a rekce - příklady). Praha: Karolinum, 1991. ISBN 80-7066-304-9.
- CVEJNOVÁ, Jitka. Úroveň B1 – Prahová úroveň. In: ŠTINDLOVÁ, B., J. Čemusová, eds. Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ) 2005–2006. Praha: Akropolis, 2006, s. 27-37. ISBN 80-86903-37-0.
- CVRČEK, Václav a kol. Mluvnice současné češtiny. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1743-5.
- ČADSKÁ, Milada. K metodologickým východiskům a obsahovému zaměření popisu Čeština jako cizí jazyk – Úroveň B2. In: ŠTINDLOVÁ, B., J. Čemusová, eds. Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ) 2005–2006. Praha: Akropolis, 2006, s. 23-26. ISBN 80-86903-37-0.
- ČECHOVÁ, M, M. KRČMOVÁ a E. MINÁŘOVÁ. Současná stylistika. Praha: LN, 2008. ISBN 978-80-7106-961-4.

- ČECHOVÁ, Marie a kol. Stylistika současné češtiny. Praha: ISV - nakladatelství, 1997. ISBN 80-85866-21-8.
- ČECHOVÁ, Marie a kol. Čeština řeč a jazyk. Praha: ISV nakladatelství, 1996. ISBN 80-85866-12-9.
- ČERNÝ, Jiří. Úvod do studia jazyka. Olomouc: Rubico, 1998. ISBN 978-80-7346-093-8.
- ČERNÝ, Jiří. Dějiny lingvistiky. Praha: Votobia, 1996. ISBN 80-85885-96-4.
- ČERMÁK, František. Obecná čeština: je součástí české diglosie? In: HASIL, J., eds. Přednášky z XLV. běhu Letní školy slovanských studií. Praha: Ústav bohemistických studií FF UK v Praze, 2002, s. 23-39. ISBN 978-80-7308-023-5.
- ČERMÁK, František. Jazyk a jazykověda (Přehled a slovníky). Praha: Pražská imaginace, 1997. ISBN 80-7110-183-4.
- ČERMÁK, František. Obecná a spisovná čeština: Poměr, funkce a metodologie. In: ŠIMÁNEK, R., eds. Spisovnost a nespisovnost dnes. Brno: MU v Brně, 1996, s. 14-18. ISBN 80-210-1304-4.
- DANEŠ, František. Kultura mluvených projevů (její základní předpoklady a aktuální problémy). In: DANEŠ, F., eds. Jazyk a text I. Výbor z lingvistického díla Františka Daneše, část 2. Praha: FF UK v Praze, 1999, s. 264-276. ISBN 80-285899-70-1.
- DAŇOVÁ, Mária. Vybrané aspekty práce s gramatikou vo výučbe cudzích jazykov. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2008. ISBN 978-80-8083-630-6.
- DOLNÍK, Juraj. Gramatika slovenčiny pre vyučovanie cudzincov. In: MLACEK, J., eds. Studia Academica Slovaca. Bratislava: Stimul, 1993, s. 62-70. ISBN 80-85697-10-6.
- DOLNÍK, Juraj. Vzťah jazykovedy k vyučovaniu cudzieho jazyka. (Ke koncepcii gramatiky slovenčiny pre vyučovanie cudzincov). Slovenská reč. 1992, č. 3, s. 129–135. ISSN 0037-6981.
- ESVAN, Francois. Vidová morfológie českého slovesa. Praha: NLN, 2007. ISBN 978-80-7106-913-3.
- FILIPEC, Josef (red.). Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. Praha: Academia, 2005. ISBN 978-80-200-1080-3.
- GESTER, Silke. Einige interferenzbedingte Besonderheiten beim Tschechischunterricht für deutsche Muttersprachler. Cizí jazyky. 2011, č. 5, s. 166–172. ISSN 1804-2171.
- GJUROVÁ, Naděžda. Čeština jako cizí jazyk pro začínající školáky. Metodika pro učitele. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-837-1.

- GLABONIAT, Manuela a kol. Profile deutsch. Gemeinsamer europäischer Referenzrahmen. Berlin- München: Langenscheidt, 2005. ISBN 3-468-49410-6.
- GLOVŇA, Juraj. Pravidlo a výnimka vo vyučovaní slovenčiny ako cudzieho jazyka. In: PEKAROVIČOVÁ, J., eds. Slovenčina ako cudzí jazyk. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie. Bratislava: Stimul, 2002, s. 89-94. ISBN 80-88982-60-X.
- GREPL, Miroslav a kol. Příruční mluvnice češtiny. Praha: NLN, 2003. ISBN 80-7106-134-4.
- HÁDKOVÁ, Marie. Čemu z našeho národního jazyka máme učit, máme-li cizince naučit česky? In: HAJÍČKOVÁ, Z., eds. Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ) 2011. Praha: Akropolis, 2011, s. 33-39. ISBN 978-80-87481-63-9.
- HÁDKOVÁ, Marie. Čeština z druhé strany aneb Čeština v roli jazyka nemateřského. Ústí nad Labem: PF UJEP, 2010. ISBN 978-80-7414-242-0.
- HÁDKOVÁ, Marie. Čeština z druhé strany. Ústí nad Labem: PF UJEP, 2008. ISBN 978-80-7414-100-3.
- HÁDKOVÁ, Marie. Popis referenční úrovně A1 pro češtinu – může sloužit učitel? In: ŠTINDLOVÁ, B., J. ČEMUSOVÁ, eds. Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ) 2005–2006. Praha: Akropolis, 2006, s. 17-22. ISBN 80-86903-37-0.
- HÁDKOVÁ Marie a Jayne Jessica MAERTIN. The Course of Czech Grammar. Dubicko: Infoa, 2006. ISBN 80-7240-351-6.
- HAUSENBLAS, Ondřej. Úloha subjektivního vidění skutečnosti při volbě jazykových prostředků. Naše řeč. 1991, č. 4-5, s. 192-198. ISSN 0027-8203.
- HASIL, Jiří. K prezentaci české gramatiky pro německy mluvící studenty. In: MOLDÁNOVÁ, D. a M. BALOWSKI, eds. Co všechno slovo znamená. Sborník příspěvků věnovaných profesorce PhDr. Marii Čechové, DrSc. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2007, s. 91-97. ISBN 978-80-7044-901-1.
- HAVRÁNEK, Bohuslav a Alois JEDLIČKA. Česká mluvnice. Praha: SPN, 1986.
- HELBIG, Gerhard. eds. Deutsch als Fremdsprache – ein internationales Handbuch. Berlin; New York: Walter de Gruyter, 2001. ISBN 3110169401.
- HENDL, Jan. Přehled statistických metod. Analýza a metaanalýza dat. Třetí přepracované vydání. Praha: Portál, 2006. ISBN 978-80-7367-482-3.
- HENNIG, Mathilde. Welche Grammatik braucht der Mensch? Grammatikführer für Deutsch als Fremdsprache. München: Iudicium, 2001. ISBN 3-89129-806-4.
- HENTSCHEL, Elke a Harald WEYDT. Handbuch der deutschen Grammatik. Berlin/New York: Walter de Gruyter, 1990. ISBN 3 11 001596 4.

- HERCÍKOVÁ, Barbora. Přehled základní české gramatiky pro zahraniční studenty. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1570-7.
- HIRSCHMANN, Irena. Lehrbuch der tschechischen Sprache 1. Hamburg: Helmut Buske Verlag, 2003. ISBN 3-87548-325-2.
- HOLÁ, Lída a Pavla Bořilová. Čeština Expres 1. Tschechisch express 1. Praha: Akropolis, 2011a. ISBN 978-80-87481-23-3.
- HOLÁ, Lída a Pavla Bořilová. Čeština Expres 2. Tschechisch express 2. Praha: Akropolis, 2011b. ISBN 978-80-87481-27-1.
- HRDLIČKA, Milan. Čeština jako cizí jazyk pro 21. stol. In: HASIL, J., eds. Čeština jako cizí jazyk VI. Materiály z VI. mezinárodního symposia o češtině v zahraničí. Praha: Euroslavica, 2012, s. 31-34. ISBN 978-80-7308-440-0.
- HRDLIČKA, Milan. Komunikační metoda: její kořeny, principy a aplikace se zřetelem k češtině jako cizímu jazyku. In: HRDLIČKA, M., eds. Kapitoly o češtině jako cizím jazyku. Plzeň: PF ZU v Plzni, 2010, s. 39-49. ISBN 978-80-7043-867-1.
- HRDLIČKA, Milan. K prezentaci mluvnice ve výuce češtiny jako cizího jazyka. In: HRDLIČKA, M., eds. Kapitoly o češtině jako cizím jazyku. Plzeň: PF ZU v Plzni, 2010, s. 105-109. ISBN 978-80-7043-867-1.
- HRDLIČKA, Milan. Gramatika a výuka češtiny jako cizího jazyka. K prezentaci gramatiky českého jazyka v učebnicích češtiny pro cizince. Karolinum: Praha, 2009. ISBN 978-80-246-1527-1.
- HRDLIČKA, Milan. K podobě mluvnické poučky v učebnicích češtiny pro cizince. In: ŠTINDLOVÁ, B. a J. ČEMUSOVÁ, eds. Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ) 2006-2007. Praha: Akropolis, 2007, s. 49-53. ISBN 978-80-86903-58-3.
- HRDLIČKA, Milan. K vybraným aspektům češtiny jako cizího jazyka v nové geopolitické situaci. In: ŠTINDLOVÁ, B., J. ČEMUSOVÁ, eds. Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ) 2005–2006. Praha: Akropolis, 2006, s. 9-13. ISBN 80-86903-37-0.
- HRDLIČKA, Milan. Jak vykládám cizincům aspekt. In: RNYDOVÁ, J., J. ČEMUSOVÁ a L. HOLÁ, eds. Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ) 2003–2005. Praha: Akropolis, 2005, s. 21-26. ISBN 80-86903-15-X.
- HRDLIČKA, Milan, K prezentaci aspektu ve výuce češtiny pro cizince. In: BLATNÁ, R. a V. PETKEVIČ, eds. Jazyky a jazykověda. Sborník k 65. narozeninám prof. PhDr. Františka Čermák, DrSc. Praha: FF UK, 2004, s. 395-402. ISBN 80-7308-0796.
- HRDLIČKA, Milan. Mají trochu hlad. Bohemistyka. 2003a, č. 3, s. 267-268. ISSN 1642-9893.

- HRDLIČKA, Milan. Šedesát dva studentek. *Bohemistika*. 2003b, č. 3, s. 265-266. ISSN 1642-9893.
- HRDLIČKA, Milan. *Cizí jazyk čeština*. Praha: ISV, 2002a. ISBN 80-85866-98-6.
- HRDLIČKA, Milan. K pojetí mluvnice v jazykové výuce. *Český jazyk a literatura*, 2002b, č. 5-6, s. 128–134. ISSN 0009-0786.
- HRDLIČKA, Milan. *Předložky ve výuce češtiny jako cizího jazyka*. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-246-0031-5.
- HUNEKE, Hans-Werner a Wolfgang STEINIG. *Deutsch als Fremdsprache. Eine Einführung*. 5., neu bearbeitete und erweiterte Auflage. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2010. ISBN 978-3-503-12203-5.
- CHLOUPEK, Jan. Spisovná čeština jako formální varieta národního jazyka. In: ŠIMÁNEK, R., eds. *Spisovnost a nespisovnost dnes*. Brno: MU v Brně, 1996, s. 33-35. ISBN 80-210-1304-4.
- CHOMSKY, Noam. *Aspekte der Syntax-Theorie*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1969.
- CHOMSKY, Noam. *Syntaktické struktury*. Praha: Academia, 1966.
- CHRÁSKA, Miroslav. *Základy výzkumu v pedagogice*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1998. ISBN 80-7067-798-8.
- JAKLOVÁ, Alena. Budeme argot nově definovat? *Slovo a slovesnost*. 1999, č. 4, s. 293-300. ISSN 0037-7031.
- JINDRA, Vojtěch. Vývojová dynamika obouvidových sloves cizího původu na základě korpusových dat. *Slovo a slovesnost*. 2008, č. 3, s. 192-209. ISSN 0037-7031.
- KESTRÁNKOVÁ, M., KOPICOVÁ, K. a G. ŠNAIDAUFVÁ. *Čeština pro cizince, učebnice – cvičebnice B1*. Brno: Computer Press, a.s., 2011. ISBN 978-80-251-3345-3.
- KOENIG, Michael a Hermann FUNK. *Grammatik lehren und lernen, Fernstudieneinheit 01*. Berlin: Langenscheidt, 1991. ISBN 978-3-468-49679-0.
- KOMÁREK, Miroslav. Ke vztahu mezi videm a tzv. způsoby slovesného děje. In: HLADKÁ, Z., P. KARLÍK, eds. *Čeština - univerzália a specifika 4*. Praha: LN, 2002, s. 135-139. ISBN 80-7106-611-7.
- KOPŘIVOVÁ, Marie. *Valence českých adjektiv*. Praha: NLN, 2006. ISBN 80-7106-862-4.
- KOŘÁNOVÁ, Ilona. Vid pro nevidomé aneb teorie signálních slov. In: HASIL, J. a M. HRDLIČKA, eds. *Psáno do oblak. Sborník k nedožitým sedmdesátinám prof. JANA KUKLÍKA*. Praha: Karolinum, 2011, s. 327-333. ISBN 978-80-246-1925-5.

KOŘENSKÝ, Jan. Komunikační úspěšnost a spisovnost v různých typech řečových vztahů. In: ŠIMÁNEK, R., eds. Spisovnost a nespisovnost dnes. Brno: MU v Brně, 1996, s. 43-47. ISBN 80-210-1304-4.

KOŘENSKÝ, Jan. Typy gramatických popisů a výuka češtině jako cizímu jazyku. In: TAX, J., eds. Čeština jako cizí jazyk I. Praha: Univerzita Karlova, 1985, s. 38-46.

KRČMOVÁ, Marie. Termín obecná čeština a různost jeho chápání. In HLADKÁ, Z. a P. KARLÍK, eds. Čeština – univerzália a specifika, 2. Brno: Masarykova univerzita, 2000, s. 63-77. ISBN 80-210-2262-0.

KRUMM, Hans-Jürgen a kol. Deutsch als Fremd- und Zweitsprache. Ein internationales Handbuch. Band 1. Berlin/New York: Walter de Gruyter Verlag, 2010. ISBN 978-3-11-020507-7.

KUTLÁKOVÁ, Michala. Vzorové výrazy pro substantivní deklinaci substantiv ve výuce češtiny pro cizince. In: HASIL, J., eds. Čeština jako cizí jazyk VI. Materiály z VI. mezinárodního symposia o češtině v zahraničí. Praha: Euroslavica, 2012, s. 75-82. ISBN 978-80-7308-440-0.

LUKÁŠOVÁ, Jitka. Obecná čeština z pohledu studentů – českých i nerodilých mluvčích. In: ŠTINDLOVÁ, B. a J. ČEMUSOVÁ, eds. Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ) 2006-2007. Praha: Akropolis, 2007, s. 181-187. ISBN 978-80-86903-58-3.

LUSCHÜTZKY, Hans Christian. Uvedení do typologie jazyka. Praha: FF UK, 2003. ISBN 80-7308-054-0.

MARTINET, André. Eléments de linguistique générale. Paris: Colin, 1961.

NEBESKÁ, Iva. Normy a spisovnost. In: ŠIMÁNEK, R., eds. Spisovnost a nespisovnost dnes. Brno: MU v Brně, 1996, s. 72-74. ISBN 80-210-1304-4.

NEKULA, M., ŠICHOVÁ, K., a J. VALDROVÁ. Bilingualer Sprachvergleich und Typologie? In: NEKULA, M., K. ŠICHOVÁ, a J. VALDROVÁ. Deutsch im Kontrast 28. Bilingualer Sprachvergleich und Typologie: Deutsch-Tschechisch. Tübingen: Julius Groos Verlag, 2013, s. 7-13. ISBN 978-3-87276-893-3.

NEKULA Marek a Jana MAIDLOVÁ. Tschechisch kommunikativ 2. Stuttgart: Schmetterling Verlag, 2007. ISBN 978-3-89657-861-7.

NEKULA, Marek. Textové funkce německého členu a českého vidu. In. KARLÍK, P., PLESKALOVÁ, J. a Z. RUSÍNOVÁ, eds. Pocta Dušanu Šlosarovi. Sborník k 65. narozeninám. Boskovice: Albert, 1995, s. 213-222. ISBN: 80-85834-39-1.

- NOVÁKOVÁ, Jana. Názory zahraničních studentů na obecnou češtinu, jejich zkušenosti a znalosti. In: HAJÍČKOVÁ, Z., eds. Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ) 2011. Praha: Akropolis, 2011, s. 41-45. ISBN 978-80-87481-63-9.
- PEKAROVIČOVÁ, Jana. Slovenčina ako cudzí jazyk. Predmet aplikovanej lingvistiky. Bratislava: Stimul, 2004. ISBN 80-88982-87-1.
- PEKAROVIČOVÁ, Jana. Lingvodidaktická koncepcia slovenčiny ako cudzieho jazyka. In: PEKAROVIČOVÁ, J., eds. Slovenčina ako cudzí jazyk. Zborník príspevkov z medzinarodnej konferencie. Bratislava: Stimul, 2002, s. 11-26. ISBN 80-88982-60-X.
- PETR, Jan a kol. Mluvnice češtiny 2. Tvarosloví. Praha: Academia, 1986.
- PODRÁPSKÁ, Kamila. Poznámky k signální gramatice. Cizí jazyky. 2003/2004, č. 4, s. 128-130. ISSN 1210-0811.
- POLDAUF Ivan a Karel ŠPRUNK. Čeština jazyk cizí. Praha: SPN, 1968.
- POLDAUF Ivan a Karel ŠPRUNK. Mluvnice současné češtiny jako cizího jazyka. Praha: SPN, 1965.
- PRAVDOVÁ Markéta a Ivana SVOBODOVÁ eds. Akademická příručka českého jazyka. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-200-2327-8.
- PUNCH, Keith F. Základy kvantitativního šetření, praktická příručka pro studenty. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-381-9.
- REMEDIOSOVÁ, Helena a Elga ČECHOVÁ. Chcete mluvit česky? 1, Wollen Sie Tschechisch sprechen? 1. Liberec: Harry Putz, 2010. ISBN 978-80-86727-22-6.
- REŠKOVÁ Ivana a Magdalena PINTAROVÁ. Communicative Czech - Elementary Czech. Tvarožná u Brna: Ivana Rešková, 2009a. ISBN 80-239-6575-1.
- REŠKOVÁ Ivana a Magdalena PINTAROVÁ. Communicative Czech - Intermediate Czech. Tvarožná u Brna: Ivana Rešková, 2009b. ISBN 80-902180-9-1.
- SAUSSURE, Ferdinand, de. Kurs obecné lingvistiky. Praha: Odeon, 1989. ISBN 80-207-0070-6.
- SGALL Petr a Jiří HRONEK. Čeština bez příkras. Praha: H & H, 1992. ISBN 80-85467-29-1.
- SIEBESCHEIN, Hugo a kol. Německo-český slovník, A-L. Voznice: Leda, 2002. ISBN 80-7335-012-2.
- SKALIČKA, Vladimír a Petr SGALL. Pražská lingvistická typologie. In: ČERMÁK, F., J. ČERMÁK, P. ČERMÁK a C. POETA, eds. Vladimír Skalička souborné dílo, III. díl. Praha: Karolinum, 2006, s. 1265-1285. ISBN 80-246-0939-8.

- SKALIČKA, Vladimír. Typologie a konfrontační lingvistika. In: ČERMÁK, F., J. ČERMÁK, P. ČERMÁK a C. POETA, eds. Vladimír Skalička souborné dílo, III. díl. Praha: Karolinum, 2006a, s. 1265-1285. ISBN 80-246-0939-8.
- SKALIČKA, Vladimír. Typ češtiny. Praha: Slovanské nakladatelství, 1951.
- SKWARSKA, Karolína, Konkurence genitivu a akuzativu s tranzitivními slovesy v češtině, ruštině, polštině a slovinštině. FF UK: Praha, 2004. (nepublikovaná disertační práce)
- SODEFI, Hana a Stefan Michael NEWERKLA, Wien: Grafisches Zentrum HTU GmbH, 2002. ISBN 3-447-04623-6.
- SOKOLOVÁ, Miloslava. Morfematický pohľad na slovesný vid v slovenčině ako cudziem jazyku. In: PEKAROVIČOVÁ, J., eds. Slovenčina ako cudzí jazyk. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie. Bratislava: Stimul, 2002, s. 11-26. ISBN 80-88982-60-X.
- SOKOLOVÁ, Miloslava a kol. Morfematický slovník slovenčiny. Prešov: Náuka, 1999. ISBN 80-968202-1-4.
- STEDJE Astrid. Deutsche Sprache gestern und heute. Einführung in Sprachgeschichte und Sprachkunde. München: Fink, 2007. ISBN 978-3-7705-4506-3.
- STORCH, Günter. Deutsch als Fremdsprache: Eine Didaktik: theoretische Grundlagen und praktische Unterrichtsgestaltung. München: Wilhelm Fink Verlag, 1999. ISBN 978-3825281847.
- ŠÁRA, Milan a kol. Prahová úroveň - Čeština jako cizí jazyk. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2001. ISBN 92-871-4761-2.
- ŠEBESTA, K., S. ŠKODOVÁ a kol., eds. Čeština – cílový jazyk a korpusy. Liberec: TU Liberec, 2012. ISBN 978-80-7372-848-9.
- ŠINDELÁŘOVÁ, Jaromíra. Čeština jako cizí jazyk v evropském kontextu. Ústí nad Labem: UJEP, 2008. ISBN 987-80-7414-089-1.
- ŠINDELÁŘOVÁ, Jaromíra a Svatava ŠKODOVÁ. Metodika práce s žáky-cizinci v základní škole. Praha: MŠMT, 2012. ISBN 987-80-7414-559-9.
- ŠENKERŮK, Karel. Wirklichkeit und Sprache. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien: Peter Lang Verlag, 2002. ISBN: 3-631-39490-X.
- ŠIMANDL, Josef. Zůstane z gramatiky kámen na kameni. Dnešní stav skloňování substantiv takzvaných typů *kámen* a *břímě*. In. ŠTÍCHA, F. eds. Možnosti a meze české gramatiky. Praha: Academia, 2006, s. 39-87. ISBN 80-200-1463-2.
- ŠIMANDL, Josef. Od čtvrtku do pátku. Naše řeč. 2003, č. 3, s. 161-164. ISSN 0027-8203.

ŠKODOVÁ, Svatava. Kapitoly z lingvodidaktiky češtiny jako cizího jazyka. Liberec: TU v Liberci, 2012. ISBN 978-80-7372-847-2.

ŠKODOVÁ, Svatava a Barbora ŠTINDLOVÁ. Možnosti signálního ztvárnění gramatických pravidel v učebnicích cizích jazyků. In: ULIČNÝ, O., eds. Euroletteraria a Eurolingua: sborník příspěvků mezinárodní konference Kreativita v literatuře a v jazyce, Liberec 13. – 15. září 2007. Liberec: TU Liberec, 2008, s. 307-314. ISBN 978-80-7372-292-0.

ŠKODOVÁ, Svatava a Barbora ŠTINDLOVÁ. Modifikace principů přímé metody pro potřeby výuky gramatiky češtiny jako cizího jazyka. In: ŠTINDLOVÁ, B. a J. ČEMUSOVÁ, eds. Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ) 2006-2007. Praha: Akropolis, 2007, s. 55-64. ISBN 978-80-86903-58-3.

ŠONKOVÁ, Jitka. Morfologie mluvené češtiny: Frekvenční analýza. Praha: NLN, 2008. ISBN 978-80-7106-956-0.

ŠTÍCHA, František a kol. Akademická gramatika spisovné češtiny. Praha: Academia, 2013. ISBN 978-80-200-2205-9.

ŠTÍCHA, František eds. Kapitoly z české gramatiky. Praha: Academia, 2011. ISBN 978-80-200-1845-8.

ŠTÍCHA, František. Česko-německá srovnávací gramatika. Praha: Argo, 2003. ISBN 80-7203-503-7.

TUŠKOVÁ, Jana Marie. Variantní tvary v deklinaci vzoru růže. In: ŠTÍCHA, F. eds. Možnosti a meze české gramatiky. Praha: Academia, 2006, s. 112-124. ISBN 80-200-1463-2.

ULIČNÝ, Oldřich. K teorii mluveného jazyka. In: DAVIDOVÁ, D., eds. K diferenciaci současného mluveného jazyka. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 1994, s. 12-18. ISBN 80-7042-438-9.

VESELOVSKÁ, Ludmila. Poznámka k charakteristice nominálních kvantifikátorů. In: SAICOVÁ-ŘÍMALOVÁ, L. red. Bádání o jazycích a literaturách. Prof. PhDr. Oldřichu Uličenému, DrSc., k životnímu jubileu. Praha: UK Praha, 2002. ISBN 807308029X.

VESELÝ, Luboš. Ke slovesnému vidu v češtině. Naše řeč. 2010, č. 3, s. 113-124. ISSN 0027-8203.

VESELÝ, Luboš. K takzvaným kapacitivům. Naše řeč. 2008a, č. 3, s. 113-121. ISSN 0027-8203.

VESELÝ, Luboš. Testy pro zjišťování vidové hodnoty vidového paradigmatu slovesa (indikátory slovesného vidu). Slovo a slovesnost. 2008b, č. 3, s. 211-220. ISSN 0037-7031.

VINTR, Josef. Das Tschechische, Hauptzüge seiner Sprachstruktur in Gegenwart und Geschichte. München: Verlag Otto Sagner, 2001. ISBN 978-3-87690-796-3.

VODIČKOVÁ, Kateřina. Kriteriaální rysy mluvených projevů na úrovni C1 v češtině. In: HASIL, J., eds. Čeština jako cizí jazyk VI. Materiály z VI. mezinárodního symposia o češtině v zahraničí. Praha: Euroslavica, 2012, s. 209-215. ISBN 978-80-7308-440-0.

VODIČKOVÁ, Kateřina a Ladislava HOLUBOVÁ. Certifikovaná zkouška z češtiny pro mládež v Bavorsku. In: In: HAJÍČKOVÁ, Z., eds. Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ) 2011. Praha: Akropolis, 2011, s. 155-159. ISBN 978-80-87481-63-9.

VYBÍRAL, Petr. Od úterku* do pátku* a z pondělku* na úterý. Naše řeč. 2004, č. 1, s. 53-55. ISSN 0027-8203.

INTERNETOVÉ ZDROJE

ADAMOVIČOVÁ, Ana. K prezentaci prepozic ve výuce češtiny pro cizince. USTA ad Albim BOHEMICA [online]. 2012, roč. 12, č. 2 [cit. 2012-12-05]. ISSN 1802-825X. Dostupné z: http://pf.ujep.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=137:usta-ad-albim-bohemica&catid=53&Itemid=228.

CVEJNOVÁ, Jitka a kol. Metodika přípravy ke zkoušce z českého jazyka pro žadatele o trvalý pobyt (úroveň A1). Výzkumný ústav pedagogický v Praze [online]. 2008. [cit. 2013-10-01]. Dostupné z: http://cestina-pro-cizince.cz/index.php?hl=cs_CZ

ČADSKÁ, Milada a kol. Čeština jako cizí jazyk. Úroveň A2. [online]. 2005 [cit. 2014-04-04]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/referencni-urovne-pro-cestinu-jako-cizi-jazyk>

GASCHKOWA, Margarita. Aktionsarten und ihre sprachlichen Ausdrucksmittel (am Beispiel der ingressiven und diminutiven Aktionsarten). [online]. 2005 [cit. 2014-07-10]. Dostupné z: <http://www.ilg.uni-stuttgart.de/Gaschkowa/publications/publications.html>

HÁDKOVÁ, Marie. Gramatika a čeština pro cizince. USTA ad Albim BOHEMICA [online]. 2011a, roč. 11, č. 1 [cit. 2013-01-14]. ISSN 1802-825X. Dostupné z: http://pf.ujep.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=137:usta-ad-albim-bohemica&catid=53&Itemid=228

HÁDKOVÁ, Marie a kol. Čeština jako cizí jazyk. Úroveň A1. [online]. 2005 [cit. 2014-04-04]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/referencni-urovne-pro-cestinu-jako-cizi-jazyk>

HAVRÁNEK, Bohuslav (red.). Slovník spisovného jazyka českého. [online]. 1989 [cit. 2014-06-26]. Dostupné z: <http://ssjc.ujc.cas.cz/>

HOLUB, Jan a kol. Čeština jako cizí jazyk. Úroveň B2. [online]. 2005 [cit. 2014-04-04]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/referencni-urovne-pro-cestinu-jako-cizi-jazyk>

HOCK, Wolfgang a Manfred KRIFKA. Grundbegriffe: Tempus, Aspekt, Aktionsart, Zeitkonstitution. [online]. 2002 [cit. 2014-07-10]. Dostupné z: http://amor.cms.huberlin.de/~h2816i3x/Lehre/2002_HS_Aspekt/Aspekt-1.pdf

HRDLIČKA, Milan. Ke gramatikalizované prezentaci češtiny jako cílového jazyka. USTA ad Albim BOHEMICA [online]. 2012a, roč. 12, č. 2 [cit. 2012-05-12]. ISSN 1802-825X. Dostupné z: http://pf.ujep.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=137:usta-ad-albim-bohemica&catid=53&Itemid=228

- HRDLIČKA, Milan a Markéta SLEZÁKOVÁ. Nízkoprahové kursy češtiny pro cizince. Příručka [online]. 2007 [cit. 2013-10-01]. Dostupné z: <http://www.cicpraha.org/cs/cestina-pro-cizince/materialy-ke-stazeni.html>
- KOTKOVÁ, Radmila. Nespisovné útvary ve vyučování češtiny. USTA ad Albim BOHEMICA [online]. 2009, roč. 9, č. 1 [cit. 2013-06-06]. ISSN 1802-825X. Dostupné z: http://pf.ujep.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=137:usta-ad-albim-bohemica&catid=53&Itemid=228.
- RIECKE, Jörg. Über die Darstellung der Aktionsarten in den Grammatiken des Deutschen. [online]. 2000 [cit. 2014-07-10]. Dostupné z: http://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/106040/1_BrunnerBeitratgeGermanistikNordistik_14-2000-1_3.pdf
- ROMAŠEVSKÁ, Kateřina. (2012): Teorie mezijazyka a její význam pro výuku druhého jazyka. Nová čeština doma a ve světě. [online]. 2012, 1 [cit. 2013-05-06]. ISSN 1805–367X. Dostupné z: <http://ncds.ff.cuni.cz/node/183>.
- ŠINDELÁŘOVÁ, Jaromíra. Morfologické odlišnosti spisovné a obecné češtiny z pohledu cizince. [online]. 2010 [cit. 2013-07-15]. Dostupné z: http://konference.osu.cz/cestina/6_konference-sekce-2.html
- ŠINDELÁŘOVÁ, Jaromíra a Svatava Škodová. Čeština jako cílový jazyk, 1. díl. Praha: MŠMT, [online]. 2013 [cit. 2014-11-23]. Dostupné z: http://www.msmt.cz/uploads/VKav_200/cjm_28032014/METODIKA_PRO_DETI_final_po_vsech_korekturach.pdf
- ŠINDELÁŘOVÁ, Jaromíra a Svatava Škodová. Čeština jako cílový jazyk, 2. díl. Praha: MŠMT, [online]. 2013 [cit. 2014-11-23]. Dostupné z: http://www.msmt.cz/uploads/VKav_200/cjm_28032014/METODIKA_PRO_DOSPELE_8.12._s_rejstrikem.pdf
- TAHAL, Karel. A Grammar of Czech as a Foreign Language [online]. 2010 Factum CZ, s.r.o. [cit. 2012-10-09]. Dostupné z: <http://www.factumcz.cz/grammar.htm>

PŘÍLOHY

PŘÍLOHA I

Žákovská varianta dotazníku určená žákům základních škol

Fragebogen für Schüler – Fremdsprache Tschechisch

TEIL A

Alter: _____ männlich weiblich

Wie lange lernst du Tschechisch?/ Welche Klasse besuchst du jetzt? _____

Lernst du Tschechisch nur in der Schule oder auch in einer anderen Institution? Wenn ja, wo? _____

Hast du auch eine andere slawische Sprache gelernt? Sprichst du eine andere slawische Sprache? Wenn ja, welche und wie lange? _____

Hast du tschechische Freunde? Sprichst du mit ihnen auf Tschechisch? _____

Hast du in Tschechien längere Zeit verbracht? (Wann?/Wo?) _____

TEIL B

Was ist für dich am schwierigsten, wenn du Grammatik lernst? Stell eine Skala auf. 1 = das Schwierigste, 7 = das Leichteste

..... a) Konjugation von Zeitwörtern

..... b) Deklination von Hauptwörtern

..... c) Deklination von Eigenschaftswörtern

..... d) Deklination von Zahlwörtern

..... e) Rektion von Zeitwörtern (Bestimmung des richtigen Verhältniswortes für konkretes Zeitwort, z. B. rozumět někomu – jemanden verstehen, myslet + na – denken an)

..... f) Wortfolge – einfacher Satz

..... g) tschechische Rechtschreibung

Wie lernst du die Deklinationsformen von tschechischen Hauptwörtern?

a) Ich lerne Musterwörter. (z. B. feminina: žena, ženy, ženě, ženu, ženo, o ženě, se ženou)

b) Ich lerne nur Endungen. (z. B. -a, -y, -ě, -u, -ě, -ou)

c) Andere Weise (Abschreiben von Paradigmen, lautes Hersagen von Paradigmen):

Wie lernst du die Konjugationsformen von tschechischen Zeitwörtern?

a) Ich lerne Musterverben. (z. B. dělám, děláš, dělá, děláme, děláte, dělají)

b) Ich lerne nur Endungen. (z. B. -ám, -áš, -á, -áme, -áte, -ají)

c) Andere Weise: _____

TEIL C

Beurteile die angebotenen grammatischen Erscheinungen als leicht, mittel oder schwer. Wenn du das noch nicht gelernt hast, kreuze „Das kann ich nicht einschätzen.“ an.

SUBSTANTIVE - Hauptwörter

1 a) Bildung der Pluralformen von Substantiven (z. B. 1 hrad x 2 hrady, 1 žena x 2 ženy)

leicht   mittel   schwer   Das kann ich nicht einschätzen.

2 b) Bestimmung von Singulariatantum = Substantive, die nur Singularform haben (z. B. dřevo /Holz/ - 2 dřeva = falsch, nábytek /Möbel/ - 2 nábytky = falsch)

leicht   mittel   schwer   Das kann ich nicht einschätzen.

3 c) Bestimmung von Pluraliatantum = Substantive, die nur Pluralformen haben (z. B. prázdniny – Ferien, kalhoty - Hose)

leicht   mittel   schwer   Das kann ich nicht einschätzen.

4 d) Unterscheiden von belebten und unbelebten Maskulina (z. B. pán x hrad)

leicht   mittel   schwer   Das kann ich nicht einschätzen.

5 e) Movieren – Bildung der weiblichen Formen von männlichen Formen (z. B. učitel → učitelka, Lehrer → Lehrerin)

leicht   mittel   schwer   Das kann ich nicht einschätzen.

6 f) Movieren von Familiennamen – Bildung der weiblichen Formen von männlichen Formen (z. B. Novák → Nováková, Herr Novák – Frau Novák)

leicht   mittel   schwer   Das kann ich nicht einschätzen.

28 g) Bestimmen von Genus der Substantive (z. B. matka = Femininum, auto = Neutrum)

leicht   mittel   schwer   Das kann ich nicht einschätzen.

ADJEKTIVE – Eigenschaftswörter

7 a) Unterscheiden und Deklination von „harten“ und „weichen“ Adjektiven (z. B. mladý /jung/ – **d** ist ein harter Konsonant → mladý muž, mladá žena, mladé dítě x moderní /modern/ - z. B. **ň, š** sind weiche Konsonante → moderní muž, moderní žena, moderní dítě)

leicht   mittel   schwer   Das kann ich nicht einschätzen.

8 b) Bildung von Steigerungsformen, regelmäßige Bildung (z. B. moderní → modernější → nejmodernější, modern → moderner → der modernste)

leicht   mittel   schwer   Das kann ich nicht einschätzen.

9 c) Bildung von Steigerungsformen, unregelmäßige Bildung (z. B. dobrý → lepší → nejlepší, gut → besser → der beste)

leicht   mittel   schwer   Das kann ich nicht einschätzen.

10 d) Bildung von Possessivadjektiven (z. B. sestra → sestřin, Schwester x von meiner Schwester)

leicht   mittel   schwer   Das kann ich nicht einschätzen.

PRONOMEN – Fürwörter

11 a) Wahl zwischen Kurz- und Langformen von Fürwörtern (z. B. Dám **ti** knihu. x Knihu dám **tobě**, ne jemu. Ich gebe dir das Buch. x Ich gebe das Buch dir, nicht ihm.)

leicht   mittel   schwer   Das kann ich nicht einschätzen.

12 b) Wahl der richtigen Form von Fürwort nach dem Verhältniswort (z. B. Dám to **jemu**. x Jdu k **němu**. Ich gebe es ihm. x Ich gehe zu ihm.)

leicht   mittel   schwer   Das kann ich nicht einschätzen.

13 c) Bildung von indefiniten und negativen Fürwörtern (z. B. kdo → někdo, kdo → nikdo, wer – jemand, wer – niemand)

leicht   mittel   schwer   Das kann ich nicht einschätzen.

NUMERALIA – Zahlwörter

14 a) Deklination von Kardinalzahl 1 (1. p. jedna/jeden, 2. p. jedné/jednoho, 3. p. jedné/jednomu ...)

leicht   mittel   schwer   Das kann ich nicht einschätzen.

15 b) Deklination von Kardinalzahlen 2 – 4 (1. p. dva/dvě, 2. p. dvou, dvěma ...)

leicht   mittel   schwer   Das kann ich nicht einschätzen.

16 c) Deklination von Kardinalzahlen 5 – 99 (1. p. pět, 2. p. pěti, 3. p. pěti ...)

leicht   mittel   schwer   Das kann ich nicht einschätzen.

17 d) Bildung von Ordinalzahlen (z. B. dvanáct → dvanáctý, zwölf → der zwölfte)

leicht   mittel   schwer   Das kann ich nicht einschätzen.

18 e) Deklination von Ordinalzahlen (z. B. 1. p. dvanáctý, 2. p. dvanáctého, 1. p. dvanáctá, 2. p. dvanácté)

leicht   mittel   schwer   Das kann ich nicht einschätzen.

VERBEN – Zeitwörter

19 a) Zuordnung von Zeitwörtern zur Konjugationsgruppe – Auswahl der richtigen Konjugationsendungen (z. B. kupovat √ kupuju = richtig, kupovám = falsch)

leicht   mittel   schwer   Das kann ich nicht einschätzen.

20 b) Bestimmung des Aspekts der Zeitwörter (z. B. koupit = perfektiv, kupovat = imperfektiv)

leicht   mittel   schwer   Das kann ich nicht einschätzen.

21 c) Zuordnung von Paarzeitwort - Aspekt-Paare (z. B. malovat – namalovat, malen – malen)

leicht   mittel   schwer   Das kann ich nicht einschätzen.

22 d) Bildung des L-Partizips (z. B. koupit → koupil, kaufen – gekauft)

leicht   mittel   schwer   Das kann ich nicht einschätzen.

23 e) Rektion von Zeitwörtern – Auswahl des richtigen Verhältniswortes für bestimmtes Zeitwort (z. B. zaplatit + za + **Akk.** x zahlen + **für** + **Akk.**)

leicht   mittel   schwer   Das kann ich nicht einschätzen.

24 f) Unterscheidung von reflexiven und nicht reflexiven Zeitwörtern (z. B. učit se – im Tschechischen reflexiv x lernen – im Deutschen nicht reflexiv)

leicht   mittel   schwer   Das kann ich nicht einschätzen.

ADVERBIEN – Umstandswörter

25 a) Bildung von Umstandswörtern aus Eigenschaftswörtern (z. B. pěkný x pěkně, schön – schön)

leicht   mittel   schwer   Das kann ich nicht einschätzen.

26 b) Bildung von Steigerungsformen – regelmäßige Bildung (z. B. rychle → rychleji → nejrychleji, schnell → schneller → am schnellsten)

leicht   mittel   schwer   Das kann ich nicht einschätzen.

27 c) Bildung von Steigerungsformen – unregelmäßige Bildung (z. B. dobře → lépe → nejlépe, gut → besser → am besten)

leicht   mittel   schwer   Das kann ich nicht einschätzen.

PŘÍLOHA II

Učitelská varianta dotazníku

Fragebogen für Lehrer

TEIL A

Wie lange unterrichten Sie Tschechisch für Ausländer – slawische Ausländer/nicht slawische Ausländer? _____

Haben Sie Tschechisch für Ausländer auch in einer anderen Institution unterrichtet?

Wenn ja, wo? _____

TEIL B

Was meinen Sie, was macht den meisten Schülern/Studenten die größten Schwierigkeiten? Machen Sie eine Skala auf. 1 = das Schwierigste, 7 = das Leichteste

..... a, Konjugation von Verben.

..... b, Deklination von Substantiven

..... c, Deklination von Adjektiven

..... d, Deklination von Zahlwörtern

..... e, Rektion von Verben

..... f, Wortfolge – einfacher Satz

..... g, Rechtschreibung

Welche Art und Weise der Präsentation von substantivischer Deklination bevorzugen Sie für die deutschsprachigen Muttersprachler? Begründen Sie bitte.

a, Gesamtparadigma von einem Deklinationsmuster (vertikale Präsentation)

b, Präsentation von Einzelfällen – verschiedene Deklinationsmuster (horizontale Präsentation)

Kombinieren Sie die Präsentation der Deklination von z. B. Adjektiven und Pronomina?

Begründen Sie bitte.

a, ja

b, nein

Haben die Schüler Probleme mit Adjektiven in prädikativer Stellung? Verwenden die Schüler (richtige) Endungen? (z. B. Petr je hezký. Počasí je pěkné.)

a, ja

b, nein

Bemerkungen: _____

Haben die Schüler Probleme mit der Unterscheidung zwischen attributiver (jaký) und adverbialer (jak) Bedeutung? (gut = dobrý x dobře)

a, ja

b, nein

Bemerkungen: _____

Haben die Schüler Probleme mit der zu häufigen Verwendung von Demonstrativpronomen? (Als „Ersatz“ für den bestimmten Artikel.)

a, ja

b, nein

Bemerkungen: _____

Haben die Schüler Probleme mit der zu häufigen Verwendung von Passivformen?

a, ja

b, nein

Bemerkungen: _____

_____

_____

_____

Haben die Schüler Probleme mit der Bildung von Zukunftsformen?

Imperfektive Verben

a, ja

b, nein

Perfektive Verben

a, ja

b, nein

Verben der „Bewegung“ (jet, jít)

a, ja

b, nein

Bemerkungen: _____

_____

_____

_____

Haben die Schüler Probleme mit der Bildung von Imperativformen?

a, ja

b, nein

Bemerkungen: _____

_____

_____

_____

Haben die Schüler Probleme mit der Verwendung eines Prädikats im Singular nach den Zahlen 5-20 (Substantiv im Genitiv Plural)? (Na stole je 5 hrušek.)

a, ja

b, nein

Bemerkungen: _____

_____

_____

_____

Fallen Ihnen noch andere Probleme ein, die nicht erwähnt wurden?

_____

_____

_____

_____

_____

TEIL C

Bewerten Sie die angebotenen grammatischen Erscheinungen als leicht, mittel oder schwer, je nachdem, wie viele Schwierigkeiten sie den Schülern bringen.

SUBSTANTIVE

a, Bildung der Pluralformen von Substantiven – Feminina

leicht

mittel

schwer

b, Bildung der Pluralformen von Substantiven – Neutra

leicht

mittel

schwer

c, Bildung der Pluralformen von Substantiven – Maskulina belebt

leicht

mittel

schwer

d, Bildung der Pluralformen von Substantiven – Maskulina unbelebt

leicht

mittel

schwer

e, Bestimmung von Singularia Tantum = Substantive, die nur Singularform haben (z. B. mléko)

leicht

mittel

schwer

f, Bestimmung von Pluralia Tantum = Substantive, die nur Pluralformen haben (z. B. nůžky)

leicht mittel schwer

g, Unterscheidung von belebten und unbelebten Maskulina

leicht mittel schwer

h, Movieren – Bildung der weiblichen Formen von männlichen Formen (z. B. učitel → učitelka, Lehrer → Lehrerin)

leicht mittel schwer

i, Movieren von Familiennamen – Bildung der weiblichen Formen von männlichen Formen (z. B. Novák → Nováková, Herr Novák – Frau Novák)

leicht mittel schwer

ADJEKTIVE

a, Unterscheidung von „harten“ und „weichen“ Adjektiven (und deren Deklination)

leicht mittel schwer

b, Bildung von Steigerungsformen, regelmäßige Bildung

leicht mittel schwer

c, Bildung von Steigerungsformen, unregelmäßige Bildung

leicht mittel schwer

d, Bildung von Possessivadjektiven (z. B. sestra √ sestřin)

leicht mittel schwer

PRONOMEN

a, Wahl zwischen Kurz- und Langformen von Pronomen (Dám ti to. Tobě to dám.)

leicht mittel schwer

b, Wahl der richtigen Form von Pronomen nach der Präposition (jemu x k němu)

leicht mittel schwer

c, Bildung von indefiniten und negativen Pronomen (kdo → někdo, kdo → nikdo)

leicht mittel schwer

NUMERALIA – Zahlwörter

a, Deklination von Kardinalzahl 1

leicht mittel schwer

b, Deklination von Kardinalzahlen 2 – 4

leicht mittel schwer

c, Deklination von Kardinalzahlen 5 – 99

leicht mittel schwer

d, Bildung von Ordinalzahlen

leicht mittel schwer

e, Deklination von Ordinalzahlen

leicht mittel schwer

VERBEN

a, Zuordnung von Verben zur Konjugationsgruppe – Auswahl der richtigen Konjugationsendungen

leicht mittel schwer

b, Bestimmung des Aspekts der Verben

leicht mittel schwer

c, Zuordnung von Paar-Verb - Aspekt-Paaren

leicht mittel schwer

d, Bildung des L-ové-Partizips

leicht mittel schwer

e, Rektion von Verben

leicht mittel schwer

f, Unterscheidung von reflexiven und nicht reflexiven Verben (z. B. smát se – im Tschechischen reflexiv x lachen – im Deutschen nicht reflexiv)

leicht mittel schwer

ADVERBIEN

a, Bildung der Adverbien aus Eigenschaftswörtern

leicht

mittel

schwer

b, Bildung von Steigerungsformen – regelmäßige Bildung

leicht

mittel

schwer

c, Bildung von Steigerungsformen – unregelmäßige Bildung

leicht

mittel

schwer

PŘÍLOHA III

Informační dopis pro rodiče

Informationsschreiben an die Eltern

Sehr geehrte Eltern,

mein Name ist Michala Kutláková und ich bin Doktorandin am Institut für Bohemistik der Philosophischen Fakultät der Südböhmischen Universität in Budweis, Tschechische Republik. Ich beschäftige mich mit dem Thema Tschechisch als Fremdsprache. Meine Dissertationsarbeit ist dem Thema: „Fachlich-theoretische Beschreibung von tschechischer Morphologie für deutschsprechende Fremdsprachler“ gewidmet.

Ich möchte Sie informieren, dass ich an dem Friedrich-Schiller-Gymnasium eine zweiwöchige Hospitation am Ende April absolvieren möchte. Während der Hospitation möchte ich auch eine Untersuchung durchführen. Es handelt sich um Verteilung von Fragebögen an die Lehrer der Partnersprache Tschechisch und an deren Schüler. Das Ausfüllen von Fragebögen dauert ca. 30 Min. und ist anonym (relevant sind für mich nur das Alter der Schüler und Dauer, wie lange sie Tschechisch lernen). Auswahlweise möchte ich auch einige Schüler (der 10. oder 11. Klasse) im Zusammenhang mit dem Fragebogen befragen. Ich wäre Ihnen sehr dankbar, wenn Sie die Einverständniserklärung unterschreiben und Ihre Kinder an meiner Untersuchung teilnehmen könnten.

Mit freundlichen Grüßen,

Mgr. Michala Kutláková

PŘÍLOHA IV

Prohlášení o souhlasu s účastí na výzkumné sondě

Einverständniserklärung

Familiennamc, Vorname: _____

Adresse: _____

Name des Schülers/der Schülerin: _____

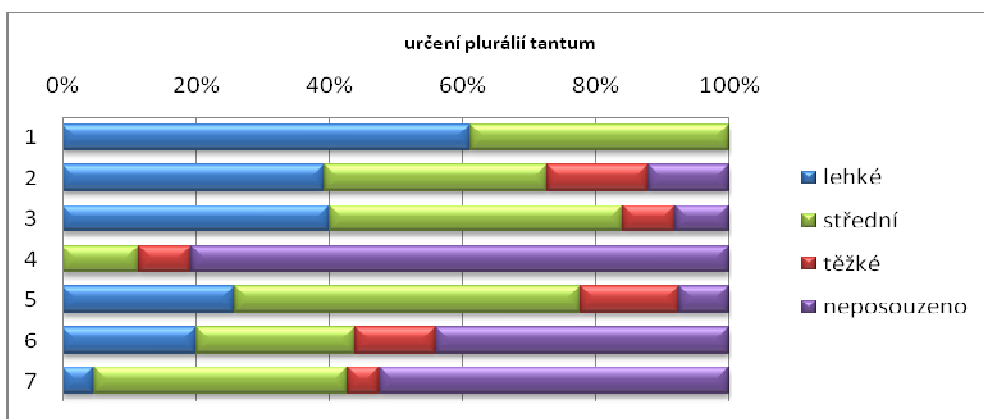
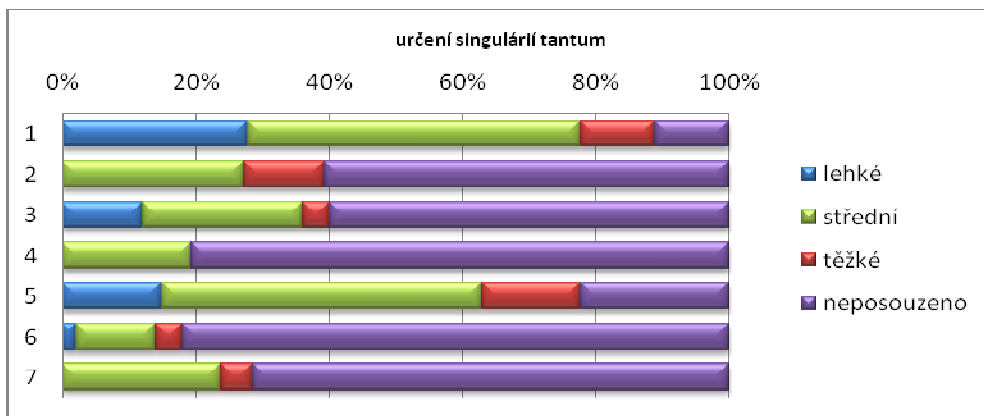
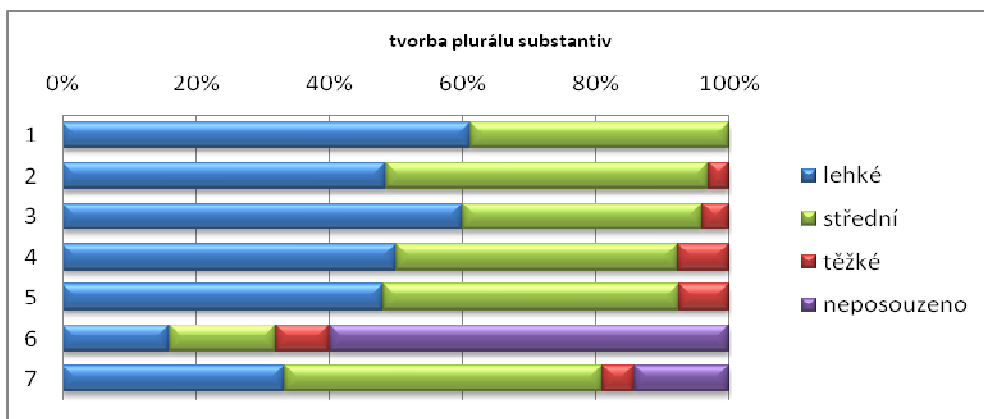
Ich bin damit einverstanden, dass mein Sohn/meine Tochter an der Untersuchung, die von Frau Michala Kutláková an dem Friedrich-Schiller-Gymnasium in Pirna realisiert wird, teilnimmt. Diese Teilnahme an der Untersuchung besteht darin, dass mein Sohn/meine Tochter anonym (Es werden bei der Erhebung keine personenbezogenen Daten versammelt.) einen Fragebogen ausfüllt, bzw. von Frau Kutláková bezüglich des Fremdsprachenerwerbs der tschechischen Sprache befragt wird.

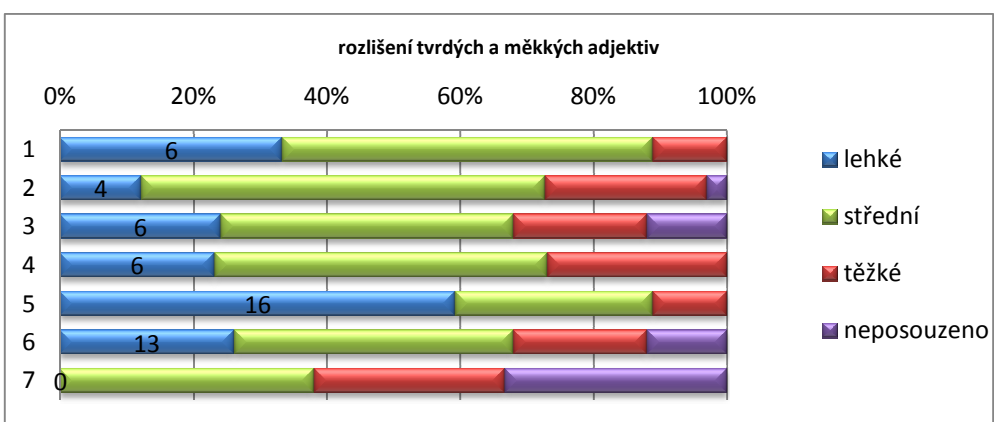
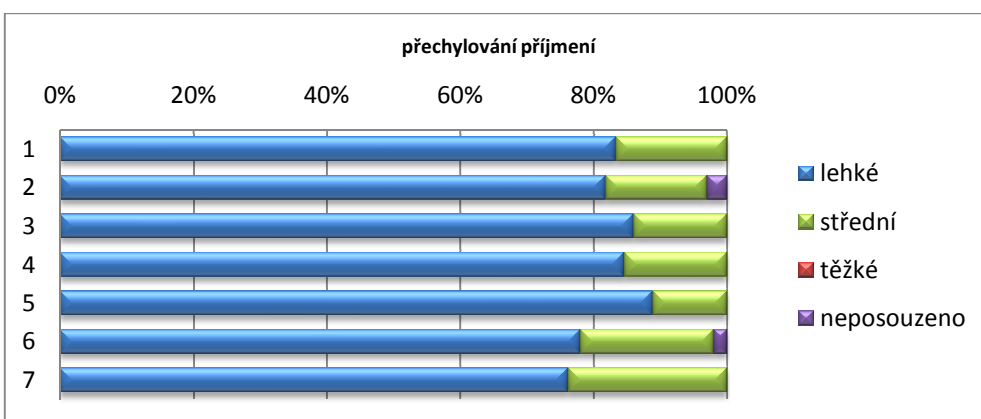
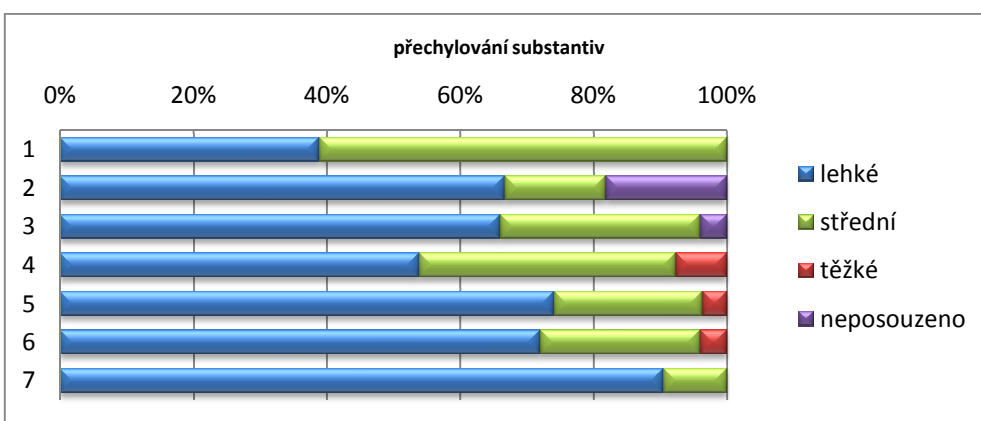
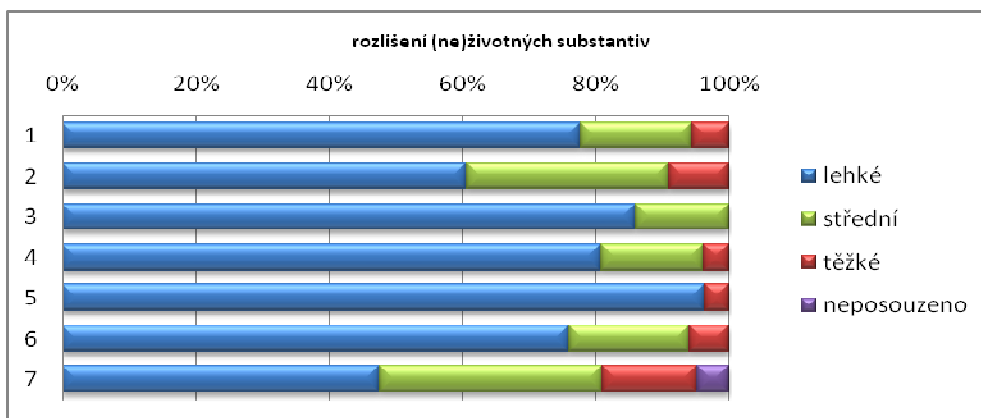
Datum: _____ eigenhändige Unterschrift: _____

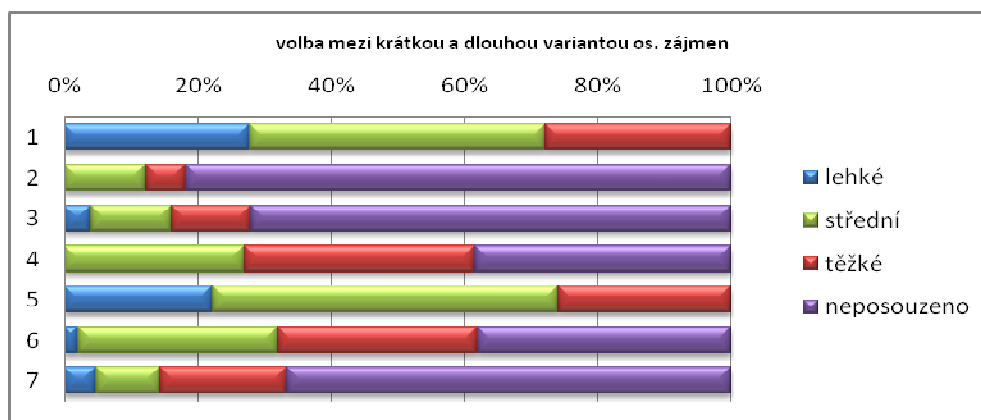
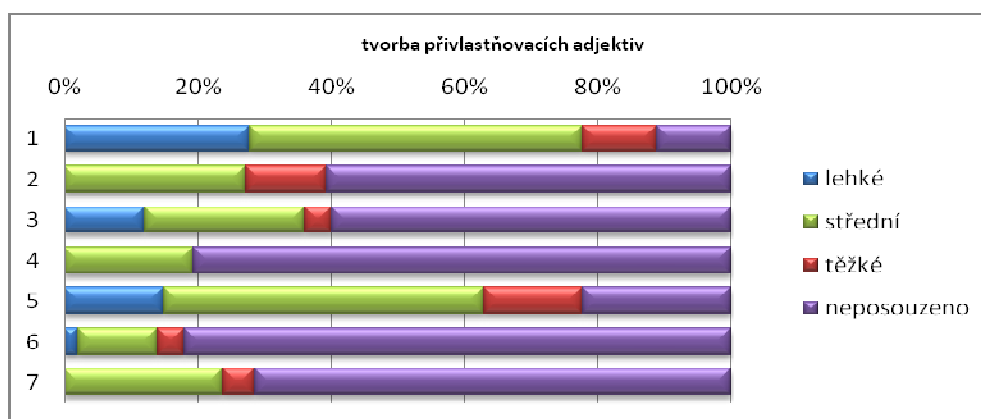
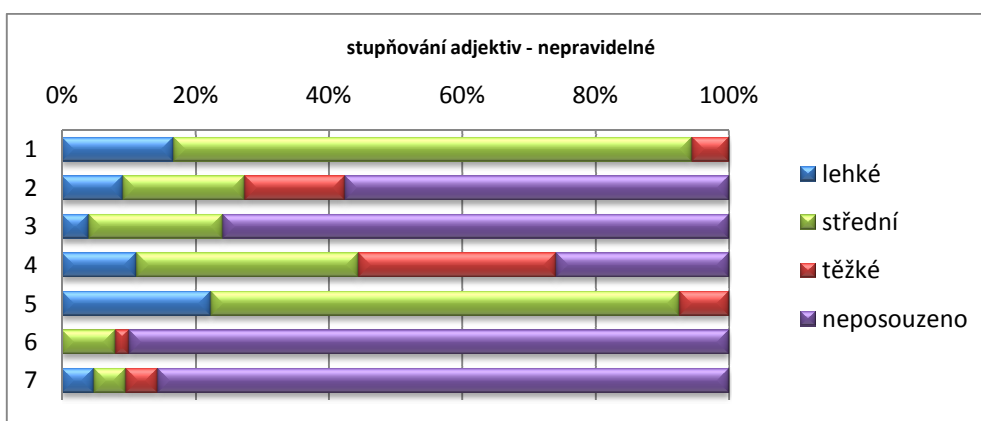
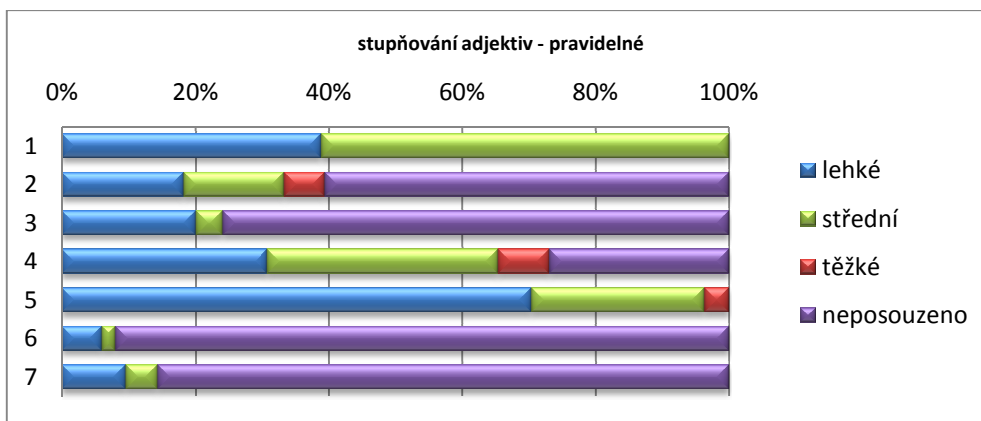
PŘÍLOHA V

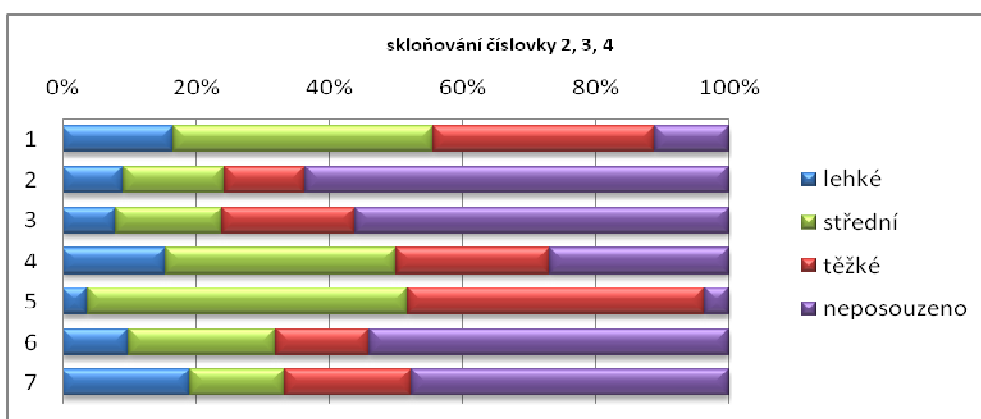
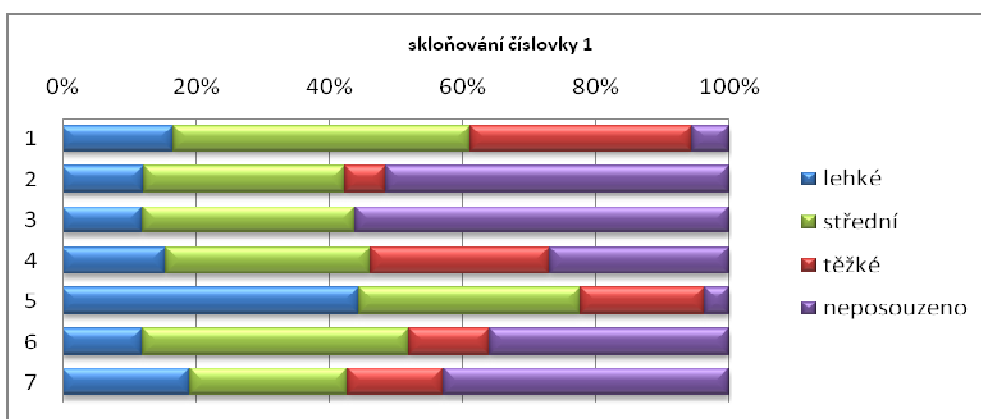
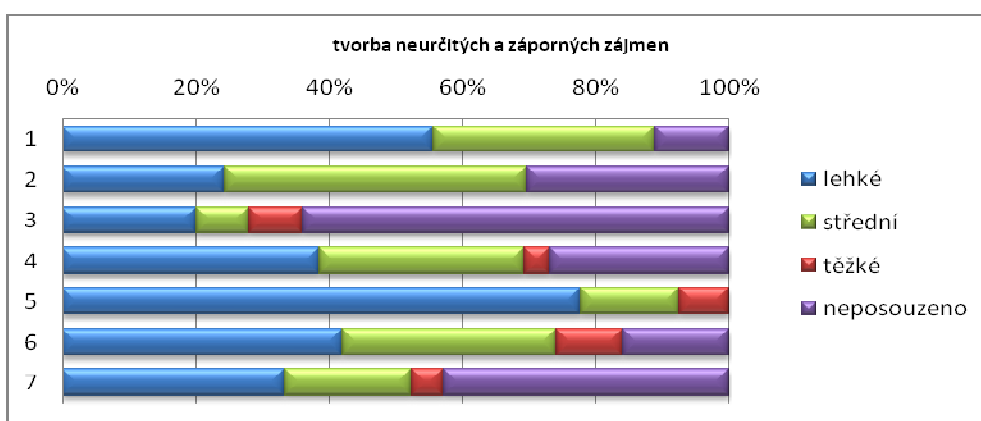
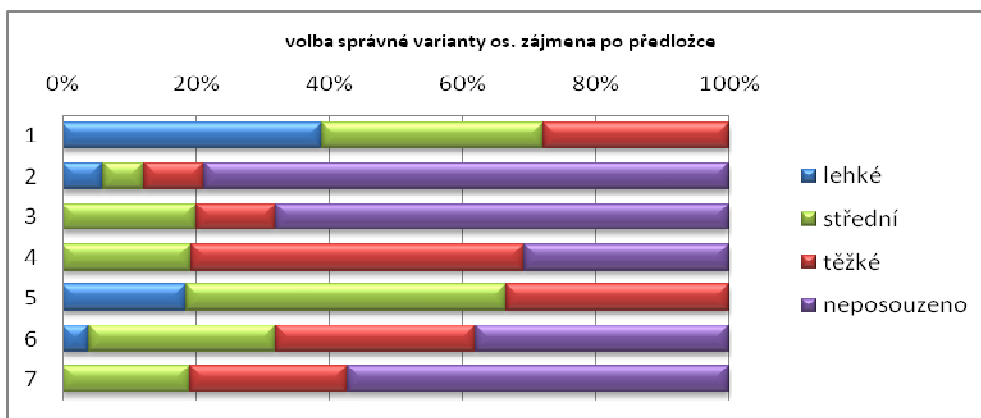
Vyhodnocení dotazníkové části C žáků a studentů podle délky/intenzity studia, grafické zpracování

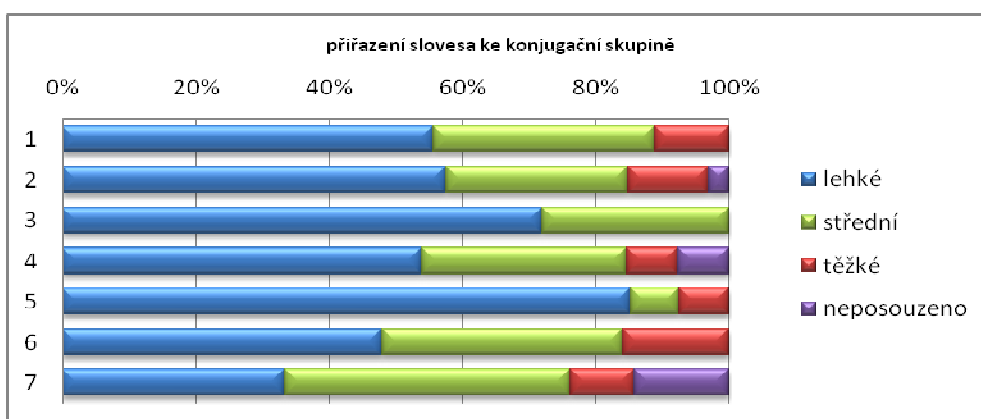
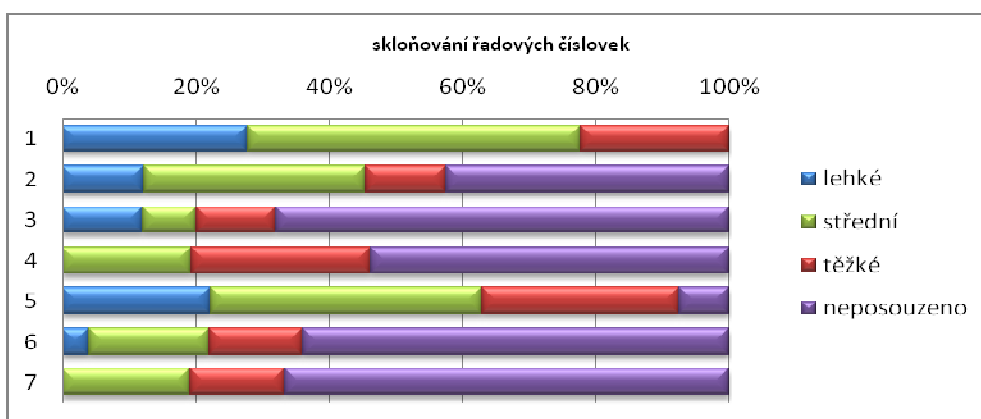
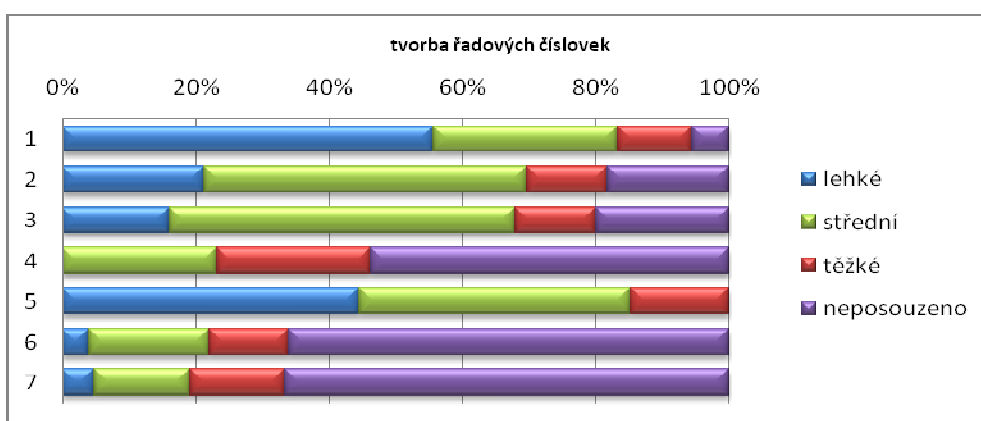
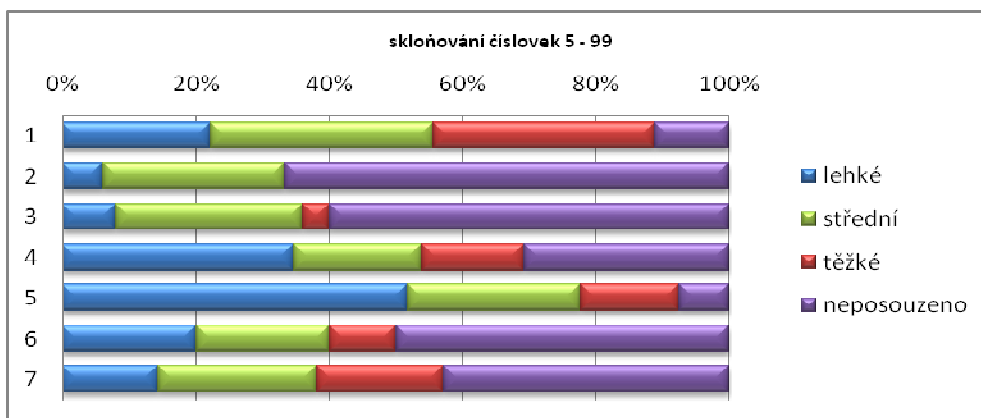
Pozn.: skupině 4a odpovídá čtvrtý řádek, skupině 4b odpovídá pátý řádek.

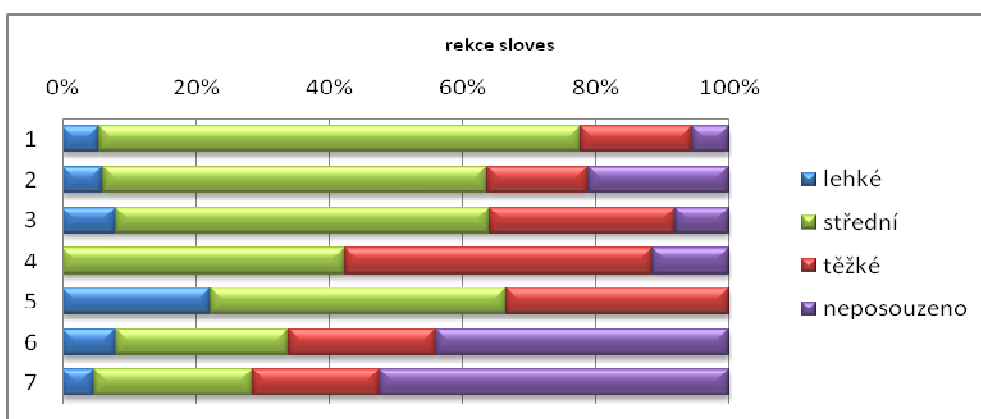
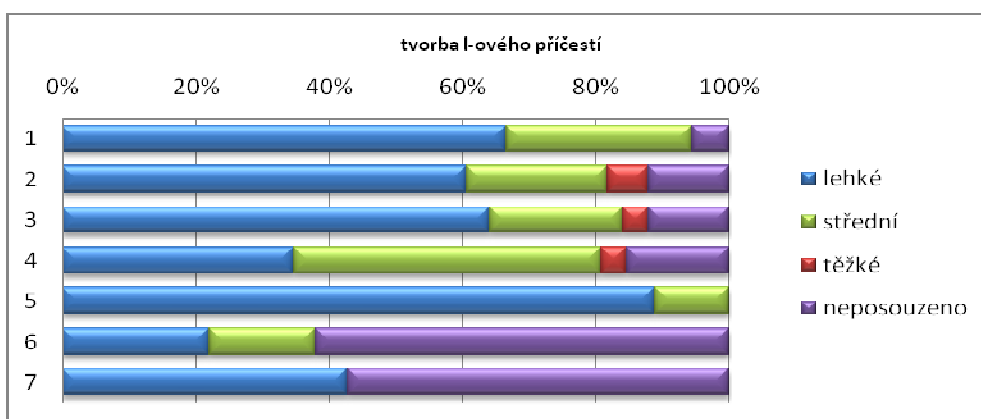
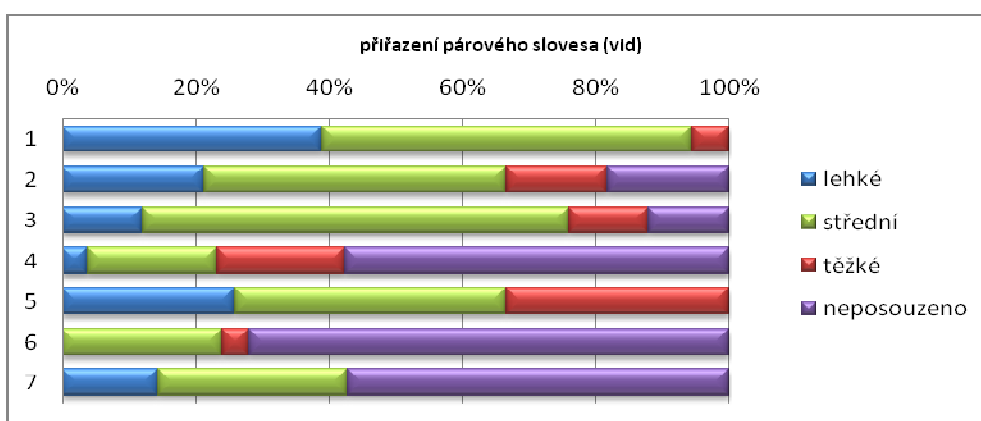
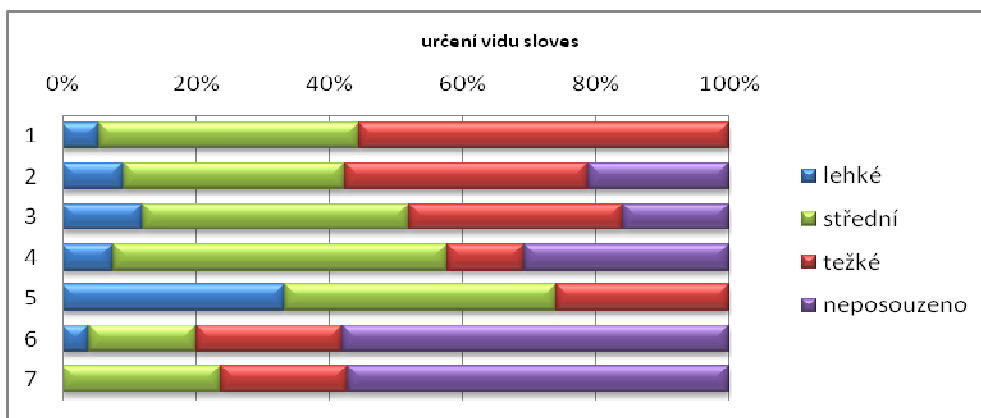

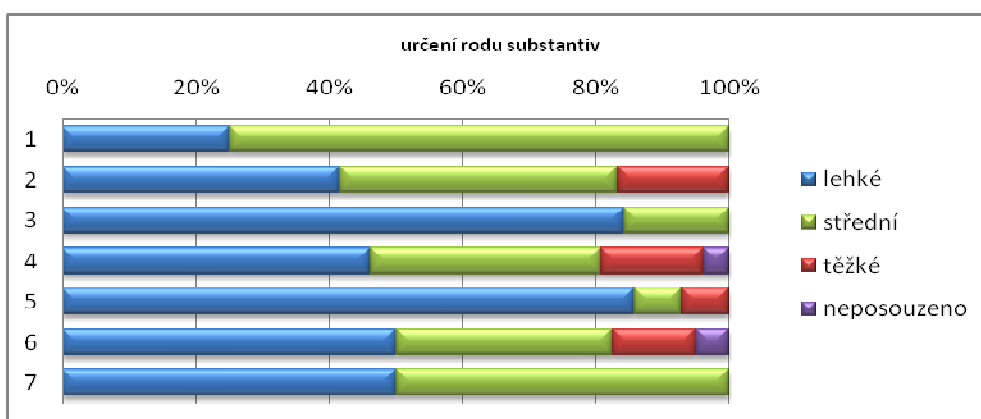
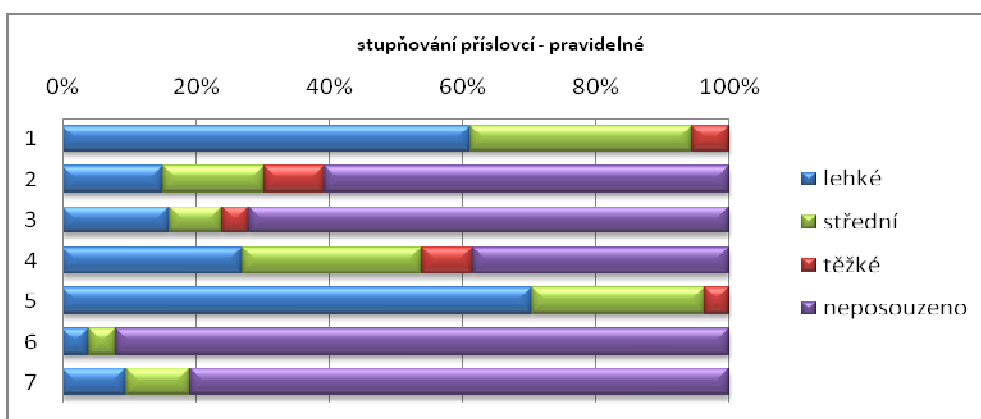
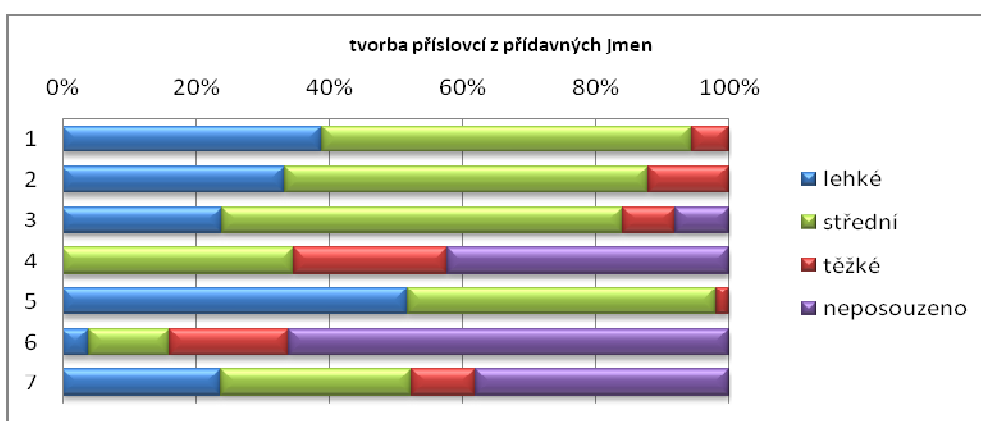
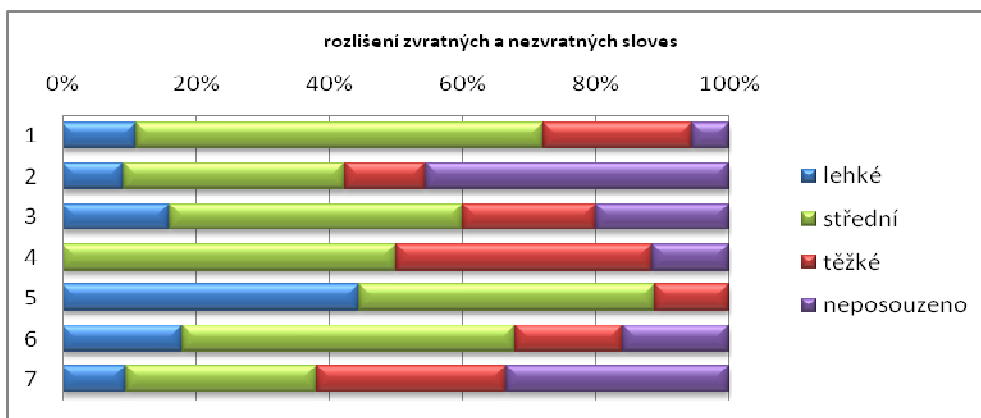

PŘÍLOHA VI

Genitiv singuláru maskulin neživotných: koncovka *-a*

Výrazy pojící se s koncovkou *-a*, resp. jejich deriváty nebo zdrobněliny, dělíme do několika skupin. Zohledňujeme pouze ty lexémy, u nichž je koncovka *-a* koncovkou dominantní, většinovou nebo dubletní, výrazy, pro něž je koncovka *-a* menšinovou nebo výjimečnou, zůstávají stranou našeho zájmu.³¹⁹

- **určitá místa, prostory zřetelně ohraničené** (často na *-ín*, *-ov*):
  - vždy: *svět* (*polo-*, *mikro-*, *makrosvět atd.*), *kostel* (*kostelíček*), *les* (*prales*, *lesíček*), *domov*, *dvůr* (*dvorek*), *ostrov* (*poloostrov*), *tábor*, *klášter*, *potok*, *sklep*, *venkov*, *hřbitov*, *klín*, *mlýn*, *chlév*, *vepřín*, (obdobně též *kravín*, *hřebčín*, *ovčín*, *včelín*), *zapadákov*
  - většinou: *rybník*, *kout*, *komín*, *kostelík*, *lesík*
  - dubletní: *kopeček*, *betlém*
- **některé časové úseky:**
  - vždy: téměř všechny měsíce (*leden*, *únor*, *březen*, *duben*, *květen*, *červen*, *srpen*, *říjen*), *večer* (*pod-*, *gala-*, *předvečer*), *dnešek*, *včerejšek* (*předvčerejšek*), *zítrěk*, *nynejšek*, *dřívějšek*, *letošek*, *pondělek*, *úterek*³²⁰
  - většinou: *čtvrtek*
- **některé potraviny a látky:**
  - vždy: *chléb*, *sýr*, *popel*, *ocet*, *oves*
- **názvy některých měst (řek) zakončené především na *-ín*, *-ýn* a *-ov*³²¹:**
  - vždy: např. *Berlín*, *Zlín*, *Londýn*, *Rýn* (*Rhein*), *Mnichov* (*München*), *Prostějov* a také *Řím*, *Betlém*, *Kyjev*
- **vybraná slova:**
  - vždy: *život*, *zákon*, *jazyk*, *národ*, *oběd*, *walkman*, *panák*, *Egypt*
  - dubletní: *týl*
- **názvy značek/typů automobilů:**
  - variantní: *ford*, *trabant*, *renault* atd.
- **určitá spojení: (několikrát) do (jednoho) roka, do roka (a do dne), probudit se ze sna³²²**

³¹⁹ Přehled všech Mi připouštějících v Gsg. koncovku *-a* viz F. Štícha a kol. (2011) nebo V. Cvrček a kol. (2010).

³²⁰ Slova *pondělek* a *úterek* se téměř nevyskytují ve tvaru Nsg., nejčastější je právě tvar Gsg.

³²¹ Jedná se především o města, s nimiž mají Čechy, Morava a Slezsko dlouhodobé styky (hospodářské, kulturní).

³²² Dnes možné i *ze snu*, 89 dokladů v SYN2010, *ze sna* 195 dokladů v SYN2010.